

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ**

КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ:
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

*Матеріали
Третьої науково-практичної конференції
19 травня 2017 року*

Львів-2017

УДК 342(100) (063)
341 (100) (063)
342.4 (100) (063)
ББК Х630.Я431
Х80.Я431
Х91.Я431

Т-338

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка»
(протокол № 12 від 17.04.2017 року)
та на засіданні Вченої Ради Навчально-наукового Інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка» (протокол № 9 від 18.04.2017 року).*

Упорядник – Ковальчук Віталій Богданович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології НУ «Львівська політехніка»

Т-338 Теорія і практика конституціоналізму : український та зарубіжний досвід : матеріали учасників третьої науково-практичної конференції (Львів, 19 травня 2017 року). – Львів : ННШПП НУ «Львівська політехніка», 2017. – 302 с.

У збірнику містяться тези виступів учасників Третьої науково-практичної конференції «Теорія і практика конституціоналізму : український та зарубіжний досвід» (19 травня 2017 р.) – науковців, практикуючих юристів, аспірантів, магістрантів, студентів, працівників державних установ.

Матеріали конференції присвячені висвітленню проблем сучасного конституціоналізму в контексті українського та зарубіжного досвіду. Особлива увага акцентується на питаннях проведення конституційної реформи в Україні.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

© Навчально-науковий Інститут
права та психології
НУ «Львівська політехніка», 2017

ЗМІСТ

Ортинський В.Л. ВСТУПНЕ СЛОВО	8
---	---

Розділ І.

Тези доповідей науковців, науково-педагогічних працівників наукових вищих навчальних закладів та державних установ і організацій, практикуючих юристів

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Батанов О. В. Муніципалізм у системі сучасного конституціоналізму: аксіологічні, онтологічні та телеологічні аспекти	10
Скрипнюк О. В. Сучасний конституціоналізм: проблеми взаємозв'язку та взаємодії держави і громадянського суспільства	14
Ковальчук В. Б. До питання про легітимність конституції	18
Андрусяк Т. Г. Ідея національної держави в українській правовій думці XIX – першої половини XX ст.	25
Ішук С. І. До проблеми правового забезпечення мирних зібрань в Україні	29
Білостоцький С. М. Авторитет суду: історико-правовий та соціальний аспекти	33

РОБОТА В СЕКЦІЯХ

Андрусяк І. П. Гендерна рівність як фундаментальна основа сучасного конституціоналізму	38
Бадида А. Ю., Лемак В. В. Позитивні зобов'язання держави в контексті практики європейського суду з прав людини	42
Бліхар М. М. Фінансовий контроль при здійсненні інвестиційної діяльності	46

Богів Я. С. Рекомендація СМ/Rec (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій) як сучасний міжнародний стандарт правового забезпечення громадянського суспільства.....	50
Бортник Н.П., Нестеренко А.О. Конституційні засади екологічно-правового статусу людини та громадянина	54
Гарасимів Т.З. Девіантна поведінка в правовому просторі сучасного суспільства.....	57
Гуменний О. І. Функції судової влади та їх значення	59
Жаровська І. М. Правове регулювання економічних відносин у демократичній державі: до питання межі ефективності.....	63
Забокрицький І. І. Використання теорії ігор в конституційно-правових дослідженнях	66
Ковальчук О. Б. Стадії виборчого процесу в Україні: конституційно-правовий аспект	69
Ковальчук С.В. Законодавче регулювання взаємодії громадських об'єднань та органів публічної влади.....	74
Кобрин В. С. Пропозиції щодо реформування взаємовідносин між Президентом України та Верховною Радою України у контрольній сфері	79
Комарницька І. І. Еволюційні процеси українського та зарубіжного конституціоналізму	82
Копча В.В. Протидія екстремізму в Словацькій Республіці: уроки для України	86
Подорожна Т. С. «Людський ресурс» як основна мета та вирішальний чинник конституційної реформи.....	90
Ромців О. І. Конституційні гарантії прав і свобод людини і громадянина як керівні засади кримінального провадження	93
Семків В.О., Новосядло І.Ю. Становлення принципу судового захисту прав місцевого самоврядування в Україні	96

Сірант М. М. Інституційний механізм боротьби із нелегальною міграцією в рамках Європейського Союзу	101
Скрипнюк В. М. Сучасний конституційний процес і проблема вдосконалення організації державної влади	104
Сливка С. С. Визнання правовою державою еклезіологічну дійсність канонічною	108
Стецюк Б.Р. Першоджерела українського конституціоналізму в добу Гетьманщини (середина XVII – початок XVIII ст.).....	110
Терлюк І. Я. «Українська Держава» в Україні: у світлі окремих конституційно-правових актів	114
Токарська А. С. Які шляхи нам обирати для глобального правопорядку	117
Федорів О. І. Правові засади надання фінансової допомоги ЄС Україні в рамках Європейської політики сусідства	119
Чорнописька В. З. Правові особливості дефініцій: «Католицька Церква», «Святий Престол» і «Ватикан»	124
Штогун С. Г. Проблеми визначення підсудності справ в адміністративному судочинстві.....	127

Тези доповідей магістрантів, студентів вищих навчальних закладів України

Арендач М. І. Фальсифікації під час виборчого процесу в Україні	133
Бровчук С. Ю. Порядок розгляду звернень громадян.....	136
Булгакова Н. Д. Поняття та види суб'єктів конституційно-правових відносин.....	141
Вергун М. В. Правові засади адаптації трудового законодавства України до міжнародних трудових стандартів	145
Височин В. О. Внесення змін і доповнень до конституції: зарубіжний досвід	148
Волошин І. Ю. Конституційно-процесуальні норми: поняття та особливості	151

Гап`як С. С.	
Особливості конституційно-правового статусу Прем'єр-міністра України	155
Гарасимів Б.Т.	
Людина як об'єктивна основа права	158
Гей К. В.	
Дотримання дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України	161
Довгань О. А.	
Поняття та особливості конституційно-правової відповідальності.....	164
Дудар Н. І.	
Особливості конституційно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб	169
Журавель М. П.	
Конституційні права і свободи людини: шляхи реалізації	172
Заставна М. Д.	
Поняття та становлення інституту спадкування в міжнародному приватному праві.....	177
Каленик С. Г.	
Форми роботи парламенту: вітчизняний та зарубіжний досвід	180
Кіяк В. П.	
Особливості висування і реєстрації кандидатів на пост Президента України	184
Кот М. В.	
Правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом.....	187
Красько С. А.	
Підстави та умови набуття громадянства України.....	192
Кушнір В. В.	
Внутрішнє законодавство України у міжнародному приватному праві	197
Ленько М. М.	
Конституція - акт установчої влади	201
Лісник О. Р.	
Конституційний Суд України як єдиний орган конституційної юрисдикції	204
Макогоненко Ю. А.	
Громадянські права та свободи людини і громадянина в Україні.....	208
Маркевич І. В.	
Поняття і зміст громадянства України.....	212
Мартиник Л. М.	
Особливості надання Верховною Радою України згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народних депутатів	217
Мацевич Й. О.	
Транснаціональні корпорації у системі міжнародного права	222

Мороз А. О.	
Право вето Президента: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	226
Ольховська А.-М. А.	
Порядок призначення суддів Конституційного Суду України	229
Павлишин І. З.	
Суб'єкти законодавчої ініціативи.....	232
Петрів-Буряк А.М.	
Уявлення про Українську Державу і право в проекті конституції УНР Отто Ейхельмана	236
Пивовар М. С.	
До питання про правову природу люстрації	240
Пірко О. А.	
Порядок внесення змін до конституції України	242
Смірнова М. Р.	
Конституційне право як наука	245
Сорочкіна О. В.	
Історія прийняття конституції України	249
Тихонова К.В.	
Передумови виникнення випадків множинного громадянства.....	255
Хаховська І. І.	
Реформування органів виконавчої влади в Україні: проблеми, завдання та перспективи	259
Хрунь П. І.	
Інституційне та правове забезпечення європейської інтеграції України.....	263
Фрусенко У.А.	
Незалежність судової влади в контексті міжнародних стандартів правосуддя	266
Чайковський Є. Я.	
Поняття та основні види виборчої системи: вітчизняний та зарубіжний досвід.....	272
Чаплінська М. М.	
Організація діяльності уряду України: зарубіжний та вітчизняний досвід.....	276
Чапля В. С.	
Поняття джерел конституційного права.....	281
Червінська О. М.	
Система конституції України.....	286
Чорна І. Б.	
Україна як суб'єкт міжнародного приватного права.....	290
Шикунська Х. В.	
Питання становлення конституціоналізму	293
Шпак А. Ю.	
Громадянське суспільство як конституційно-правове поняття.....	296

ВСТУПНЕ СЛОВО

В сучасних умовах українського конституційного розвитку та необхідності впровадження конституційної реформи неабиякої актуальності набувають наукові дослідження у сфері конституційного права. Конституційне реформа України, що включає в себе як питання децентралізації та прав людини, так і судову реформу, що була втілена в змінах до Конституції України 2016 р. потребує наукового підґрунтя для того, щоб стати посправжньому успішною. Продовжуються і процеси євроінтеграції України та наближення української правової системи до європейських норм та стандартів.

У 2015-2016 роках кафедра конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка» провела дві міжнародні науково-практичні конференції «Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід», таким чином утвердивши традицію проведення наукових заходів високого рівня, присвячених конституційно-правовій проблематиці. В роботі цих конференцій взяла участь велика кількість визнаних науковців та практиків. Третя науково-практична конференція покликана продовжити науковий пошук в найбільш актуальних питаннях українського конституціоналізму.

Очікуємо, що конференція не лише продовжить традицію, започатковану кафедрою конституційного та міжнародного права, але й допоможе по-новому поглянути на важливі проблеми конституційного розвитку України, отримати важливі наукові результати, а плідна дискусія, що відбудеться в процесі обговорення наукових доповідей збагатить її учасників новими знаннями та ідеями.

Ми переконані, що утвердження цінностей конституціоналізму, демократії та верховенства права є необхідним завданням сучасної України та спільні зусилля теоретиків та практиків спрямовані на удосконалення української конституційної системи допоможуть розв'язати низку наукових проблем та розробити рекомендації для їх втілення під час конституційної реформи.

Ортинський В.Л.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України
директор ННІ права та психології НУ «Львівська Політехніка»*

РОЗДІЛ І

**ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ НАУКОВЦІВ, НАУКОВО-
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА
ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВ ТА ДЕРЖАВНИХ УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ,
ПРАКТИКУЮЧИХ ЮРИСТІВ**

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Батанов О. В.

доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

МУНІЦИПАЛІЗМ У СИСТЕМІ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ: АКСІОЛОГІЧНІ, ОНТОЛОГІЧНІ ТА ТЕЛЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

До однієї з абсолютних цінностей конституційного рівня належить конституціоналізм – сукупність принципів, порядок діяльності та механізми, які традиційно використовуються з метою обмеження державної влади. Наскільки Конституція може обмежити державну владу та гарантувати конституційні права та свободи залежить, значною мірою, від нашої віри у механізм конституційного регулювання та від активних дій органів державної влади та місцевого самоврядування щодо реалізації її положень. Власне, віра у те, що конституційні норми, принципи та цінності здатні юридично обмежити державну владу та унеможливити її свавільне здійснення, що втілена у відповідній науковій теорії та відповідній політичній та юридичній практиці, і має назву доктрини конституціоналізму.

Конституціоналізм оцінюється як історично еволюційний та закономірний етап лібералізації і демократизації суспільного життя цивілізованих держав, який детермінується об'єктивними потребами розвитку соціуму та необхідністю вироблення гарантів соціального функціонування. Це об'єктивно необхідний процес функціонування цивілізованих держав на базі конституційного законодавства як основного правового регулятиву суспільних відносин.

Конституціоналізм знаходить відображення в реалізації принципів обмеження та розподілу влад як наслідок розвитку гетерогенних соціумів, де діють незалежні господарські та політичні суб'єкти, існує плюралізм політичної культури та визнається верховенство права. В ньому виражаються важливіші начала еволюційно-демократичного розвитку соціумів – примат конституційної законності, демократичний правопорядок, сумірність владних

повноважень та правових обмежень державної влади (М. О. Баймуратов, І. Д. Сліденко, М. В. Савчин та ін.).

У широкому розумінні це явище охоплює теорію конституції, історію та практику конституційного розвитку тієї чи іншої країни, групи країн, світової спільноти у цілому. У вузькому розумінні під конституціоналізмом розуміється система ідей і знань про фундаментальні цінності демократії: їх склад, форми вираження, методи і ступінь реалізації, сукупність логічних уявлень про такий устрій держави і суспільства, який відповідає загально визнаним началам демократичного розвитку, при цьому правовий аспект характеристики конституціоналізму пов'язаний з юридичним закріпленням основних його ідей у конституції. Тобто по суті конституціоналізм це система уявлень про загальнодемократичні, загальноцивілізаційні політико-правові цінності державно організованого суспільства.

Серед цих цінностей вагоме місце належить місцевому самоврядуванню. На наш погляд, визнання на конституційному рівні у якості одного з ключових принципів конституційного ладу та сучасного конституціоналізму інституту місцевого самоврядування, стало конституційно-легальним підтвердженням того, що одним з концептуальних орієнтирів на шляху до формування в Україні соціально-правової, демократичної державності та конституціоналізму мають стати ідейні засади класичного муніципалізму.

Безумовно, конституціоналізм – це багатовимірне явище державного та суспільно-політичного життя, яке на різних етапах розвитку конституційної державності набувало різних форм і наповнювалося різним змістом, яке пов'язане з формулюванням конституційних ідей і принципів, становленням конституційних традицій та формуванням конституційних доктрин, створенням конституційних проектів, прийняттям конституцій і внесенням до них змін. Важливим для вітчизняної конституційно-правової доктрини питанням, яке не тільки не втрачає своєї актуальності, а й набуває абсолютно нового звучання у ХХІ столітті, є осмислення концепцій сучасного муніципалізму та характеристика муніципальних традицій з визначенням їх місця та ролі у системі конституціоналізму, перманентно зростаючий вплив яких стає однією з домінуючих тенденцій світового демократичного конституційного будівництва .

Системний характер місцевого самоврядування, його взаємозв'язків із державною владою та іншими інститутами політичної системи суспільства об'єктивно вимагає не тільки концептуального аналізу генезису інститутів місцевого самоврядування в історичній ретроспективі та виявлення чинників

та умов становлення, системних та функціональних характеристик муніципальної влади в сучасній Україні, а усебічного наукового осмислення перспективного розвитку муніципальної демократії у контексті конституційної, адміністративної, адміністративно-територіальної та інших реформ, які перманентно декларуються та ініціюються протягом останніх років, та процесів поступового формування в Україні класичного муніципалізму.

Місцеве самоврядування, як принципово нова система організації публічної влади на місцях, є одним з тих атрибутів сучасного конституціоналізму та соціально-правової демократичної державності, що, у контексті європейського вектору розвитку української держави, вимагає свого усебічного конституювання та інституціоналізації на принципах гуманізму, людського виміру влади та верховенства права. Адже визнання державою інститутів місцевого самоврядування стало гаслом реформаторських дій усіх без виключення постсоціалістичних держав Європи, у тому числі й України. Фундаментальними принципами проведення сучасних реформ проголошується децентралізація публічної влади та субсидіарність у наданні публічних послуг.

Водночас, якщо у таких європейських державах, як Польща, Литва, Латвія та інших країнах нової демократичної хвилі, реформи публічної влади призвели до позитивних результатів, формування дієздатних територіальних громад та реального місцевого самоврядування, яке ефективно та незалежно від держави під власну відповідальність надає жителям різноманітні публічні послуги, то в Україні ефект від діяльності територіальних громад поки що не відчутний. Процеси формування дієздатних територіальних громад, незважаючи на розвиток муніципального законодавства, ратифікацію відповідних міжнародно-правових актів, тощо не приводять до істотних зрушень у функціонуванні і розвитку громадянського суспільства і демократичної держави.

Саме тому, на наш погляд, визнання на конституційному рівні як одного з ключових принципів конституційного ладу та сучасного конституціоналізму інституту місцевого самоврядування, стало як конституційно-легальним підтвердженням того, що одним з концептуальних орієнтирів на шляху до формування в Україні соціально-правової та демократичної державності мають стати ідейні засади класичного муніципалізму, так і конституційним обов'язком держави усебічно гарантувати муніципальні права особи.

На наше переконання, адекватне розуміння сутності, змісту, принципів, функцій та системи сучасного муніципалізму, у тому числі у контексті ідей та цінностей світового конституціоналізму, його змістовних та системно-структурних характеристик, серед яких демократія, конституційно-правова свобода, конституція, конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок (М. П. Орзіх, А. Р. Крусян) дозволяють говорити про існування даного феномену не тільки як привабливої концептуальної моделі, а й об'єктивної реальності, яка має аксіологічні, гносеологічні, онтологічні, цивілізаційні, інституціональні, конститутивні, нормативні, функціонально-телеологічні, історичні, національні та ментальні параметри, які еволюційним шляхом склалися під впливом відповідних ідей та принципів.

У рамках сучасного світового конституціоналізму саме через призму функціонування муніципалізму, який забезпечує якісно новий рівень розвитку і взаємодії автономії і колективізації інтересів людини на локальному рівні функціонування соціуму, територіальне співтовариство у перспективі розвивається і трансформується на активного продуцента конституційної свідомості та культури, що є телеологічно-стратегічними критерійними ознаками ідеології національного і світового конституціоналізму (М. О. Баймуратов).

Такий симбіоз сутнісних, змістовних та системно-структурних характеристик сучасного муніципалізму дозволяє зрозуміти зміст європейської концепції місцевого самоврядування як права і спроможності органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення (ст. 3 Європейської Хартії про місцеве самоврядування).

Тому, тільки за умови їх концептуальної, інституціональної та функціональної інсталяції у механізм демократичного конституційного ладу, є оптимальною та, по суті, універсальною основою для вирішення значної кількості суспільних справ, у тому числі та у першу чергу прав людини, що свідчить про колосальний гуманістичний потенціал інститутів муніципальної влади та локальної демократії.

Скрипнюк О.В.

*доктор юридичних наук, професор академік НАПрН України,
заступник директора з наукової роботи Інституту держави і права ім. В.М. Корецького*

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналіз взаємозв'язку правової держави і громадянського суспільства дає підстави зробити висновок, що громадянське суспільство як тип суспільної організації утворюється для захисту прав і свобод своїх членів. За цих умов єдино можливим партнером громадянського суспільства постає сучасна держава – демократична, правова, соціальна.

Недотримання державою таких її основоположних принципів, як пріоритет прав людини і громадянина, обмеження державної влади, законності, верховенства права, конституції, забезпечення громадянам держави гідного рівня існування не означає зникнення громадянського суспільства. Але за цих обставин значно трансформуватиметься зміст системи взаємозв'язків і взаємовідносин між державою і громадянським суспільством. В свою чергу, політико-правова абсолютизація влади громадянського суспільства здатна породити стан постійного дисбалансу та нерівноваги в усіх без винятку політичних процесах, що безпосередньо впливатиме на розвиток законодавчої та правотворчої діяльності в державі.

Надання особливих прав та повноважень інститутам громадянського суспільства спричиняє поступове зниження ступеня легітимності демократичних урядів, оскільки в такій ситуації принцип вільного демократичного вибору перестає бути верховним і підпорядковується принципу оцінки ефективності дії влади. Водночас суттєво видозмінюється і практика парламентаризму, який є системою взаємодії держави і суспільства, для якої характерним є визнання провідної ролі загальнонаціонального постійно діючого колегіального представницького органу держави в здійсненні державно-владних функцій. Це відбувається внаслідок того, що поруч із взаємно врівноваженими законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади з'являється своєрідний привілейований «легітиматор», який претендує на право втручання і перерозподілу повноважень між основними гілками державної влади. Таке переформоване громадянське суспільство здатне перебрати на певному етапі від законодавчої влади частину її функцій, перетворивши її на провідника своїх інтересів.

Громадянське суспільство здатне породити ілюзію та тенденцію до вирішення всіх проблем, нехтуючи загальносуспільним чи загальнодержавним інтересом, що породжує нестабільність в політико-правовому житті держави.

Попри всю значущість громадянське суспільство в силу цілого ряду об'єктивних обставин не може замінити собою правової, соціальної держави, яка повинна гарантувати всім членам громадянського суспільства певні конкретні права.

Вороже ставлення держави до громадянського суспільства компенсується для суспільства його недовірою та неповагою до держави. Існуюча взаємозалежність між формою існування держави та громадянським суспільством, дає змогу говорити про наявність трьох типів співіснування держави та громадянського суспільства. Перший з них характеризується високим рівнем конфліктності і реалізується за будь-яких недемократичних форм правління. Другий тип може бути окреслений в термінах суцільної ізоляції держави і громадянського суспільства, коли перша, маючи за мету лише збереження влади, не втручається в суспільні справи, а громадянське суспільство намагається вирішити всі проблеми власними силами. І нарешті, третім типом взаємодії є модель координаційних чи партнерських відносин, за якої поряд з громадянським суспільством виникає та існує демократична, правова, соціальна держава.

Основними напрямками здійснюваної демократичною, правовою, соціальною державою політики, щодо громадянського суспільства та його окремих інститутів мають бути правове визнання громадянського суспільства, недоторканності сфери приватної взаємодії його членів; гарантування і забезпечення участі всім членам громадянського суспільства в процесі розробки і прийняття державних рішень; сприяння здійсненню громадянами прав на свободу асоціацій та звернення до органів державної влади; фінансово-матеріальна підтримка інститутів громадянського суспільства, в тому числі за рахунок створення різноманітних фондів та ін.

Рисою правового зв'язку між демократичною, правовою, соціальною державою має бути визнання принципу служіння держави громадянському суспільству і спрямування своєї діяльності на забезпечення рівних можливостей для всіх його членів, як основи свободи і соціальної справедливості.

Аналіз взаємодії між демократичною, правовою, соціальною державою та громадянським суспільством зумовлює фіксацію положення про те, що взаємозв'язок між ними має бути визначеним як діалектичний синтез: громадянське суспільство потребує існування демократичної, правової, соціальної держави, як своєї передумови, водночас тільки розвинене громадянське суспільство, широке й активне залучення мас до державно-політичних процесів уможливорює створення демократичної, правової, соціальної держави, що є основою стабільності, демократичного правового режиму, міцної авторитетної державної влади та запорукою державного спокою.

Громадянське суспільство не є інституційним феноменом поряд з такими однопорядковими суспільними інститутами, як держава, партія, громадська організація. Це не утворення, яке в інституційному сенсі чимось відрізняється від суспільства як соціального феномена. Громадянське суспільство є характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, дотримання і реалізації прав і свобод людини і громадянина. Його можна утверджувати як нову якість політично організованого суспільства, як середовище демократії, свободи і відповідальності за долю держави і нації.

Виходячи з цієї методологічної позиції можна цілком логічно стверджувати, що в Україні наприкінці 2013 року відбувся стрибкоподібний перехід з одного стану громадянського суспільства (неактивного, пасивного, латентного) – в активний. Відбулося набуття громадянським суспільством якісно нових рис. Така якість зумовлена рівнем активності й політичної свідомості громадян. Цей рівень досить високий, що дає змогу говорити про відповідний ступінь самоорганізації суспільства.

Громадянське суспільство створює державу, а не навпаки. Відтак держава є частиною громадянського суспільства, інститутом здійснення публічної влади й механізмом забезпечення безпеки, добробуту, правового захисту прав і свобод громадян. Громадянське суспільство і держава співвідносяться як ціле і частина, як організм і механізм. Проголошення, виборювання, розбудова держави свідчать про зрілість громадянського суспільства, усвідомлення громадянами спільності своїх політичних інтересів, юридичних прав і обов'язків. Відтак не можна говорити про відсутність громадянського суспільства за наявності його частин, зокрема держави. За недемократичних політичних режимів громадянське суспільство не відсутнє, як стверджують деякі дослідники, воно передало державі надто багато не властивих їй функцій і повноважень, внаслідок чого держава «поглинула» громадянське суспільство.

Зазначена методологічна посилка прояснює проблему тлумачення Євромайдану в Україні. Суспільство повернуло собі ті функції, які були перекладені на державу. Образно кажучи, громадянське суспільство поставило державу на своє місце, відібравши свої найважливіші, конституційні ознаки, функції і повноваження у держави. Тобто Україна здобула не лише державний, а національний суверенітет. Народ, суспільство заявили про себе як про джерело влади і вимагали від державної влади відповідального виконання делегованих їй функцій. Відтак набуття країною національного (ширшого за політичний за змістом і обсягом правової суб'єктності) суверенітету означає, що Революція Гідності була політичною.

Ступінь розвиненості громадянського суспільства – характеристика рівня демократизму і правової культури соціуму. Воно розвинене тією мірою, якою зберегло за собою більшість функцій і повноважень інститутів самоорганізації та самодіяльності громадян. Держава є сильною тією мірою, якою в рамках відведених їй громадянським суспільством функцій і повноважень ефективно здійснює політичне управління в інтересах громадян, створюючи для цього відповідну правову систему і легітимно забезпечуючи правопорядок у суспільстві. Тобто держава сильніша тоді, коли активніше громадянське суспільство, коли вона займає менший сегмент у суспільстві за обсягом праворегулюючої діяльності, коли ефективно виконує визначені їй Конституцією функції і завдання.

Громадянське суспільство є політичним, оскільки таким є сам громадянин. З огляду на цю природу громадянського суспільства некоректно визначати його як сферу реалізації приватних інтересів громадян поза втручанням держави та її організуючим, регулюючим впливом. Громадянське суспільство – сфера самореалізації громадян, свідомих своїх політичних інтересів і потреб, що взаємно корелюються і потребують для цього легітимного і легального політичного інституту – держави.

Революція Гідності зробила певні кроки, але не розставила все на своїй місця: держава і влада у своїй діяльності має керуватися правом, конституцією, законом, і лише тоді вона буде легітимною і легальною. Тобто революція в Україні стала легітимізуючим чинником зміни системи влади, вона була демократичною, правовою, спрямованою проти кланово-олігархічної влади та авторитарного політичного режиму і торжество правди, справедливості, закону, демократії.

Громадянське суспільство не може бути структуроване за аналогією з політичною чи правовою системою. Системою є саме суспільство, соціум як сукупність індивідів та спільнот. Громадянська атрибутивність тільки надає йому відповідного виміру. Аналогічно правова держава не може бути структурована за критерієм входження до неї якихось підсистем. Вона характеризується певними якісними параметрами, принципами, а не ієрархією об'єднаних у ній інститутів.

Для аналізу громадянського суспільства найбільш прийнятними класифікаторами можуть виступати часові й просторові характеристики (певні стани, етапи становлення громадянського суспільства в певній країні), показники рівня політичної участі (активне, пасивне громадянське суспільство), ступеня забезпечення прав і свобод людини і громадянина (розвинене, нерозвинене), адекватності суспільним завданням, цивілізаційним викликам, здатності до саморозвитку тощо.

Ковальчук В. Б.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛЕГІТИМНІСТЬ КОНСТИТУЦІЇ

Виклад основних положень. В конституції як установчому акті народу, закладено основи дієвого механізму легітимації державної влади, який включає в себе систему конституційних принципів, гарантій, та засобів політико-правового контролю з боку громадянського суспільства за публічною владою, що забезпечує її легітимність. Конституція не лише легалізує органи державної влади, а саме, визначає їх функції та повноваження, процедуру формування та припинення діяльності, юридичну відповідальність, але й легітимізує їх, встановлюючи принципи функціонування влади, межі владарювання держави, форми контролю громадян за владою.

Конституція це не стільки основний закон держави, який має вищу юридичну силу та легалізує органи державної влади, а це акт народу, який повинен відповідати змісту ідеї права, відображати загальносуспільні уявлення про справедливість, свободу, права людини. За такого розуміння природи конституції її можна вважати точкою відліку легітимності актів та дій державної влади. Якщо конституцію розглядати лише як основний закон держави, який є результатом виключно законотворчої діяльності органів влади, то виникає загроза прийняття антидемократичних конституцій. В уявленні народу такі конституції будуть вважатися нелегітимними, хоча населення в результаті прямого примушення, психологічної залежності, виховання, ідеологічної обробці змушене дотримуватися норм тоталітарних чи авторитарних конституцій.

За своєю сутністю конституція є основоположним актом народу, який завжди відображає цілі та очікування людей. Правова теорія знає щонайменше два підходи до розуміння соціальної сутності конституції. Відповідно до першого – конституція є юридичним актом, що виражає реальну розстановку сил у неоднорідному суспільстві. Одним із перших цю думку висловив відомий німецький соціаліст Ф. Лассаль: «Конституція країни – це фактичне співвідношення сил, існуючих у країні, писана конституція лише тоді міцна і має значення, коли є точним вираженням реальних співвідношень суспільних сил» [1, с. 9]. Сутність конституції, зазначає Ф. Лассаль, проявляється через соціальну, національну та політичну боротьбу. Така конституція виражає і закріплює стан конфлікту в суспільстві.

Таке розуміння сутності конституції не можна вважати повністю безпідставним, адже в багатьох випадках виникнення конституцій супроводжує соціально – економічні, політичні, міжнародні протистояння. Очевидно, що конституція підпадає під вплив класових зіткнень та суперечностей. Водночас класове розуміння сутності конституції апріорі суперечить ідеї права та справедливості. Більше того, легітимна конституція взагалі неможлива, якщо суспільство не готове до миру, який є результатом суспільного консенсусу.

З точки зору другого підходу, сутність конституції проявляється не в реєстрації результатів політичної боротьби – перемозі однієї частини населення над іншою, а в юридичному закріпленні узгоджених інтересів та волі всіх тих соціальних груп, включаючи етнічні, які через історичні умови стали єдиним народом спільної для них держави. Конституція як джерело легітимності влади в такій державі є результатом громадянського миру та суспільного консенсусу, соціальної солідарності. Принагідно згадаємо, що ще відомий французький правознавець Л. Дюгі у другій половині XIX ст. висловлював думку про те, що конституція має бути втіленням ідеї соціальної солідарності, яка є універсальним законом розвитку суспільства і будь-який закон набуває обов'язкову силу не завдяки волі правителів, а завдяки його відповідності праву соціальної солідарності [2, с. 70].

Отже, конституція є результатом консенсусу між людьми. Саме консенсус – та необхідна опора, без якої конституціоналізм стає неможливим і залишається лише красивою ідеєю. У цьому контексті слушною є думка професора політології Г. Оберойтера, який зазначає, що жити за конституцією – означає, насамперед, мати волю та здатність знаходити консенсус та проводити державну інтеграцію [3, с. 86]. У суспільстві, продовжує свої міркування Г. Оберойтер, де існує багатокультурність або бікультурність, де існують етнічні розбіжності, де є національні меншини, що хочуть бути почутими та вимагають урахування їхньої думки, ця воля до консенсусу має виходити на перше місце – як воля до конституції. Скрізь, де існують складнощі з багатокультурністю чи бікультурністю або ж із етнічними розбіжностями, важливими є кроки зі ствердження консолідуючих структур, а не намагання посилити конфлікт – чи на периферії, чи в центрі. Актуальним на сьогодні є пошук такої організації державного правління, яка б надала можливість брати участь у формуванні та функціонуванні публічної влади всім існуючим етносам.

Суспільний консенсус є результатом залучення до політичного дискурсу якомога більшої кількості людей, незалежно від їх національного та соціального походження, релігійних чи інших переконань, статі та кольору шкіри. Це стосується також процедури прийняття чи внесення змін до

конституції. Як ми зазначали, конституція є актом установчої влади народу і тому його політична воля в цьому питанні є першочерговою. Принагідно зауважимо, що саме таке розуміння природи конституції знайшло відображення в перших рішеннях Конституційного Суду України. Так, у мотивувальній частині свого Рішення від 11 липня 1997 р. № 3-зп Суд вказав: «Отже, прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття» [4, с. 30–33]. Розвиваючи цю ідею, Конституційний Суд України уже в наступному рішенні від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп зазначив: «Конституція України... за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу» [4, с. 39–42].

Однак конституція є не лише результатом консенсусу та демократичної легітимації, а й сама виконує функцію консолідації та легітимації публічної влади у правовій демократичній державі. Так, на думку В. Чиркіна, участь населення в підготовці та прийнятті конституції надає легітимність існуючим порядкам [5, с. 89]. У державі, в якій принципи верховенства права, прав людини та народовладдя стають загальноновизнаними цінностями, конституція є основою консенсусу та легітимності публічної влади. Конституція як джерело консенсусу всередині влади передбачає, що всі політичні сили в державі беруть на себе зобов'язання, по-перше, дотримуватися зазначених вище конституційних принципів, по-друге, визнавати обов'язковість самої конституції.

Конституція не є законодавчим актом, який закріплює владні повноваження якоїсь однієї політичної сили і тим паче однієї особи. Вона вимагає від усіх політичних сил, які відображають інтереси суспільства, поважного ставлення до себе. Поважати конституцію – означає вміти обмежити власні наміри та інтереси, пожертвувавши ними заради загальносуспільного блага. Поважати конституцію – означає відмовитися від перекручення норм при її тлумаченні на користь тієї чи іншої політичної сили. І врешті-решт, поважати конституцію – значить неухильно дотримуватися її всіма учасниками конституційного процесу і, насамперед, публічною владою, яка своїми діями закладає основи законності та правопорядку і зміцнює повагу до чинної влади. Нерозуміння цього неминує веде до негативних наслідків трансформації права в політику. Саме на цю негативну сторону конституційного процесу в Україні вказав заступник секретаря Венеціанської комісії Т. Маркерт: «Українські політики хочуть гратися конституційними правилами замість того, щоб грати за ними» [3, с. 89]. Очевидно, саме через це склалася негативна практика, відповідно до якої кожен новообраний глава держави намагається запропонувати власну редакцію конституції.

Отже, конституція є основою легітимності публічної влади, а це означає, що її дотримання чинною владою є запорукою того, що суспільство визнаватиме таку владу справедливою, законною та доцільною. А це є гарантією стабільності будь-якого політичного режиму, який функціонує на основі конституціоналізму. Виходячи з цього, конституція поряд з іншими функціями виконує функцію легітимації державної влади, яку можна простежити на трьох рівнях [6, с. 143-145].

Перший рівень – є статусною легітимацією, яка фактично легалізує органи державної влади. Конституція може встановлювати принципово нові органи державної влади або знову легітимізувати раніше існуючі органи з оновленим статусом чи зміненим (розширеним, звуженим) обсягом повноважень. Так, Конституція України 1996 р. установила Верховну Раду України як єдиний законодавчий орган держави, що стала своєрідним прототипом існуючої в радянський період Верховної Ради Української РСР. Водночас набув конституційної легалізації інститут Президента, який з 1991 р. став певною новацією в історії незалежності України. Однак зміни до Конституції 8 грудня 2004 р. суттєво модифікували статус і обсяг повноважень Глави держави та Кабінету Міністрів. Так, уряд держави відповідно до нової редакції Конституції набув більш реального статусу вищого органу в системі органів виконавчої влади, ставши підконтрольним та підзвітним не Президенту, а Верховній Раді України.

Другий рівень легітимації державної влади – це процедурна легітимація, яка проявляється під час різноманітних способів формування органів державної влади, передбачених конституцією. Процедурна легітимація може бути заснована на виборах, призначенні та конкурсі. Для законодавчих та представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, формування яких відбувається на основі виборів (всезагальних, рівних, прямих, вільних, шляхом таємного голосування), процедурна легітимація спирається на принцип абсолютної чи відносної більшості, а також на пропорційне врахування голосів виборців, якщо застосовується пропорційна виборча система. Через всезагальні та прямі вибори заміщається посада і Президента України, який отримує загальнонаціональний мандат безпосередньо від народу. Для органів виконавчої та судової влади характерним є застосування принципу призначення та конкурсу. Принагідно зауважимо, що процедурна легітимація в Україні потребує суттєвого реформування в напрямі більшої прозорості, доступності та контрольованості.

У європейській практиці функціонування правових демократичних держав процедурна легітимація не обмежується лише формуванням органів державної влади та місцевого самоврядування, але й застосовується під час

обговорення та прийняття важливих нормативних актів, у тому числі конституції. Так, конституційного закріплення набули такі форми громадянської участі в законотворенні, як народні законодавчі ініціативи, дорадчі опитування громадян, народні вето тощо. У цьому контексті слушною є думка Ю. Габермаса про те, що «лише процедурні умови демократичного створення правових статутів забезпечують легітимність прийнятого закону» [7, с. 263]. Перспективи подальшого розвитку України як правової демократичної держави також пов'язані з урізноманітненням форм участі громадян у демократичному процесі та їх конституційно-правовому забезпеченні.

Третій рівень функції легітимації конституції є найскладнішим і вимагає чітких орієнтирів для розуміння і реалізації. Це – функціональна легітимація державної влади, яка передбачає певні вимоги до змісту діяльності органів влади та вищих посадових осіб держави. Вона вимагає систематичної змінюваності влади та її підконтрольності громадянському суспільству. Політичний контроль за державною владою є неодмінною умовою її легітимності, тому потребує конституційного закріплення. Лише контрольована державна влада має перспективи бути справедливою та ефективною. На сучасному етапі український конституціоналізм відчуває найбільші труднощі у сфері функціональної легітимності влади у зв'язку з низьким рівнем забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також забезпечення ефективного контролю за владою з боку суспільства.

Функція легітимації конституції реалізується через дотримання конституційних принципів. Конституційні принципи легітимності державної влади – це відправні засади, незаперечні вимоги, висунуті до формування та функціонування державних органів із метою чіткого визначення їх повноважень та спрямування діяльності на забезпечення як особистих, так і колективних прав. Це своєрідна система координат, в рамках якої розвиваються правовідносини між публічною владою та громадянським суспільством, і водночас вектор, який визначає напрям їх розвитку. Конституційні принципи легітимності державної влади визначають правила організації та функціонування як державної влади, так і процес її взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

В конституціях європейських держави закріплено цілий ряд правових гарантій, які забезпечують легітимність державної влади. Конституційні гарантії легітимації – це передбачувані конституцією форми та засоби, які безпосередньо забезпечують легітимну поведінку органів публічної влади всередині держави. Основоположним правом, який водночас є гарантією демократичної легітимації є закріплені в конституції безпосередні форми народовладдя – вибори, референдуми, виявлення громадської думки,

плебісцити, народні обговорення, народні ініціативи, колективні звернення, збори, мітинги, походи, демонстрації, а також такі виняткові форми, якими є політичні страйки, протести, акції громадянського опору.

Універсальною гарантією, яка дає людині змогу захистити себе від дій свавільної влади і змушує останню діяти правомірно, є можливість особи звернутися до суду з оскарженням нелегітимних дій та актів публічної влади, з одночасним притягненням цих органів до юридичної відповідальності. У цьому контексті суттєво зростає роль органів конституційної юрисдикції, на які в країнах Європи покладається функція не лише встановлення конституційності актів вищих органів державної влади, а й надання оцінки щодо легітимності дій державної влади, її окремих органів чи посадових осіб відповідно до принципу верховенства права. Конституційна реформа в Україні, яка передбачає також реформування єдиного органу конституційної юрисдикції – Конституційного Суду України, зокрема, запровадження конституційної скарги, суттєво наближає цей орган до європейських стандартів органів конституційної юстиції

Висновки. Отож, незважаючи на суттєвий прогрес у сфері конституційно регулювання легітимності державної влади, в основоположному акті народу – Конституції України відсутній чіткий перелік гарантій забезпечення такої легітимності. Очевидно, що саме сьогодні, в період політичної й економічної нестабільності, питання, пов'язані з порядком легітимації державної влади, проблема довіри і підтримки цієї влади населенням повинні мати чітку юридичну регламентацію. Українське суспільство потребує нормативно закріпленої системи конституційних гарантій легітимності влади. Це передбачає, насамперед, не апелювання до окремих розрізнених статей Конституції України, а звернення до відповідного розділу чи в крайньому разі самотійної статті, де мають бути визначені критерії легітимності дій та актів влади.

Конституція є основою легітимності державної влади, якщо вона є результатом народного волевиявлення та суспільного консенсусу. Принципи на яких вона ґрунтується мають універсальний, загальновизнаний характер, вони уособлюють існуючу традицію конституціоналізму. Її зміст можна визначити наступним чином: державна влада, яка поважає та дотримується норм конституції та розглядає її як установчий акт всього народу і при цьому перебуває під пильним контролем як громадянського суспільства, так і органів конституційного контролю, має всі підстави вважатися легітимною. І навпаки, влада, яка розглядає конституцію крізь призму основного закону держави, своїх вузько партійних інтересів, систематично порушує її, заперечує право громадян приймати і вносити зміни до неї, і залишаючись при цьому

безконтрольною, приречена втратити свою легітимність, і як наслідок, бути усуненою народом.

-
1. Лассаль Ф. Сущность конституций / Ф. Лассаль / Сочинения. – СПб., 1905. – Т. 2. – С. 9.
 2. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства : Перевод с французского / Л. Дюги, проф. Берлин. ун-та ; пер. : В. Краснокутский, Б. Сыромятников, А. Яценко, прив. – доц. Моск. ун-та ; предисл. : Л. Дюги, П. Новгородцев. – М. : Изд. Т-ва И. Д. Сытина, 1908. – 1000 с.
 3. Оберойтер Г. Що значить «жити за конституцією»? / Г. Оберойтер // Вибори та демократія. – 2009. – № 4 (22). – С. 86-92.
 4. Конституційний Суд України : Рішення. Висновки. 1997-2001 [Текст] / відп. ред. П. Б. Євграфов ; Конституційний Суд України. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 512 с.
 5. Хабриева Т. Я Теория современной конституции / Т. Я. Хабриева, В. Е. Чиркин. – М. : Норма, 2005. – 320 с.
 6. Кравец И. А. Российский конституционализм : Проблемы становления, развития и осуществления / И. А. Кравец. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 675 с.
 7. Habermas J. Between Facts and Norms : Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / J. Habermas. – Cambridge : Polity Press, 1996. – P. 263.

Андрусяк Т. Г.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії держави права та політико-правових учень Львівського національного університету імені Івана Франка

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ДУМЦІ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Сьогодні йде четвертий рік війни. Війни, яка розпочалася загарбанням Автономної Республіки Крим, частини Донецької та Луганської областей України. Війни, до якої ні Україна як держава, ні громадяни України виявилися не готовими ні технічно, ні морально, ні духовно. Як результат – мільйони громадян України були змушені покинути рідну землю, опинившись сам на сам з власними проблемами, мільйони, не отримавши захисту від своєї держави та опинившись на окупованій території, змушені були прийняти громадянство країни-агресора. Чому сталося так що після більш як двадцяти років державності, Україна, без жодного пострілу, без жодних намагань відстояти свою територію, віддала частину своєї території, а значна частина тих, хто на цій території репрезентував державну владу, місцеве самоврядування, збройні сили, правоохоронні органи пішли на службу до агресора? Пошук відповідей на ці питання справа складна та болюча. Хоча б тому, що питання ще до кінця не поставлені. Бо ніхто, напевне, не візьметься сьогодні прогнозувати напрямок подальшого розвитку подій. Так, український народ ціною життя кращих своїх синів зупинив воєнну агресію. Проте нічого не змінюється ні в системі влади, ні в освіті, ні в науці, ні в інформаційному просторі. Діти і внуки тих, хто організував Голодомор, хто боровся з українським національно-визвольним рухом, хто переслідував дисидентів і шестидесятників продовжують визначати шляхи, напрямки та перспективи розвитку України. Вони нав'язують суспільству міфологізовану версію української історії, історії, де немає місця українцям з їхньою боротьбою за свободу і незалежність. Вони і далі культивують радянський патерналізм, при якому рівень розвитку суспільства визначається розмірами соціальних виплат, пільг, дотацій та субсидій. Вони, не маючи ні ідеологічних, ні національних ідеалів, розглядають Україну як територію для власного бізнесу, територію з якою вони не пов'язують ні своє майбутнє, ні майбутнє своїх дітей. Тому з моменту проголошення Акту незалежності України вони робили і роблять все, щоб Україна залишалася тільки уламком Радянського Союзу, уламком, без перспективи і розвитку. Завдяки їх зусиллям Україна не стала національною державою українського народу, державою до якої могли б і хотіли повертатися ті мільйони українців та їх нащадків, яких насильно вирвала з рідної землі та розкидала по просторах Сибіру, Далекого Сходу та всього СРСР радянська тоталітарна система, чи ті, хто рятуючись від цієї системи, опинився в різних

точках планети від Канади до Австралії. Ба більше, вони зробили все, щоб ця країна була некомфортною для вільних, активних, незалежних, мислячих людей. Тому в 1991 р. населення України складало п'ятдесят два мільйони (що зафіксовано в Декларації прав національностей України від 1 листопада 1991 р.), а сьогодні ця цифра менша майже на десять мільйонів.

Але вони – минуле. І навіть якщо це минуле спроможне загальмувати поступ народу до свободи і процвітання, воно не може спинити цього поступу. Так як природа потроху відновлюється навіть після найстрашніших екологічних катастроф, так і український народ поступово відходить від страшних наслідків геноциду, політики денаціоналізації та русифікації, що її проводив радянський тоталітарний режим протягом 1917-1991 рр. Майдан, Революція Гідності, російсько-українська війна – це етапні моменти цього процесу. Процес цей складний і багатогранний. Він охоплює всі сторони буття суспільства: науку і культуру, освіту і мистецтво, промисловість і сільське господарство, органи правопорядку і систему місцевого самоврядування, адміністративно-територіальний поділ і судову владу. У кожній з цих сфер йде гостра боротьба між тоталітарним радянським антиукраїнським минулим та демократичним цивілізованим українським майбутнім. Від результатів цієї боротьби залежить не тільки майбутнє українського народу, від її результатів, без перебільшення, залежить майбутнє Європи і світу, демократії та розвитку, свободи і процвітання всього людства і кожного народу.

Тому так важливо мобілізувати всі ресурси, які можуть допомогти в цій важкій тривалій і безкомпромісній боротьбі. І ключовою у цьому арсеналі є духовна спадщина визначних борців за свободу і незалежність українського народу, оте, як казав Великий Кобзар, «Правди слово, Святої правди і любові». Це й літературна творчість, і наукові праці, і публіцистика, і все інше, що витворило протягом ХІХ – початку ХХ ст. з етнічної маси, позбавленої або максимально обмеженої у можливостях розвитку, націю, свідому свого права на власну державу, яка мала б забезпечила їй гідне місце серед інших розвинутих цивілізованих народів. А усвідомивши це право, почала боротьбу за свою державність, боротьбу, яка завершилася поразкою тільки тому, що, практично всі сусідні народи, не тільки не визнали цього права але й збройно виступили проти української державності. Проте, заявивши перед усім світом в 1917 – 1918 рр. про бажання і готовність створити власну національну державу, протягом подальших десятиліть український народ, не тільки зумів вистояти перед цілеспрямованою антиукраїнською державною політикою всіх держав, які окупували територію Української Народної Республіки, політикою спрямованою на його повне знищення та денаціоналізацію, але й відновив свою державність, спричинивши цим розвал СРСР, цієї найстрашнішої в історії людства «імперії зла».

Цього року маємо рівно сто років від часу коли вперше на політичній карті світу з'являється українська національна держава – держава утворена в результаті реалізації народом/нацією свого права на самовизначення. Уже в першій відозві Центральної Ради «До Українського народу!» від 9 березня 1917 р. сказано: «Впали вікові пута. Прийшла воля пригніченому народові, всім поневоленим націям Росії. Настав час і твоєї волі й пробудження до нового, вільного, творчого життя більш як по двохсотлітньому сну. **Уперше**, Український тридцятип'ятимільйонний народ, ти будеш мати змогу сам за себе сказати, хто ти і як хочеш жити, як окрема нація. З цього часу в дружній сім'ї вільних народів могутньою рукою зачнеш сам кувати кращу долю» [1, с. 38]. А 19 березня 1917 р., як повідомляла газета «Вісті з Української Центральної Ради», на демонстрації, яка відбулася в Києві «Наші браття-галичани, що трупом синів своїх вкрили поля від Перемишля аж до Сибіру, а самі скуштували тут від царя-«освободителя» і тюрми, і голоду, кличуть нас до боротьби своїм прапором, на якому стоїть: «Домагаймося всі за одного – єден зі всіх вільної України!»» [2, с. 49]. Проголошення державної самостійності УНР та Акт Злуки УНР і ЗУНР стали результатом реалізації всім українським народом на всіх українських етнічних землях права на самовизначення. Приклад української національної державності міг надихнути всі поневолені народи, тому «петроградські більшовики ні перед чим не спинилися, аби захопити владу на Україні в свої руки. Місто Київ і вся Україна переповнена надісланими петроградським правительством за великі гроші більшовицькими агітаторами та красногвардійцями. До тих більшовицьких наймитів зразу ж приєдналися чорносотенно-монархічні організації Києва, а найбільш – уголовні елементи – злодії, розбійники, грабіжники і погромщики» [2, с. 131]. Більшовики перемогли. Результати відомі. Це геноцид і русифікація. Сьогодні йде боротьба між українською Україною, тобто Україною як державою утвореною в результаті реалізації українським народом свого права на самовизначення і радянською Україною з її твердженням про те, що «на території України проживають громадяни понад 100 національностей» (Декларація прав національностей України) – дослівне запозичення з Програми КПРС 1961 р.: «Величайшее завоевание социализма – разрешение национального вопроса. Для такой страны, так Советский Союз, где насчитывается более ста наций и народностей, этот вопрос имеет особое значение» [3, с. 16] та розумінням України як частини СРСР зі спільним історичним минулим і спільною візією майбутнього, майбутнього в якому немає українського народу, а є єдиний радянський/російський народ.

Сьогодні українцям слід пам'ятати слова Михайла Драгоманова, який писав в 70-х роках XIX ст.: «своя держава, чи по волі, чи по неволі зложена, була й досі ще єсть для людей спілкою задля оборони себе од чужих і задля

впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі» [4, с. 293]. До того часу будуть зберігати актуальність слова Івана Франка: «Все, що йде поза рами нації, це або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді б прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді б широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відчуження від рідної нації. Може бути, що колись надійде пора консолідування якихось вольних міжнародних союзів для досягнення вищих міжнародних цілей. Але це може статися аж тоді, коли всі національні змагання будуть сповнені і коли національні кривди та неволення відійдуть у сферу історичних споминів» [5, с. 284]. При цьому слід пам'ятати, що коли мова йде про національну державу, це жодним чином не означає і не може означати заперечення чи обмеження прав людини і громадянина з огляду на її національність, расове чи етнічне походження чи інші обставини. Національна державність поневолених Російською імперією, а пізніше СРСР, народів є форма протистояння політиці асиміляції та русифікації цих народів, забезпечення представникам цих народів прав і можливостей для користування рідною мовою, розвитку своєї самобутності, для забезпечення можливості кожного народу «вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток» (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права / Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права). На цьому наголошував один з провідних ідеологів українського національно-визвольного руху 40-50-х років ХХ ст. Петро Полтава, підкреслюючи, що: «Ідея власної національної держави впливає також з найглибших прагнень і національних почувань кожного народу. Народи не люблять, ненавидять неволю, народи завжди змагаються до свободи. Справжню і повну свободу може дати їм виключно тільки незалежна національна держава» [6, с. 75]. В цьому евристичний потенціал здобутків української правової думки ХІХ – першої половини ХХ ст. для розвитку сучасного українського конституціоналізму.

1. Перша відозва Центральної Ради // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. В 2 т. – Т. 1. 4 березня 1917 – 9 грудня 1917 р. – К.: Наукова думка, 1996. – 589 с.

2. Відозва Ради Народних Міністрів до громадян м. Києва // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. В 2 т. – Т. 2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – К.: Наукова думка, 1997. – 424 с.

3. Програма Коммунистической партии Советского Союза. – Москва: Госполитиздат, 1961. – 144 с.

4. Драгоманов М. Передне слово [до «Громади» 1878 р.] / М. П. Драгоманов. Вибране. – К.: Либідь, 1991. – С. 276 – 325.

5. Франко І. Поза межами можливого / Іван Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Т. 45: Філософські праці. – Київ: Наукова думка, 1986. – С. 276 – 285.

6. Полтава П. Наше вчення про національну державу / Петро Полтава. Збірник підпільних писань. – Мюнхен: Український самостійник, 1959. – С. 71 – 77.

Іщук С. І.

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Національного університету «Острозька академія»

ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МИРНИХ ЗІБРАНЬ В УКРАЇНІ

Мирні форми протесту громадян, що спрямовані проти неправових дій чинної влади і мають превентивний характер є одним із механізмів запобігання процесу делегітимації державної влади. Акції громадянської протесту виступають не частим, але звичним явищем для сучасної конституційної держави, поряд із виборами, референдумом, вони є однією з форм безпосередньої демократії. Громадянський протест – це публічна, ненасильницька, свідомо політична діяльність, яка, однак, спрямована проти нелегітимних дій та актів державної влади і здійснюється, як правило, з метою змін у законодавстві чи в політиці державної влади. Колективні суб'єкти як учасники громадянського протесту апелюють до принципів конституційної демократії, до ідеї фундаментальних прав та свобод чи демократичної легітимності. Громадянський протест є засобом встановлення зв'язків між громадянським та політичним суспільством в умовах безрезультатного використання всіх інших засобів впливу першого на друге. Акції громадянської протесту посідають проміжне становище між конституційними формами політичної діяльності, з одного боку, і повстанням чи революцією – з іншого. Їх можна вважати крайньою, але в більшості випадків прийнятною формою протесту в рамках всього діапазону політичних методів, що використовуються у конституційних державах [1, с. 236].

Конституцією України передбачено мирні форми реалізації права на громадянський протест. Це, зокрема, стаття 39 Конституції, яка надає громадянам право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, та стаття 44, яка закріплює за громадянами право на страйк для захисту своїх економічних та соціальних інтересів. Якщо право на страйк знайшло свою конкретизацію у спеціальному законі (Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 року), то право на мирні збори на сьогодні є законодавчо не врегульованим.

Нещодавнє Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) додатково актуалізувало дискусію стосовно необхідності прийняття спеціального закону у сфері реалізації свободи мирних зібрань. З однієї сторони базове

конституційно-правове регулювання права на мирні зібрання потребує чітких концептуальних напрямів подальшої деталізації, і відповідно демократичних руху європейському напрямку окрім загальної норми Основного закону потребує чіткої процедури. Альтернативою такого твердження слугує ідея про те, що в сучасних умовах державотворення норми статті 39 Конституції України цілком достатньо для реалізації права на свободу мирних зібрань, а тому немає необхідності деталізувати механізм мирних зібрань у спеціальному акті. В цьому контексті варто навести позицію Європейського суду з прав людини щодо концептуального врегулювання цього права. У Рішенні по справі «Веренцов проти України» Суд вказав, що свободу мирних зібрань слід забезпечити конституційними гарантіями, які повинні передбачати, як мінімум, наявність права і зобов'язання щодо його захисту. Крім того, в конституції слід передбачити положення, що гарантує справедливість процедур визначення встановлених в них прав. Разом з тим, в положеннях конституції неможливо передбачити конкретні деталі або процедури, внаслідок чого загальні положення конституції відкривають можливість для зловживання і надають владі невинувато широку свободу дій [2].

Питання правового регулювання свободи мирних зібрань в Україні отримало офіційну реакцію з боку Європейського суду з прав людини. У резолютивній частині Рішення по справі «Веренцов проти України» судом було застосовано статтю 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, норми якої покладають на державу-відповідача правове зобов'язання вжити під наглядом Комітету міністрів відповідні загальні і/або окремі заходи щодо забезпечення прав заявника, які, на думку Суду, були порушені. Такі заходи також повинні бути вжиті у відношенні інших осіб, що перебувають у становищі заявника, зокрема, шляхом вирішення проблем, які привели до таких висновків суду. Як вказано у Розділі VI Рішення теоретично не Суд повинен визначати, які заходи правового захисту повинна вжити держава-відповідач прийняти у відповідності зі своїми зобов'язаннями за статтею 46 Конвенції. Тим не менше, Суд зацікавлений у сприянні швидкому та ефективному усуненню недоліків, знайдених у національній системі захисту прав людини.

У вказаній справі Європейський суд установив порушення статей 11 і 7 Конвенції, що впливають із прогалин у законодавстві, що стосується свободи зібрань, які залишаються в українській правовій системі протягом понад двох десятиліть. При виявленні недоліків у національній правовій системі, практика Суду полягає у тому, щоб визначити їх джерело з метою надання допомоги Договірним Державам у пошуку підходящого рішення і Комітету міністрів при здійсненні нагляду за виконанням постанов. Беручи до

уваги структурну природу проблеми, розкритої у цій справі, Суд підкреслив необхідність термінових конкретних реформ у законодавстві України та адміністративній практиці з метою приведення цього законодавства та практики у відповідність з висновками Суду у цій постанові і забезпечення їх відповідності вимогам статей 7 та 11 Конвенції [2].

У Окремій думці судді *ad hoc* С. Шевчука до Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Шмушкович проти України» висловлені аргументи щодо некоректної позиції Суду стосовно застосування до України статті 46 Конвенції у питанні забезпечення свободи мирних зібрань. Так зокрема С. Шевчуком вказується, що Суд мав би зупинитися на тому етапі, коли він встановив, що порушення права заявника на свободу мирних зібрань не було передбачено законом, а не робити за національний законодавчий орган політичний вибір щодо необхідності спеціального закону про мирні зібрання, що не є належним виконанням судової функції Суду. Окрім того, у Окремій думці звертається увага Суду на те, що Конституція України не вимагає, щоб право на мирні зібрання залежало від запровадження закону, який би врегулював це право. Стверджувати протилежне означає визнання старої позитивістської ідеї про те, що положення Конституції щодо прав людини і основоположних свобод не мають прямої дії та вимагають ухвалення законів, які «активують» відповідні права [3].

На наш погляд, дискусія щодо необхідності прийняття спеціального закону у сфері свободи мирних зібрань позбавлена практичного змісту, оскільки як відомо при розгляді справ Європейським судом з прав людини існує уніфікований підхід при оцінці порушення права на свободу зібрань. Такий підхід передбачає розгляд в сукупності трьох ознак обмеження досліджуваного права: 1) обмеження передбачені законом; 2) обмеження зумовлені законними цілями; 3) обмеження були необхідними в демократичному суспільстві для досягнення таких цілей. Саме наявність або відсутність усіх трьох вказаних критеріїв є підставою для невизнання / визнання порушення передбаченого статтею 11 Конвенції права. При цьому, слід зауважити, що практика Європейського суду з прав людини у справах про порушення права на свободу мирних зібрань свідчить, що встановлення невідповідності будь-якої із вказаних ознак є підставою для визнання порушення.

Критерій «встановлене законом» стосовно обмеження права на свободу мирних зібрань означає не тільки те, що оскаржена міра повинна мати певну підставу у національному законодавстві, але також стосується якості відповідних положень законодавства, про що зазначалося вище. Стосовно цього критерію необхідно, на наш погляд, наголосити на єдиному – у згадуваних Рішеннях Європейського суду з прав людини щодо України Суд

здійснив висновок про порушення права заявника на свободу мирних зібрань лише з огляду на єдину обставину: втручання у право не було передбачене законом. Дійшовши цього висновку, Суд не мав потреби встановлювати, чи були виконані дві інші вимоги (законна мета і необхідність втручання), встановлені пунктом 2 статті 11 Конвенції.

Висновки. Базове конституційне регулювання права на свободу мирних зібрань у Конституції разом із офіційним тлумаченням статті 39 Основного Закону зумовлює потребу у прийнятті спеціального закону про порядок організації та проведення мирних масових заходів та акцій, потреба в якому безпосередньо пов'язана з демократичними трансформаціями, які відбуваються в нашій країні і є умовою її інтеграції до загальноєвропейського правового простору. Оскільки особливістю регулювання сфери свободи зібрань є пошук балансу між забезпеченням свободи і порядку, відсутність спеціального законодавчого акту суттєво обмежує права та свободи громадян України і провокує порушення цих прав та свобод з боку державних органів, і, на жаль, в тому числі судових.

Правило про законодавчий предмет правового регулювання свободи мирних зібрань зумовлює кілька ключових висновків при визначенні правового механізму цього права та можливих його обмежень. По-перше, норми статті 39 Конституції України не можуть вважатися достатніми для повноцінної реалізації права на свободу мирних зібрань, оскільки в положеннях конституції неможливо передбачити конкретні деталі або процедури, внаслідок чого загальні положення основного закону відкривають можливості для зловживання і надають владі невинновдану широку свободу дій. По-друге, на сьогодні відсутній закон, яким визначені обмеження свободи мирних зібрань в контексті практики Європейського суду з прав людини. По-третє, виходячи із правила про законодавчий предмет правового регулювання, органи місцевого самоврядування до прийняття відповідного закону не мають права самостійно визначати порядок реалізації свободи мирних зібрань.

1. Ковальчук В.Б., Ішук С.І. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної легітимації: [монографія] / В.Б. Ковальчук, С.І. Ішук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – 268 с.

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі „Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року (Скарга № 20372/11) [Електронний ресурс] / Європейський суд з прав людини. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-118393>.

3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі „Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 року (Заява № 3276/10) // Офіційний вісник України. – 2014. – № 54. – Ст. 1494.

Білостоцький С.М.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри давньої історії України та архівознавства
Львівського національного університету імені Івана Франка*

АВТОРИТЕТ СУДУ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Поняття авторитету. Авторитет – історичне явище, яке має багато різних трактувань. Авторитет, як правова категорія з'явився в часи Римської імперії та був пов'язаний з думкою найстаршого за віком судді при вирішенні спору, думкою особи, яка користувалася повагою в суспільстві, правовою позицією членів Римського Сенату.

Авторитет судової влади виражає ідею, що суди – органи, які покликані підтверджувати юридичні права і обов'язки та вирішувати спори щодо них; широка публіка повинна їх сприймати в такій якості та з повагою і довірою сприймати здатність судів виконувати дану функцію [5, п. 88].

Тісно пов'язаний з повагою, довірою до нього, нашою уявою про те, якими рисами має бути наділений уявний суддя. Більшість людей уявляє суддю достатньо лагідним, таким що вміє слухати, достатньо жорстким, щоб мати змогу захистити; достатньо простим, щоб його зрозуміли та освіченим щоб дати задоволення від висловленого та написаного у рішеннях; впевненим у собі, але не самовпевненим; відкритим, але водночас – відстороненим [2, с. 14]. Ми хочемо щоб судді були для нас зразком, людьми на яких можна рівнятись, брати приклад, бо довіряємо їм найцінніше – життя, здоров'я, честь і гідність, свободу.

Авторитет перебуває у прямому зв'язку з ефективністю правосуддя. Сучасні критерії оцінки ефективності включають витрати на забезпечення діяльності судів, строки розгляду справ, забезпечення незалежності судів від виконавчої і законодавчої влади, забезпечення самостійності суддів при розгляді справ та ухвалені рішень. За роки незалежності суди України стали об'єктом 5-х змін до конституції, 3-х судових реформ, під час яких політики так і не змогли сформувані ефективних інститутів для забезпечення незалежності судів та суддів від зовнішніх впливів.

Авторитет залежить від того, як його діяльність висвітлюють засоби масової інформації. Спроба здійснити суспільний вплив на одну зі сторін судового процесу з метою вплинути на вирішення спору («принцип тиску»); публікація матеріалів, які випереджують судові рішення чи таких, що здатні створити у суспільстві передчасне бачення кінцевого рішення у незавершеній судовій справі («принцип випередження») – розцінюються, як неповага до суду [5, п. 50].

Від авторитету судів залежить і авторитет держави, оскільки судді ухвалюють рішення не від власного імені, а від імені Держави.

Отже, авторитет суду залежить від конституційно-правового визначення його статусу в системі органів влади, правового статусу суддів та довіри громадськості до діяльності судів.

Історико-правовий та соціальний аспекти. На усіх історичних етапах суди були інституцією спрямованою на вирішення соціальних конфліктів; необхідним громадянському суспільству інструментом врегулювання суспільних відносин і приборкання «війни всіх проти всіх», характерної для людей, що знаходяться в природному стані, а пізніше, як особлива гілка державної влади, покликана збалансувати «всевладдя» держави і приватний інтерес особи, забезпечити захист людини від деспотизму і тиранії [8].

Одним з наочних прикладів втрати авторитету був процес над Ісусом Христом – судовий процес покладений в основу розуміння сутності судової влади в країнах, що сповідували християнську доктрину права [10, 25:57-68, 27:1-26]. Тогочасне єврейське процесуальне кримінальне право, попри суворі норми матеріального права, було достатньо гуманним та ґрунтувалося на принципах: верховенства Божого права [11, 1:17], справедливості [11, 1:16], захисту від переслідування (право притулку) [11, 19:1-7]; презумпції невинуватості [15, с. 392], права на захист [15, с. 392], відкритості та безпосередності [11, 22:16], кровної помсти [11, 19:19], колегіальності судового розгляду справи [15, с. 392], безсторонності та неупередженості судді. Римський прокуратор Пилат, який здійснював нагляд за законністю рішень Синедріону, не вбачаючи вини у діях обвинуваченого, під впливом погроз зі сторони членів суду та тиску громади затвердив незаконний вирок [15, с. 404; 20, с. 208 - 209]. Розгляд справи Ісуса Христа відбувся з порушенням цих принципів: справу розглянув не уповноважений суд; порушено процедуру прийняття рішення – не персонально кожен суддя, а гуртом - «повинен вмерти»; визнали винуватим до початку судового розгляду; суд відбувся вночі, не публічно; свідки давали показання не складаючи присяги; порушено право на захист; порушено порядок оголошення вироку. Процес Ісуса Христа – політично-релігійне насильство, зі зловживанням правосуддям [20, с. 209]. Відтак, довіра до єврейського права та суддів на багато століть була втрачена.

Згідно з нормами магдебурзького права чинними в українських містах до XVIII ст., суддею могла бути особа, яка мала міське громадянство, нерухомість у ньому, знала основи права, була не молодшою 25 і не старшою 70 років, християни [1, с. 159]. Не останнє місце посідали ділові й моральні якості претендента на посаду: вміння поважати і виконувати правові норми, бути розважливим, милосердним, мужнім і принциповим [16, с. 26 – 27], чітко висловлювати свої думки, користуватися авторитетом серед мешканців міста – бути статечним і поважним громадянином, на котрого б люди «дивились як на

Бога» [16, s. 27]. Судді зобов'язувались проводити розгляд справ на підставі писаного права або звичаєвих норм, поширених у місті; заявляти самовідвід, якщо рішення у справі могло вплинути на їх особисті чи родинні інтереси; встановити істину у справі, при винесенні вироків бачити перед собою не злочинця, а людину, яка допустилася життєвої помилки, за що й несе покарання; розгляд справ проводити без поспіху, гніву, ненависті, жалості, приязні, боязні чи за подарунки, що засліплюють очі розумній людині і перекручують людську справедливість [16, s. 9, 10]. За порушення закону при розгляді судових справ і за вчинення злочину суддя ніс відповідальність перед радою міста та королем [19, s. 58]. Зловживання правами, які мали місце в їх діяльності підривали довіру до суду: «Самі себе влаштовують, призначають своїх синів і обирають родичів, щоб ті після них займали в уряді та в їхній колегії місця для панування над містом»; «при висілці рішень з їхнього суду домагалися для себе незаконно та несправедливо супроти прав королівства та міста якогось права ротул» [12, с. 38].

Незалежність судової влади, самостійність та незмінюваність суддів, відкритість, публічність, усність судового провадження, участь присяжних при розгляді справ – принципи, гарантовані конституційними законами Австрії та Австро-Угорщини [14, с. 26 - 42 ; 7, с. 400 - 401]. Разом з тим, сприйняття та висвітлення діяльності судів було не цілком схвальним. Зокрема, Ф.Кафка у «Процесі» висвітлював судову владу та суддів у негативних тонах: «Судовики нітрохи не пов'язані з народом, і хоч звичайні, пересічні процеси вони проводять добре, ті процеси йдуть майже самі собою, лише подекуди потребуючи принагідно поштовху, так само в найскладніших процесах судовики часто безпорадні, адже змушені ненастанно день і ніч утверджувати закон, вони вже не розуміють справжнього сенсу людських взаємин і через це, ні в чому не спроможні розібратись» [6]. І. Франко у «Перехресних стежках», аналогічно критикував тогочасні суди: «Той мертвий шаблон, та ремісничка буденність вимірювання справедливості, повна зневага до провідних ідей законодавства і панування мертвої букви, та ще в сполученні з повною безцеремонністю людей, отупілих або зовсім хорих духом, – тут доведені були справжньої карикатури» та всяке судівництво» [13]. Але незважаючи на таке сприйняття авторитет тогочасних судів був беззаперечним.

Принцип незалежності суду був закріплений у конституції Польщі від 17.03.1921 р. Судова влада визначалася, як незалежна і окрема ланка державної влади, яка створена і діє від імені народу [18, s. 121]. Незалежність полягала у тому, що питання організації та здійснення правосуддя визначалися виключно законами; судді при здійсненні правосуддя були самостійними та підпорядковувалися тільки законам; правовий статус суддів, гарантії їх праці визначалися законами; судові рішення були незмінними та обов'язковими для

органів законодавчої і виконавчої влад; найвищою судовою інстанцією в системі судів ставав Найвищий суд. Відомий польський політик, професор Львівського університету Станіслав Гломбінські характеризуючи судову владу Речі Посполитої 30-х років ХХ ст. зазначав, що правосуддя втратило незалежність через багаторазові «реорганізації», необґрунтовані підвищення заробітних плат та переведення суддів, затримання грошових виплат та тероризування зі сторони наглядачів. «Моральна «санація» своїми протиправними виборами, зловживаннями урядовців, несправедливими виборами суддів, самоправством адміністрації, корупцією і продажністю залишила в людських душах страшне спустошення» [17, s. 81]. Разом з тим, оцінка адвокатами, для прикладу, діяльності суддів Львова була достатньо позитивною, незважаючи на суворі вирокі, політичні розходження, що свідчить про повагу до них та авторитет суду, загалом.

Дискусійним є авторитет радянських судів. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону вважався пережитком старих часів, а як протипага йому висувався принцип класової правосвідомості як гарантія законності [4]. У 1940 р. тільки 5 відсотків суддів мали юридичну освіту. Зі 7 членів Верховного Суду УРСР станом на 1923 рік, вищу освіту мали – 2, українською мовою володіли – 2 [3, с. 27 – 35]. З поміж 8 голів Верховного Суду УРСР, за період з 1922 по 1941 р., тільки М. Лебединець, який очолював суд у 1924-1926 роках, мав вищу юридичну освіту [3, с. 27– 35].

М. Рудницька характеризуючи діяльність радянських судів на Західній Україні в 1939-1941 рр. відмітила: «Народні судді обираються громадянами районів на основі загального, прямого й рівного виборчого права при таємному голосуванні на три роки. Фактично вибори не відбувалися – їх призначали партійні органи. Поки бувші пастухи, машиністи в найкращому випадку писарі, навчилися на живих людях штуки правосуддя, минали три роки на які їх призначали, і ціла забава починалася заново з новими суддями» [9]. Фактично довоєнні радянські суди діяли за принципом: «Що ж прокуроре, доказів немає, але ми – судді не від Бога і без доказів винесемо смертний вирок, якщо буде така потреба». Не авторитет, а суворе покарання – основна риса цих судів.

Висновки. Судова влада має бути рівною з іншими гілками державної влади. Ця рівність має бути закріплена на конституційному рівні. Судова система та кожен суддя мають бути незалежними, не пов'язані з іншими гілками влади або політичною партією. Авторитет суду залежить від поваги до кожного судді, рішень, які ним ухвалюються. Суддя повинен вирішувати справи, які перебувають у його провадженні неупереджено, на підставі фактів та закону, без будь-яких обмежень, мотивації або іншого стороннього прямого чи непрямого впливу з боку будь-якої сторони, інституції,

громадськості з будь-яких причин. Моральні зобов'язання судді, його відповідальність перед внутрішнім сумлінням усувають непотизм, фаворитизм та корупцію з національної судової системи, сприяють авторитету. Суддя, який нехтує цими засадами, руйнує довіру до основ справедливості, втрачає довіру громадськості, породжує зневагу, гнів та нестабільність в суспільстві.

1. Білостоцький С.М. Посадові особи вийтівсько-лавничого суду Львова та їх процесуальний статус у XVI–XVIII ст. / С.М. Білостоцький // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів: Львівський державний університет імені Івана Франка. – Т.3. (Спецвип.: Львів : місто – суспільство – культура).
2. Бути суддею. Професія чи покликання. – Київ, 2015. – 216 с.
3. Пилипчук П.П. Роль і місце Верховного Суду України у системі судів загальної юрисдикції / П.П. Пилипчук // Верховний суд України. 85 років. – Київ: Атіка, 2008. – 239 с.
4. Гринюк В.О. Суд радянської доби / В.О.Гринюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2(6). – С. 1 – 15.
5. Дело «Санди Таймс» (The Sunday Times) против Соединенного Королевства, постановление суда от 26 апреля 1979 г. // Джерело доступу : http://european-court.eu/uploads/ECHR_The_Sunday_Times_v_The_United_Kingdom_N1_26_04_1979.pdf.
6. Кафка Ф. Процес. – Київ: Юніверс, 1998. – С. 22 – 222.
7. Конституційний закон Австро-Угорщини про судову владу від 21.12.1867 року // Петрів Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі Конституції (кінець XVIII –XIX ст.) / Р.Петрів. – Івано-Франківськ: Місто НВ,2005. – 80 с.
8. Нерсисянц В. С. Філософія права. / В. С Нерсисянц . – М.: НОРМА, 1997. – 652 с.
9. Правосуддя в Західній Україні під час большевицької окупації // Рудницька М. Західна Україна під большевиками. IX.1939 – VI.1941. – Нью Йорк, 1958. – С. 361 – 379.
10. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Новий Завіт. Євангеліє від Матея.
11. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Старий Завіт. П'ята Книга Мойсея. Второзаконня.
12. Скарга громади і цехів королеві на Міську раду за самовільне накладання податків, незвітування про міські прибутки, призначення родичів на посади міського управління та інші зловживання [1576 р.] // Соціальна боротьба в місті Львові в XVI – XVIII ст. Збірник документів. / Під ред.. Я.Кіся. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1961. – Док. № 7. – С. 36 – 39.
13. Франко І. Перехресні стежки // Джерело доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/books/printitzip.php?tid=658>.
14. Цісарський указ від 04.03.1849 року «Про затвердження Оломоунецької Конституції Австрійської держави» // Петрів Р. Австрійські, Австро-Угорські і Галицькі Конституції (кінець XVIII –XIX ст.) / Р.Петрів. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 80 с.
15. Чайковський А. Процес Ісуса Христа. Юридична розвідка // Чайковський А. Спогади. Листи. Дослідження. У 3-х томах. – Львів, 2002. – Т. 1. – 508 с.
16. Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego / B. Groicki. – Kraków, 1629 (перевидання: Groicki B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej. Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karanania na gardle. Ustawa placej u sądów / B. Groicki. – Warszawa: Wydawnictwo prawnicze, 1953 – Т. 2: Biblioteka dawnych polskich pisarzy-Prawników. – 1953. – 259 s. + XI.
17. Głębinski S. Wspomnienia polityczne. – Warszawa, 2007.
18. Pietrzak V. Państwo prawne w Konstytucji z 17.III.1921 r. // Czasopismo Prawno-Historyczne, 1987. – Z.2/1987.
19. Ptaśnik J. Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce / Jan Ptaśnik. – Kraków: Polska Akademia Umiejetnosci, 1934. – 511 s.
20. Sakowicz R. Proces Chrystusa // Głos Sądownictwa, 1939. – N. 3. – S. 204 – 209.

РОБОТА В СЕКЦІЯХ

Андрусяк І. П.

*асистент кафедри історії держави і права Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ОСНОВА СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

В сучасній українській юридичній науці конституціоналізм розуміють як: а) це суспільно-політичний режим, за якого функціонують держава та її інститути, взаємні стосунки людини і держави. Цей режим є системою правових зв'язків між суспільством, державою та індивідом, що виникають в процесі реалізації норм конституції та інших джерел конституційного права; б) це правова (конституційна) ідеологія, яка відображає і прогнозує розвиток відповідної нормотворчості та правозастосування [1, с. 289].

В українському конституціоналізмі ідея рівності людей без огляду на їх стать присутні від початків формування сучасного українського конституціоналізму. В «Програмі» до періодичної «Громади», яку підписали Михайло Драгоманов, Михайло Павлик і Сергій Подолинський у 1880 р. чітко вказано, що умовою досягнення всіх прогресивних політичних, соціальних та економічних змін в суспільстві є забезпечення «рівного права для всякої особи, як чоловіків і парубків, так і жінок і дівчат» [2, с.151]. Тобто маємо закріплення ідеї гендерної рівності, як рівності прав людини без огляду на її статеву приналежність чи сімейний стан. Тут хочеться звернути особливу увагу на те, що в чинному законодавстві України вживається тільки термін «чоловіки» і «жінки», натомість Пекінська декларація 1995 р. та інші міжнародні акти з питань гендерної рівності використовують термін «жінки і дівчата». Очевидно така деталізація є обґрунтованою і в чинному законодавстві слід запровадити саме ті терміни, які вживаються в міжнародно-правових актах, і які використовувалися в українському конституціоналізмі ще в позаминулому столітті.

Пізніше в конституційному проекті Михайла Драгоманова «Вільна Спілка» ця ідея гендерної рівності знаходить свій подальший розвиток у положенні про «рівність усіх у громадянських правах і обов'язках» [3, с. 902].

Пізніше Михайло Грушевський у своїй праці «Конституційне питання і українсьтво в Росії» з цього приводу писав: «...Ще сильніше нарушає принципи загальності й рівності виключення жінок з виборчого права. До останнього часу на сій точці було сильне вагання – чи жінки також мають мати право активного й пасивного вибору (вибирати й бути вибраними).

Тепер в поступових кругах більшість рішучо висловлюється за сим правом. Властиво про се не повинно бути навіть спору й мови. Голосячи рівне й загальне право голосування, ніяк не можна виключати з сього права жінок» [4, с. 307]. Така позиція пізнішого Голови Центральної Ради безумовно знайшла своє втілення в Конституції Української Народної Республіки, де було закріплено, що «ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає» [5, с. 73].

Подібна норма в цей період і далі протягом усього ХХ століття з'являється в конституційному законодавстві більшості країн світу. Проте поява цієї норми не привела до автоматичного утвердження ідеї гендерної рівності, усунення дискримінації жінок у всіх сферах суспільного життя. Тому однією з Цілей розвитку тисячоліття (головні цілі розвитку людства, що були вироблені та погоджені в результаті проведення міжнародних конференцій та світових самітів протягом 90-х років та прийняті в Нью-Йорку на Саміті Тисячоліття в 2000 р. Це нові орієнтири розвитку країн на глобальну перспективу, узагальнені і кількісно вимірювані – всього 8 цілей, 18 завдань та більше 40 показників) було визначено забезпечення гендерної рівності [6]. Для досягнення цієї цілі більшість розвинутих демократичних країн, як європейських так і з інших частин світу, прийняли відповідні закони та державні програми. На цьому слід особливо наголосити, з огляду на те, що противники ідеї гендерної рівності наголошують на неприйнятності цієї ідеї з огляду на релігійні, цивілізаційні та всілякі інші особливості, які, нібито, не дають можливості для її утвердження в тому чи іншому конкретному суспільстві. Наведемо декілька прикладів законодавчого забезпечення утвердження ідеї гендерної рівності.

У ФРН 30 листопада 2001 р. прийнятий закон «Про встановлення рівності жінок і чоловіків», який «сприяє встановленню рівності жінок і чоловіків, а також усуненню існуючої та запобіганню потенційно можливої дискримінації за статевою ознакою. Цей Закон сприяє усуненню існуючої дискримінації жінок. Метою цього Закону також є забезпечення можливостей для жінок і чоловіків у суміщенні сімейних обов'язків з професійною діяльністю» і далі «Усі працівники, а особливо ті, які обіймають керівні посади, зобов'язані сприяти встановленню рівності жінок і чоловіків. Це зобов'язання є основним керівним принципом у всіх службових сферах діяльності, а також при взаємодії цих сфер» [7, с. 276].

15 червня 1999 р. прийнятий Основний закон про суспільство гендерної рівності Японії, в преамбулі якого сказано: «Виходячи з поваги до особи і рівності у правах перед законом, що чітко зафіксовано в Конституції, постійні зусилля у напрямі досягнення справжньої рівності між жінками і чоловіками в Японії, які поєдналися із зусиллями всієї міжнародної спільноти, вилилися у

досягнення стабільного прогресу у цих питаннях. Проте нині необхідні навіть більші зусилля... З огляду на вищезазначене життєво необхідно визнати перехід до суспільства гендерної рівності як першочергове завдання у визначенні контурів Японії XXI століття і впроваджувати політику сприяння створенню суспільства гендерної рівності в усіх сферах життя» [7, с. 288].

Канада прийняла Федеральний план з гендерної рівності, де, зокрема, зазначено що «однакове ставлення до жінок і чоловіків не забезпечує однакових результатів, тому що жінки та чоловіки знаходяться на різних соціально-статусних рівнях та в різних умовах життя. Перешкоди на шляху досягнення рівності є наслідком історично вкоріненого ставлення й традиційних упереджень... Для досягнення справжньої гендерної рівності слід зважати на відмінності у життєвому досвіді, життєвих ситуаціях жінок і чоловіків, а також у середовищі жіноцтва, і, таким чином, нейтралізувати системні прояви нерівності» [7, с. 328].

Проблема формальної та реальної рівності є однією з найбільш складних. Сьогодні є очевидним, що законодавче закріплення рівності, яке базується на існуючому стані речей не може привести до забезпечення реальної рівності. Американський філософ Томас Нагель (Thomas Nagel) на початку 70-х років писав: «навіть тоді, коли немає очевидних бар'єрів, цілком може існувати дискримінація, зумовлена усвідомленими чи неусвідомленими мотивами» і «соціальна система може й для заперечувати рівні можливості різних... статей та рівний доступ до бажаних посад навіть тоді, коли дискримінаційні бар'єри перед цими посадами будуть усунені. Соціально зумовлена нерівність спроможності користуватися доступними можливостями або конкурувати за наявні посади може зберігатися, бо суспільство послідовно забезпечує якійсь одній групі більше певних освітніх, соціальних та економічних переваг, ніж іншій групі. Такі переваги збільшують конкурентоспроможність індивіда, що намагається досягти певної посади або місця в навчальному закладі. Там, де нещодавно існувала поширена навмисне дискримінація в багатьох різних сферах, не слід дивуватись, якщо колись відкинуті групи постать перед відносними труднощами, намагаючись досягти нових, відкритих перед ними можливостей, і ці труднощі можна принаймні почасти пояснити упослідженим становищем, спричиненим колишньої дискримінацією» [8, с. 607].

Сьогодні, коли українське суспільство звільняється від наслідків тоталітаризму, коли в суспільній свідомості починають утверджуватися цінності свободи, справедливості, рівності, толерантності, першочерговим завданням юридичної науки і освіти є, поряд з іншим, осмислення та формування правових механізмів утвердження гендерної рівності. Саме гендерна рівність, як показує досвід розвинутих демократичних країн, є

однією з фундаментальних основ сучасного конституціоналізму, умовою ефективного та успішного розвитку суспільства в цілому. І в цьому аспекті особливої актуальності набувають здобутки українського народу на попередніх етапах його історичного розвитку. Одним з таких здобутків є, безперечно, створення і існування потужного українського жіночого руху на українських землях, що в міжвоєнний період не входили до складу СРСР та в діаспорі. Одна з лідерок цього руху Мілена Рудницька в далекому 1934 р. заявила: «Ми віримо, що на шляху людства прикмети жіночого духа, прикмети матері, визволені з вузьких рамок родини і перенесені у соціальний світ та підпорядковані службі загалу, мають сповнити важне духовне післанництво. Ми глибоко переконані, що жінка має збагатити культуру цінностями свого духа, має внести в суспільне життя своє розуміння добра, краси і справедливості. Ми віримо, що почування, досвіди і воля української жінки це органічна складова частина скарбу народної душі та що її думка, її рада й її чин так само потрібні, так само необхідні і незаступні для розвитку визволення Нації, як сила мужеского духа» [9, с. 207-208]. Сьогодні вони потрібні для розбудови України як європейської, демократичної, правової держави. Забезпечення повної і всесторонньої участі всіх громадян України, без огляду на їх стать, у цьому процесі є одним з головних завдань розвитку сучасного українського конституціоналізму.

1. Шаповал В. М. Конституціоналізм / В. М. Шаповал // Юридична енциклопедія : в 6 т. – Т. 3: К – М. – К. : Українська енциклопедія, 2001. – 792 с.

2. Драгоманов М. Програма «Громади», 1880 р. / М. Драгоманов, М. Павлик, С. Подолинський // З починів українського соціалістичного руху. Мих. Драгоманов і женецький соціалістичний гурток. Зладив М. Грушевський. – Відень, 1922. – С. 150-153.

3. Драгоманов М. Проект статуту української спілки «Вільний Союз» / Михайло Драгоманов // Антологія лібералізму: політико-правові вчення та верховенство права. – К. : Українська Правнична Фундація, 2008. – С. 897-988.

4. Грушевський М. Конституційне питання і українство в Росії / М. С. Грушевський // Твори: У 50 т. – Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894 – 1907)». – Львів : Світ, 2002. – С. 301-312.

5. Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) / Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. – К. : Філософська і соціологічна думка, 1992. – С. 73-79.

6. Цілі розвитку тисячоліття 2000 – 2015 / Організація Об'єднаних Націй в Україні. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/mdgs/>

7. Мельник Т. М. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Т. М. Мельник. – К. : Стило, 2010. – 440 с.

8. Нагель Т. Рівне ставлення і компенсаторна дискримінація / Томас Нагель // Філософія права. За редакцією Джоела Фейнберга, Джулса Коулмена. Пер. з англ. – К. Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. – С. 606-616. Русова Софія. Наші визначні жінки. Літературні характеристики – силуети. З нагоди ювілейного Українського Жіночого Конгресу 1884-1934. – Коломия : Жіноча доля, 1934. – 92 с.

9. Рудницька М. Жінка і Нація / Мілена Рудницька // Статті. Листи. Документи. – Львів, 1998. – С. 206-208.

Бадида А. Ю.

*викладач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Лемак В. В.

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових
наук України, завідувач кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПОЗИТИВНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

На сьогодні поширеними виступають тези про те, що, мовляв: а) у держави, з одного боку, є «позитивні зобов'язання» і, з іншого боку, є «класичні негативні зобов'язання»; б) соціальні права «вимагають» позитивних зобов'язань, тобто необхідності для держави «стати активною», хоча нічого подібного щодо «класичних» прав не відзначається. Йдеться про дискурс розуміння «позитивних зобов'язань», їхнього призначення та, зрештою, розуміння прав людини. Висловлюємо точку зору, що такий підхід не підкріплюється достатніми аргументами.

Після Другої світової війни, наприклад, у Сполученому Королівстві позитивні зобов'язання держави для забезпечення добробуту людей знаходилися в руслі політики держави соціальної держави (загального добробуту) і не сприймалися в межах дискурсу прав людини. Такий підхід було підтверджено і в Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ), яка в первинній редакції акцентувала увагу на громадянських і політичних правах. Цей підхід передбачав, зокрема, усталену позицію, що громадянські і політичні права є зобов'язаннями «утримання від певних дій», стримуючи державу від втручання до індивідуальних свобод, не накладаючи при цьому на неї позитивних зобов'язань. Вважалося також, що громадянські і політичні права вважаються більш придатними для судового захисту. В такий спосіб проводилася жорстка межа між негативними і позитивними зобов'язаннями держави та, відповідно, демаркація між громадянськими і політичними правами, з одного боку, та соціально-економічними правами, з іншого боку [1].

Однак, ситуація змінилася після схвалення Акту про права людини 1998 р. в Сполученому Королівстві, відколи суди стали безпосередньо застосовувати ЄКПЛ. У 2005 р. у справі «Адам і Лімбуела проти Державного секретаря міністерства внутрішніх справ» (рішення Палати лордів 3 листопада 2005 р.) зміна англійського тренду проявилася сповна в цьому питанні. До Палати лордів (на той час - вища судова інстанція) звернулися особи, які прибули до Великої Британії, шукаючи притулку і яким було відмовлено у підтримці з боку державного секретаря міністерства внутрішніх

справ. Відмова від підтримки призвела до ризику позбавлення їх можливостей щодо ночівлі та харчування. Відповідач, Державний секретар вказаного міністерства, відмовився надати підтримку відповідно до статті 55 закону про громадянство, імміграцію та надання притулку 2002 року (далі «Закон») щодо розміщення таких осіб. Важливо зауважити, що заявники на час розгляду їх заяви про притулок були позбавлені можливості легально працювати. Судові лорди вказали в рішенні, що злидні, жорсткі погодні умови, а також поганий стан одного із заявників в умовах ночівлі в суворих умовах призвело би до неминучих психологічних наслідків. Заявник, як і раніше, будучи позбавленим даху і їжі, змушений буде тинятися навколо Лондона, що оцінюється як «нелюдське або таке, що принижує людську гідність, поводження» (стаття 3 ЄКПЛ). Судові лорди відкинули аргумент іншої сторони, мовляв, «якщо він це зробить, то всі бродяги на вулицях сучасної Великобританії зроблять це також», та ухвалили - особи, які шукають притулку, «можуть отримати підтримку відповідно до статті 55 Закону, якщо вони можуть довести, що нездатність забезпечити підтримку піддасть їх реальному ризику бідності» [2]. Значимість цієї справи полягає у визнанні з боку Палати лордів Великобританії того, що нездатність держави забезпечити соціальну підтримку, яка піддає індивіда до реального ризику стати знедоленим за певних обставин є «нелюдським і принижуючим гідність поводженням», а, отже, порушує статтю 3 ЄКПЛ.

Які види позитивних зобов'язань держави? ЄСПЛ провів різницю між основними зобов'язаннями сутнісного (субстанційного, матеріального) характеру і процедурними. Критерій відмінності між ними проведений на підставі очікувань від держави. Сутнісні зобов'язання – це основні заходи, які необхідні з боку держави для повного здійснення гарантованих прав людини, наприклад, встановлення державою відповідних правил, які регулюють втручання з боку поліції, або правил, які забороняють жорстоке поводження або примусову працю тощо. Процедурні зобов'язання полягають у встановленні державою внутрішніх процедур, які спрямовані на забезпечення більш ефективного захисту осіб, яке вимагає в кінцевому рахунку достатніх засобів для порушених прав людини. Процедурні зобов'язання створюють тло, на якому певні особи, права яких порушені, наділені також правом на ефективне розслідування в широкому контексті. Наприклад, йдеться про обов'язок держави прийняти кримінальне законодавство, яке є одночасно переконливим, ефективним та доступним. На практиці, звісно, нерідко йдеться про комбінацію обох видів позитивних зобов'язань. У справі «Ганіш та інші проти Туреччини» (про ефективність розслідування зникнення людини) найбільш повно проявилось поєднання цієї комбінації: ЄСПЛ встановив, що недоліки судової системи призвели до порушення

матеріального права (право на життя) і недотримання процедурного зобов'язання (права на ефективний правовий засіб). [3, р. 16 - 17].

Система позитивних зобов'язань сучасної держави (замість висновків). На нашу думку, дихотомія «позитивних» і «негативних» зобов'язань держав у сфері прав людини не відповідає сучасним уявленням щодо зобов'язань держави у сфері гарантування прав людини. У назві статті 1 Конвенції вживається інший підхід і інша юридична конструкція – «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією». Зобов'язання «гарантувати» охоплює обидва види обов'язків держави - і негативні, і позитивні.

Попри вільний вибір конкретних засобів, у державі, заснованій на верховенстві права, пропонуємо наступне бачення сукупності позитивних зобов'язань держави в сфері прав людини:

1. Створення законодавства. Річ іде про законодавство, яке би втілювало принципи права та спеціалізовані норми національних конституцій та Конвенції, які гарантують права людини, в тому числі:

- проведення принципу недискримінації, заборону дискримінації;
- встановлення порядку здійснення окремих прав людини, меж такого здійснення, чітко окресливши суспільні цілі їх обмеження та інші критерії обмеження;
- встановлення засобів ефективного правового захисту, в тому числі процедур для оскарження рішень і дій органів публічної влади;
- встановлення відповідальності за порушення прав людини, тобто конкретних санкцій кримінально-правового або адміністративного характеру.

2. Усунення «правових перешкод» у законодавчому регулюванні в сфері прав людини. Цей напрям діяльності держави полягає, принаймні, в трьох моментах: а) прийняття закону з конкретним предметом у тому випадку, коли це прямо передбачено спеціалізованою нормою конституції чи Конвенції для запобігання ситуації невизначеності в сфері прав людини. З одного боку, як указав Верховний Суд США, «приватні особи не повинні чекати ухвалення законодавчого рішення, перш ніж звертатися за захистом свого фундаментального права» [4]. Однак, з іншого боку, ситуацію «відсутності законодавчого рішення» в сфері прав людини, за умови прямого покладення такого обов'язку конституцією, слід вважати невиконанням позитивного зобов'язання держави; б) забезпечення верховенства Конституції і Конвенції іншими способами, в тому числі шляхом скасування законодавства, яке не відповідає їх фундаментальним принципам і спеціалізованим нормам; в) забезпечення вимог якості для законодавства, зокрема, його передбачуваності, несуперечності, ясності і доступності.

3. *Підтримання інфраструктури правопорядку.* Йдеться про заснування законом і забезпечення функціонування органів публічної влади та інших спеціалізованих органів, які наділені повноваженнями в сфері прав людини. Передовсім, мається на увазі створення судів, які відзначаються ознаками в контексті п. 1 статті 6 Конвенції (спроможних у розумний строк незалежно і неупереджено вирішити питання про визначення прав і обов'язків або перевірку обґрунтованості звинувачення у вчиненні кримінального правопорушення). ЄСПЛ неодноразово підкреслював «провідне місце права на справедливий суд у демократичному суспільстві» (наприклад, рішення від 9 жовтня 1979 року у справі «Ейрі проти Ірландії»). Окрім судів, річ може йти про заснування інших органів публічної влади, організацій і установ, юрисдикція яких охоплює контроль у сфері прав людини. Навіть у тих випадках, де від публічних властей вимагається забезпечити лише індивідуальні свободи, гарантіями відповідної «стриманості» (тобто, «негативних зобов'язань») виступає забезпечення постійного контролю за таким «стримуванням», який потребує організації нових інституційних систем (наприклад, прокуратури, поліції).

4. *Здійснення державою конкретних адміністративних заходів (адміністративної практики).* Річ іде про такі практичні заходи, які покликані гарантувати усталений принцип ЄСПЛ, згідно з яким Конвенція покликана гарантувати не якісь теоретичні або ілюзорні права, а права, які є ефективними на практиці» (рішення ЄСПЛ у справі «Швидка проти України» (2014 р., в тому числі:

- заходи щодо припинення порушення прав людини;
- реальне відновлення порушеного права людини, в тому числі забезпечення справедливої сатисфакції особі, чиї права порушені;
- реальне виконання кінцевого судового рішення;
- проведення ефективного розслідування порушення прав людини;
- застосування інших заходів, які покликані запобігти порушенням гарантованих прав людини. До таких заходів належать також так звані «превентивні захисні заходи» з боку держави, якщо є обґрунтовані дані про загрозу для життя осіб (див. рішення ЄСПЛ у справі «Тагаєва проти Росії»);
- фінансування (виділення коштів з бюджету) вищенаведеної адміністративної практики.

5. *Вирішення комплексних суспільних проблем, які окреслені ЄСПЛ як «структурні проблеми» певної держави.* Йдеться про ситуації, коли порушення «не пов'язані з якимсь поодиноким випадком чи особливим поворотом подій у цій справі, але є наслідком недоліків регуляторної та адміністративної практики органів влади держави» і коли ситуація у певній справі кваліфікується як така, що є «результатом практики, несумісної з

положеннями Конвенції», виходом з яких ЄСПЛ вважає необхідність так званих «пілотних рішень». У рішення в справі «Іванов проти України» (2009 р.), яка стосувалася невиконання судових рішень, ЄСПЛ указав: «Структурні проблеми, на існування яких Суд вказує в цій справі, мають широкомасштабний і комплексний характер. Судячи з наявної інформації, вони вимагають здійснення всебічних і комплексних заходів, можливо, законодавчого та адміністративного характеру, із залученням різних національних органів...» (пункт 90).

1. Sandra Fredman. Human rights transformed: Positive duties and positive rights. LEGAL RESEARCH PAPER SERIES. Paper No 38/2006 August 2006. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/www/Downloads/SSRN-id923936.pdf>.

2. R. (Adam and Limbuela) v. Secretary of State for the Home Department. Date of the Ruling: Nov 3 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.asylumlawdatabase.eu/sites/www.asylumlawdatabase.eu/files/aldfiles/UK_072%20Judgment.pdf.

3. Positive obligations under the European Convention on Human Rights. A guide to the implementation of the European Convention on Human Rights Jean-François Akandji-Kombe Human rights handbooks, No. 7. – 72 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007ff4d/>.

4. West Virginia State Bd. of Educ. v. Barnette. 319 U.S. 624 (1943) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/319/624/case.html>.

Бліхар М.М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права,
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зважаючи на значущість інвестиційних процесів для розвитку економіки будь-якої держави (і Україна тут не виняток), проблематика фінансового контролю у сфері інвестиційної діяльності набуває надзвичайної важливості та актуальності, оскільки відсутність належного правового забезпечення фінансового контролю у сфері інвестиційної діяльності сповільнює, а часто й ускладнює його розвиток в державі.

Контроль, як й інвестиції, є багатофункціональною економічною і правовою категорією.

Український законодавець узагальнив усі можливі форми адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності, звівши їх у ч. 1 ст. 12 Закону України «Про інвестиційну діяльність» до трьох основних. Перша – управління державними інвестиціями, друга – регулювання умов

інвестиційної діяльності, третя – контроль за здійсненням інвестиційної діяльності [3, с. 173].

Проаналізувавши літературні джерела, можемо сказати, що вчені велику увагу приділяють категорії «контроль», але поки що серед наукової спільноти не склалося одностайного підходу до розкриття суті цього поняття.

Розглянувши різноаспектні визначення поняття «контроль», виділимо три основні напрями щодо його трактування. Перший з них визначає контроль як сферу діяльності органів державного та фінансового управління (науковці цього напрямку розглядають контроль як метод чи форму, функцію, або як спосіб управлінської (виконавчо-розпорядчої) діяльності). Такого підходу дотримується, наприклад, В. Копейчиков, вважаючи, що «контрольні функції» деяких державних органів є не що інше, як «одна з форм здійснення державної влади», тобто контроль є одночасно і формою, і функцією, і способом (методом). І його застосування, як і всіх інших, має відповідати Конституції України [9]. О. Федорчук, ще один представник цього напрямку, вважає, що «державний контроль є закономірним продовженням державного управління, а ствердження про управлінську діяльність є одночасно ствердженням і про наявність діяльності контрольної, як похідної від управлінської, що невід’ємно її доповнює, існує одночасно і нібито «паралельно» з нею», відтак науковець робить висновок про те, що «(контрольна) діяльність є управлінською» [4, с. 285].

На думку критиків цього підходу, контроль не може бути зведений до методу або форми управлінської діяльності. Так, О. Барановський вважає, що контроль є самостійною функцією управління, а отже, особливим видом діяльності, який характеризується цільовою спрямованістю, однорідністю змісту й однотипністю способів його існування [1, с. 7]. Аналогічну думку висловлює й відомий вітчизняний економіст В. Піхоцький, на переконання якого, «контроль є самостійною функцією (етапом) управління і особливим видом діяльності, якій притаманна цільова спрямованість, конкретний зміст та способи її здійснення» [7, с. 301].

Прихильники другого напрямку вважають, що сутність контролю полягає в «регулярній перевірці дотримання господарського законодавства, виявленні відповідних порушень» [1, с. 8] або що це «перевірка дотримання та виконання нормативно встановлених завдань, планів і рішень» [8, с. 386]. Цей підхід часто-густо піддають критиці. Так, на думку І. Іванової, таке трактування поняття контролю не відповідає сучасній міжнародній теорії і практиці, адже не враховує того, що в «процесі контрольних дій контролюючим органам чи особам потрібно не просто виявити факт відхилення від норми, а й проаналізувати природу порушень та з’ясувати залежність між контрольними відхиленнями в окремих частинах системи і

загалом» [6, с. 17]. На наш погляд, трактування контролю як суто перевірки дещо суперечить правовій концепції сутності контролю, адже зведення його лише до способу забезпечення законності та перевірки дотримання правових норм не враховує необхідності з'ясування причиново-наслідкових зв'язків між виявленими порушеннями та їхніми наслідками, а також активного впливу контролю на ефективність та раціональність використання фінансових ресурсів об'єктом контролю.

Науковці третього напрямку розглядають контроль як специфічну стадію управлінського циклу. У його межах виокремлюють три стадії управлінської діяльності: 1) проектування та постановка цілей; 2) організація заходів щодо виконання ухваленого рішення; 3) контроль за виконанням. Один з представників цього напрямку О. Барановський вважає, що контроль, «як одна зі складових управління, представляє собою систему моніторингу процесу функціонування керованого об'єкта з метою оцінки аргументованості й ефективності прийнятих управлінських рішень, виявлення відхилення від цих рішень і здійснення відповідного коригування дій» [1, с. 8].

Підсумовуючи огляд підходів щодо поняття «контроль», можемо стверджувати, що жодне з його визначень не дає універсальної характеристики контролю, адже всі визначення сформульовано крізь призму різних наукових дисциплін і галузей, втім, вони дозволяють виокремити основні ознаки, сутність, мету і напрями реалізації контролю.

Ми ж все-таки обстоюємо висловлену раніше позицію, що контроль за здійсненням інвестиційної діяльності – це форма адміністративного правового регулювання інвестиційної діяльності, яка полягає у перевірці відповідності діяльності суб'єктів інвестиційної діяльності законам, актам вищих органів шляхом перевірки виконання покладених на них обов'язків, дотримання встановлених стандартів та правил і здійснюється спеціально уповноваженими на те органами [3, с. 178].

Безперечно, контроль є також одним з істотних елементів державного фінансового контролю за інвестиційною діяльністю. Фінансування інвестицій завжди передбачає здійснення державою передбачених в актах законодавства видатків. Юридичний механізм впливу на державні витрати, своєю чергою, являє собою практичне застосування приписів фінансово-правових норм, що встановлюють порядок нормування витрат держави на конкретні заходи, визначення їх щорічних обсягів і видачі бюджетних коштів на їх покриття, а також правові форми, в які втілюються при цьому дії органів державної влади і державного управління [5, с. 107].

На основі огляду правової літератури з фінансового права та суміжних наук виокремимо два основні наукові підходи до визначення правової природи фінансового контролю: 1) розуміння фінансового контролю як перевірки або

безпосереднього контролю; 2) бачення фінансового контролю як комплексного багатоаспектного явища, яке поєднує в собі превентивну, попереджувальну, правовідновлювальну функції та сприяє ефективності управління фінансовими відносинами.

Здійснений аналіз спеціалізованої наукової літератури щодо досліджуваного поняття дозволяє виокремити основні підходи науковців до визначення поняття «державний фінансовий контроль»:

– управлінський: оцінка ефективності державного управління на всіх етапах бюджетного процесу;

– функціональний: контроль за формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів держави і фінансових ресурсів суб'єктів місцевого самоврядування;

– цільовий: підтримка загальнодержавного та регіонального соціально-економічного розвитку і перевірка законності, ефективності й доцільності формування, розподілу, перерозподілу, використання фінансових ресурсів;

– правовий: пов'язаний з діяльністю фінансових органів щодо виявлення будь-яких правопорушень у сфері господарської діяльності, фінансової та податкової дисципліни, а також із вжиттям відповідних заходів щодо усунення цих правопорушень.

Відтак державний фінансовий контроль при здійсненні інвестиційної діяльності пропонується розуміти як систему управління фінансово-економічними відносинами, які виникають під час формування, розподілу, використання коштів державних фондів, фондів органів місцевого самоврядування, що спрямовані на інвестиційні проекти, державні інвестиційні програми тощо задля підвищення соціально-економічного розвитку територій і держави загалом та забезпечення ефективної інвестиційної діяльності, а також виявлення й усунення різноманітних зловживань при її здійсненні.

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : моногр. / О. І. Барановський. – К. : Вид-во Київ. нац. торг.-екон. ун-ту, 2004. – 759 с.

2. Бліхар М. М. Публічність як критерій виокремлення частки відносин інвестиційної діяльності / М. М. Бліхар // Право і суспільство. – 2015. – № 6, ч. 2. – С. 112–117.

3. Бліхар М. М. Адміністративно-правові форми та методи регулювання інвестиційної діяльності / М. М. Бліхар // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична / голов. ред. М. М. Цимбалюк. – Львів : ЛьвДУВС, 2013. – Вип. 3. – С. 171–183.

4. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 285 с.

5. Эриашвили Н. Д. Финансовое право : учеб. для вуз. / Н. Д. Эриашвили. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 606 с.

6. Иванова І. Державний фінансовий контроль: парадигми розвитку : моногр. / Ірина Иванова. – К. : Академвидав, 2010. – 168 с.

7. Піхоцький В. Ф. Зовнішній державний фінансовий контроль за діяльністю виконавчої влади – важливий чинник захисту суспільства / В. Ф. Піхоцький // Бізнес Інформ. – 2016. – № 2. – С. 300–305.

8. Тихомиров Ю. А. Административное право и процесс: полный курс / Ю. А. Тихомиров. – М. : Юридинформцентр, 2001. – 440 с.

9. Федорчук О. М. Управлінська діяльність як об'єкт контролю в державі / О. М. Федорчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер. : Право. – 2010. – № 1. – С. 2–11.

Богів Я.С.

*кандидат економічних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

**РЕКОМЕНДАЦІЯ СМ/РЕС (2007) 14 КОМІТЕТУ
МІНІСТРІВ РАДИ ЄВРОПИ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ
(ЩОДО СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ) ЯК СУЧАСНИЙ МІЖНАРОДНИЙ СТАНДАРТ
ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Становлення в Україні громадянського суспільства та його інститутів набуває дедалі більшої актуальності в контексті орієнтації нашої держави на європейські цінності, а саме вступу до Європейського Союзу. Для цього Україна бере на себе зобов'язання привести своє законодавство у відповідність із міжнародними стандартами функціонування громадянського суспільства та його основних інститутів.

Сьогодні у світі неурядові організації швидко розвиваються, зростає їх кількість і відповідно вплив на розвиток, що в умовах глобалізації робить ще більш важливим набуття ними нових економічних і політичних функцій. Процес глобалізації призвів до утворення різноманітних громадських організацій, що мають на меті представництво інтересів всього людства. Відтак, можна зробити висновок про тенденцію до глобалізації окремих інституцій громадянського суспільства, що теоретично могло б призвести до появи глобального громадянського суспільства. Таке суспільство повинно було б діяти в межах норм міжнародного права.

В цьому контексті Т. Блащук слушно зауважує, що глобалізація впливає як на Україну загалом, так і на інститути громадянського суспільства: «Не можна недооцінювати також зростаючу роль громадських організацій у консолідації суспільства. Громадські організації мають стати реальними каналами представництва всього розмаїття суспільних інтересів, посередниками між їхніми носіями і владою» [1, с. 42].

В основі розвинутого громадянського суспільства лежить активна діяльність інститутів громадянського суспільства. Створення інституцій

громадянського суспільства – неодмінний атрибут справді демократичної держави, чіткий показник свободи її громадян. Суб'єкти громадянського суспільства (громадські об'єднання, політичні партії, групи за інтересами тощо) формулюють і репрезентують перед державою громадські інтереси, а також прагнуть забезпечити ефективний діалог із державою щодо захисту цих інтересів або врегулювання можливих конфліктів [2, с. 127].

Сучасні міжнародні стандарти правового забезпечення громадянського суспільства визначені у Рекомендації CM/Rec (2007) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій) (далі - Рекомендація) [3]. Рекомендація визначає нормативно-правові параметри для функціонування неурядових організацій, як одного із найважливіших інститутів громадянського суспільства.

Автори цього документу зазначають, що вказаними стандартами державним органам країн-членів рекомендується керуватися в розробці національного законодавства, державній політиці та практиці, окрім того – враховувати їх при проведенні моніторингу взятих зобов'язань. Державам-членам пропонується, також, всіляко поширювати текст Рекомендації, як серед громадськості у цілому та неурядових організацій, яких він безпосередньо стосується, так і серед парламентарів, відповідних органів державної влади та освітніх закладів; забезпечувати його використання під час навчання державних службовців.

В п. 1 Рекомендації зазначається, що термін «неурядові організації» включає в себе добровільні самоврядні об'єднання або організації, створені для реалізації некомерційних завдань їхніх засновників або членів. До них не належать політичні партії.

Основна перевага даного документу – його, безумовно, системний характер. Рекомендація регулює всі життєво важливі питання утворення та функціонування неурядових організацій. У ній сформульовані загальні принципи правового положення неурядових організацій, свобода вибору ними цілей своєї діяльності, порядок утворення організацій і членства в них, питання правосуб'єктності неурядових організацій (зокрема, набуття правосуб'єктності, створення відокремлених підрозділів, внесення змін до установчих документів, припинення правосуб'єктності, статус іноземних неурядових організацій), порядок управління неурядовими організаціями, майнові та фінансові питання (збір внесків, право власності, державна підтримка неурядових організацій), підзвітність і відповідальність неурядових організацій та їх участь у прийнятті рішень органів влади [4].

Рекомендація обстоює вільний вибір громадськими об'єднаннями цілей своєї діяльності та засобів їх досягнення, ставлячи при цьому тільки одне обмеження – вони повинні відповідати вимогам демократичного суспільства.

З цією метою неурядові організації повинні мати можливість вільно здійснювати дослідження, навчання і представництво з питань, що мають суспільне значення; підтримувати окремого кандидата на виборах чи референдумах (якщо вони прозоро декларують мотиви своєї підтримки); здійснювати будь-яку законну економічну, господарську або комерційну діяльність для сприяння своїй основній діяльності, без вимагання жодних спеціальних дозволів, проте за умов виконання будь-яких ліцензійних або регуляторних вимог, які зазвичай застосовуються щодо відповідної діяльності.

Право заснування неурядові організації надається будь-якій особі, як фізичній, так і юридичній, або їх групі. Згідно п. 19 Рекомендації встановлюються мінімальні вимоги до змісту установчих документів неурядові організації (тільки тих, які мають правосуб'єктність). Вони повинні містити дані про найменування організації, її цілі, повноваження, вищий керівний орган, періодичність та процедуру проведення його засідань, порядок затвердження фінансових та інших звітів, процедуру внесення змін до статуту та саморозпуску організації або її об'єднання з іншою неурядовою організацією.

Рекомендація щодо створення та діяльності неурядових організацій висуває дві основні вимоги до правосуб'єктності неурядової організації: 1) вона повинна бути чітко відмежована від правосуб'єктності її членів або засновників; 2) неурядова організація, утворена шляхом об'єднання двох або більше неурядових організацій, повинна бути наступником прав та зобов'язань таких організацій.

Рекомендація достатньо широко трактує право власності неурядових організацій, які мають правосуб'єктність. Засадним для фінансових та майнових аспектів діяльності неурядових організацій є, зокрема, п. 50, який встановлює порядок збору внесків: «Неурядова організація повинна мати можливість звертатися по внески та отримувати їх – у формі грошових коштів або іншого майна – не лише від органів державної влади своєї країни, але також і від юридичних та фізичних осіб, міжнародних організацій та органів інших держав, за єдиної умови дотримання загальних норм законодавства щодо митних правил, іноземної валюти, протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також щодо фінансування виборів та політичних партій» [4].

Стосовно нагляду за діяльністю неурядової організації, то вихідним принципом для його здійснення є те, що діяльність неурядової організації повинна вважатися законною за відсутністю доказів протилежного. Зазначається, що припинення діяльності неурядової організації, або, у випадку, якщо це іноземна неурядова організація, скасування дозволу на її

діяльність повинні відбуватися лише на підставі рішення суду за переконливих доказів наявності відповідних підстав. Причому, таке рішення суду має надаватися до негайного апеляційного оскарження.

У рекомендації міститься вимога про безумовне дотримання права неурядових організацій на участь у прийнятті рішень органами державної влади. Зокрема передбачено, що урядові та квазіурядові органи всіх рівнів повинні забезпечувати ефективну участь неурядових організацій без дискримінації в обговоренні та консультаціях щодо завдань і рішень у сфері державної політики. Така участь повинна забезпечувати свободу висловлювання різноманітних думок, поглядів осіб щодо функціонування суспільства. Сприяння такій участі та співпраці повинно включати належне розкриття публічної інформації або доступ до такої інформації. Консультації з неурядовими організаціями мають бути обов'язковими у рамках підготовки проектів законодавчих актів будь-якого рівня, які впливають на статус неурядових організацій, їх фінансування або сфери діяльності.

Можна підвести підсумок, що основна перевага даного документу – його, безумовно, системний характер, оскільки Рекомендація регулює всі життєво важливі питання утворення та функціонування неурядових організацій.

1. Блащук Т. В. Вплив глобалізації на розвиток інститутів громадянського суспільства / Т. В. Блащук // Міжнародні та національні механізми захисту прав людини: виклики сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (8 квітня 2011 р., м. Донецьк, Україна) Упор. Л. М. Дешко, Ю. В. Мазур. – Донецьк : Сучасний друк, 2011. – С. 42 – 43.

2. Головащенко О. Громадянське суспільство як основа у становленні правової держави / О. Головащенко // Вісник Академії правових наук України – 2008. – № 3(54). – С. 126 – 188.

3. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи (щодо створення та діяльності неурядових організацій) від 10 жовтня 2007 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_937/card2#Card.

4. Опалько Ю. Європейські критерії розвитку громадянського суспільства та можливості їх застосування в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/juni08/11.htm>.

Бортник Н.П.

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та інформаційного права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Нестеренко А.О.

фахівець кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Нинішнє загострення екологічної проблематики у світі супроводжується не лише нищівними для фізичного здоров'я людини змінами у навколишньому середовищі, а й руйнацією духовних підвалин людського буття. Кожна держава має свої екологічні проблеми, вирішення яких одночасно неможливе через обмеженість ресурсів. Тому під час проведення екологічної політики необхідно визначати пріоритети черговості розробки і запровадження екологічних програм і заходів. Здійснення таких програм і заходів дозволяє отримати певні вигоди завдяки зменшенню шкоди від забруднення довкілля. Отже, ефективність екологічної політики і управління полягає у збільшенні добробуту та задоволенні екологічних потреб громадян.

Екологічно-правовий статус людини та громадянина – це визначені Конституцією України та іншими правовими актами екологічного права місце, становище і роль людини та громадянина в суспільстві й державі, що стосуються екологічної сфери [1, с. 3].

Для того, щоб дати повну та вичерпну характеристику екологічно-правового статусу людини та громадянина, необхідно проаналізувати елементи цієї правової категорії, а саме її структуру та зміст. Як відомо, до структури загального правового статусу людини в теорії відносять такі елементи, як громадянство, правосуб'єктність, загальні та конституційні принципи, права і свободи, обов'язки та гарантії їх дотримання.

Крім цього, в літературі серед елементів окремо виділяють юридичну відповідальність та інтереси особи. Однак, поняття «гарантія дотримання» охоплює собою поняття «юридична відповідальність». Адже невідворотність відповідальності за порушення права і є однією з гарантій дотримання цього права. Що стосується інтересів людини, думки науковців розділилися. Виходячи з того, що інтереси особи не персоніфіковані, а тому належать всьому суспільству, до того ж вони не гарантуються конкретними правовими нормами, можна зробити висновок про недоречність їх внесення до структури правового статусу людини.

На основі загального правового статусу можна виокремити деякі ключові структурні елементи екологічно-правового статусу людини в Україні.

Першим елементом є, звичайно, громадянство. Адже саме воно встановлює взаємозв'язок між особою та державою і, отже, виступає основою для формування екологічно-правового статусу цієї особи.

Ще одним елементом є загальні та конституційні принципи, тобто основоположні, керівні засади, що виступають основою для реалізації екологічних прав громадян, визначають спрямованість діяльності держави щодо їх забезпечення.

Згідно з визначенням Г. В. Анісімової, екологічні права громадян становлять сукупну міру можливої поведінки у галузі належності екологічних об'єктів, їх використання, відтворення й охорони навколишнього природного середовища. Класифікація екологічних прав громадян здійснена в залежності від екологічних, соціальних, економічних та інших чинників.

За юридичною сутністю екологічні права громадян поділяються на три рівні: 1) конституційні екологічні права, закріплені в Конституції України; 2) екологічні права, встановлені в спеціальних законах; 3) екологічні права, передбачені підзаконними нормативними актами.

За соціальною значущістю екологічні права громадян поділяються на три види: 1) пріоритетні (першочергові) екологічні права громадян у порівнянні з іншими їхніми правами; 2) переважні права окремих суб'єктів перед іншими особами в галузі екології, передбачені законодавством; 3) усі інші екологічні права громадян.

До окремого виду належать оспорювані екологічні права, що можуть виявлятися у названих трьох видах екологічних прав, характер оспорюваності яких визначається в судовому порядку [2, с. 8-11].

Таке визначення не повністю розкриває зміст екологічних прав, адже в ньому не вказана спрямованість можливої поведінки суб'єктів на задоволення потреб громадян у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки. Критично можна проаналізувати й наведену вище класифікацію, адже, по-перше, підзаконні нормативно-правові акти спрямовані на конкретизацію положень законів, а екологічні права громадян знайшли своє відображення саме на конституційному та законодавчому рівнях. По-друге, немає чітко сформованого критерію, за яким можна було б провести поділ екологічних прав людини на пріоритетні та непраіоритетні, адже всі екологічні права пов'язані між собою та спрямовані на задоволення екологічних інтересів особи. Що стосується оспорюваних екологічних прав, то їх виділення в окрему

групу прав є необґрунтованим через їх приналежність до всіх трьох видів екологічних прав, наведених автором.

Натомість, С. Г. Грицкевич приділив увагу конституційним екологічним правам громадян. На його думку конституційними екологічними правами слід вважати закріплену в Конституції якісно нову, самостійну групу можливостей, спрямованих на задоволення індивідуальних екологічних потреб та інтересів людини і громадянина, що повинні забезпечуватися державою та суспільством. Систему конституційних екологічних прав людини та громадянина складають права: на безпечне для життя та здоров'я довкілля; на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту та право на їх поширення; на заборону втаємничувати таку інформацію; на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням зазначених прав [3, с. 10]. Аналізуючи основні положення цієї наукової праці, слід зазначити, що наведений перелік конституційних екологічних прав є надто вузьким, і не відображає повного спектру прав особи в сфері екології. Адже Конституція містить цілу низку норм, котрі опосередковано формулюють екологічні права громадян:

– право на здійснення загального та спеціального використання природних ресурсів (передбачене ст. 13 Конституції);

– право на об'єднання в громадські природоохоронні формування (передбачене ст. 36 Конституції);

– право на участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, та внесення пропозицій до державних і господарських органів, установ та організацій із цих питань (ст. 38, ст. 40 Конституції) та деякі інші [4].

Невід'ємним елементом правового статусу людини є екологічні обов'язки. Вони закріплені і на конституційному рівні, і на рівні екологічного законодавства. Зокрема, ст. 66 Конституції містить положення, згідно з яким кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки [4, с. 180].

З огляду на викладене вище можемо констатувати, що формування такої правової категорії, як екологічно-правовий статус людини і громадянина сьогодні практично завершено. Однак для остаточного закріплення цього поняття необхідно на констит рівні виділити в окрему категорію екологічні права людини і громадянина в Україні. Це зумовлено, по-перше, важливістю та пріоритетністю такого виду прав, і, по-друге, необхідністю систематизації конституційних норм, що прямо чи опосередковано формують екологічно-правовий статус людини і громадянина в Україні.

1. Малишко М. І. Екологічно-правовий статус людини в Україні / М. І. Малишко. – К.: УНА. – 2001. – С. 3.
2. Анісімова Г. В. Здійснення громадянами екологічних прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. юрид. наук / Г. В. Анісімова. – Харків, 1996. – С. 8–11.
3. Грицкевич С.Г. Конституційні екологічні права людини і громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / С.Г. Грицкевич. – К., 2002. – 18 с.
4. Конституція України: науково-практичний коментар / [В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін.]. – Харків; К., 2003. – С. 180.

Гарасимів Т.З.

*доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права,
заступник директора – декан повної вищої освіти Навчально-наукового Інституту права
та психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА В ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Суспільний розвиток нині характеризується активними реформами в усіх сферах життєдіяльності людини, формуванням нових стосунків у суспільстві, що, своєю чергою, зумовило руйнацію традиційних психологічних установок особистості, соціальної групи, їх соціальної ролі, змушує людину опинитися у ситуації самостійних пошуків нових шляхів задоволення своїх життєвих потреб. Відсутність можливостей для самореалізації викликає в особистості внутрішній дискомфорт, негативну реакцію на соціальні зміни, незадоволеність собою і навколишнім середовищем, що доволі часто є одним із чинників девіантності, існування якої вимагає невідкладного не лише соціологічного і психологічного, але насамперед філософсько-правового осмислення.

Проблематика досліджень філософами девіантної поведінки багатоаспектна і різноманітна. Її вивчення безпосередньо пов'язане з історично зумовленим процесом виникнення, зміни, деградації, відмирання соціальної норми як базового елемента культури і є одним із способів збагачення глибинного характеру людської присутності в світі. Відхилення в поведінці можна вважати перманентним переходом певних дій зі сфери анормативного в нормативне і навпаки. В основі вільного вибору того або іншого способу поведінки лежить специфічно людська здатність якісно оцінювати всі явища і відносини за допомогою абстрактної дихотомії «позитивне – негативне».

Девіантна поведінка – об'єкт особливої уваги з боку дослідників різних напрямів: юриспруденції, психології, філософії, соціології, педагогіки, а також релігійних і громадських організацій, які відповідають за моральне

здоров'я суспільства. Уся історія становлення філософсько-правової, етичної думки є спробою знайти оптимальні шляхи розвитку суспільства, тобто звільнитися від антисоціальних порушень, які вельми часто є небезпекою для життя і добробуту людей, відхиленнями від загальноприйнятих цінностей і стандартів. Девіантна поведінка спричинила створення держави, правоохоронних органів, спеціалізованих установ для виправлення та ізоляції людей, які становлять небезпеку для соціальної системи. У філософсько-правовій науці чи не усі мислителі порушували питання про причини відхилень окремими індивідами чи цілими соціальними групами від чинних моральних норм, цінностей, традицій.

Соціальні конструкти сучасності, вирішуючи завдання виправлення шкідливої для суспільства девіантної особистості, послуговуються надбаннями спеціальних дисциплін: юриспруденції, психології, соціології, філософії, педагогіки, медицини, психіатрії, антропології. Відповідно до своїх завдань ці галузі науки вузькоспеціалізовано, різновекторно і, як правило, суперечливо підходять до тлумачення чинників, що спричиняють девіантну поведінку, до з'ясування вагомих ознак девіантної особистості, мети та змісту виправного впливу на неї.

Водночас нині недостатньо розроблена філософсько-правова концепція виправлення асоціальної девіантної особистості, яка змогла б інтегрально визначити причини виникнення асоціальної поведінки, ознак девіантної особистості, мети, змісту та форм виправного впливу на неї. Це, своєю чергою, посилює актуальність філософсько-правового дослідження девіантної поведінки, адже саме така загальнонаукова концепція повинна стати методологічною основою для сукупної практичної діяльності широкого спектру різних наукових напрямів у питаннях виправлення асоціальної девіантної особистості.

Вивчення цієї проблеми вкрай важливе для сучасного вітчизняного транзитивного суспільства, існуючі правові системи якого доводять слабку спроможність дієво впливати на девіантну особистість. Їх криза, зокрема, пояснюється тим, що вітчизняна наука тривалий час не повною мірою зважала на широкий спектр європейських філософсько-правових поглядів, які звужено тлумачилися у контексті панівної ідеології.

З уваги на здійснений аналіз можна стверджувати, що однією з найістотніших властивостей людської поведінки є те, що вона соціальна за своєю суттю, формується і реалізується суспільством. Поведінка відображає процес соціалізації людини, передбачаючи адаптацію до соціального середовища з огляду на індивідуальні особливості особи.

Девіантна поведінка – це форма поведінки особистості, а тому їй притаманні всі основні характеристики родового поняття «поведінка».

Спроби пояснити поведінку людини, зокрема девіантну, неодмінно супроводжуються питанням: «яку поведінку можна назвати нормальною?». Тому поняття норми вихідне для вивчення будь-яких девіацій.

Девіантна поведінка – це соціальна, філософсько-правова та психолого-педагогічна проблема, яка через складність характеру поведінкових порушень вимагає добре організованої системи впливів.

Аналіз і вітчизняних, і зарубіжних наукових джерел дозволяє зробити висновок про множинність теоретичних підходів щодо опису досліджуваного соціального об'єкта (у концептуальному полі біхевіоризму, феноменології чи структурно-функціонального аналізу), також тематичну різноманітність його проблемних опрацювань (причини девіантної поведінки, дезорганізація та девіантність, умови соціалізації як чинник девіації, генезис і кореляційні залежності між системою очікувань суспільства і поведінкою особи, девіантність творчої особистості, соціальна девіація, адаптація та соціальна норма, соціальні санкції та соціальний контроль тощо).

Отже, філософема девіантної поведінки виходить за межі однієї науки і є територією вивчення наук, об'єктом яких є людина.

Гуменний О. І.

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права; історії політичних і правових учень
Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,
помічник судді Збараського районного суду Тернопільської області*

ФУНКЦІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ

При визначенні ролі, місця та значення судової влади в державному правовому механізмі в першу чергу необхідно дослідити її функції. Незважаючи на те, що дослідження цього питання триває по даний час і ним займалися ряд видатних науковців в юридичній науці немає єдиної позиції з цього питання.

В етимологічному розумінні функція розглядається як «робота когось, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось, обов'язок, повинність, місія» [1, с. 675]. Стосовно держави як форми політичної організації суспільства функції – це «головні напрямки і види діяльності держави, обумовлені її завданнями і цілями і такі, що характеризують її сутність» [2, с. 31].

Характер функцій чималою мірою залежить від рівня державної діяльності. Перший рівень – це функції держави у цілому. Другий рівень – функції, які виконують державні структури, що уособлюють окремі гілки влади. Третій рівень – функції окремих державних органів як складових частин

державного апарату (наприклад, різних складових частин судової системи). Четвертий рівень – функції окремих посадових осіб державних органів.

Є правомірним також поділ функцій на базові, основні, які відображають сутнісні характеристики держави та її органів, і допоміжні, у яких знаходить прояв особливості управлінської діяльності, коли виходити з того, що вся діяльність держави пов'язана з управлінням суспільними процесами з використанням способів і методів, властивих окремим гілкам влади. Відтак обсяг і характер допоміжних управлінських функцій, властивих органам, що належать до різних ланок судової системи, істотно відрізняються.

В літературі висловлюються різні судження з приводу переліку функцій судової влади, окремі з яких мають спірний характер.

Позиції науковців, які займаються дослідженням функцій судової влади можна розділити по двох основних напрямках.

Перший напрям це позиція науковців, які вважають, що судова влада виконує тільки одну функцію. Так на думку В. О. Лазаревої функцією судової влади є судовий захист прав і свобод людини і громадянина, а правосуддя є лише формою реалізації цієї функції.

І.Л. Петрухін вважає, що функції судової влади можна ототожнювати з її завданнями. В його розумінні функція судової влади – це вирішення соціально-правових суперечок, а також встановлення юридичних фактів шляхом здійснення правосуддя.

І.Є. Марочкін зазначав, що функцією судової влади є вирішення соціально важливих справ, які мають юридичні наслідки [3, с.77].

Разом з тим є група науковців які вважають, що єдиною функцією судової влади є здійснення правосуддя, а судовий контроль в усіх його формах – це прояв цієї функції.

Представники цього напрямку дотримуються позиції, що функції судової влади не можна розглядати лише як здійснення правосуддя та вирішення юридичних справ і вони виділяють різну кількість функцій.

Серед них в основному підтримується позиція, що судова влада виконує дві функції: здійснення правосуддя та судовий контроль.

Проте переважна більшість авторів серед базових функцій судової влади виділяє дві: правосуддя і судовий контроль. На думку В. Бойка, «змiнами до чинного законодавства було по сутi введено нову для судiв функцiю – контролю за процесуальними дiями досудового слiдства» [4, с. 4].

Ю.М. Грошевий, розкриваючи зміст (суть) судової влади та правосуддя у кримінальних справах, зазначає: «Судова влада має свої функції. До них належать правосуддя і контроль... Конституція України розглядає судовий контроль за законністю у сфері кримінального судочинства як функцію

судової влади» [5, с. 11-13]. Правда, автор при цьому не розкриває суті цієї функції.

Такої ж думки притримується і А.Р. Туманянц [6,с.108]. Авторка, розглядаючи з цих позицій діяльність суду щодо здійснення контролю за рішеннями органів досудового слідства, доходить висновку про те, що «...є всі підстави говорити й про іншу функцію, а саме: про контрольну функцію суду в кримінальному судочинстві» [7, с. 8].

На думку М. Орзіха, «діяльність суду не зводиться до правосуддя. Він виконує функцію судового контролю стосовно посадових осіб та органів інших гілок влади» [8, с.123].

В.Д. Ткаченко взагалі ототожнює судову владу із правосуддям, вказуючи, що «Правосуддя виконує і контрольну функцію» [9, с. 402].

На думку В.М. Трофименка, реалізація судової влади у кримінальному судочинстві здійснюється не тільки у формі традиційного правосуддя, а й у формі судового контролю за законністю досудового провадження. При цьому автор зазначає, що «Правосуддя – не тільки результат судової діяльності, а й процес досягнення цього результату. Частиною цього процесу і необхідною умовою справедливого вирішення справи і є судовий контроль за досудовим розслідуванням. Лише тоді, коли вся кримінально-процесуальна діяльність, яка включає і досудове розслідування, проводиться у відповідності з вимогами закону, коли в процесі цієї діяльності дотримані права її учасників, можна впевнено говорити про здійснення правосуддя» [10, с.270-271].

Є науковці які поділяють судовий контрольна: контроль судів загальної юрисдикції та контроль Конституційного СудуУкраїни, таким чином виділяючи три функції. Ряд дослідників крім відправлення правосуддя та судового контролю виділяють ще або функцію управління або функцію тлумачення.

Так В.Д. Бринцев виділяє такі функції:

- правосуддя,
- судовий контроль,
- судовий нагляд та судові санкціонування.

С. Г. Штогун вважає, що функції судової влади можна поділити на такі групи:

- пов'язані із здійсненням правосуддя;
- функції судового контролю;
- організаційні функції;
- функції, пов'язані із забезпеченням виконання судового рішення [11, с. 178].

Так само як немає спільної думки що до кількості функцій судової влади, в юридичній науці немає і єдиного визначення поняття «функції судової влади».

Ми вважаємо, що функції судової влади тісно пов'язані з функціями держави і тому вважаємо за доцільне виділити такі ознаки функцій судової влади:

- 1) формування на основі загальних функцій держави і права;
- 2) вони виражають зміст і значення судової влади;
- 3) вони є об'єктивно необхідними, юридично оформленими напрямками діяльності судової влади;
- 4) розвиваються та змінюються відповідно до суспільних потреб;
- 5) реалізація функцій забезпечується певними юридичними методами та із застосуванням заходів примусу.

Отже розглянувши позиції науковців можна виділити такі основні функції судової влади:

1. Функція правосуддя. Ця функція є основною та має конституційний характер.

Разом з тим із функції правосуддя можна виділити певні види під функцій такі як:

- розгляд та вирішення правових конфліктів у порядку цивільного судочинства (позовне провадження);
- контрольна функція, тобто контроль та перегляд в системі цивільної юрисдикції;
- розгляд та вирішення справ у безспірному порядку, у цьому випадку до порушників застосовуються заходи відповідальності;
- тлумачення правових норм.

2. Функція судового контролю. Її реалізація пов'язується зі здійсненням контролю над іншими гілками влади, перевіркою законності й обґрунтованості рішень та дій державних органів і посадових осіб, їх стримування в рамках законності, правом здійснення конституційного нагляду, контролем, що здійснюється судом у межах кримінального судочинства

3. Функція уніфікації судової практики. Вона здійснюється з метою забезпечення єдності судової практики та виконання Україною взятих на себе мінародних правових зобов'язань.

1. Новий тлумачний словник української мови: У 3-х тт. / [укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: Аконт, 2003. – Т. 2. – С. 675.

2. Притика Д.М. Організаційно-правові засади становлення і діяльності господарських судів України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.10 / Д.М. Притика; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003. – С. 31.

3. Марочкін І.Є., Сібільова Н.В. Організація судових і правоохоронних органів.- Харків: вид. «Одісей».- 2008.
4. Бойко В.Ф. Проблеми правосуддя в Україні і шляхи їх вирішення / В.Ф. Бойко // Право України. – 2002. – № 3. – С. 4.
5. Кримінальний процес України: [підруч.] / [Ю.М. Грошевий, Т.М. Мірошніченко, Ю.В. Хоматов та ін.]; за ред. Ю.М. Грошевого, В.М. Хотенця. – Х.: Право, 2000. – С. 11, 13.
6. Туманянц А.Р. Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. – Х.: Основа, 2000. – 108 с.
7. Туманянц А.Р. Судовий контроль за законністю і обґрунтованістю процесуальних рішень органів досудового слідства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / А.Р. Туманянц; Нац. юрид. академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1998. – С. 8.
8. Орзих М.Ф. Судебная власть в механизме защиты прав человека: доктрина и практика / М.Ф. Орзих // Юридичний вісник. – 2001. – № 4. – С. 123.
9. Загальна теорія держави і права: [підруч.] / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.]; за заг. ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – С. 402.
10. Трофименко В.М. Функція правосуддя в забезпеченні прав і свобод людини / В.М. Трофименко // Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 18-19 квітня 2002 р.) / [В.В. Сташис, Ю.М. Грошевий, В.С. Стефанюк та ін.]; редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.-Х.: Юрінком Інтер, 2002. – С. 270-271.
11. Штогун С.Г. Судова влада в Україні / С.Г. Штогун. – Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2003. – 178 с.

Жаровська І.М.

*доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права та психології, Національного університету
«Львівська політехніка»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН У ДЕМОКРАТИЧНІЙ ДЕРЖАВІ: ДО ПИТАННЯ МЕЖІ ЕФЕКТИВНОСТІ

Побудова правової держави в нашій країні виявилася складним і суперечливим процесом. Відбуваються катаклізми, пов'язані з руйнуванням державності, кризою верховної влади, деструкцією багатьох сторін громадського життя, посиленням націоналізму, релігійного екстремізму, сепаратизму. Усі ці труднощі і трагедії можна інтерпретувати і пояснити передусім кризь призму неефективності державної влади. У цих умовах потрібно шукати оптимальну модель її організації і функціонування, а концепції її ефективності мають велике пізнавальне і практичне значення. Вибір й обґрунтування найкращої форми держави сьогодні неможливі без аналізу ідей і концепцій державної влади, які можуть вагомо вплинути на державне будівництво в нашій країні.

Суть державної влади розкривається в різноманітті її функцій, які охоплюють і функції держави. Функції державної влади виникають і розвиваються в процесі здійснення суб'єктом державної влади управління суспільством. Тому головною її функцією є дія на соціальні відносини, забезпечуючи стабільність діяльності всього суспільства, його цілісність. Для цього потрібно реалізовувати внутрішні (економічну, політичну, екологічну, соціальну, правоохоронну та ін.) і зовнішні (оборони, дипломатичну, зовнішньоекономічну тощо) функції держави.

Аналізуючи поняття ефективності, доцільно розглянути його трактування в економічній науці, оскільки тут воно розкрито найбільш повно та всебічно. Економічна ефективність – це отримання максимуму можливих благ від наявних ресурсів. Для цього постійно мають зіставлятися блага і витрати, тобто обов'язковою умовою ефективності є раціональна поведінка, яка полягає у прагненні до максимального прибутку (результату) за мінімальних витрат[1, с.62].

Важливо, щоб державно-владні відносини розглядалися не тільки з погляду їхніх внутрішніх взаємозв'язків і суперечностей, але й зв'язків державної влади як цілості із зовнішнім середовищем, тобто в системі суспільних відносин і природних зв'язків. У цьому аспекті державну владу, яка є предметом дослідження, потрібно розглядати як різновид публічної влади та специфічну форму суспільних відносин, урегульованих на підставі соціальних норм, юридичних актів та економічних важелів.

В основі утвердження демократичності держави було багато чинників: політичні, духовні, ідеологічні тощо. Однак ми розуміємо, що, починаючи ще з первісного суспільства, владу формувала економічна політика. Вона утверджувала відповідний тип економічних відносин та типи держави і права, які були панівними упродовж епох. Концептуальні дослідження загального стану розвитку громадянського суспільства, його сутнісних, змістових, інституційних та функціональних аспектів переконливо засвідчують органічний взаємозв'язок процесів економічного розвитку в контексті еволюції державної влади та національної державності. Так, Б. Кухта під час аналізу типів влади виділяє її структурні елементи. І другим структурним елементом він називає саме економічну владу. «Вона спиралась на власність на засоби виробництва, розподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг. Ця влада стала діяльністю суб'єктів економіки щодо прийняття рішень в сфері керівництва економікою» [2, с.13].

Особливого значення набуває проблема влади для аналізу перехідної економіки. Гіпотетично у процесі побудови нового суспільства, яке проголошує соціально орієнтований шлях ринкового розвитку, передбачається створення такої парадигми функціонування державної влади,

яка мала б забезпечити прозорий процес просування суспільних інтересів та їх взаємне балансування. При цьому нова система органів влади повинна концентруватися на виконанні двох дуже важливих функцій:

- встановлення та контроль за виконанням прозорих і справедливих правил поведінки для учасників ринку, що має посилити (збільшити) саморегульованість ринкової системи;

- обмеження прямого втручання в ринкову систему чіткими та зрозумілими критеріями, забезпечення передбачуваності й ефективності такого втручання [3, с.29].

В умовах практичної реалізації зазначених функцій відбулася деформація цього процесу. Державна влада вчасно не змінила вектора економіко-правового регулювання, що спричинило небажані наслідки. Непрозорість та непередбачуваність процесу ухвалення державних рішень, відсутність інституціональної бази для регулярного публічно-приватного діалогу між громадянами та органами державної влади, неефективність та марнотратство ресурсної бази внаслідок відсутності економічного аналізу результатів реалізації державних рішень – реалії політико-економічного розвитку перехідного етапу.

Наведений приклад дає змогу зробити перший висновок: державна влада й економіка є двома основоположними феноменами, що зазнають взаємовекторного впливу, а деформація системи влади спричиняє деформацію економічного розвитку суспільства загалом, зміна економічних потреб вимагає негайної мобільності інститутів державної влади та призводить до неефективності самої влади.

Саме тому основними завданнями владних інститутів та їх пріоритетом має стати узгодження свободи кожного зі свободою всіх громадян країни і забезпечення найвищої ефективності в соціальному регулюванні державної влади та встановленні демократичного політичного порядку в суспільстві. Це вихідна компонента правової держави, важливо серед цінностей і пріоритетів правової держави гарантувати такі основи, як право, свобода волевиявлення, справедливість, кваліфіковане управління.

Для переходу до ринкових відносин і створення змішаної економіки актуальним є питання ефективного функціонування всіх органів державної влади. Без раціональної системи побудови та функціонування всієї державної влади економічна влада не може бути ефективно реалізована. Між ними існує тісний взаємозв'язок, вони взаємовизначають одна одну, віддзеркалюють прогалини та досягнення кожної співвідносно до іншої.

Надаючи економічний простір вільному підприємництву, держава не повинна ухилятися від виконання властивих їй сучасних функцій – політичних, економічних, соціальних. Державне регулювання економічних

процесів має бути спрямоване на відтворення оптимальних пропорцій між виробництвом, обміном, розподілом і споживанням. Цій меті можуть слугувати інститути прав власності, контрактного права, конкурентного порядку тощо, активізація яких спроможна зменшити чинник невизначеності, скоротити ризики і загрози економічної безпеки в бізнесі і державному управлінні [5, с. 41].

Стратегічною метою демократичної держави є досягнення такого розвитку економіки, внаслідок якого були б забезпечені оптимальні умови для життя і розвитку особистості, соціально-економічної та військово-політичної стабільності суспільства і збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу внутрішніх і зовнішніх загроз. Державна стратегія економічної влади української держави повинна бути орієнтована перш за все на підтримку достатнього рівня виробничого, науково-технічного потенціалу; недопущення зниження рівня життя населення до порогових, граничних значень, порушення яких спроможне викликати соціальну напруженість; упередження конфліктів між окремими верствами і групами населення, окремими націями і народностями.

1. Экономика : учеб. / [под ред. А. С. Булатова]. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юристъ, 2002. – 896 с.

2. Кухта Б. Політична влада та її рішення. – Львів : ЦПД, 2006. – 240 с.

3. Юлдашев О. Х. Методологічні засади регуляторної політики у сфері господарської діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04 / О. Х. Юлдашев ; Ін-т права ім. Володимира Великого Міжрегіон. акад. управління персоналом. – К., 2007. – 342 с.

4. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

Забокрицький І.І.

кандидат юридичних наук, LL.M. (USA), асистент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології, Національного університету «Львівська політехніка»

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ІГОР В КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Сучасна методологія правових досліджень все частіше спрямовує свою увагу на міждисциплінарні методи, коли ми можемо використати досягнення інших наук для більш глибокого і ефективного розуміння правових явищ.

Для цього пропонуємо розглянути взаємозв'язок права і математики (хоча і з економічним ухилом), що можна прослідкувати на прикладі теорії

ігор¹. Як зазначається, теорія ігор є «вивчення математичних моделей конфлікту і співробітництва між розумними раціональними особами, які приймають рішення». Застосування теорії ігор в політичних науках сфокусовано на пересічних областях справедливого поділу, політекономії, публічного вибору, військових переговорів, позитивної політичної теорії і теорії суспільного вибору. У кожній з цих областей дослідники розробили теоретико-ігрові моделі, в якій гравці – часто виборці, держави, заінтересовані групи та політики [3]. Також вказується, що теорія ігор пояснює стійкість будь-якої форми політичного управління. Беручи до уваги приклад монархії, король, будучи лише однією особою, не має можливості підтримувати свою владу здійснюючи фізичний контроль над всіма або значною частиною своїх підданих. Суверенний контроль пояснюється визнанням кожним громадянином того факту, що всі інші громадяни очікують розглядання короля (або іншого встановленого типу урядування) як особи, чії накази мають виконуватись. Координаційна комунікація між громадянами щодо заміни суверена ефективно запобігається, оскільки змова з метою його заміни карається як злочин. Отже, в процесі який може бути змодельований як варіант «дилеми в'язня»², протягом періоду стабільності жодний громадянин не буде вважати раціональним заміну суверена, навіть якщо всі громадяни знають, що було б краще, якби всі вони діяли разом [4: цитата за 3].

Як бачимо, теорія ігор як математичний метод використовується в різних суспільних сферах, в тому числі і політичній. Враховуючи, що політичні відносини є значною складовою конституційного права (оскільки організація влади поряд із правами людини (у контексті взаємовідносин з владою) виступають основним предметом конституційного права), то саме в цій частині конституційного права доречними є дослідження, пов'язані з застосуванням теорії ігор. Слід пам'ятати, що Конституція часто розглядається як «правила гри» певного суспільства, і кожна із них по суті так чи інше моделює платформу для суспільної взаємодії, де демократичні інструменти виборів служать доступом до участі у «грі», а конституційний баланс влади спрямований на те, аби зробити цю «гру» оптимальною для суспільства та мінімізувати ризики. Прикладом таких «ігор» в конституційному праві можуть виступати взаємоконтрольні повноваження різних гілок влади. Так, ст. 90 Конституції України передбачає підстави, за яких Президент України має право достроково припинити повноваження

¹ В західних публікаціях вже з'являються дослідження в даній сфері. Див. наприклад: Strategic Behavior and the Law: The Role of Game Theory and Information Economics in Legal Analysis (1993) (with Douglas G. Baird & Robert H. Gertner). [1]; Ayres, Ian, "Playing Games with the Law" (1990). Faculty Scholarship Series. Paper 1544. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1544 [2]

² «Дилема в'язня» - це класична модель, яка використовується для демонстрації теорії ігор [244].

Верховної Ради України. Ці підстави пов'язані з фактичною неможливістю Верховної Ради України провадити діяльність, яка передбачена Конституцією (якщо Верховна Рада не може сформувати коаліцію протягом одного місяця, або протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатись, або ж вона не може протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України сформувати персональний склад Кабінету Міністрів України, то це свідчить про неефективність роботи Верховної Ради), то вона постає перед ризиком дострокового припинення її повноважень. Однак дострокове припинення повноважень Верховної Ради України по суті є крайнім засобом, який застосовується тоді, коли іншим чином виправити конституційну кризу не видається можливим. І оскільки потенційне дострокове припинення повноважень не є бажаним для депутатів (які зазвичай не бажають втратити свій мандат; хоча в окремих випадках, якщо рейтинг партії в порівнянні з останніми виборами зріс, то певним із них можуть бути вигідними дострокові вибори для того, аби здобути більшу кількість представників в наступному скликанні парламенту), то вони старатимуться не допустити такого, таким чином спрямовуючи свої зусилля на вирішення конфліктів, що призвели до кризи. Саме тому, інститут дострокового припинення повноважень Верховної Ради можна пояснити логікою теорії ігор, оскільки конструюється така модель соціальної взаємодії, за якої раціональним учасникам («гравцям» в розумінні теорії ігор) буде більш вигідним вирішення конфлікту і таким чином недопущення застосування механізмів цього інституту, аніж подальше перебування в кризі, що може призвести до таких наслідків. Таким чином, це сприяє конституційній стабільності, що зазвичай розглядається як позитивний фактор для держави.

Як зазначає в своєму дослідженні Ю.Г. Барабаш, існує 9 груп підстав для дострокового припинення повноважень парламенту [5, с. 174-181]. Цікавою видається така підстава, як пов'язування такого із функціонуванням інституту президента. Як вказує автор, в таких країнах як Австрія та Словаччина, достроково повноваження глави держави можуть бути припинені за результатом всенародного голосування. При цьому таке народне голосування призначається парламентом. Якщо ж народ на референдумі висловить довіру чинному Президенту, тоді останній розпускає парламент [5, с. 179]. Дану ситуацію теж можна пояснити логікою теорії ігор, оскільки народне голосування призначається парламентом, але при цьому існує значний ризик для нього, оскільки у випадку «програшного» голосування для нього його повноваження будуть достроково припинені. Отже, і в даній ситуації парламент постає перед питанням пошуку компромісу, або ж ризикованим іншим вибором. Таким чином, теорія ігор як конструювання

математичних моделей соціальної взаємодії може використовуватись і в праві для визначення оптимальних правил взаємодії між різними суб'єктами (у конституційному праві – між владними суб'єктами).

Отже, дані приклади показують, що перспективними залишаються конституційно-правові дослідження, які використовують міждисциплінарну методологію, однією із яких може бути використання теорії ігор в юриспруденції.

1. Strategic Behavior and the Law: The Role of Game Theory and Information Economics in Legal Analysis (1993) (with Douglas G. Baird & Robert H. Gertner)
2. Ayres, Ian, «Playing Games with the Law» (1990). Faculty Scholarship Series. Paper 1544. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/1544
3. Game Theory. Wikipedia, the free Encyclopedia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Game_theory retrieved 04-05-2016
4. Morrison, A. S. (2013). «Yes, Law is the Command of the Sovereign». doi:10.2139/ssrn.2371076
5. Барабаш Ю.Г. Державно-правові конфлікти в теорії та практиці конституційного права: Монографія. – Х.: Право, 2008. – 220 с.

Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту
права та психології Національного університету «Львівська політехніка»*

СТАДІЇ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Проблемам стадійності виборчого процесу приділено чимало уваги зі сторони вчених-юристів та практиків. Однак, розбіжності виникають вже при застосуванні самого терміну «стадія» і при з'ясуванні питання – чи він тотожний з такими поняттями, як наприклад, «етап», «період», «процедура» та ін.?

Так, одні науковці не проводять розмежування між зазначеними поняттями вважаючи, що це одне і теж [1, с. 181; 2, с. 167]. На думку Б. В. Дрейшева, це веде до виникнення «стадій в стадіях» [3, с. 125]. Інші вчені вважають, що термінологічно операції-дії всередині і в рамках однієї стадії доцільно називати стадіями логічної послідовності, оскільки вони складають безпосередній зміст кожної із стадій функціонального призначення і систематично повторюються при здійсненні відповідних операцій [3, с. 125]. Ряд авторів замість поняття стадій (етапів) вживають терміни – «процедури» і «заходи», або котресь з них [4, с. 101].

Під стадією в загальному значенні розуміють (від грецького – стадій (вимір довжини)) – певний ступінь, період, етап у розвитку чогось, що має свої якісні особливості [5, с. 632]; в правовому – якусь відносно замкнуту часову ділянку правової форми і відповідні моменти переходу однієї стадії до іншої [6, с. 71 – 72]. Етап (від франц. – етап) розглядають, як: частину шляху дистанції (напр., в естафеті); проміжок часу, визначений якою-небудь якісною зміною, подіями; стадію якого-небудь процесу [7, с. 1573]. Період (від грец. – обхід, певне коло часу), як: проміжок часу, який охоплює який-небудь завершений процес; етап суспільного розвитку, громадського руху [7, с. 999]. Під процедурою вбачають (від лат. – просуватися) – встановлений порядок ведення, розгляду будь-яких справ [8, с. 566].

Стадію юридичного процесу розглядають як динамічну відносно замкнуту сукупність закріплених діючим законодавством способів, методів, форм, виражаючих або напередвизначаючих чітко і неухильне здійснення процедурно-процесуальних вимог, відображаючих просторово-тимчасові аспекти процесуальної діяльності і забезпечуючих логіко-функціональну послідовність здійснення конкретних дій, направлених на досягнення кінцевого, матеріально обумовленого правового процесуального результату [3, с. 130].

Також існує думка, що стадія процесу виступає як сума певних дій, причому дій, маючих єдине конкретно-предметне призначення [9, с. 47].

В проекті концепції Виборчого кодексу України стадії виборчого процесу подаються як розташовані в певній послідовності процедури виборчого процесу, що характеризуються певною завершеністю [10, с. 18].

В різноманітних дослідженнях визначається різна кількість стадій виборчого процесу, але більшість вчених незалежно від виду виборів виділяють першою стадією – призначення виборів [11, с. 76; 2, с. 167]. Деякі називають її: призначення виборів і утворення виборчих округів; підготовка сприятливої ситуації для кожної із конкуруючих сторін [12, с. 13]; проголошення або призначення виборів [1, с. 181; 13, с. 327], або призначення чи оголошення виборів [10, с. 18]; призначення виборів та визначення дати їх проведення [4, с. 101]. Вважається, що у випадку, коли дата проведення виборів визначена в законі, відповідна стадія відсутня, тоді автоматично друга стадія стає першою.

При формулюванні другої стадії виборчого процесу погляди науковців розходяться більше, а саме, не має єдиної думки щодо того які саме процесуальні дії проводяться на даній стадії. Розглядають наступне: утворення виборчих округів і виборчих дільниць, (системи) виборчих комісій [2, с. 167]; утворення виборчих органів [14, с. 120]; затвердження або утворення територіальних виборчих одиниць [1, с. 181].

До третьої стадії виборчого процесу відповідно відносять: складання списків виборців [2, с. 167]; утворення виборчих округів та виборчих дільниць [14, с. 120]; створення лише виборчих дільниць [15, с. 340]; висування і реєстрацію кандидатів [11, с. 76]. Тобто, зміст третьої стадії кожний формулює відносно того, якими він називав попередні стадії.

Переважно в четверту стадію включають складання списків виборців [13, с. 334], або складання списку виборців та ознайомлення з ним [10, с. 18], складання та оголошення списків виборців і виготовлення інших виборчих документів [11, с. 76]. Проте, в юридичній літературі зустрічається, що до даної стадії відносять ще утворення виборчих комісій, чи то створення виборчих органів [15, с. 340].

Під п'ятою стадією вбачають різне: висування і реєстрацію кандидатів на виборчі посади [1, с. 187]; тільки висунення кандидатів в депутати, або тільки реєстрацію виборців [15, с. 340]; передвиборну агітацію [11, с. 76]; проведення голосування [2, с. 167].

Під шостою стадією одні вчені розуміють - передвиборну агітацію [14, с. 120], чи то проведення передвиборної агітації [13, с. 337]. Другі - голосування [11, с. 76], або визначення результатів виборів [15, с. 340].

До сьомої стадії включають - агітаційну кампанію [15, с. 340], голосування [10, с. 19], підрахунок голосів і визначення результатів виборів [11, с. 76].

Восьма стадія виборчого процесу в літературі формулюється як: голосування [15, с. 340], підрахунок голосів і визначення результатів виборів [1, с. 192], реєстрація обраних осіб [11, с. 76], проведення повторного голосування, повторних виборів та виборів депутатів замість вибулих [2, с. 168].

Під дев'ятою стадією визначають - підрахунок голосів і встановлення підсумків голосування [15, с. 340], реєстрацію обраних осіб і опублікування підсумків виборів [10, с. 19], або лише опублікування підсумків виборів [11, с. 76].

Дехто з науковців називає десяту і одинадцяту стадію виборчого процесу, до десятої вони відносять – можливий другий тур голосування і / або нові вибори, до одинадцятої – остаточне визначення і опублікування результатів виборів [15, с. 340].

Чинне виборче законодавство України у Законах України «Про вибори Президента України» [16], «Про вибори народних депутатів України» [17], «Про місцеві вибори» [18] поділяє виборчий процес на етапи. Однак, до переліку етапів не включено у жодному виборчому законі: призначення дати виборів або оголошення про початок виборчого процесу; реєстрацію уповноважених, довірених осіб та офіційних спостерігачів та інше. Думаємо,

що такий поділ не дає можливість всебічно розкрити стадійність виборчого процесу.

В юридичній літературі та наведених вище законах зустрічається різний розподіл виборчих стадій (етапів) не лише за їх кількістю, але й за їх змістом.

Ми схильні розгляди проблему стадійності виборчого процесу, виходячи із схеми: стадія – етап – елементарна дія, де під останньою розуміють кінцеву, неподільну, останню, це межа розподілу в рамках якості окремої стадії, і яка утворює собою нерозподілений елементарний носій якості саме цієї стадії [3, с. 149]. Тобто, ми вважаємо, що кожна стадія виборчого процесу складається із окремих етапів, а етапи з відповідних елементарних дій.

Вважаємо за доцільне розподіл виборчого процесу на стадії, проведений Л. В. Бориславським, який виділяє чотири самостійних стадії: підготовчу, основну, агітаційну і заключну [19, с. 64]. Цей поділ видається об'єктивним. Кожна з перерахованих стадій охоплює сукупність заходів (притаманних лише їй), які в цілому забезпечують проведення виборів.

До підготовчої стадії виборчого процесу ми включаємо наступні етапи, пов'язані з підготовкою до дня проведення виборів: призначення дати виборів або оголошення про початок виборчого процесу; утворення виборчих округів; утворення виборчих дільниць; утворення виборчих комісій; складання списків виборців, їх перевірка та уточнення.

На основній стадії виборчого процесу визначається коло осіб, з числа яких будуть обрані відповідно Президент України, народні депутати України, депутати та голови сільських, селищних та місцевих рад. Зокрема, відбуваються наступні етапи: висування претендента на кандидата; реєстрація кандидата; реєстрація уповноважених, довірених осіб та офіційних спостерігачів кандидатів.

Агітаційна стадія виборчого процесу складається з сукупності заходів, що забезпечують ознайомлення виборців з кандидатами, їх передвиборними програмами, можливість їх обговорення і проведення передвиборної агітації.

До заключної стадії можна віднести такі етапи, як: голосування; підрахунок голосів виборців; встановлення підсумків голосування; встановлення результатів виборів та їх офіційне оголошення; реєстрація обраних кандидатів; у передбачених законом випадках – повторне голосування; підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків повторного голосування і результатів виборів та їх офіційне оголошення; припинення повноважень виборчих комісій.

В Україні голосування, як етап, для прикладу, складається з таких елементарних дій: ідентифікації виборця, отримання бюлетеня і самого

голосування. Ідентифікація здійснюється через пред'явлення виборцем документа, який засвідчує його особу.

Аналіз даного питання показує, що поділ виборчого процесу на етапи не охоплює всього виборчого процесу і не показує загальної картини виборів. Більш доцільним видається поділ виборчого процесу на стадії, які складаються із окремих етапів, а етапи з відповідних елементарних дій, оскільки стадії послідовно переростають одна в одну, створюючи тим самим загальний безперервний процес формування представницьких органів та обрання посадових осіб.

Практика внесення на протязі багатьох років численних змін до виборчих законів не дала позитивного результату, тому найбільш прийнятним видається швидке прийняття якісного Виборчого кодексу України з врахуванням попередніх недоліків чинних виборчих законів.

Структура Виборчого кодексу України мала б відповідати кількості стадій виборчого процесу України з врахуванням особливостей кожного з видів виборів. Для прикладу, він міг би складатись з загальної та особливої частини. До загальної частини включити розділи присвячені: загальним положенням, засадам виборів та виборчого процесу, стадіям виборчого процесу, строкам у виборчому процесі. Розділ про стадії виборчого процесу поділити на глави, в яких висвітлювались би: підготовча, основна, агітаційна та заключна стадії виборчого процесу. До особливої частини віднести розділи щодо: фінансового та матеріально-технічного забезпечення виборчого процесу, інформаційно-аналітичного забезпечення виборчого процесу, оскарження порушень виборчих прав громадян України і відповідальності за порушення законодавства України про вибори, який поділити на окремі глави: оскарження порушень виборчих прав громадян України та відповідальність за порушення законодавства України про вибори.

1. Конституція незалежної України: Навчальний посібник. Кол. авт. / За ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, 2000. – 428 с.

2. Молдован В. В., Мелашенко В. Ф. Конституційне право: опорні конспекти: Навч. посібник для студентів юридичних вузів та факультетів. – К.: Юмана, 1996. – 272 с.

3. Теория юридического процесса / Под общей редакцией проф. В. М. Горшенева. – Х.: «Вища школа», 1985. – 192 с.

4. Шкурат І. Конституційно-правові засади політичних виборів в Україні // Збірник наукових праць Української Академії державного управління при Президентові України / За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 1999. – Вип. 1. – С. 97 – 104.

5. Словник іншомовних слів. За ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука – К.: Головна редакція Української Радянської енциклопедії АН УРСР, 1974. – 776 с.

6. Юридична деонтологія. – Х.: «Основа», 1993. – 187 с.

7. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А. М. Прохоров (пред.). – М.: «Советская Энциклопедия», 1981. – 1600 с. с илл.

8. Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1999. – VI. – 790 с.
9. Рудоквас А. С. Нормотворческая деятельность исполкомов местных Советов. – К.: Наукова думка, 1986. – 98 с.
10. Проект концепції Кодексу про вибори, референдуми в Україні (Виборчого кодексу України). – К.: Факт, 2000. – 54 с.
11. Тодика Ю. М., Клименко Г. Б. Основи конституційного права України. Навчальний посібник. – Х.: Фірма «Консум», 1998. – 117 с.
12. Избирательное право и выборы. Сборник статей. - М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – 191 с.
13. Конституційне право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / За редакцією док. юридич. наук, проф. В. Ф. Погорілка. – К.: Наукова думка, 1999. – 734 с.
14. Кравченко В. В. Конституційне право України. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2000. – 320 с.
15. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: Учебник. В 4-х томах. Тома 1-2 / Отв. ред. Б. А. Страшун. – М.: Издательство БЕК, 1995. – 778 с.
16. Закон України «Про вибори Президента України» від 05 березня 1999 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/474-14>.
17. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/4061-17>.
18. Закон України «Про місцеві вибори» від 14 липня 2015 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/595-19>.
19. Бориславський Л. В. Народ України – єдине джерело державної влади // Основи держави і права України / За ред. проф. Костицького М. В., доц. Настюка М. І. – Л.: Юридичний факультет Львівського університету, 1993. – С. 60 – 66.

Ковальчук С.В.

аспірант кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Говорячи про інституційне поняття «громадянського суспільства», слід розуміти, що його основою є незалежні самоврядні інститути, до яких найчастіше відносять недержавні громадські об'єднання. Так відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 року № 4572-17 «Громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [1]. Саме за допомогою даного інституту громадянського суспільства здійснюється паритетне партнерство та ефективний вплив на формування та функціонування державної влади. Проте, лише за умови достатнього законодавчого забезпечення.

Так, відповідно до ст. ст. 36, 37 Конституції України громадяни України мають право на свободу об'єднань. Принципи взаємодії органів публічної влади та громадських організацій передбачені в Законі України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 року № 4572-17. Проте не вдаючись в детальний аналіз вище вказаного закону, хочу зазначити, що деякі його норми суперечать ст. 36 Конституції України, зокрема про можливість юридичних осіб бути засновниками та учасниками громадської спілки, хоча ст. 36 Основного Закону вказує на те, що учасниками та засновниками громадських організацій можуть бути лише фізичні особи. Вважаю, що оскільки юридичні особи мають на меті забезпечення певних майнових відносин, не доречно наділяти їх правами громадян. Крім того Закон вводить новий термін «громадське об'єднання» для позначення загальної категорії, яка включає два типи утворень – «громадська організація» як об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи, та «громадська спілка» як об'єднання, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи (ст. 1 Закону). А це дає право вважати, що об'єднання громадян не потрапляють у категорію громадських об'єднань у розумінні даного Закону. За таких умов важливого значення набуває Конституція України, яка має найвищу юридичну силу, що відображає її верховенство у системі національного права в цілому.

Також важливими законодавчими актами у сфері взаємодії є Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», Закон України «Про публічні закупівлі» від 10.12.2016 року № 922-19, Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV, Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» від 1 серпня 2002 р. № 683, «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31 липня 2004 р. № 854, «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» 26 лютого 2016 року № 68/2016, яким затверджується Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр.

Саме в останньому документі визначено механізм взаємодії громадських організацій з публічною владою, через забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної регіональної політики та вирішення питань місцевого значення, а саме через проведення консультацій з громадськістю з питань щодо проектів нормативно-правових актів під час їх розробки; проведення місцевих референдумів, затвердження порядку щодо проведення мирних зібрань,

сприяння запровадженню на рівні органів місцевого самоврядування публічних консультацій з громадськістю, громадської експертизи їх діяльності та діяльності їх виконавчих органів, посадових осіб, комунальних підприємств, організацій та установ; сприяння запровадженню обов'язкових публічних консультацій у процесі підготовки проектів Державного бюджету України та місцевих бюджетів; визначення порядку здійснення громадської експертизи діяльності з надання адміністративних послуг, а також діяльності бюджетних установ, які надають соціальні послуги; створення ефективного механізму реалізації права громадян на звернення до органів місцевого самоврядування з електронними петиціями; сприяння включенню до регламентів місцевих рад обов'язкових процедур забезпечення інформаційної прозорості і відкритості, у тому числі питань залучення громадськості до підготовки проектів актів, що мають важливе суспільне значення [2].

Позитивним кроком в процесі взаємодії державної влади та громадянських організацій є закріплення на законодавчому рівні таких форм взаємодії як: консультації з громадськістю та діяльність громадських рад при органах виконавчої влади; громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади. Громадські експертизи передбачають особливі контрольні повноваження інститутів громадського суспільства щодо органів виконавчої влади. Вищевказані механізми закріплюються зокрема в таких нормативно-правових актах: Указ Президента «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31 липня 2004 р. № 854 [3], Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03 листопада 2010 р. № 996 (зі змінами) [4], Постанова Кабінету Міністрів України від 05 листопада 2008 року № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»[5].

Зразком активної участі громадських організацій у експертизі вже підготовлених проектів нормативно-правових актів чинного законодавства є «Порядок проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555 [6], «Порядок залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля», ухвалений Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 2011 р. № 771 [7] а також зміни до Закону України «Про волонтерську діяльність», внесені в квітні 2015 року під впливом представників волонтерського руху в Україні. На місцевому рівні прикладами таких правових актів слугують статути територіальних громад, поза якими конституційна правосуб'єктність

територіальних громад, за влучною оцінкою О. Батанова, залишається лише комплексом їх потенційних прав і свобод [8; с. 326].

Іншими нормативно-правовими актами, що регулюють взаємодії органів виконавчої влади та громадянських організацій, є Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 року № 3 [9], на підставі якої в мережі Інтернет створено урядовий портал, та Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації» від 18 жовтня 2004 року № 759-р [10].

Одним із нових законодавчих актів який передбачає взаємодію органів публічної влади і громадянських організацій у забезпеченні інформаційної прозорості, створенні добросовісної конкурентності та запобіганню проявам корупції є Закон України «Про публічні закупівлі» від 10.12.2016 року № 922-19 (далі – Закон). На основі Закону Міністерством економічного розвитку та торгівлі України був запущений акредитований тендерний майданчик – «ProZorro». Хоч норми даного Закону стосуються більше економічної сфери держави, проте, державні закупівлі протягом тривалого часу були інструментом відмивання коштів з державного бюджету. Корупційні діяння у цій сфері сягнули масштабів усіх рівнів від найменших сільських рад до найбільших державних підприємств, установ та організацій. Тому не вдаючись в детальний аналіз можна сказати про те, що даний Закон не тільки дещо змінює саму процедуру державних закупівель, а й надає цій процедурі публічний характер, оскільки результати тендерів стають відкритими на офіційному сайті для всіх бажаючих, з'являється можливість моніторингу, закріплюється електронна система оскарження процедури до уповноваженого органу – Антимонопольного комітету України. Тобто цей закон дає можливість здійснення громадського контролю, а саме ч. 1 та ч. 2 ст. 9 Закону передбачається забезпечення громадського контролю через вільний доступ до всієї інформації, щодо публічних закупівель, яка підлягає оприлюдненню, а також до аналізу та моніторингу інформації, розміщеної в електронній системі закупівель, а також шляхом інформування через електронну систему закупівель або письмово органів, уповноважених на здійснення контролю, про виявлені порушення законодавства у сфері публічних закупівель та недоліки роботи електронної системи закупівель. Замовники і учасники процедур закупівель та Уповноважений орган повинні сприяти залученню громадськості до здійснення контролю у сфері закупівель відповідно до законів України «Про громадські об'єднання», «Про звернення громадян» і «Про інформацію» [11].

Звісно Закон має як позитивні, так і негативні сторони, але ми можемо говорити про те, що Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 рр., повільними кроками реалізовується, саме через прийняття такого Закону та процедури практичного його застосування.

При цьому, варто вказати на обмежену сферу застосування згаданих механізмів взаємодії – у зв'язку із застосуванням на підставі актів Уряду України та поширення їх на вертикаль виконавчої влади механізми «консультації з громадськістю» та «громадські експертизи» носять виключно рекомендаційний характер для органів публічної влади. А «громадський контроль» у вищезгаданому Законі, передбачає невтручання громадян і громадських організацій та їх спілок у процедури закупівлі.

Також проблемним залишається залучення громадських та благодійних організацій до надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів, Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV, передбачає можливість залучення громадських та благодійних організацій до надання соціальних послуг за бюджетні кошти, проте окремі норми цього Закону ставлять громадські організації у нерівне становище порівняно із державними та комунальними установами. Крім того, органи публічної влади віддають перевагу утриманню бюджетних установ і майже не передбачають коштів для закупівлі соціальних послуг на конкурсних засадах.

Тому слід констатувати, що існуюча взаємодія громадських об'єднань з органами публічної влади потребує удосконалення на законодавчому рівні. Це стосується запровадження більш чіткого порядку врахування ініціатив та участі громадянських організацій в діяльності органів публічної влади. Лише за цієї умови громадянське суспільство можна буде розглядати реальним учасником процесу прийняття важливих рішень на загальнодержавному та місцевому рівнях.

1. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 року № 4572-17 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.

2. Постанова Кабінету Міністрів «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» 26 лютого 2016 року №68/2016 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

3. Указ Президента «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31 липня 2004 р. № 854 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/854/2004>.

4. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03 листопада 2010 р. № 996 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п>.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 05 листопада 2008 року № 976 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п> ;

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/555-2011-п>.

7. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля», від 29 червня 2011 р. № 771 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771-2011-п>.

8. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії та практики: монографія / О. В. Батанов ; відп. ред. М. О. Баймуратов. – К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2010. – 656 с.

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» від 4 січня 2002 року № 3 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-п>.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації» від 18 жовтня 2004 року № 759-р [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-р>.

11. Закон України «Про публічні закупівлі» від 10 грудня 2016 року №922-19 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.

Кобрин В.С.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології Національного університету*

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ПРЕЗИДЕНТОМ УКРАЇНИ ТА ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ У КОНТРОЛЬНІЙ СФЕРІ

Проблеми взаємовідносин між інститутами влади та конституційно-правові механізми їх контролю одна за одною неодноразово ставали предметом досліджень провідних науковців-конституціоналістів.

Важливою ділянкою взаємодії глава держави та єдиного органу законодавчої влади є контрольна сфера. У цій частині взаємні повноваження Верховної Ради України та Президента України зводяться в основному до взаємообмеження та взаємоконтролю[1, с. 50]. Президент України відповідно до частини другої статті 90 Конституції України має право достроково припиняти повноваження Верховної Ради України, якщо:

1. протягом одного місяця у Верховній Раді України не сформовано коаліцію депутатських фракцій відповідно до ст. 83 Конституції;

2. протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України;

3. протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не можуть розпочатися [2].

Парламент – Верховна Рада України, в свою чергу, відповідно до статті 111 Конституції України може усунути Президента України з поста в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

На жаль реалізувати сьогодні на практиці процедуру усунення Президента України з поста в порядку імпічменту є неможливо. Все впирається в прийняття Закону України, який регулював би конституційно-правовий статус тимчасової спеціальної слідчої комісії, яку створює Верховна Рада України для розслідування діянь Президента України. До речі такий Закон України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» [3] було прийнято у 2009 році, проте за конституційним поданням Президента України визнано неконституційним згідно рішення Конституційного Суду України [4].

Друга важлива проблема процедури імпічменту це підстави його проведення. Конституція говорить лише про державну зраду та інший злочин. По-перше незрозуміло і не протлумачено на сьогодні, що вкладається в зміст поняття «інший злочин»; по-друге таких конституційних підстав як «державна зрада» повинно бути більше, наприклад «за порушення присяги», «за порушення Конституції України» тощо.

Окремо сьогодні на рівні норми Конституції України потрібно передбачити відповідальність за самовільне залишення посту Президента України. Адже ситуація, яка склалася після трагічних подій Революції Гідності у 2014 році змусила Верховну Раду України приймати постанову про самоусунення Президента України [5], яка носила політико-правовий характер і не зовсім узгоджувалася із чинною на той час редакцією Конституції України.

З сторони президентського контролю за діяльністю Верховної Ради України звернути увагу потрібно, на нашу думку, на випадки дострокового припинення повноважень Верховної ради України. По-перше таких випадків в Конституції передбачено недостатньо, а отже ст. 90 в цій частині слід доповнити. По-друге серед передбачених трьох один є суто формальним, можна сказати «віртуальним». Всі розуміють, що ситуації, в якій Верховна Рада не розпочне протягом тридцяти днів своє пленарне засідання, ніколи не буде. Ця норма виконує скоріше стимулюючу функцію, примушуючи народних депутатів України належним чином виконувати один із своїх

обов'язків [6, с. 128]. По-третє аналіз змісту ст. 90 Конституції не дає чіткої відповіді на питання чи передбачені три випадки є виключними, чи можливі і інші з огляду на відсильний характер п.1 ч.2 ст. 90 та п.8 ст. 106 Конституції України. Так, наприклад Президент України своїм Указом від 2 квітня 2007 р. «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» припинив повноваження законодавчого органу керуючись в першу чергу ст. 83, а також ст. ст. 77, 106 та 102 Конституції України [7].

Наведене вище свідчить проте, що зміни в ст. 90 Конституції України є неминучими та назрілими та ще раз засвідчує недолугість конституційних змін 2004 року [8], які відновили свою чинність з лютого 2014 року [9]. Зокрема, статтю 90 Конституції України необхідно, на наше переконання, доповнити серед іншого і можливістю Президента розпускати парламент:

- якщо вчасно не приймається закон України про державний бюджет;
- якщо більше як 150 народних депутатів України складають свої повноваження (Верховна Рада є повноважною за умови обрання не менше як двох третин від її конституційного складу – ст. 82 Конституції);

Такі зміни, з однієї сторони, допоможуть підвищити ефективність роботи парламенту та, з другої сторони, дисциплінувати роботу народних депутатів України. Загалом же реформування Конституції України в частині вдосконалення взаємовідносин між Президентом України та Верховною Радою України є необхідними та потрібними, адже сприятимуть кращій співпраці між найвищими представницькими органами держави, що в свою чергу стабілізуватиме всю систему публічної влади в Україні.

1. Олуйко В. М. Парламентське право України : проблеми теорії і практики / В. М. Олуйко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 216 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. – Ст. 141 (зі змінами).

3. Закон України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» від 15 січня 2009 р. (втратив чинність). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/890-17/page>

4. Рішення Конституційного Суду України від 10 вересня 2009 р. № 20-рп/2009 у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-09>

5. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» від 22 лютого 2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 11. – Ст. 158.

6. Агафонов С. А. Окремі аспекти взаємодії Президента та Верховної Ради України як вищих органів державної влади / С. А. Агафонов // Матеріали наук.-практ. конференції «Парламентаризм в Україні: теорія та практика». – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2001. – С. 127 – 132.

7. Указ Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» від 2 квітня 2007 р. № 264/2007 (втратив чинність). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/264/2007>.

Комарницька І.І.

*Кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології, Національного університету
«Львівська політехніка»*

ЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНСЬКОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

У сучасному світі безперервно здійснюються політичні реформи, головними їх джерелами і засобами реалізації є реформи щодо конституційного ладу в країнах. Це пояснюється тим, що політична реформа має на меті забезпечення розвитку державності, підвищення ролі структури громадянського суспільства та впровадження інститутів демократії, які відповідають світовим моделям розвитку демократичних держав. Питання конституційного ладу в країнах є визначальним упродовж всього періоду державності.

Науковим підходам у визначенні поняття «конституціоналізм» та його головних характеристик, присвячені праці багатьох вчених, серед українських необхідно виділити таких, як М. Баймуратов, В. Кампо, В. Погорілко, П. Стецюк, Ю. Шемшученко й інші. Зарубіжні вчені значно більше уваги приділяли питанням інтернаціоналізації конституціоналізму, такі як: С. Авак'ян, Є. Венізелос, Д. Цацос, Є. Маганаріс, Т. Хабрієва, В. Зорькіна, Ю. Тихомировата ін.

Сьогодні український конституціоналізм зазнає глибокої кризи: по-перше, відбувається дискусія, яка конституція потрібна країні (конституційна модернізація, чи створення нової матриці); по-друге, як приймати конституцію (парламентом чи всенародним референдумом); по-третє, вибір моделі політичного режиму. Невирішеність даних питань означає вичерпаність пострадянського конституціоналізму. Для українських політиків України це виклик, який потребує широких конституційних дебатів у ракурсі створення нового конституційного порядку. Необхідно довести до кінця пострадянський конституціоналізм та перейти до сучасних стандартів європейських конституційних держав [1, с. 3].

Історичний аспект виникнення конституціоналізму важливий з огляду на кон'юнктуру факторів, що мали вплив в процесі його розвитку й реалізації.

Поняття «конституціоналізм» не можна розглядати самотійним, оскільки це поняття є похідним від поняття «конституція». Конституція – це той суспільний договір, який регламентує форми, принципи, способи та основи права, а також обов'язки та взаємозв'язані відносини держави й суспільства, їх реалізацію.

Сьогодні основний закон існує в різних формах в різних державах. Період виникнення перших конституцій та конституційних процесів був складним. Як вважає Г.Дж. Берман, термін «конституціоналізм» введений в науковий обіг на межі XVIII-XIX ст. для позначення американської доктрини верховенства конституції над іншими законами [6, с. 11].

Становлення конституціоналізму супроводжувалося зміною взаємовідносин між державою та церквою, релігійною та світською сферами влади. Духовний диктат церкви підтримувався багатомістовими традиціями, будь-яка опозиція держави перетворювалась на конфлікти на релігійному ґрунті. Це було характерним також для перших буржуазних революцій. Зокрема, Нідерландська революція у XVI ст. мала форму визвольної боротьби іспанських колоній проти феодально-монархічного деспотизму.

Конституціоналізм у Франції зародився як заперечення щодо феодального абсолютизму, який відкинув ті елементи і зв'язаність законами й звичаями, що було притаманно представницькій монархії.

Розвиток державних інституцій в Англії відбувався за іншою схемою. Парламент, який виник в епоху феодалізму, не припинив свого існування. Утвердження необмеженої влади монархів сприймалось як порушення історичних традицій. Неписана британська Конституція являла собою політичний компроміс між короною, земельною аристократією, новим дворянством та буржуазією [5].

Конституціоналізм в Україні почав складатися в XVII – XVIII ст. на основі боротьби української шляхти та козацтва за обмеження щодо монархічної влади держав-метрополій. Важливу роль у той час відіграла Конституція П. Орлика 1710 року, але даний конституціоналізм не міг перерости в класичний, адже козацтво обмежувалось захистом особистого становища. У період колоніальних залежностей від Російської й Австро-Угорської імперій на українських землях панував режим обмеженої конституційної монархії. Однак колоніальний конституціоналізм в Україні був вигідним для панівних імперій.

В 1917-1920 рр. в Україні був сформований національний конституціоналізм в наслідок революційного парламентаризму Української Центральної Ради. Свій вияв він віднайшов в Конституції Української Народної Республіки у 1918 р., де обмежувалась державна влада та закріплювались права української нації. У 1920-х рр. запроваджується ідеологія та практика радянського (тоталітарного) конституціоналізму, що спирався на владу єдиної комуністичної партії. Система тоталітарного конституціоналізму проіснувала до 1980-х рр. і була скасована в результаті національно-демократичної революції 1990-1991 рр. Конституціоналізм тоді

кваліфікувався як номінальний, якому притаманні конституція й тоталітарний державний режим [7, с. 211].

Після проголошення Декларації про державний суверенітет України у липні 1990 р. розпочався конституційний процес, який пришвидшив Акт проголошення державної незалежності України у серпні 1991 р. й всеукраїнський референдум у грудні 1991 р. Даний процес відображав потребу у новій Конституції.

Прийняття у червні 1996 р. Конституції України відбулось за рахунок компромісу пропрезидентських та парламентських сил, у результаті чого в Україні була запроваджена змішана парламентсько-президентська форма правління. Однак, співпраці не вийшло через відмінні суспільні та політичні орієнтації.

Прийняття Конституції 1996 р. Україна дало можливість еволюціонувати в правову державу, де забезпечується обмеження державної влади та місцевого самоврядування для захисту інтересів громадян та їх об'єднань. Після впровадження нових конституційних інститутів (Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Рахункової палати) Україна модернізувала свої органи державної влади та місцевого самоврядування, яка базується на європейських стандартах [5].

Наступний етап українського конституціоналізму – це етап розвитку конституційної системи, що обумовлений змінами політичного режиму та перемоги Помаранчевої революції у 2004 р. Такий тип конституціоналізму існує в країнах Центральної та Східної Європи, Балтії. Отже, Україна вступила на шлях модернізації конституційної системи та відмови від елементів пострадянського конституціоналізму.

Помаранчева революція була відповіддю на посилення авторитаристських тенденцій влади. Її наслідок – це зміни до конституції, Закон України № 2222-IV від 8 грудня 2004 р. – недосконалий, що прийнятий поспіхом із порушенням процедур, але це реальна політична боротьба, компромісу політичного протистояння та конституційного процесу. Разом із тим Конституційний суд України 30 вересня 2010 року визнав Закон України «Про внесення змін до Конституції України» таким, що не відповідає Конституції України у зв'язку з порушенням конституційних процедур його розгляду та прийняття.

У лютому 2014 року Верховна Рада України прийняла Постанову № 750-VII, якою було відновлено Конституцію України 2004 року з врахуванням змін від 01.02.2011 та 19.09.2013. Зазначена Постанова була опублікована в офіційному виданні «Голос України» й набрала законності. У такий спосіб встановлено новий порядок організації державної влади. Цей крок був наслідком складної політичної ситуації, що склалась в країні.

Висновки. Український конституціоналізм на всіх етапах свого розвитку характеризувався сприйняттям політичних та правових вчень минулого та досягнень світової конституційної думки, однак, мав самостійний характер та був розмаїтим за формами конституцій й інших конституційних актів (договори, універсали тощо), і за своїм змістом: від абсолютного глобалізму до крайнього регіоналізму. Отже, можна охарактеризувати конституціоналізм як історичне поняття та виділити особливості його створення й розвитку у процесі державного будівництва Європейських країн; це дає можливість аналізу українського конституціоналізму на різних його етапах. Отже, ознаками сучасного українського конституціоналізму є те, що конституціоналізм є похідним від конституції та виникає у процесі реалізації основного закону; конституціоналізм - це сукупність етапів розвитку; конституціоналізм проявляється у ідеологічних поняттях, йому приписують велику кількість демократичних елементів; конституціоналізм – це процес, який виникає при організації і будові держави та формуванні інститутів державної влади; конституціоналізм – це сукупне поняття, що включає у себе теорію та практику.

1. Кампо В. Український конституціоналізм: європейський вимір // Юридична тема. – № 10 (70), 31 травня 2006 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/oarticle/2278/>.

2. Рябченко О. П. Теоретичні засади конституціоналізму / О. П. Рябченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1699_page_24.htm.

3. Словська І. Є. Український конституціоналізм: етапи становлення і розвитку : дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид. наук. спец. : 12.00.02 – «конституційне право» / І. Є. Словська. – К., 2004. – 238 с.

4. Оніщук М.В. Український конституціоналізм: від кризи до ладу / М. В. Оніщук//Дзеркало тижня. Україна». – 2013. – № 17. – С. 3-4.

5. Белов Д. М., Ленгер Я. І. Парадигма конституціоналізму, як категорія конституційного права України / Д.М.Белов, Я.І.Ленгер II Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 30-31 березня 2013 р. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 256 с.

6. Белов Д.М. Парадигма конституціоналізму: теоретичні питання / Д.М. Белов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Випуск 18. – С. 57-60.

7. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму: правова сутність та зміст / Д.М. Белов II Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки» - 2012. – №4 (Ч. I). – С. 32-35.

Копча В.В.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ПРОТИДІЯ ЕКСТРЕМІЗМУ В СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

В останні десятиліття різко змінюється глобальний ландшафт планети і зростаюча кількість проблем і їх характер підтверджують, що наодинці з ними не може справитися жодна країна. Минуле десятиліття показало, що глобалізація відкрила масу нових можливостей для процвітання і формування почуття спільності всього світу і людства. Однак, разом з більш широкими можливостями з'явилися й додаткові небезпеки і непередбачувані проблеми. Як відзначається у доповіді Генерального секретаря ООН за 2016 р., через кордони стали безперешкодно переміщатися не лише товари і люди, але і хвороби, озброєння і екстремістська пропаганда. Помістивши екстремізм у число найбільш важливих глобальних проблем людства, генсек ООН намагався звернути увагу міжнародного співтовариства на небезпеку цього феномена [1, с. 4]. Проблема насильницького (войовничого екстремізму), його звязку з терористичною діяльністю стали настільки важливими, що генсек ООН запропонував План дій щодо попередження войовничого екстремізму [2]. У пункті 8 цього Плану визначається, що «незважаючи на те, що ми стали краще розуміти фактори, які сприяють войовничому екстремізму, ми повинні прискорити аналітичну роботу для того, щоб встигати відстежувати цю наростаючу загрозу». Настільки пріоритетне значення, яке надається екстремізму на найвищому міжнародному рівню, зумовлює інтерес до механізмів протидії цьому явищу в рамках національного правопорядку, в тому числі в країнах, які в останні десятиліття успішно здійснили правові реформи та набули членства в Європейському Союзі. На цьому тлі привертає увагу Словацька Республіка, досвід протидії якої екстремізму різноманітними засобами може стати в нагоді для вітчизняної практики.

Методи протидії екстремізму в Словацькій Республіці можуть бути зведені до наступних:

1. Законодавчі методи. Новий Кримінальний кодекс СР (далі – КК) набув чинності в 2005 р. 16 червня 2009 р. законом до нього було внесено зміни й доповнення, які стосувалися екстремістської діяльності та відповідальності за неї (набув чинності з 1 вересня 2009 р.) [3]. Слід, насамперед, завважити, що в КК уже в першій редакції містив § 422, який передбачала кримінальну відповідальність за «виявлення прихильності до руху, який спрямований на порушення основних прав і свобод осіб».

Новела до Кримінального кодексу СР 2009 р. комплексно відобразила розуміння законодавцем суті екстремізму та його суспільної небезпечності, а саме:

а) уточнялися в § 423 поняття екстремістської діяльності. У новій редакції положення КК передбачали, що під злочинами, вчиненими з екстремістських мотивів, слід розуміти злочини, спрямовані на відкрите підбурювання до насильства або збудження ненависті до тієї чи іншої особи або групи осіб за ознакою раси, національності, громадянства, кольору шкіри, етнічного чи сімейного походження або релігійних вірувань, а також злочини на ґрунті національної, етнічної чи расової ненависті чи ненависті до осіб певного кольору шкіри;

б) перелік злочинних діянь, пов'язаних з екстремізмом, був різко розширений, із включенням до них:

виготовлення екстремістських матеріалів (§ 422а),
поширення екстремістських матеріалів (§ 422b),
зберігання екстремістських матеріалів (§ 422с),
збудження ворожнечі, образи і погрози на адресу осіб тієї чи іншої раси, національності, громадянства, кольору шкіри, етнічного або сімейного походження (§ 424а).

публічне заперечення, висловлювання сумніву, схвалення або спроби виправдання Голокосту, а також злочинів, вчинених режимом, заснованим на фашистській ідеології, злочинів, вчинених режимом, заснованим на комуністичній ідеологією або злочинів, вчинених подібними рухами, які насиллям або загрозою насилля порушують основні права і свободи осіб (§ 422d).

2. *Концептуальне забезпечення протидії екстремізму.* Стратегічним документом, який визначає пріоритети в галузі протидії екстремізму в СР є схвалена урядом «Концепція боротьби з екстремізмом на 2015 - 2019 роки» [4]. У Концепції визначено, що екстремізм означає діяльність і погляди, які виходять з позицій ідеології крайнього несприйняття демократичної системи, які прямо або у визначених часових рамках підривають існуючу демократичну систему та її основні атрибути. Другою характеристикою екстремізму й пов'язаної з ним діяльності є посягання на систему основних прав і свобод, гарантованих конституцією і міжнародними документами в сфері прав людини.

У 2012 р. аналітиками Поліції СР було підготовлено матеріал «Причини зростання радикалізації та агресивності окремих груп населення», який оприлюднено на сайті Поліції СР. Серед іншого, цей документ вказує, що кількість активістів правого екстремізму (скінхедів та неонацистів) складала приблизно 900 осіб і ще близько 3000 осіб є симпатиками цього напрямку.

Кількість активних осіб ліво-екстремістського напрямку складала близько 175 осіб [5].

Ще у попередній «Концепції боротьби з екстремізмом на 2011-2014 роки,» для цілей виявлення, розслідування та документування протиправної діяльності екстремістського характеру, а також прийняття превентивних заходів органами правопорядку у Словацькій Республіці, розрізняли п'ять напрямів екстремістської діяльності:

1) правий екстремізм, що виражається в пропаганді ідей расизму, фашизму, нацизму і неонацизму, що спираються на принципи та ідеологію націонал-соціалізму;

2) лівий екстремізм, представлений в основному ідеями анархістської, антиглобалістської і антикорпоративної спрямованості, а також ідеологією радикальних захисників навколишнього середовища;

3) релігійний екстремізм, представлений групами віруючих, ідеї, погляди та мотивована ними діяльність створюють загрозу для життя, здоров'я та майна громадян, а також ведуть до порушень закону;

4) екологічний екстремізм ;

5) насильство серед глядачів на стадіонах і спортивних заходах (як особлива форма прояву екстремізму).

Рівень організації правоекстремістських груп у Словацькій Республіці у 2010-і роки абсолютно інший, ніж у 1990-і роки. У той час їх активність носила, швидше, епізодичний характер, не маючи ні постійної мети, ні визначеної структури, а їх учасники найчастіше сприймалися суспільством як звичайні забіяки і хулігани. В останні роки ситуація якісно змінилася: стався зсув в сторону радикалізації цих груп, розширення їх складу та ускладнення діяльності [6].

Результати комплексного впливу на екстремізм як явище проявляються у кримінальній статистиці. За офіційними даними, у 2009 році в Словаччині було скоєно в цілому 132 злочинів з расовими мотивами; з них розкрито 68, або 51,52 %, встановлено особу 79 правопорушників. У 2011 році було скоєно в цілому 243 злочини екстремістського характеру; з них розкрито 107 , або 44,03 %. У 2011 році кількість злочинів, скоєних за расовими мотивами, збільшилася в порівнянні з 2010 роком на 166 випадків, або на 127,82 %. З метою ефективної боротьби з екстремізмом злочинністю на расовому ґрунті в департаменті кримінальної поліції Поліцейського управління створено відділ боротьби з екстремізмом і насильством серед глядачів спортивних заходів; такі ж відділи існують зараз і в департаментах кримінальної поліції всіх крайових поліцейських управлінь.

У 2016 р. було зареєстровано всього 58 злочинів, в яких зафіксовано один із екстремістських мотивів. Різке зниження цього виду злочинів у

Словацькій Республіці відбулося на тлі загального зниження злочинності, що продовжувалося протягом майже десятиліття. Цього року в державі було зареєстровано всього 60 убивств, 106 злочинів корупційного характеру. Однак, із 241 насильницького злочину, вчиненого щодо представника влади, 187 стосувалися поліцейських, що показувало значну роль поліції у протидії злочинності. Із 58 злочинів екстремістського характеру було розкрито 21 злочин, що складало всього 36% - цей показник підтверджує складність протидії цьому виду злочинності [7].

Серед висновків хочеться відзначити, по-перше, комплексність підходу до протидії екстремізму в СР, що призвело до позитивного результату. По-друге, не викликає сумнівів доцільність (і потреба) законодавчого врегулювання відповідних проблем, в тому числі використання кримінально-правових засобів боротьби з екстремізмом. На нашу думку, відповідні зміни й доповнення мають бути внесені до Кримінального кодексу України.

1. Доклад Генерального секретаря о работе Организации. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/206/04/PDF/N1620604.pdf?OpenElement>.

2. План действий по предупреждению воинствующего экстремизма. Доклад Генерального секретаря. 24 декабря 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/456/24/PDF/N1545624.pdf?OpenElement>

3. Zákon zo 16. júna 2009, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/68910/1/2>.

4. Konceptia boja proti extrémizmu na roky 2015 – 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/www/Downloads/konceptia-boja-proti-extremizmu-na-roky-2015-2019.pdf>.

5. Příčiny rastu radikalizácie a agresivity určitých skupín obyvateľstva. Jaromír Mlýnek. 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <file:///C:/Users/www/Downloads/radikalizacia.pdf>.

6. Организация Объединенных Наций CERD/C/SVK/9-10. Distr.: General 27 August 2012 Russian Original: English. Комитет по ликвидации расовой дискриминации Доклады, представляемые государствами-участниками в соответствии со статьей 9 Конвенции. Девятые и десятые периодические доклады государств-участников, подлежащие представлению в 2012 году Словакия [30 мая 2012 года]. – 2012. – 57 с.

7. Štatistika kriminality v Slovenskej republike za rok 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minv.sk/?statistika-kriminality-v-slovenskej-republike-za-rok-2016>.

Подорожна Т.С.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного права юридичного факультету
Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича*

«ЛЮДСЬКИЙ РЕСУРС» ЯК ОСНОВНА МЕТА ТА ВИРІШАЛЬНИЙ ЧИННИК КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ

Сьогодні українське суспільство всерйоз стурбоване станом правового порядку в країні. Незважаючи на всі зусилля держави, поки що не вдалося істотно зупинити зростання злочинності, забезпечити в повному обсязі дотримання прав та свобод людини і громадянина. Так, оцінивши основні тенденції щодо порушень прав людини в Україні протягом 2014 року, правозахисники дійшли висновку, що основні зусилля держави витрачаються на військовий конфлікт і боротьбу із корупцією, а права людини натомість потерпають [1]. Тобто, істотно нівелюється дія одного з основоположних критеріїв успіху будь-якої реформи – її ціннісна основа та межі проведення, що, в свою чергу, впливає на рівень її ефективності. Крім того, такий стан справ обумовлює відхилення від стратегічного спрямування реформ, а, отже, і від кінцевої їх мети [2, с. 5]. Мабуть, однією з причин цього є недосконалість самих реформаторських пропозицій. До того ж реформи «накладаються» на неорганізованість та безладдя, наявні в суспільному житті, і аж ніяк не сприяють поліпшенню становища. На наш погляд, починати треба не з реформування, а з наведення порядку в системі законодавства, і лише після цього – приступати до реформування правової системи в цілому. Закономірно в цьому зв'язку, що курс на встановлення міцного демократичного правопорядку отримує широку підтримку в більшості громадян. Це підтверджується тим, що орієнтація на людину, «людський ресурс» є основною метою та вирішальним чинником всіх реформ, оскільки практична значущість всіх дій суб'єктів управління в підсумку визначається результатами розвитку суспільної системи. Досягнення ж високого рівня правопорядку вимагає узгоджених спільних зусиль усього суспільства.

Спершу зауважимо, що для сучасної ситуації у правовій сфері (стану конституціоналізації права), на наш погляд, характерні такі негативні риси: відсутність раціонально обґрунтованої правової політики, системності рішень державної влади; відсутність оптимальних економічних і політичних умов для розвитку правової системи в цілому та окремих її елементів; низький рівень правосвідомості суб'єктів права та їх негативне ставлення до чинного законодавства; консерватизм та інертність їх дій. Всі ці обставини виступають серйозним гальмом реформаторських зусиль держави у правовій сфері.

Правова реформа – це складний і багатоструктурний процес. Реформування тісно пов'язане зі зміною влади, політичної системи, політики держави, ідеології, зміною політичного курсу. У таких ситуаціях виникає потреба удосконалити нормативні акти. Причому вносити зміни необхідно не в окремі закони; системного оновлення потребує вся правова сфера. Адже законодавство відображає стан суспільних відносин і вже при зміні цих відносин має змінитися саме. В іншому випадку воно гальмуватиме розвиток суспільних відносин, що може призвести до політичного і соціального розшарування суспільства, до протистояння його соціальних груп і верств.

Незадоволення змістом і результатами дії вітчизняного законодавства висловлюють сьогодні не тільки професійні юристи, а й пересічні громадяни. Помітно зростає кількість прийнятих нормативних актів, які, з одного боку, з усе більшою інтенсивністю охоплюють нові сфери суспільних відносин, розширюючи простір своєї дії, з іншого – вони все детальніше прописують моделі належної поведінки. Попри таку інтенсифікацію офіційного регулювання, соціальна реальність демонструє низьку результативність останнього: рівень правопорядку, правової свідомості, поведінки і діяльності всіх суб'єктів права залишає бажати кращого. Тому, метою державної політики в цій сфері є коригування завдань та функцій правоохоронних органів, упровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінки роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань.

Очевидно, що пріоритетами усіх реформ є людина, сім'я, суспільство, держава. Це накладає певний відбиток на основні елементи концепції правової реформи, для якої обрано такі ціннісні орієнтири:

- 1) питання правового забезпечення ряду найважливіших напрямів формування і функціонування державності й розвитку повноцінного громадянського суспільства;
- 2) законодавче забезпечення системи прав людини в суспільстві, перш за все реальних гарантій прав і законних інтересів особи;
- 3) зміцнення і захист конституційного ладу;
- 4) реформування державного управління, в тому числі вдосконалення системи державної реєстрації громадських об'єднань та інших юридичних осіб та контроль за їх діяльністю;
- 5) створення цілісної правової бази організації та діяльності судової системи і органів юстиції;
- 6) формування правової бази та інституційна реформа правоохоронної системи для посилення боротьби зі злочинністю;
- 7) вироблення принципових напрямів і форм здійснення реформи місцевого самоврядування;

8) розвиток системи правового виховання, в тому числі поліпшення системи юридичної освіти і юридичної науки;

9) проведення правової експертизи в нормотворчій та правозастосовній практиці тощо.

Ці напрями правової реформи вельми важливі, проте центральне завдання (головна проектна ідея) реформи полягає, на наш погляд, у забезпеченні правових та організаційних гарантій прав і свобод людини, які є основою конституціоналізації права в цілому та правопорядку зокрема. Правова реформа багатьма нитками ідейно і безпосередньо пов'язана з конституцією, яка безпосередньо і визначає ці права та свободи. «Матриця» їх змісту міститься не стільки в концепції реформи, скільки в конституції країни. Саме в ній закладено головний орієнтир і критерій вітчизняного правового розвитку – людина, особа, громадянин, їхні права та свободи. У даному значенні *саме права людини і громадянина можуть слугувати тим індикатором, що виявляє справжню мету правової (у тому числі й конституційної) реформи*. Обсяг прав людини і громадянина та їх реалізація показують справжні наміри державної влади щодо реформування різних сфер життя суспільства. Разом з тим, права людини і громадянина не можуть розглядатись як абсолютна категорія, оскільки стратегічна мета будь-якої правової реформи – це узгодження правового розвитку держави із суспільними потребами. При цьому процес реформ містить як наявні ризики, так й позитивні тенденції. Роль права тут може бути двоїстою: воно може як прискорювати, так і сповільнювати суспільний розвиток, що пояснюється мінливістю змісту та обсягу прав людини. Тому постає питання: для чого необхідно проводити правову реформу?

По-перше, Конституція України (ст. 1) стверджує, що Україна – соціальна, правова держава, і ця «політична і юридична заявка» вимагає певного підтвердження організаційними, правовими та матеріально-фінансовими засобами. По-друге, стан справ з правами людини, зі станом законності та іншими важливими складовими громадянського суспільства такий, що не робити спроб змінити ситуацію в зазначених сферах на краще державна влада не має права. По-третьє, зміни в системі законодавства краще вносити системно, на основі єдиного проекту, що вимагає плановості та скоординованих дій держави в рамках якогось концептуального документа та юридичних актів, що його розвивають. По-четверте, оскільки результативність більшості інституційних й галузевих реформ залежить від реалізації конституційної реформи в Україні (за напрями: децентралізація влади і місцеве самоврядування, реформа правосуддя, забезпечення прав людини), доцільно забезпечити комплексність таких реформ, одночасно координуючи очікувані результати інституційних й галузевих реформ з

проектом Національної стратегії у сфері прав людини [3] та Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Отож, очевидним є те, що у зв'язку з економічними, політичними і соціальними трансформаціями в країні і в світі досить актуальним є питання реформування національного законодавства в контексті конституціоналізації права [4, с. 498].

1. Права людини в Україні 2014: Доповідь правозахисних організацій // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?r=1.4.1.11>.

2. Права людини в Україні: перше півріччя 2015. Наукове видання / за ред.: А. Б. Благої, О. А. Мартиненка / Українська Гельсінська спілка з прав людини. – Київ, 2015. – 184 с.

3. <http://hrstrategy.com.ua/documents/versions/2#cts854f6aee45f58e>.

4. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації : моногр. / Т. С. Подорожна. – Київ: Юрінком Інтер, 2016. – 536 с.

Ромців О.І.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології,
Національного університету «Львівська політехніка»*

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ЯК КЕРІВНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Механізм реалізації прав і свобод людини та громадянина включає заходи, спроможні створити умови для ефективної реалізації цих прав і свобод. Гарантіями реалізації суб'єктами кримінального провадження своїх прав і законних інтересів є умови, що дозволяють їм своєчасно та вільно користуватися наданими законом правами для реалізації власних інтересів.

Під гарантіями юридичних прав, обов'язків і законних інтересів особи прийнято розуміти ті умови й засоби, які забезпечують їх фактичну реалізацію і належну охорону (захист) для кожної особи [1, с. 99].

Актуальність питання конституційних гарантій прав і законних інтересів суб'єктів кримінального провадження обумовлена конфліктною сутністю кримінального процесу. В основі кримінально-процесуальна діяльність виконує протилежні функції, що у поєднанні з процесуальним примусом і відчуженням учасниками судочинства можливого кримінального впливу робить зазначену сферу особливо конфліктною та емоційною. Тому саме гарантіям повинна приділятися окрема увага, що стане запорукою неухильного дотримання прав і свобод особи і надасть можливості досягти мети і виконати завдання кримінального судочинства.

Гарантії націлені на успішну реалізацію, збереження конституційних прав і свобод особи. Визнаючи пріоритет прав особи по відношенню до

інтересів держави, слід все ж чітко розуміти, що без держави, без встановлених державою і забезпечених державою юридичних процедур ці права не можуть бути реалізовані. Для гарантування прав людини і громадянина необхідна державна сила, яка орієнтує відносини держави з особою не з позиції буквальної сили, а сили в інтересах усього суспільства, основаної на верховенстві закону і безумовної цінності кожної окремої людини [2, с. 65]. Тому у сфері кримінального провадження особливо актуальним є забезпечення прав і свобод особи за допомогою гарантій. З одного боку, гарантії сприяють досягненню завдань кримінального судочинства і реалізації інтересів усього суспільства, а з іншого – інтересам конкретної особи.

Своєрідною гарантією дотримання прав і законних інтересів особи в кримінальному процесі; гарантією прийняття законних і обґрунтованих рішень у кримінальній справі є засади кримінально-процесуального права.

Відповідно до статті 7 КПК України зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; 6) недоторканність житла чи іншого володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 16) безпосередність дослідження показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження [3].

Слід сказати, що більша частина названих засад (а саме: 16 пунктів із 22) – це принципи, які закріплені в окремих статтях Конституції України і виступають гарантіями реалізації прав і законних інтересів особи. Проте не можна не погодитися з Ю. І. Браверман, що при розкритті змісту конституційних принципів в КПК України допускається дещо вільне їх трактування, що є неприпустимим, адже їх зміст не може бути іншим, ніж це передбачено в Конституції України [4, с. 262]. Так, наприклад, забезпечення

права людини на свободу та особисту недоторканність (ст. 12 КПК). В ст. 29 Конституції України вказано, що «кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника» [5], а в статті 12 КПК таке положення відсутнє. При розкритті змісту цієї засади недопустимим є нехтування цілою частиною із змісту відповідної гарантії Конституції України, адже «цей принцип реалізується майже у всіх галузях права і є одним із стандартів, що визначає розвиток країни в європейському напрямі» [6, с. 6].

Так, Р. В. Орлов визначає недоторканність особи в широкому сенсі слова як принцип, що забезпечує індивідуальну свободу і правовий захист кожного від свавілля інших. У вузькому значенні вчений розуміє недоторканність особи як захист громадянина від довільних і незаконних арештів і затримань [7, с. 49].

Певному скороченню або викривленню змісту були піддані й інші конституційні принципи, зокрема, мова йде про ті засади, що містяться в п.п. 1, 10, 12, 17 КПК України тощо.

Для того, щоб уникнути подібних казусів в майбутньому, завжди треба пам'ятати, що Основним Законом держави є Конституція України, яка має вищу юридичну силу і норми якої мають пріоритет над нормами інших нормативно-правових актів. Включаючи конституційні принципи в перелік засад кримінального провадження, доцільніше було б лише їх перерахувати, не змінюючи змісту, а розкривати зміст лише тих засад, які не продубльовані з Конституції України, адже офіційне тлумачення Основного Закону є виключною компетенцією Конституційного Суду України.

1. Григораш О.І. Гарантії суб'єктивних прав та законні інтереси: структурні елементи адміністративно-правового статусу особи / О.І. Григораш // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2006. – № 311. – С. 95-100.

2. Касаткина С.О соотношении публичных и личных интересов в российском уголовном процессе / С.О. Касаткина // Уголовное право. – 2001. – № 3. – С. 65-67.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

4. Браверман Ю.І. Відображення конституційних принципів в засадах кримінального провадження/ Ю.І. Браверман // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 5. – С. 261-264.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96>.

6. Осетинський А. Сучасні проблеми реформування системи правосуддя у контексті адаптації до Європейських стандартів / А. Осетинський // Право України. – 2008. – № 4. – С. 4-12.

7. Орлов Р.В. Право на свободу и личную неприкосновенность как конституционная гарантия от незаконных и необоснованных арестов граждан / Р.В. Орлов // Академический юридический журнал. – 2008. – № 3(33). – С. 49-51.

Семків В.О.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри основ права України
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Новосядло І.Ю.

*викладач правничого коледжу
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СТАНОВЛЕННЯ ПРИНЦИПУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття 145 Конституції України встановлює, що «права місцевого самоврядування захищаються в судовому порядку» [1]. Буквальне тлумачення цієї статті вказує на спеціальний порядок, або процедуру (судову) захисту прав місцевого самоврядування.

Однак доктринальне тлумачення цієї статті, викладене у Науково-практичному коментарі Конституції України провідних українських правознавців, акцентує на судовому захисті прав місцевого самоврядування як його гарантії. Науковці вважають, що «конституційне закріплення гарантій прав місцевого самоврядування є важливішою умовою його становлення та ефективного функціонування. Порушення прав місцевого самоврядування зачіпають інтереси не тільки органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а й передусім жителів – членів відповідних територіальних громад. Охорона, захист, припинення порушень та поновлення порушених прав місцевого самоврядування може здійснюватися за допомогою багатьох засобів правового захисту. Коментована стаття закріплює такий вид гарантій місцевої демократії, як право на судовий захист прав та інтересів місцевого самоврядування»[2]. Ця розлога цитата засвідчує розуміння судового захисту прав місцевого самоврядування як конституційної гарантії. Таке розуміння є домінуючим в українській юридичній науці, проте не єдиним. Досить поширеним є розуміння правового захисту місцевого самоврядування, в який автори включають і судовий захист, як міжнародно-правового стандарту [3, с. 20-23].

Виникає запитання, чи такі відмінності у розумінні судового захисту прав місцевого самоврядування мають теоретичне та прикладне значення? На нашу думку, так. З точки зору правової доктрини ми повертаємося до історичної ситуації, описаної одним з фундаторів української науки місцевого самоврядування Ю. Панейком. Він пише: «Нерозуміння суті самоврядування дуже влучно з'ясував автор Веймарської конституції Гуго Пройс, який казав: «Найкраща одномудність та разом найгірше помішання думки існує в нашій літературі про самоврядування, що воно є можливе, потрібне, необхідне, із

цим всі згодні, але що властиво є самоврядування, у чому полягає його суть, – із цим не всі згодні» [4, с.216].

Правове реформування в Україні, особливо реформа правосуддя, загострює увагу на прикладних проблемах розуміння судового захисту прав місцевого самоврядування, з якими вже стикалися сусідні держави – члени Європейського союзу.

Наприклад, у 2013 р. Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи схвалив спеціальну резолюцію щодо стану місцевого самоврядування в Угорщині. В документі зазначається, що в цій державі не існує ефективного засобу правового захисту, який би гарантував захист місцевого самоврядування при справжньому і розширеному праві місцевих органів влади звертатися із скаргою до національних судів для забезпечення вільного здійснення своїх повноважень і дотримання таких принципів місцевого самоврядування [5, с. 165-166].

Видається, що це не проблема недостатності правового регулювання, а проблема юридичної, зокрема судової практики. З огляду на це, відмінності у розумінні судового захисту прав місцевого самоврядування як правового принципу, конституційної гарантії та міжнародно-правового стандарту є принциповими.

Історичність правового принципу, його відповідність правовій традиції, уявленням народу про справедливість дозволяє розглядати його як «міст», що з'єднує в сучасну епоху реформ дух права з його буквою [6, с. 175]. Відтак довести історичність судового захисту прав місцевого самоврядування в Україні означає не тільки аргументувати його розуміння як правового принципу, а й усталити в правосвідомості українців непорушність цього принципу як складової їх правової та самоврядної традицій.

Загалом історіографія проблеми засвідчує тісний зв'язок становлення судового захисту прав місцевого самоврядування з іншими історико-правовими процесами на українських землях, насамперед становленням територіальних громад, судової влади та права. Розуміння зовнішніх та внутрішніх чинників цих процесів дозволяє виокремити критерії та провести періодизацію становлення судового захисту прав місцевого самоврядування.

На нашу думку, такими критеріями є: суб'єктність територіальних громад; інституційна конкуренція між територіальними громадами та державою (іншими державними інститутами); державний чи недержавний характер судової влади; соціальні регулятори, якими керувалися суди (мораль, звичай, право).

Ці критерії дозволили виділити три основні етапи у становленні судового захисту прав місцевого самоврядування, які умовно можна назвати архаїчним, домодерним (привілейно-партикулярним) і модерним (політико-

правовим). Для архаїчного етапу характерною є незавершеність конкретно-історичних процесів. Зокрема, незавершеним був процес формування територіальних громад. Відтак територіальні громади ще не стали суб'єктами державного чи правового життя. Внаслідок нерозвиненості як таких територіальних громад та інститутів держави невисокою була інституційна конкуренція. Інакше кажучи, держава на тому рівні її розвитку не вбачала у спільнотах, насамперед міських, владного конкурента. Проте найважливішою рисою архаїчного етапу є діяльність судів громади, передусім вервних та копних. Як аргументовано стверджує дослідник копних судів М. Бедрій «копний суд був судовим органом територіальної громади, а точніше об'єднання сільських громад, які були розташовані в кожному окрузі. Його склад обирало населення цього округу з числа найавторитетніших членів громади. Усе це дає підстави стверджувати, що копний суд був важливим елементом гарантування українського місцевого самоврядування, а органічний зв'язок з територіальною громадою був однією з найістотніших ознак цього органу» [7, с. 45]. Діяльність копних судів на українських землях хронологічно розширила архаїчний етап практично до хронологічних меж другого етапу, що можна вважати однією з особливостей історико-правового процесу становлення принципу судового захисту прав місцевого самоврядування.

Попри те, що архаїчний етап має розмиті межі, він усталив розуміння суду як засобу захисту громади всередині та назовні. Таке розуміння стало невід'ємною складовою правосвідомості тодішніх членів територіальних громад, для яких характерною була локальна (місцева) ідентичність. Загалом для архаїчного етапу визначальними були дві характерні ознаки: діяльність недержавних (громадських, народних) судів та вирішення ними конфліктів між громадою та іншими суб'єктами на основі звичаєвого права.

Істотні трансформації цих двох ознак, а також наростання інституційної конкуренції між державою та громадами характеризують домодерний етап становлення принципу судового захисту прав місцевого самоврядування. Проте визначальним для виокремлення цього етапу є історико-правовий процес становлення та розвитку міського права на українських землях.

На домодерному етапі становлення принципу судового захисту місцевого самоврядування територіальні громади оформилися як суб'єкти права, судова функція стала однією з найважливіших їхніх функцій, інституційна конкуренція створила численні юрисдикції, у тому числі юрисдикцію міських громад, основою для судового захисту громад стало міське право, яке зокрема забезпечувало формальну рівність мешканців міст перед судом, серед міських урядовців утворилася група осіб, які професійно захищали права місцевого самоврядування у державних судах. Все це

аргументи на користь того, що у середньовіччі судовий захист територіальних громад став важливою складовою правової традиції українців.

Проте на домодерному етапі судовий захист місцевого самоврядування залишався «духом права», а не його «буквою».

Формалізація поняття судового захисту у принципах і нормах права відбулася на модерному (політико-правовому) етапі становлення принципу судового захисту місцевого самоврядування. Хронологічні рамки цього етапу відкриваються у середині XIX століття і залишаються незакритими до сьогодні. Модерний етап історично є дуже суперечливим, оскільки вкрай суперечливими були історико-правові процеси формування модерного (сучасного) самоврядування. Вирішальним моментом у становленні модерного самоврядування в Європі була Велика французька революція та перетворення поліцейської держави у конституційну.

На думку Ю. Панейка «Велика Французька революція», яка вийшла від доктрини про загальну свободу, була схильна ті самі права, що вона признавала приватним особам, признати також і людським спільнотам, а також громадам» [4, с. 219].

Таку трансформацію прав та обов'язків людини у права та обов'язки територіальної громади простежуємо, наприклад, у сфері доброчинності. довгий час питання доброчинності не були врегульовані державою, чи територіальними громадами. Це можна пояснити тим, що в Середньовіччі існувала концепція, що навіть абсолютна влада суверена не втручається в питання, які до виникнення державної влади вже були урегульовані правом (божественним чи природним).

Право регулювати відносини доброчинності з історико-правової точки зору сформувало обов'язок територіальних громад захищати доброчинність, доброчинців та майно, набуте доброчинним шляхом усіма можливими правовими засобами, у тому числі в суді.

Відтак, архівні матеріали засвідчують зростання кількості судових спорів щодо доброчинності, однією зі сторін яких виступали органи самоврядування територіальних громад.

Встановлення визначальної ролі держави у здійсненні судочинства, відокремлення суду від адміністрації не тільки інституційно змінили судовий захист прав місцевого самоврядування, завершили інституційну конкуренцію держави та територіальних громад на користь держави, а й уможливили розгляд судового захисту як складової механізму гарантування прав місцевого самоврядування. Розвиток цього механізму серед іншого призвів до створення адміністративного судівництва, окремі моделі якого (австрійська та польська) діяли на українських землях.

Постання спеціальних судів, характерне для модерного етапу становлення принципу судового захисту прав місцевого самоврядування, знаменувало певне розмежування предмету судового захисту. Територіальні громади та органи місцевого самоврядування безпосередньо чи опосередковано захищають у судах право територіальних громад на самоврядування, суб'єктивні права та свободи людини та громадянина. Зростання кількості об'єктів, пов'язаних з місцевим самоврядуванням, які потребують судового захисту, свідчить про незавершеність модерного етапу становлення принципу судового захисту прав місцевого самоврядування.

Отже, визначальною рисою модерного етапу становлення судового захисту прав місцевого самоврядування є його перетворення у принцип – норму, тобто принцип, прямо закріплений у нормі права.

У принципі судового захисту прав місцевого самоврядування систематизований історичний досвід розвитку територіальних громад, місцевого самоврядування, права та правосуддя на українських землях. Він є складовою державної, самоврядної та правової традиції українців, відрізняється універсальністю і загальною значимістю і відповідає об'єктивній необхідності побудови в Україні місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів.

1. Конституція України: офіційний текст – К.: Алерта. - 2016. – 80 с.

2. Тацій В.Я., Петришин О.В., Барабаш Ю.Г. та інші. Конституція України. Науково-практичний коментар. – К., 2012.

3. Софінська І. Міжнародно-правові стандарти місцевого самоврядування: Навч. посібник / І. Софінська. – Львів: Каменяр, 2016 - 241 с.

4. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина / за викладами професора Юрія Панейка // Укладачі В.М. Бевзенко, І.Б.Коліушко та інші – Київ, 2016 – 464 с.

5. Попович Т.П. Правові засоби здійснення демократії у державах Центральної Європи: теоретичні та практичні аспекти: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 Попович Т.П. / Т.П. Попович – Львів, 2015. – 215 с.

6. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології / Н.М. Пархоменко. – К.: «Юридична думка», 2008. – 336 с.

7. Бедрій М.М. Копні суди на українських землях у XIV – XVIII ст.: історико-правове дослідження: монографія / М.М. Бедрій – Львів: Галицький друкар, 2014. – 264 с.

Сірант М.М.

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології, Національного університету «Львівська політехніка»

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ БОРОТЬБИ ІЗ НЕЛЕГАЛЬНОЮ МІГРАЦІЄЮ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Слід зауважити, що характерною особливістю останніх десятиліть стає нова ознака нелегальної міграції – це зв'язок із процесами торгівлі людьми та контрабандою мігрантів.

У Повідомленні Комісії від 2006 року, чітко зазначено, що «нелегальна міграція відбувається за сприяння діяльності організованої злочинності – контрабандистів та торговців людьми». І дійсно, за оцінками Європолу, «90% мігрантів, що досягають ЄС використовують спеціальні послуги, що у більшості випадків це послуги організованих кримінальних груп» [1].

Доцільно визначити, два взаємопов'язаних процеси, які справили значний вплив на становлення політики ЄС щодо управління нелегальною міграцією. По-перше, це сек'юритизація («securitization») міграції, яка призвела до того, що поступово міграція, та особливо нелегальна міграція, почали розглядатися як загроза безпеці країнам та громадам Європейського Союзу. По-друге, екстерналізація («externalization») міграційного контролю, що дозволило ЄС реагувати та попереджувати нелегальну міграцію у країні походження мігранта, тобто поза межами ЄС.

Приплив мігрантів поставив виклик «адміністративній та судовій системам». Мали місце проблеми у таких проявах, як безліч необроблених заявок, труднощі з формуванням баз даних осіб, які отримали притулок, та майже унеможливило затримання та депортацію аплікантів, яким було відмовлено. До того ж, ситуація вимагала виділення додаткових бюджетних коштів на обробку заявок та соціальні виплати. Усе це вплинуло на міграційну політику, поставивши перед суспільством питання приналежності («belonging») до певної спільноти та права користуватися благами спільноти («entitlement»).

Як зазначає Ендрю Геддес, загалом мігранти почали сприйматися як особи, «що викачують державні ресурси» [2, с. 165].

Що стосується проблематики екстерналізації міграції та притулку, необхідно зупинитись на таких аспектах. Із середини 1980-х років процес європейської інтеграції був пришвидшений підписанням двох угод:

– Шенгенської від 1985 року, яка передбачила скасування прикордонного контролю між країнами-членами на початок 1995 року [3];

–Єдиного Європейського Акту від 1986 року, який передбачив створення єдиного ринку на принципах вільного руху «4 свобод» на початок 1992 року [4].

Ці події значною мірою вплинули на «європеїзацію» політики міграції та її поступову інституціоналізацію. Маастрихтська угода про Європейський Союз від 1992 року створила так звану «третю опору» з Юстиції та внутрішніх справ, запроваджуючи міжурядовий характер вирішення питань [5].

Екстерналізація міграційного контролю ЄС розвивалася у двох напрямках. В першу чергу, це експорт класичних інструментів міграційного контролю до держав походження чи транзиту мігрантів поза межами ЄС. Друга складова – це політика повернення шукачів притулку та нелегальних мігрантів, яка реалізується через угоди про реадмісію.

Міграційний криза, що охопила держави-члени Європейського Союзу в 2015 році, не стала такою вже несподіванкою, як видається на перший погляд. Про це свідчать заздалегідь проведені серед членів ЄС конференції та саміти, які передбачали наслідки внутрішньодержавних криз держав Північної Африки і Близького Сходу.

Однак слід констатувати, що заходи, вжиті країнами ЄС не виявилися виключно ефективними. Одним з наріжних каменів міграційної політики є усунення факторів, які провокують нелегальну міграцію. Це вимагає всебічної співпраці з третіми країнами, в тому числі країнами походження і транзиту. А цієї співпраці якраз і не вистачало, оскільки не існує можливості налагодити діалог в державах в період революційних конфліктів, занепаду легітимності державної влади та зниження ефективності державного управління.

Рамки відносин ЄС з третіми країнами в галузі міграції визначає «Глобальний підхід до міграції і мобільності» прийнятий в травні 2012 року і доповнює дії ЄС у сфері зовнішньої політики і співробітництва в цілях розвитку.

У цьому контексті Європейська Рада намагається різними способами запобігти процесу нелегальної міграції.

Крім того, співпраця з ЄС щодо розвитку має велике значення у вирішенні міграційних факторів [6, с. 7].

У травні 2015 року РЄ підтвердила необхідність активізації роботи з вивчення взаємозв'язків між розвитком і міграцією. Моделлю стала ідея створення кризового цільового фонду ЄС для усунення причин нелегальної міграції і перенаселення в Африці.

Варто також обмежити фактори, які змушують мігрантів змінити місце проживання. У листопаді 2015 року ЄС і африканські лідери домовилися про

необхідність поліпшення доступу до інформації про небезпеки нелегальної міграції та реалістичному зображенні умов життя в європейських країнах, які часто не збігаються з уявленнями про них в країнах походження мігрантів.

Співпраця з прикордонними з ЄС державами – потенційними «транзитерами» мігрантів – це теж одне з напрямків еволюції даного засобу протидії. Попередня перевірка консулом на етапі видачі візи (для осіб, які в'їжджають на територію країн ЄС легально) – теж важливий засіб попередження нелегальної міграції.

Контроль на території держав-членів з точки зору загальної міграційної політики ЄС, є засобом двояким. З одного боку, ЄС підтримує в цьому зусилля окремих держав, а з іншого боку стає все більш, актуальним питання створення спільної міграційної поліції і спільного патрулювання кордонів ЄС.

Амністія для нелегальних мігрантів є одним з Нових засобів протидії нелегальній міграції. Ця процедура дозволяє іноземцю легалізувати тимчасове перебування або в подальшій перспективі отримати право на постійне перебування, що в свою чергу дозволяє вийти з тіньової сфери і поступово інтегруватися в суспільство держави перебування. Загальними вимогами є певний час перебування на території держави, згода видати дозвіл на роботу або письмова згода роботодавця прийняти дану особу на роботу, вказівка на передбачуване для життя житло, наявність грошових коштів або майна, достатніх для покриття витрат на перебування і лікування даного мігранта та членів його сім'я, а також відсутність перешкод для легалізації в зв'язку з загрозою для національної оборони або державної безпеки або охорони громадської безпеки та правопорядку.

Інтеграція не є засобом протидії нелегальній міграції, але є дієвим інструментом консолідації суспільства.

Успішна інтеграція мігрантів до приймаючого суспільства має важливе значення для максимізації можливостей, що надаються міграцією для розвитку самого ЄС. Маючи це на увазі, ЄС просуває європейське співробітництво в розробці загальних підходів і обміну інформацією в даній сфері на рівні ЄС.

Побудова діалогу і партнерських відносин з країнами походження і транзиту, заснований на солідарності і загальній відповідальності, також є важливим аспектом загального підходу ЄС до міграції.

З вищевикладеного випливає, що засоби протидії нелегальної міграції в Європейському Союзі розвиваються по шляху еволюції, оскільки їх ефективність недостатня в ситуації напливу біженців. Разом з тим, з'являються і нові засоби, що дозволяють більш оперативно реагувати на нові виклики міграції. Однак ефективність і перших і друге залежить від ступеня діалогу між усіма учасниками міграційного процесу, залучення всіх сторін в

суспільні процеси. Причому результативним буде та діяльність, яка охопить всі стадії появи, переміщення і інтеграції мігрантів, а не тільки спрямована на боротьбу з негативними наслідками нелегальної міграції.

1. C. Brothers, “Criminal gangs profit from smuggling of illegal immigrants from Africa into Europe”, the International Herald Tribune, Mrch 20, 2007.

2. A. Geddes, “Immigration and the wylfare state” in E. Gumld, J. Selm (eds.), “Intyrnational migrftion and security: opportunities and challenges”, London, Routledge, 2005, p.165.

3. Договір між Королівством Нідерландів, Королівством Бельгії, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою та Великим Герцогством Люксембург про поетапне скасування контролю на спільних кордонах від 14 червня 1985 р. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу –http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/987_004

4. Єдиний європейський акт від 17 лютого 1986 р. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу. – http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_028

5. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. – [Електроний ресурс]. – Режим доступу – http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_029.

6. Чайковский Ю.В. Эволюция средств противодействия незаконной миграции в Европейском Союзе / Національний університет «Одеська юридична академія», 2015 – С. 7 – [Електроний ресурс]. – Режим доступу. – http://iele.bazick.com/downloads/pub/Migrac_Politica.pdf.

Скрипнюк В. М.

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету «Острозька академія»*

СУЧАСНИЙ КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС І ПРОБЛЕМА ВДОСОКНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Дослідження специфіки функціонування і розвитку громадянського суспільства, яке здійснюється юридичною наукою після Революції гідності, наразі поставили актуальне питання конституційно-правового аналізу специфіки його взаємодії з системою державної влади. Не секрет, що між ними протягом останнього періоду зростає відчуження. У цьому сенсі особливої ваги набуває не лише проблема комплексного вивчення тих базових інститутів взаємодії, які власне й дозволяють ефективно співіснувати державі і громадянському суспільству, але й проблема організації і функціонування державної влади. Справді, говорячи про взаємодію громадянського суспільства і держави, йдеться не про якесь абстрактне державне утворення, а про цілком конкретну державу, якій притаманні риси та ознаки демократичної, правової і соціальної держави. У цьому сенсі, розвиток громадянського суспільства потребує реформування всієї системи державної влади, а також конкретних державних механізмів, з метою

підвищення ефективності її функціонування і приведення у відповідність до вимог сьогодення. Саме базові елементи конституційного устрою дозволяють нам визначати ті чи інші системи організації державної влади як демократичні, а їхнє функціонування як таке, що здійснюється за правилами «демократичної дії», що у свою чергу розвивається у просторі взаємодії з громадянським суспільством.

Проте, щойно використавши поняття «конституційний устрій», слід зробити одне суттєве уточнення. Справа у тому, що в сучасній юридичній науці воно вживається якнайменше у двох значеннях. З одного боку, під конституцією розуміється конкретний законодавчий акт, який має статус Основного Закону, що юридично закріплює і регламентує найбільш важливі суспільні відносини. Тобто як Основний Закон, будь-яка конституція має досліджуватись виключно у контексті діючої системи законодавства. З іншого боку – це поняття вживається, так би мовити, у широкому значенні, як спосіб устрою відносин всередині самої держави та її взаємозв'язку з суспільством. У цьому сенсі конституція регулює не лише відносини всередині системи державної влади, але й інші відносини, які виникають у суспільстві. Водночас, вживаючи поняття «система» по відношенню до державної влади, і відповідно сучасні методи конституційно-правового системного аналізу, при дослідженні процесів функціонування різних органів державної влади та їх взаємодії з громадянським суспільством з необхідністю постають питання визначення загальних конституційних принципів, згідно яких цю систему розбудовано і чийм під впливом вона реалізує свою діяльність. Самі ж принципи організації та діяльності державної влади можна визначити, з одного боку, як вихідні ідеї, відповідно до яких вона функціонує, а з іншого – як закономірності чи взаємозв'язки елементів державної влади, що виражені у вигляді певних наукових положень, закріплених правом і застосованих в теоретичній та практичній діяльності щодо здійснення державної влади.

Зазначена проблема аналізу принципів функціонування системи державної влади в процесі її взаємодії з громадянським суспільством може бути досліджена принаймні в двох аспектах. З одного боку, це, звичайно, диференційоване вивчення окремих гілок державної влади, яке ставить на меті ретельний опис тих специфічних ознак, які дозволяють говорити про окремі функції законотворення, управління та відправлення правосуддя. З іншого боку – це, так би мовити, інтегративний шлях, який певною мірою абстрагуючись від процесів функціонування окремих гілок державної влади, ставить на меті виокремлення загальних закономірностей діяльності державної влади як єдиної і цілісної системи комплексної політико-правової взаємодії. Саме під цим кутом зору доцільно проаналізувати ту систему

конституційних принципів, яку покладено в основу діяльності системи сучасної державної влади в Україні, а також її взаємодії з громадянським суспільством.

Проте, а чи правомірно взагалі, використовувати поняття «принципи організації державної влади» з погляду її взаємодії з громадянським суспільством, і чи є це поняття обґрунтованим з конституційно-правового погляду? Щодо самого поняття «державна влада», слід наголосити, що воно неодноразово зустрічається у Конституції України. У зв'язку з чим достатньо навести бодай частину 4 статті 5 («ніхто не може узурпувати державну владу») чи статтю 6 («державна влада в Україні здійснюється на основі її поділу на законодавчу, виконавчу та судову»). Однак, щойно згадана стаття 6 закріплює саме принцип поділу державної влади, з чого, на перший погляд, можна зробити цілком логічне припущення, що не зважаючи на наявність конституційно закріпленого поняття державної влади, тим не менш, немає достатніх підстав для того, щоб говорити про єдині та інтегральні принципи, які є спільними для всієї системи державної влади, а також для її взаємодії з громадянським суспільством.

Говорячи про різні гілки державної влади, практично всі визнають, що всі ці «гілки влади» діють відповідно до декількох спільних для всіх них правил: пріоритет прав людини, верховенство права, законність. По суті, ці визначені Конституцією України правила представляють собою принципи організації і функціонування не просто тієї чи іншої гілки державної влади, і не того чи іншого її органу, а є принципами державної влади в Україні в цілому, тими принципами, які визначають як систему цієї державної влади, так і закладають основи її взаємодії з громадянським суспільством. У цьому сенсі праві ті, хто наголошує на тому, що такі принципи як верховенство права, законність, поділ влади, пріоритет прав людини і громадянина слід розглядати по відношенню до всієї системи державної влади, що зрештою дозволяє зробити висновок про те, чи є ця система демократичною, чи ні. Звідси виникає наступне запитання: на підставі чого правило сформульоване щодо держави взагалі стає нормативним для кожної з гілок державної влади? Відповіддю на це запитання є стаття 1 Конституції України. Не ставлячи зараз на меті розкрити політико-правовий зміст кожного з перелічених в ній понять (незалежна, суверенна, демократична, соціальна, правова держава), звернемо увагу лише на останнє з них «Україна є правова держава». Навряд чи можна вважати випадковим, що ця норма потрапила саме до першої статті. Тобто, попри те, що всі статті Конституції України в частині свого застосування мають рівну юридичну силу, у процесі їх тлумачення провідною є певна логіка (до речі, дуже часто прикладом цього виступає механізм прийняття рішень Конституційним Судом України, коли судді у своєму

тлумаченні Конституції мають встановити не стільки наявність суперечностей між різними нормами, скільки витлумачити імпліцитний зміст окремих конституційних приписів), яка обумовлена змістом тих понять, які вжито в першому розділі («Загальні засади») і у перших статтях Конституції України.

Отже, тією основою, яка дозволяє нам говорити про загальні принципи організації системи державної влади, а не лише її окремих гілок, в аспекті її взаємодії з громадянським суспільством є поняття правової держави, яке характеризує як спосіб організації та систему державної влади взагалі, так і безпосередні норми і принципи, якими вона керується в процесі своєї діяльності. Традиційно, основною ознакою правової держави, яка визначає стан державної влади вважається підкорення влади закону. У правовій державі, державна влада сама стає предметом правового регулювання. Більше того, в умовах правової державності ідея суверенітету держави сполучається з ідеєю народного суверенітету, що передбачає наявність спеціальної системи правового регулювання діяльності системи державної влади. Тобто підпорядкування державної влади праву і закону не дозволяє розглядати її як специфічну сторонню силу, яка є виключеною з системи суспільно-політичних та правових зв'язків та височіє над громадянином і громадянським суспільством.

Зафіксувавши цю ознаку державної влади як необхідний складовий елемент концепції правової держави, слід відповісти на запитання щодо тих підстав, які уможливають правомірність самої державної влади в правовій державі. Відповіддю на сформульоване запитання є фіксація наступного принципу державної влади, яким є народовладдя. Говорячи про організацію та функціонування державної влади, про її розподіл, політико-правове забезпечення дієвості механізмів взаємодії гілок державної влади тощо, постійно мається на увазі те, що її джерелом є народ, а тому і вся повнота влади належить саме йому (як вищому суверену), а не тому чи іншому органу влади. У здійсненні державної влади приймає участь кожен повноправний громадянин, кожен є «учасником творення» актів державної волі і державної влади. Тобто фактично суспільство, народ «встановлює» чи «уповноважує» органи державної влади виконувати ті чи інші функції. Ця процедура може відбуватися як шляхом безпосередньої участі (насамперед за допомогою різноманітних видів референдумів), так і завдяки механізму виборів як засобу легітимації і делегування повноважень на здійснення державної влади. У цьому процесі суспільство так би мовити підтверджує правомочність державної влади і визнає її справедливість (на відміну від апріорної легітимації, коли державна влада вважається цілком автономною і не

потребує будь-якого підтвердження власної легітимності з боку громадян, ця процедура може бути описана як апостеріорна легітимація).

Наступним принципом діяльності державної влади у правовій державі, який логічно пов'язаний з ідеєю верховенства права, є принцип правового чи конституційного обмеження державної влади шляхом незаперечного визнання недоторканих і невідчужуваних прав людини. Інколи цей принцип ще визначають як принцип захисту прав людини і громадянина. У Конституції України цей принцип закріплено у частині 2 статті 3: «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави... утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Тобто, не зважаючи на суверенітет державної влади, у правовій державі, державна влада завжди є обмеженою, завжди існують такі межі, яких вона ніколи не вправі переступати.

Сливка С.С.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВИЗНАННЯ ПРАВОВОЮ ДЕРЖАВОЮ ЕКЛЕЗИОЛОГІЧНУ ДІЙСНІСТЬ КАНОНІЧНОЮ

Еклезіологія (від грецьк. – вчення про Церкву) – це галузь християнського богослів'я, що вивчає природу і властивості Церкви, її сутність та устрій, міжхристиянські діалоги і т.п. [1]. Фактично йдеться про апологетику Церкви, її рецепцію і (при необхідності, особливо при сучасній церковній ієрархії) духовне пробудження в Церкві. Адже, хоча Церква є святою, але її наповнюють грішні люди, які не всі прагнуть покаяння. Для правової держави цей факт не повинен бути байдужим, оскільки початки деякого морального розкладу Церкви можна не допустити за допомогою позитивного права, зокрема конституційних норм.

У Священному Писанні (Новий Завіт) міститься ряд *образів*, що розкривають християнське розуміння Церкви та її ролі: виноградника; виноградної лози і її гілок; пастиря і стада; рибальського невода; засіяного поля; будівлі, що будується; будинку; шлюбного союзу; нареченої Христової; граду Божого; матері віруючих; глави і тіла. У святоотцівських книгах часто зустрічається уявлення про Церкву як про корабель, що перепливає житейське море [1]. Звичайно, при визнанні конституцією держави Церкви як християнської громади (а не організації чи різноманітних клубів за інтересами та ін.) правове виховання громадян набере онтологічного

значення. Іншими словами, харизматична природа Церкви у правовій державі повинна отримати своє гідне місце. Особливе місце у правовій державі займає *есхатологічна еклезіологія*.

Есхатологія (від грецьк.) означає вчення про кінцеву долю людства і потойбічне життя окремої людини. Але при цьому слід пам'ятати, що Церква у своєму інституційному виразі не здійснює реальності; вона тільки готує шлях до Царства в тому значенні, що вона є Його образом. При цьому християнське богослів'я здійснює правильний баланс між історією і есхатологією [2]. Тобто державницьке розуміння сенсу життя не затьмарюється есхатологічним баченням Церкви. Члени християнських громад повинні бути ядром, серцевиною правової держави. Есхатологічна самосвідомість і правова самосвідомість не є антиномійним, суперечливими. Це єдине бачення перспективи життя в напрямі добра, а не зла.

У християнській еклезіології поєднуються такі аспекти: *містичний і канонічний* [1], *доктринальний, місіологічний і канонічний* [2]. Зокрема, *містичний* аспект бачить Церкву як містичне Тіло Христове, для якого Христос – глава [1]. Що стосується *доктринального* аспекту, який визнає істину при сповіданні віри і авторитетно являє її, всі ці функції в житті Церкви пов'язані з євхаристійною основою Церкви. Вища влада Церкви належить не віро – навчальному авторитету і не якійсь священній (навіть соборній) структурі, а всьому народу Божому, євхаристичній громаді. *Місіологічний* аспект полягає в тому, що християни покликані проповідувати не набір даних релігійних переконань, доктрин, моральних заповідей, а прийдедне Царство Боже, благовістя про нову есхатологічну реальність, яка має у своєму центрі розіп'ятого і воскреслого Христа, втілення Бога Слова і Його перебування серед нас, людей, постійну присутність Святого Духа в житті спілкування, що переживається в євхаристійних зібраннях [2].

Канонічний аспект відображає єдність Церкви навколо єпископа та про єдність єпископів між собою при безперервності спадкоємства від святих апостолів, покладених Христом в основу Церкви. Будь-яке відхилення як від віри Церкви (єресь), так і від боготвореної структури Церкви (розкол) неминуче призводить до розриву з Церквою [1]. У структурному бутті Церкви повинні панувати єпископо-центричні канонічні традиції Церкви. Звичайно, весь подальший канонічний розвиток (система митрополій, патріарші престоли, пентархії) відбувався, насправді, під впливом світського розвитку, що інколи допускало відхилення від початкового, справжнього есхатологічного розуміння Церкви [2]. У Церкві є безліч дарів, які вказують на особливі канонічні відносини між вірянами і немає потреби здійснювати ревізію на онтологічність і утверджувати нову віру, яка буде не канонічною. Правова держава повинна брати до уваги наявність апостольського

благословення Церкви на даному матеріку чи території, але не брати до уваги інші фактори надуманої канонічності.

Отже, еклезіологічна дійсність є різноманітною, що ускладнює вірянам зробити вибір. Однак у випадку канонічної еклезіології держава називатися правовою, якщо вона на конституційному та практичному рівнях визнає необхідність Церкви у правовому вихованні людей (держава – на позитивному праві й моралі, Церква – на природному і надприродному праві і християнських чеснотах як метаморальних нормах).

1. Еклезіологія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

2. Есхатологічна еклезіологія / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rivne-cerkva.rv.ua/statti/46-eshatologia.html>.

Стецюк Б. Р.

*доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПЕРШОДЖЕРЕЛА УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ДОБУ ГЕТЬМАНЩИНИ (СЕРЕДИНА XVII – ПОЧАТОК XVIII ст.)

Питання щодо з'ясування джерел, на основі яких формувався конституціоналізм в добу Гетьманщини, продовжує залишатися актуальним, незважаючи на те, що їх наукове вивчення має глибоку традицію. Через це метою є висвітлення першоджерел українського конституціоналізму, на основі яких стало можливим формування держави як цілісного структурно-системного організму та їх впливу й значення в суспільно-політичному житті Гетьманщини. Потрібно зауважити, що джерела конституціоналізму ставали основою у трансформації від мілітаризованої політичної системи Війська Запорозького до оформленої державної структури, з правовим регулюванням відносин між станами та належним функціонуванням політико-адміністративних інституцій.

Новоутворена українська спільнота у 1648 р. завоювала собі силою зброї автономний статус, але постала перед проблемами легітимації здобутого [1, с. 119]. Це стало основою для розвитку української державності раннього нового часу у рамках договору автономної політичної одиниці з яким-небудь монархом Центрально-Східної Європи, який би легітимізував Гетьманщину як державу.

Першим таким актом був Зборівський договір (1649 р.) За його умовами на частині українських земель польським урядом визнається державно-

політичне утворення під назвою Гетьманщина. Символом держави стають гетьман, якому належала вся влада, закріплюються Вольності Війська Запорізького, у правах до польської прирівнюється українська шляхта, київський митрополит повинен входити до польського сенату. Проте на території козацької держави зберігалась польська адміністрація, хоча на всі відповідальні пости король мав право призначати тільки православних шляхтичів.

Незважаючи на ряд невігідних для України умов (обмеження території, повернення польської адміністрації, заведення реєстру), в цілому Зборівський мирний договір створив умови для формування української державності. В подальшому він ліг в основу усіх майбутніх суспільно-політичних проектів і ідей та прагнень, а для еліти Війська Запорозького конституцією став Зборівський договір, в ранньомодерному розумінні терміну [2, с. 39].

У 1651 р. заключено трактат, відомий в історії під назвою Білоцерківського. Незважаючи на те, що він являв собою погіршене видання Зборівської умови проте підтверджувалися права православної віри й проголошувалася знову амністія всім учасникам повстання. Білоцерківська умова хоч мала ще більш умовний характер і була ще менше тривка, як Зборівська, але вона підтверджувала існування Гетьманщини як окремої автономної територіально-адміністративної одиниці [3, с. 292].

Наступними документи, які можна вважати першоджерелами конституціоналізму в Україні в зазначений період це договірні статті українських гетьманів. Вони також були документами міжнародно-правового та державно-правового змісту, що визначали юридичні засади відносин між Московським царством та Гетьманською Україною й обумовлювали її внутрішній устрій як окремого державного автономного утворення.

Першими із них був важливий правовий документ в історії українського конституціоналізму так звані «Березневі статті» 1654 року. Вони стали основою при виробленні умов наступних договірних статей. Зазначеними статтями юридично оформлено рішення Переяславської угоди і визначено відносно автономне, політичне і правове становище України в складі Московської держави. Згідно цих статей Україна зберігала свої військово-адміністративні органи управління на чолі з виборним гетьманом. На Гетьманщині без обмежень мало продовжувати діяти місцеве право, обумовлювалося невтручання царських воєвод та інших урядовців у внутрішні справи України. Україна зберігала свої збройні сили. Гетьманський уряд мав право на ведення стосунків з іноземними державами, правда з дозволу царського уряду і не мав права на зносини з Польщею та Туреччиною. Гетьман обирався на козацькій раді пожиттєво, а царя лише повідомляли про результат виборів. Влада Гетьмана поширювалася на всю

територію України. Всі податки і доходи збирались українськими фінансовими органами. Представники Москви лише мали приймати від них належну їй данину [4, с. 112].

Джерелом в історії українського конституціоналізму також можна вважати Гадяцький трактат 1658 року. Це була мирна угода підписана в часи гетьманування І.Виговського з урядом польського короля Яна II Казимира За її умовами передбачалося повернення Гетьманщини до складу оновленої Речі Посполитої на правах федеративного утворення під назвою Великого князівства Руського. Державний устрій та внутрішнє облаштування формувалися за взірцем Великого князівства Литовського. Православний київський митрополит разом з чотирьома православними єпископами отримували місця в сенаті Речі Посполитої. У своїх правах із католицькими міщанами відповідно урівнювалися православні міщани [5, с. 72].

За Переяславськими статтями, що були укладені між гетьманським урядом Ю. Хмельницького та царським урядом, Гетьманщина із конфедеративних зв'язків з Московією переходила у форму федерації [6, с. 78].

Ще більші автономні обмеження Гетьманщини передбачали Московські статті 1665 р. укладені лівобережним Гетьманом І. Брюховецьким з урядом московського царя Олексія Михайловича. Відповідно до них царські воєводи безпосередньо управляли військово-адміністративним та фінансово-господарським життям України за винятком козацького стану. Українська православна церква мала бути підпорядкована московському патріархові.

Дещо розширилися адміністративно-правові умови Гетьманщини, за Глухівськими статтями, укладені гетьманом Д. Многогрішним та воєводою московських залог Г. Ромодановським. Зокрема, представникам залог заборонялося втручання у справи місцевого самоврядування та судочинства, а їхні функції зводилися до суто військових. За даними статтями гарантувалося дотримання традиційних козацьких прав і вільностей. Стала достатньо широка автономія для українського політичного утворення з прописаними «статтями», які сприймалися як юридичні норми [7, с. 123].

Загалом гетьманську владу на користь старшинської влади обмежували Конотопські статті, а також звужували автономію Гетьманщини. У нових Конотопських статтях від червня 1672 р. було постановлено, що гетьман без рішення Старшинської ради чи вироку Генерального військового суду не мав права карати та зміщувати з посад старшину.

Для подальшої еволюції українського конституціоналізму виявилось важливим те, що наступний гетьман — І. Мазепа вже намагався повністю врахувати помилки свого попередника та не обмежувати тих прав еліти, які були прописані у статтях або сприймалися як невід'ємні в суспільному житті.

За Коломацькими статтями 1687 р. гетьман отримує обмежену владу. Проте, в подальшому І. Мазепа набагато більше, ніж його попередник Самойлович, приклав зусиль для формування гетьманського двору, розвитку бюрократичного апарату, розбудови фіскальної системи, утримання найманого війська, розмежування стану козацтва від поспільства [8, с. 457].

До найважливіших джерел в історії вітчизняного конституціоналізму можна віднести одну із перших європейських конституцій нового часу «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» П. Орлика. Хоча зазначений державно-правовий документ не набрав чинності, оскільки був написаний в умовах вигнання, проте його можна вважати першою в світі конституцією, котра встановлює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову. Сам документ складається з преамбули і шістнадцяти розділів. Особлива увага приділяється такій конституційній zasadі, як визначення території та кордонів України як самостійного державного утворення. Згідно з конституцією законодавча влада надається Генеральній Раді, що виконує роль парламенту. Найвищу виконавчу владу мали гетьман разом із Радою генеральної старшини, а всі юридичні справи мали б бути у юрисдикції Генерального суду. Отже, українська конституція 1710 року передувала конституціям Сполучених Штатів Америки, Франції і Польщі та відображала прогресивні наміри козацької еліти [9, с. 267].

Таким чином, у першоджерелах українського конституціоналізму Гетьманщини відображаються договірні й заповітні суспільно-політичні традиції, які існували у Центрально-Східній Європі на початках нового часу. Головна договірна традиція, яка стала основою для розвитку українського ранньомодерного конституціоналізму, полягала у більш чи менш успішному захисті інтересів Гетьманщини як державного утворення взагалі, так його еліти зокрема перед тим чи іншим монархом у різних договірних формах, що породжувало регламентування відносин у самій українській спільноті.

1. Величенко С. Володарі та козаки: замітки до проблеми історичної легітимності і тягlosti в українській історіографії XVII–XVIII ст. // *Mediaevalia Ukrainica: ментальність та історія ідей*. Т. І. К., 1992. С. 117–121.

2. Мацьків Т. Зборівський договір (1649 р.) у тогочасних західноєвропейських джерелах // *Київська старовина*. 1995. №4. С. 36–42.

3. В. М. Горобець. Білоцерківський договір 1651 р. // *Енциклопедія історії України: у 10т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України*. К.: Наук. Думка, 2003. – Т.1 С. 292.

4. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII – XVIII віках // *Український історичний журнал*. – 1993. – № 4–6. – С.107–117.

5. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку XX сторіччя). К. 2002., С. 75.

6. Мироненко О.М. Конституції українських гетьманів XVII-XVIII століть як об'єкти офіційного тлумачення, захисту і грубих порушень/О. М. Мироненко // *Вісник Конституційного Суду України*, 1999, № 5. С.60–84.

7. Горобець В.М. Глухівські статті // Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол. В.А. Смолій (голова) та ін.. Інститут історії України НАН України К.: Наук. Думка. 2004. Т. 2, С. 123.

8. Станіславський В. В. Коломацькі статті 1687 // Енциклопедія історії України у 10 т. / редкол. В.А. Смолій (голова) та ін.. Інститут історії України НАН України К.: Наук. Думка. 2007. Т. 4. С. 457

9. «Пакти і Конституції» Української козацької держави: до 300-річчя укладення / відп. ред. В. А. Смолій; упоряд.: М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Вид. факсим. – Львів: Світ, 2011. – 440 с.

Терлюк І. Я.

*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії держави і права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

«УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА» В УКРАЇНІ: У СВІТЛІ ОКРЕМИХ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Українська історіографія не дає неоднозначні оцінки місця і ролі «Української Держави» (тут і далі виділення наше – І.Т.) або гетьманату у вітчизняних державотворчих процесах. Так само важко однозначно визначити й характер державної системи, до якої прямував гетьман. Найправдоподібніше (за Я. Грицаком), це мала бути конституційна монархія, однак відмінна від традицій самодержавної системи в Росії [1, с.127]. Вважаємо, що можна погодитися з тими дослідниками, які пропонують розглядати гетьманат Павла Скоропадського такою державою, що мала характер експерименту і базувалася на переплетенні монархічних, республіканських і диктаторських засад [3, с.9]. Таке поєднання, що мало сприяти підвищенню рівня управління державою, відповідало інтересам усього суспільства, і відобразилося у конституційному законодавстві.

Принаймні, очевидно, що в основу «Законів про тимчасовий державний устрій України» (29 квітня 1918 р.) [5, с.39-43] – сукупного нормативно-правового акта, об'єднаного завданням конструювання каркасу нової влади, що заклав основи конституційного права гетьманату – було покладено ідею короткочасної сильної влади, яка об'єднувала б як законодавчу, виконавчу, так і до певної міри судову владу. Відтак єдиним органом центральної влади був інститут гетьмана, а найвищим органом управління був уряд – Рада міністрів [4, с.100-106].

«Закони...» окреслювали й регулювали основні аспекти суспільного життя – владу, повноваження уряду, права й обов'язки громадян, основні засади законодавчої діяльності, основи фінансової політики і судоустрою. Структурно склалися з семи розділів – «Про гетьманську владу», «Про віру»,

«Права і обов'язки українських козаків і громадян», «Про закони», «Про Раду Міністрів і міністрів», «Про Фінансову Раду», «Про Генеральний Суд».

Так, у розділі «Права і обов'язки українських козаків і громадян» йшлося про те, що захист Вітчизни є священним обов'язком кожного козака і громадянина Української Держави. Зазначалось, що нікого не можна притягнути до відповідальності за злочини інакше як у порядку, встановленому законом. Утримання під вартою було можливе лише у випадках, передбачених законом. Підкреслювалось, що житло громадян є недоторканим. Робити обшуки і вилучення без згоди на це господаря житла можна було лише у випадках і порядку, вказаних у законі. Недоторканою визнавалась і приватна власність. Кожен український козак і громадянин мав право вільно обирати місце проживання, місце праці, набувати і відчужувати майно і без заборони виїжджати за кордон Української Держави. Примусове відчуження нерухомого майна, необхідного в інтересах держави, допускалося лише відповідно до справедливої компенсації.

У розділі «Про закони» в загальних рисах окреслювалися принципові засади самого процесу законотворчості. Зазначалося, що Українська Держава керується твердими засадами законів, виданих у встановленому порядку. Стверджувалося, що усі закони Української Держави мали загальний і обов'язковий характер для усіх громадян України та іноземців, що перебували на її території. Скасування чинності будь-якого закону здійснювалося тільки на підставі нового закону («тільки силою закону»). А незнання законів не звільняло від необхідності їх дотримання та відповідальності за їх порушення.

Інші нормативні акти, як-то Статут Малої Ради Міністрів, 18 травня 1918 р. [5, с.86-87], Тимчасовий закон про порядок оголошення законів Української Держави, 27 травня 1918 р. [5, с.94], Закон про порядок складання законопроектів, внесення їх до Ради Міністрів, розгляд і затвердження у Раді та про форми і порядок оголошення законів, 2 червня 1918 р. [5, с.102-103], Закон про надання губернським старостам права розпускати волосні земські зібрання та управи, 29 червня 1918 р. [5, с.133-134] тощо, лише деталізували статус окремих владних органів.

Іншим важливим конституційним актом гетьманського законодавства був Закон «Про громадянство Української Держави» (2 липня 1918 р.) [5, с.139-143]. У його 22 статтях викладалося розуміння громадянства, визначалися обставини його набуття чи втрати і, звичайно, права та обов'язки громадянина Української Держави.

Під українським громадянством розумілася «державно-правова належність людини до Української Держави, що надає права й обов'язки українського громадянина». Уся повнота політичних прав Української Держави, у тому числі активне і пасивне право участі у виборах до публічно-

правових установ, а також право державної публічної та громадської служби, належало тільки її громадянам. На вибір громадянства відводився один рік.

Закон регламентував умови, за яких набувалося українське громадянство. Кожний прийнятий в українське громадянство обов'язково складав присягу на вірність Державі. Питання про надання чи втрату громадянства розглядав адміністративний відділ окружного суду, постанову якого можна було оскаржити в Генеральний адміністративний суд. Подвійне громадянство заборонялося.

Разом з тим, належність до громадянства визначалася «нульовим варіантом», згідно з яким громадянами Української Держави визнавалися «усі російські піддані», що перебували на її території на час виходу документу.

Висловимо припущення, що саме згадане положення Закону про громадянство стало правовою підставою широкого залучення росіян до адміністративного апарату Гетьманату, який за своїм характером був переважно етнічно-російським. Щоправда, до честі П. Скоропадського, він намагався українізувати державний апарат (в усіх установах і військових частинах були створені курси українознавства). Однак на загал, усі інституції, що діяли від імені Української Держави, уже своїм переважно російським національним складом цю державу дискредитували. Причому нерідко у цьому напрямі діяли цілеспрямовано й організовано. Передусім ідеться про армійські частини, командний склад яких переважно складався з офіцераства російської царської армії, налаштованого відверто по антиукраїнському, та про місцеві органи влади, які також склалися з колишнього царського чиновництва [1, с.129-130].

Підсумуємо вище викладені думки кількома словами. Форму, і до певної міри зміст, нормативних актів Гетьманату визначала, власне, сама своєрідність політичного становища Гетьмана, що впливала з нелегітимного способу його приходу до влади. Гетьман не брався за створення нової конституції (прерогатива майбутнього Сейму), однак чимало із затверджених ним нормативно-правових актів мали конституційний характер. З іншого боку, безпосередній вплив на конституційну ідеологію новітнього українського гетьманату мала впроваджувана П. Скоропадським нова концепція української нації, яка ґрунтувалася б не на етнічній спорідненості чи знанні української мови, а на політичній лояльності до Української Держави.

1. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX-XX ст. / Ярослав Грицак. - К.: Генеза, 1996. – 360 с.

2. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917 – 1920 : Навчальний посібник / О.Л.Копиленко, М.Л.Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208с.

3. Подковенко Т. Конституційне законодавство Української держави гетьманату П.Скоропадського / Т.Подковенко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. - №6. – С.8-12.

4. Терлюк І.Я. Національне українське державотворення 1917-1921 рр.: історико-правовий нарис / І.Я.Терлюк. – Львів: Вид-во Тараса Сороки, 2007. - 260 с.

5. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У 2 т. / Ред. кол.: В. Верстюк (відп. ред.), О. Бойко, Н. Маковська, Т. Осташко, Р. Пиріг; Упорядн.: Р. Пиріг (керівн.), О. Бойко, А. Гриценко, О. Кудлай, О. Лупандін, Н. Маковська, Т. Осташко, О. Щусь. НАН України. Інститут історії України; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Т. 2. – К.: Темпора, 2015. – ХХ + 412 с.

Токарська А. С.

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та філософії права
Навчально-наукового інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЯКІ ШЛЯХИ НАМ ОБИРАТИ ДЛЯ ГЛОБАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Актуальність окреслених питань пов'язана із виникненням проблем, що з'явилися в людській історії через глобалізацію та її наслідки. Як відомо, крім величезного позитиву, пов'язаного із інтернаціоналізацією, інтеграцією правових систем, конвергенцією, приклад Європейського Союзу вже віддзеркалює ряд переплетень позитивних і негативних тенденцій конституційного характеру. Відтак нам випадає роль аналізувати негативні фактори як на національному, так і наднаціональному рівні з метою вдосконалення її конституційних норм у щоденному бутті.

Масштабність сучасних філософсько-правових проблем конституційного плану неймовірна – від підтримання/заперечення глобалізації, мультикультуралізму, критики конституційного реформування, теорії громадянства, права власності чи порушення прав людини, – усе це породжує як фобії, так і схвалення. Видатний французький філософ Ален Бадью запропонував переосмислення ще у ХХ ст. На його переконання, головна пристрасть, що рухала століття, була «пристрасть реального»: ХХ століття надихалося не мріями, ілюзіями та утопіями, а саме мужністю поглянути реальному в вічі, стати частиною події.

Саме тому у філософському вимірі А. Бадью «все ХХ століття перебуває в парадигмі війни, епічного зіткнення віч-на-віч, що призводить до деструкції або складного починання, символом якого став «Білий квадрат на білому тлі» Малевича. Активісти століття живуть і творять у фігурі антагонізму, між силою волі та розгубленим блуканням, зсередини якого

потрібно відшукати нову організаційну силу думки, нове «братерство», нове «ми» [1, с. 4].

Концентрат цих ідей-завдань – неперевершений. Він для нашого суспільства не новий. Особливо для радянського покоління. Але як ніколи загострено звучать ці імперативи «у фігурі антагонізму», сьогодні, на етапі, коли треба перейти до прямої реалізації, «винайти» щось нове – насамперед «нову людину» замість «старої».

На сучасному шляху євроінтеграційних прямувань результатом є ускладнення процесів національного розвитку у політичному, економічному та духовному житті. Нам потрібне проектування нової моделі поступу національної ідентичності та загальносвітового правопорядку. У теорії філософії права причиною дискусій стають обговорення появи «загальнолюдського права», «глобального права», «світового права», «транснаціонального права» та ін. Глобалізація стимулює не проблеми переваги міжнародного правопорядку над національними конституціями чи проблеми пріоритету національного права над міжнародним. Йдеться про змістовну уніфікацію правових систем з урахуванням культурно-історичних особливостей кожної національної спільноти, що глобалізується. Суперечливість дослідників стосується оцінки ЄС, схожого «на велике метанаціональне утворення, що «звужує свободу дії держав», з чим складно погодитися, спостерігаючи за розвитком національних держав у Європі, за винятком хіба національного матеріалізованого вибору цінностей замість духовного.

Культ «ринку» має бути подоланий важливим ідеологічним принципом поваги до національної гідності народів, збереження права бути нацією, спроможною втілювати ідеї громадянства, до якого змагали б інші народи.

Європейський Союз має спонукати до вільного обговорення проблем за участі представників усіх націй. Це утвердить принцип договірної справедливості. Такі підходи до національної європейської політики зміцнять союз і правові стандарти демократії.

Філософсько-правовий ідеал громадянства сфокусований на найвищій цінності – на особистих правах людини та її житті на найважливішому принципі – забезпеченні рівноправного і відкритого договору.

Детермінантами змістовних елементів є обов'язки і права громадянина і держави, наднаціональний характер, всезагальність, уніфікованість, пріоритет над інтересами влади, загальнолюдська цінність і значимість, моральна і природна обґрунтованість аксіологічних спрямувань.

Філософсько-правовий зміст феномена громадянства у глобалізованому світі залишається ще доосмислювати на взірець ідеального всесвітнього

примирення держав і народів. Адже ані «транснаціональне», ані «міжнародне», ані «світове» право не відповідають взірцевим критеріям.

Політика права в Україні зазнає випробувань. Потрібно дві речі реалізувати: 1 – новаторську роботу із формування досконалого права і 2 – відповідальність за його творення. Ядро такої досконалості – державницьке осмислення цінностей права і правова культура – це ключові засади аксіосфери. Квієтизм громадян як пасивне безучасне ставлення до реальності – має бути подоланий.

Своєрідна ціннісна реформа повинна відбуватися і зачіпати такі радикальні питання, як: дія національного права і його принципів, дієвість міжнародного права, соціальне становище людини у суспільстві, людська гідність, дія принципів моральності, правової культури. Право повинно узгоджуватися із моральними поглядами суспільства. Мораль, правова культура сприяє громадянському порядку.

1. Бадью Ален. Століття; пер. з фр. / Ален Бадью. – Львів: Кальварія; К.: Ніка-Центр, 2014. – 304 с.

2. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник. – 3-тє вид., перероб. і допов. / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – К.: Знання, 2007. – 461 с.

3. Ситар І. М. Правові системи сучасності (західна традиція права): навч. посібник / І. М. Ситар. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – 408 с.

Федорів О.І.

асистент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАДАННЯ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ЄС УКРАЇНІ В РАМКАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА

Історичне розширення ЄС у 2004 та 2007 роках внаслідок приєднання 10 нових держав-членів призвело до зміни його зовнішніх кордонів, що стало не лише свідченням успіху «європейської інтеграції», а й викликало необхідність пошуку нових ефективних форм співпраці з навколишніми державами, в тому числі з Україною. Відтак, у 2003 році Комюніке Комісії, Ради та Європейського парламенту було запроваджено Європейську політику сусідства (ЄПС) як один з напрямів зовнішньої політики Союзу. Метою цієї ініціативи стало недопущення появи нових меж між розширеним ЄС та державами-сусідами, а навпаки – зміцнення добробуту, стабільності та безпеки усіх зацікавлених сторін [1].

Однак, вже зовсім скоро постало питання про розмежування зовнішньополітичних підходів ЄС до відносин з південними та східними

сусідами, які перебували в однакових умовах в рамках ЄПС. Тому, своєрідною відповіддю на критику неефективності ЄПС стала пропозиція Польщі та Швеції на Празькому установчому саміті 7 травня 2009 року про створення окремого вектору в рамках ЄПС – ініціативи «Східне партнерство» з шістьма державами Східної Європи (Білорусь, Грузія, Молдова та Україна) і Південного Кавказу (Азербайджан та Вірменія), підкреслюючи цим самим європейську ідентичність цих пост-радянських держав. Цим документом наголошено, що політика Союзу по відношенню до країн-партнерів повинна бути активною і недвозначною: ЄС надаватиме потужну підтримку цим державам у їх зусиллях щодо зближення з ЄС та необхідну допомогу у проведенні реформ через «східний вимір» ЄПС.

Відповідно до Комюніке Комісії для Європейського парламенту «Східне партнерство» та Спільної Декларації країн-учасниць Празького саміту з питань Східного партнерства 7 травня 2009 року [2] та інших документів, прийнятих на розвиток цієї ініціативи, правове регулювання відносин між ЄС та країнами-партнерами в рамках Східного партнерства здійснюватиметься згідно угодами про асоціацію (УА) – міжнародним договорами, що передбачають низку інноваційних положень у відносинах ЄС з третіми країнами, такі як: розширення політичного діалогу, поглиблення співпраці у справах здійснення правосуддя та безпеки, запровадження зони вільної торгівлі та поступове введення безвізового режиму.

Положення вищезазначених документів знайшли своє подальше відображення у ст. 217 ДФЄС, в якій зазначено, що ЄС може укласти з 1 чи кількома третіми країнами чи міжнародними організаціями угоди про створення асоціації, яка характеризується взаємними правами та обов'язками, спільними діями і особливими процедурами [3].

Підписанню та ратифікації УА між Україною та ЄС передували, на жаль, трагічні події. Та все ж, УА повністю підписана 27 червня 2014 року, а символічна одночасна ратифікація ВР та ЄП відбулась 16.09.2014 року. З 1 листопада 2014 року набуло чинності часткове застосування деяких розділів УА, а розділ IV, в якому йдеться про встановлення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) частково вступив в силу 1 січня 2016 року.

УА з ЄС, безперечно, можна віднести вже до угод «нового покоління», адже це перша угода, що ґрунтується на політичній асоціації ЄС та будь-якої з країн Східного партнерства. До того ж, УА є найбільшим міжнародним договором, укладеним як Україною, так і ЄС, з огляду на її обсяг та тематичне охоплення (кількість сфер, які вона охоплює) та глибину (детальність зобов'язань і строки їх виконання) [4].

Основні частини УА присвячені проведенню внутрішніх реформ, спрямованих на економічне відновлення та зростання, належне врядування та секторальну співпрацю у сферах енергетики, транспорту, навколишнього середовища, правосуддя і внутрішніх справ, заснування ПВЗВТ, і, як наслідок, відкриття ринку України відповідно до принципів СОТ і зближення зі стандартами внутрішнього ринку ЄС. Особливу увагу в УА приділено цінностям і принципам демократії та верховенства права, повазі до прав людини та основних свобод, ринковій економіці та збалансованому розвитку.

Очевидно, що досягнення таких амбітних цілей було б неможливе без відповідної допомоги зі сторони ЄС.

Фінансування різноманітних заходів ЄПС здійснюється в рамках Інструменту Європейського сусідства (ІЄС). Відповідно до Регламенту Європейського парламенту і Ради, ІЄС – це один з інструментів надання прямої підтримки задля реалізації заходів зовнішньої політики ЄС [5]. Бюджет ІЄС на 2014-2020 роки становить 15,433 млрд. євро. Він структурно входить до IV категорії видатків багаторічної фінансової програми ЄС – «Глобальна Європа», що включає в себе видатки у сфері зовнішньої політики та надання гуманітарної допомоги. Згідно з ст. 312 ДФЄС, БФП складається на термін не менший, ніж 5 років та має забезпечувати упорядкований розвиток видатків Союзу в межах його власних ресурсів. За своєю природою, БФП – це багаторічний план видатків Євросоюзу, в якому пріоритети політики ЄС набувають фінансового вираження. Багаторічна фінансова програма визначає граничні обсяги видатків за основними статтями щорічних бюджетів загалом і з розбивкою за роками.

Відповідно до Регламенту ЄП і Ради від 11 березня 2014 року про затвердження загальних правил і процедур для імплементації інструментів ЄС для фінансування зовнішніх дій, Європейська комісія повинна приймати щорічні (за необхідності – кількарічні) програми заходів, які базуються на індикативних програмах [6].

У розвиток Регламенту № 232/2014 і з метою представлення цілей для Східного партнерства Європейська служба зовнішньої діяльності оприлюднила Регіональну Східну Стратегію на 2014 – 2020 рр. та Багаторічну Орієнтовну програму на 2014 – 2017 рр. [7].

Стратегічними цілями Східного партнерства визначені: підтримка процесу політичної асоціації; сприяння економічної інтеграції та секторальному співробітництву; підвищення ролі громадянського суспільства як генератора реформ. На регіональному рівні визначено дві стратегічні цілі: сталий розвиток і поліпшення навколишнього середовища та підтримка розвитку інфраструктури. Ризький саміт Східного партнерства став черговим етапом у процесі перегляду Європейської політики сусідства. Основні

погляди Європейського Союзу на подальший розвиток цієї ініціативи були викладені в підсумковій декларації Саміту [8]. У документі наголошується, що масштаби і глибина співробітництва визначаються ЄС і амбіціями, потребами, а також темпами реформ партнерів. Було підкреслено, що реалізація Угод про асоціацію (УА) та поглиблених і всеосяжних зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) буде головним пріоритетом ЄС та зацікавлених партнерів на найближчі роки.

Регламентом про ІЄС передбачено 3 види програм, через які може надаватися підтримка третім країнам:

1. двосторонні програми;
2. багатосторонні програми;
3. програми прикордонного співробітництва.

На рівні двосторонніх відносин ЄС підтримуватиме такі пріоритети: права людини, належне управління і верховенство закону; інституційна співпраця та розвиток потенціалу, у тому числі для імплементації угод з ЄС; підтримка суб'єктів громадянського суспільства та підвищення їх ролі у проведенні реформ і демократичних перетворень; сталий і всеосяжний економічний розвиток; розвиток соціального сектору, зокрема для молоді, з акцентом на соціальну справедливість, згуртованість і зайнятість; торгівля і розвиток приватного сектору, включаючи підтримку малого і середнього бізнесу; сільське господарство і розвиток сільських районів; енергетичний сектор, з акцентом на енергоефективність та відновлювальні джерела енергії; транспорт та інфраструктура; розвиток освіти і навичок, у тому числі професійно-технічної освіти та підготовки кадрів; мобільність і управління міграцією; зміцнення довіри та інші заходи, що сприяють запобіганню і врегулюванню конфліктів, у тому числі підтримка постраждалого населення.

У багатосторонньому форматі до вже згаданих напрямів додаються: вища освіта і розвиток навичок, мобільність студентів і персоналу, молодь і культура; енергетичні мережі; транспортні та інфраструктурні взаємозв'язки. Підтримка ЄС через програми прикордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства спрямована відповідно до зазначеного регламенту на: економічний і соціальний розвиток; навколишнє середовище, охорону здоров'я; мобільність людей, товарів і капіталу.

На рівні співробітництва України з ЄС стратегічно важливим документом є Порядок денний асоціації (ПДА), що являє собою практичний інструмент, спрямований на підготовку та сприяння повній імплементації Угоди про асоціацію, а також досягнення загальної мети політичної асоціації та економічної інтеграції. Порядок денний асоціації має на меті досягнення реальних та конкретних результатів шляхом прогресивної імплементації практичних заходів. Сторони визнають важливість дотримуватися

узгоджених пріоритетів через залучення відповідних та достатніх політичних, технічних та фінансових засобів [9].

Можна підвести підсумок, співпраця України з ЄС здійснюється в рамках ЄПС та, зокрема, її східного виміру – Східного партнерства. Правовою основою такої співпраці між Україною та ЄС є Угода про асоціацію. Надання фінансової допомоги ЄС Україні, спрямованої на реалізацію цілей УА здійснюється в рамках ІЄС, регламентом про який передбачено 3 види програм, через які може надаватися підтримка третім країнам.

1. Комюніке Комісії, Ради та Європейського Парламенту «Розширена Європа - Нові сусіди: Нова система стосунків з нашими східними та південними сусідами» від 11 березня 2003 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_495

2. Спільна декларація країн-учасниць Празького саміту з питань Східного партнерства 7 травня 2009 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/eu_uk_chronology/090507__prague_declaration_of_the_eastern_partnership_summit_uk.pdf

3. Договір про функціонування Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

5. Regulation (EU) No 232/2014 of the European parliament and the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF>

6. Regulation (EU) No 236/2014 of the European parliament and the Council of 11 March 2014 laying down common rules and procedures for the implementation of the Union's instruments for financing external action. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/ipa/2014/236-2014_cir.pdf

7. Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) – 2014–2020. Regional East Strategy Paper (2014–2020) and Multiannual Indicative Program (2014–2017) http://eeas.europa.eu/enp/pdf/financing-the-enp/regional_east_strategy_paper_2014_2020_and_multiannual_indicative_programme_2014_2017_en.pdf

8. Joint Declaration of the Eastern Partnership summit (Riga, 21–22 May 2015) <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/internationalsummit/2015/05/21-22/>

9. Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/248046005/st06978%20UA_15-1%20final.pdf

Чорнописька В. З.

*кандидат історичних наук, асистент кафедри теорії та філософії права
Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕФІНІЦІЙ: «КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА», «СВЯТИЙ ПРЕСТОЛ» І «ВАТИКАН»

У контексті еволюції сучасної системи міжнародних відносин, у час, коли світова спільнота потребує чітких етичних орієнтирів для побудови порядку глобального масштабу, і роль релігійного чинника у цій системі зростає, визначення та аналіз концептуальних засад, напрямків, форм, методів і змісту дипломатії Святого Престолу набувають особливого значення. Концепція світоустрою Католицької церкви, що на міжнародній арені озвучується за допомогою дипломатичного інструментарію Святого Престолу, ґрунтується на простих і загальних засадах універсального морального закону, суб'єктом якого є кожна людина з власними природженими правами та обов'язками незалежно від статі, кольору шкіри, мови, релігії і політичних переконань. Враховуючи авторитетність Святого Престолу у справах моралі та універсальність даної концепції, вона може слугувати етичним орієнтиром для побудови глобального порядку.

У чисельних публікаціях як наукового, так і публіцистичного характеру досить часто, коли мова йде про дипломатію Святого Престолу, трапляються вислови: «дипломатія Ватикану», «дипломатія Держави Міста Ватикан», «дипломатія Католицької церкви», «ватиканська дипломатія», нунцій Ватикану, посол Ватикану та ін. Зазвичай, ці терміни вживаються як прямі синонімічні назви без будь-якої диференціації.

Втім, Католицька церква, Святий Престол і Ватикан є різними категоріями, окрім того не всі з них мають міжнародну правосуб'єктність та право самостійних і безпосередніх зовнішніх зносин. Для з'ясування правильності вживання зазначених категорій спершу необхідно дати визначення Католицькій церкві та Ватикану.

Католицька або Вселенська церква у розумінні католиків означає засновану Ісусом Христом релігійну громаду, «що сповідає християнську віру, яка користується сімома Св. Таїнствами і знаходиться під керуванням папи» [1, с. 35]. Отже, можна стверджувати, що Католицька церква – це вселенська спільнота християн, верховне керівництво якої здійснює Папа Римський.

Ватикан, офіційною назвою якого є Держава Місто Ватикан, є незалежним нейтральним містом-державою, що розмістився на 44 га землі всередині міської межі столиці Італії Рима і нараховує близько однієї тисячі

мешканців. Ватикан має свій прапор, гімн, банк, грошову одиницю, армію та інші атрибути державного утворення. Сучасний Ватикан є спадкоємцем державницьких традицій папства, започаткованих Римським Понтифіком Стефаном II. Від початку заснування Держава Місто Ватикан створювалася як підлегла територіально-функціональна одиниця Святого Престолу з метою гарантування його суверенітету, незалежності у виконанні ним вселенської місії. У ст. 3 політичного договору Латеранських угод стверджується, що «Італія визнає за Святим престолом право повної і виключної власності, абсолютної влади та суверенної юрисдикції над Ватиканом» [2, с. 452-453].

Відповідно до Кодексу канонічного права поняття «Святий Престол» та синонімічна йому назва «Апостольський Престол» означають не тільки Папу Римського, але й Державний секретаріат та інші органи Римської курії, «якщо з самої суті справи чи з контексту не впливає іншого» (кан. 361) [3]. Аналогічне трактування визначення Святого Престолу стосується широкого значення цього слова, у вузькому розумінні – лише Папу Римського та його служіння як наступника апостола Петра.

Отже, відносини між Католицькою церквою, Святим Престолом і Ватиканом можна визначити так: Католицька церква є спільнотою християнських віруючих, якими здійснює керівництво Папа через Римську курію. Папа Римський самостійно або з Римською курією становлять Святий Престол, а Ватикан виступає як «інструментальна держава», яка гарантує Понтифіку суверенітет і незалежність при здійсненні ним вселенської місії. У структурному плані всі три інституції різняться між собою, натомість Католицька церква є вселенською інституцією, що включає Святий Престол і Ватикан, верховну владу над ними здійснює Папа Римський. Якщо Святий Престол є органічною і невід'ємною частиною сучасної Католицької церкви, без якої неможливе її функціонування як з доктринальної, так і з практичної точки зору, то таке державне утворення як Ватикан для Святого Престолу і Католицької церкви не є суттєвим. Приміром, у 1870-1929 рр. Святий Престол був позбавлений світської влади над власною державою, але водночас не менш успішно виконував свою місію щодо Католицької церкви та світу.

Католицька церква не виступає суб'єктом міжнародного права, а представлена на світовій арені у двох «образах»: Святим Престолом і Ватиканом, які визнані міжнародною спільнотою суб'єктами міжнародного права. Святий Престол за посередництвом юридичної фікції можна представити як еквівалент держави, що відповідно до міжнародного права і звичаїв має право вільно здійснювати дипломатичну діяльність як у двосторонній, так і в багатосторонній дипломатії. Проте Держава Місто Ватикан, хоча й має ознаки державного утворення, не може вступати у

зовнішні зносини самостійно, а здійснює це за допомогою або з дозволу та під керівництвом Святого Престолу. Зокрема, це положення визначається у статті 3 Основного закону Держави Міста Ватикан від 7 червня 1929 р. [4] та оновленого його варіанту у статті 2 від 22 лютого 2001 р. [5].

Поряд з тим Ватикан з дозволу і під керівництвом Святого Престолу бере участь у системі багатосторонньої дипломатії, держава представлена як у міжнародних міжурядових, так і в міжурядових регіональних організаціях та органах. Таким чином, беручи до уваги те, що Католицька церква не є сама по собі суб'єктом міжнародного права, а Ватикан з правової точки зору не може вступати самостійно і незалежно у зовнішні зносини, а здійснює це за посередництвом або за згодою і під керівництвом Святого Престолу, то правильно буде вживати вислів не «дипломатія Ватикану», «дипломатія Католицької церкви» та аналогічні вислови, а «дипломатія Святого Престолу». Проте, вислів «дипломатія Ватикану» можна використовувати символічно. Приміром для ілюстрації дипломатичної діяльності Росії, США використовується: «дипломатія Кремля», «дипломатія Білого дому». З цього випливає, що дипломата Апостольської столиці не слід іменувати дипломатом Ватикану, нунцієм Ватикану, а загальною назвою папським дипломатом, дипломатом Святого Престолу або в залежності від сфери його діяльності апостольським нунцієм, апостольським делегатом тощо.

Варто зауважити, що дипломатична діяльність на міжнародній арені та дипломатичні відносини зі Святим Престолом не залежать від існування державного утворення – Ватикану. Для прикладу, у період з 1870 по 1929 рр., Святий Престол і деякі з держав світу не припиняли здійснення двосторонніх дипломатичних відносин. Так, у 1870 р. під час приєднання Папської області до складу Італії при Святому Престолі було акредитовано 14 посольств, а в 1901 р. їх уже нараховувалося 21 [6, с. 146].

Таким чином, Ватикан, хоч і є суб'єктом міжнародного права, але безпосередньо і незалежно не здійснює дипломатичної діяльності, а робить це за допомогою Святого Престолу, який має повноправну міжнародну правосуб'єктність. Такого права також не має Католицька церква, оскільки вона не є суб'єктом міжнародного права. Правові положення про делегування Святому Престолу представництва Ватикану у відносинах із суб'єктами міжнародного права закріплено в Основному законі цієї держави. Тому некоректним слід вважати вживання таких висловів, як «дипломатія Ватикану» та «дипломатія Католицької церкви» як прямих синонімів стосовно дипломатії Святого Престолу. До того ж аналіз історичної ретроспективи дипломатії Святого Престолу показав, що Святий Престол здійснював дипломатичну діяльність без наявності територіального утворення на зразок Ватикану.

1. Що кожен католик повинен знати. – К.: Костьол св. Олександра, 1992. – 44 с.
2. Договор между Святым престолом и Королевством Италия, 11 февраля 1929 г. // Конституции государств Европы: В 3-х т. / Под общей ред. и со вступ. статьей Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. – Т. 1. – С. 452-459.
3. Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, 1983 / Kodeks Prawa Kanonicznego: Przeklad polski zatwierdzony przez Konferencje Episkopatu. – Poznan: Pallottinum, 1984. – 697 p.
4. Основной закон Государства-Города Ватикан, 7 июня 1929 г. // Конституции государств Европы: В 3-х т. / Под общей ред. и со вступ. статьей Л. А. Окунькова. – М.: Норма, 2001. – Т. 1. – С. 461-463.
5. Основной закон Государства Города Ватикана, 22 февраля 2001 г. // В. А. Виноградов. Основы государственного устройства Государства Города Ватикана // Журнал российского права. – 2002. - № 9. – С. 128-130.
6. d'Onorio J.-B. La diplomatie Pontificale au XXe siacle // La Diplomazia Pontificia Ieri, Oggi e Domani: Conferenza Internazionale. Citta del Vaticano, 2002 // Pontificia Accademia Ecclesiastica. Terzo centenario (1701-2001). – Roma: Tipografia Vaticana, 2003. – P. 145-152.

Штогун С.Г.

*кандидат юридичних наук, професор кафедри спеціальних юридичних дисциплін
Навчально-наукового Інституту права Національного університету водного
господарства та природокористування, Заслужений юрист України, суддя у відставці*

**ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСУДНОСТІ СПРАВ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Незважаючи на те, що період становлення і розбудови адміністративного судочинства в Україні на думку деяких практиків та науковців залишився в минулому, однак ми постійно зіштовхуємося і надалі з проблемами недосконалості Кодексу адміністративного судочинства України, який набрав чинності ще з 1 вересня 2005 року.

З цього приводу особливої уваги заслуговують норми КАСУ, що регулюють підсудність справ в адміністративному судочинстві.

На відмінність від всіх інших видів судочинства (цивільного, господарського, кримінального та судочинства по розгляді справ про адміністративні правопорушення) визначення підсудності справ в адміністративному судочинстві є настільки складна і заплутана річ, що потребує постійного як наукового так і практичного аналізу та вивчення.

Ці питання знайшли висвітлення у працях таких дослідників, як Бевзенко В. М., Куйбіда Р. М., Смокович М. І. та інших.

Актуальність цієї проблеми полягає не тільки в тому, що вона породжує судову тяганину та волокиту для сторін, але і небажані наслідки навіть для самих суддів.

Після детального ознайомлення із ст.ст. 17 - 21 КАСУ на перший погляд складається враження про досить детальний виклад правил предметної, територіальної та інстанційної підсудності адміністративних справ.

Розмежування правил підсудності в адміністративному судочинстві в першу чергу ускладнюється розмежуванням підсудності між окружними адміністративними судами та місцевими загальними судами які одночасно виконують функції адміністративних судів. Не сприяє цьому і постійне внесення змін у відповідні статті законодавцем.

Особливу увагу заслуговує ст.18 КАСУ яка ніби детально регламентує предметну підсудність адміністративних справ місцевим загальним судам.

Відповідно ст. 18 п. 1 КАСУ місцевим загальним судам як адміністративним судам підсудні:

1) адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування, посадова чи службова особа органу місцевого самоврядування, крім тих, які підсудні окружним адміністративним судам;

2) усі адміністративні справ з приводу рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень у справах про притягнення до адміністративної відповідальності;

3) усі адміністративні справи щодо спорів фізичних осіб з суб'єктами владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг;

4) адміністративні справи з приводу рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби щодо виконання ними рішень судів у справах, передбачених пунктами 1-4 частини першої цієї статті;

5) адміністративні справи щодо примусового повернення в країну походження або третю країну та примусового видворення іноземців та осіб без громадянства з межі території України [2, с.18].

Навантаживши місцеві загальні суди такою кількістю адміністративних справ мабуть слід звернути увагу на те, що вони і так перевантажені іншими категоріями справ і такий стан речей явно не сприяє їх нормальній роботі.

Разом з тим незрозуміло також, чому законодавцем постійно ускладнюється порядок оскарження дій чи бездіяльності державної виконавчої служби?

Прийнявши в листопаді 2011 року п.5 в ст.18 КАСУ фактично ми визначили четвертий вид оскарження дій чи бездіяльності державної виконавчої служби.

Так ми маємо перший вид оскарження в порядку цивільного судочинства до місцевого загального суду, що регулюється ст.ст.383-389 ЦПК України [3, с. 175-177].

Другий вид це у відповідності до ст.121-2 Господарського процесуального Кодексу України до господарського суду.[4, с.75]

Третій вид оскарження регулюється ст.181 КАСУ [2, с. 120] і розглядається окружним адміністративним судом. Для чого було розмежовувати оскарження дій чи бездіяльності ДВС до двох судових ланок в порядку адміністративного судочинства явно незрозумілою.

Логіку таких нововведень можна було б зрозуміти, коли б державна виконавча служба займалася виконанням лише рішень судів і тільки в порядку цивільного, господарського та адміністративного судочинства, однак вона примусово виконує рішення судів в порядку судочинства про адміністративні правопорушення та кримінального в частині стягнення штрафів і т.п., а також проводить стягнення з рішенням окремих правоохоронних органів, виконавчих надписів нотаріуса.

Зрозуміло що органи державної виконавчої служби являються суб'єктами владних повноважень і оскарження їх дій або бездіяльності є класичним адміністративним спором і мабуть доцільно спростити порядок такого оскарження до однієї судової ланки, якою є в даному випадку окружний адміністративний суд. Думаю що це було б набагато простіше як для громадян так і для самих суддів, тим більше що окружні адміністративні суди явно не перевантажені.

Так відповідно до п. 2 ст. 18 КАСУ окружним адміністративним судам підсудні адміністративні справи, у яких однією зі сторін є орган державної влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, обласна рада, Київська або Севастопольська міська рада, їх посадова чи службова особа, крім випадків, передбачених цим Кодексом, та крім справ з приводу їхніх рішень, дій чи бездіяльності у справах про адміністративні проступки та справ, які підсудні місцевим загальним судам як адміністративним судам [2, с. 16].

Незважаючи на те, що законодавець лише єдиним пунктом визначив предметну підсудність для окружних адміністративних судів, однак навіть в цьому пункті він передбачив альтернативу. Так справи щодо оскарження дій або бездіяльності посадових чи службових осіб місцевих органів виконавчої влади розглядаються і вирішуються місцевим загальним судом як

адміністративним судом або окружним адміністративним судом за вибором позивача.

За таких обставин виникає логічно запитання - для чого було створювати систему окружних адміністративних судів, коли їм залишили «куцу» предметну підсудність? Можливо і цей пункт передати до підсудності місцевих загальних судів.

Разом з тим феномен підсудності в адміністративному судочинстві полягає в тому, що судами першої інстанції можуть бути не лише вищевказані суди, а також апеляційні адміністративні суди та Вищий адміністративний суд України.

Стосовно ВАСУ, то це закріплено в п. 4 ст.18 КАСУ, так Вищому адміністративному суду України як суду першої інстанції підсудні справи щодо встановлення Центральною виборчою комісією результатів виборів або всеукраїнського референдуму, справи про дострокове припинення повноважень народного депутата України, а також справи щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради юстиції, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України [2, с. 17].

Стосовно розгляду адміністративних справ по першій інстанції апеляційними адміністративними судами в даній статті нічого не сказано, однак коли звернемося до особливої частини КАСУ, зокрема ст.183-1, яка регулює особливості провадження у справах за адміністративними позовами про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності то бачимо, що п.2 ст.183-1 КАСУ говорить що адміністративні справи про примусове відчуження земельної ділянки, інших об'єктів нерухомого майна, що на ній розміщені, з мотивів суспільної необхідності розглядаються та вирішуються апеляційним адміністративним судом за місцем розташування нерухомого майна, що підлягає примусовому відчуженню.[2, с.122] Судом апеляційної інстанції у справах про примусове відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності є Вищий адміністративний суд України, рішення якого є остаточним і оскарженню не підлягає.

За вказаних обставин виникає необхідність внести зміни до ст.-ст. 18-20 КАСУ, а то м'яко говорячи є не зрозумілим і таким що не відповідає дійсності зміст ст.20 КАСУ яка регулює інстанційну підсудність:

1. Місцеві адміністративні суди (місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди), а також Вищий адміністративний суд України у випадках, встановлених цим Кодексом, вирішують адміністративні справи як суди першої інстанції.

2. Апеляційні адміністративні суди переглядають судові рішення місцевих адміністративних судів (місцевих загальних судів як

адміністративних судів та окружних адміністративних судів), які знаходяться у межах їхньої територіальної юрисдикції, в апеляційному порядку як суди апеляційної інстанції.

3. Вищий адміністративний суд України переглядає судові рішення місцевих та апеляційних адміністративних судів у касаційному порядку як суд касаційної інстанції. У випадку, визначеному частиною шостою статті 177 цього Кодексу, Вищий адміністративний суд України переглядає в апеляційному порядку як суд апеляційної інстанції судові рішення Київського апеляційного адміністративного суду [2, с.19].

Такої заплутаної підсудності немає ні одній із інших галузей судочинства і якщо законодавець наприклад в кримінальному судочинстві іде шляхом передачі справ по першій інстанції від вищестоящих судів до місцевих, то адміністративному судочинстві ми бачимо зворотню тенденцію.

Разом з тим, при виробленні правил інстанційної підсудності має бути дотримано принцип, за яким одній судовій ланці судової системи має відповідати одна судова інстанція, а не породжувати глобальну проблему монополізації підсудності однією судовою ланкою надзвичайно актуальних адміністративних справ.

-
1. Конституція України. Офіційний текст. К-2014.
 2. Кодекс адміністративного судочинства. Офіційний текст. К-2015.
 3. Цивільний процесуальний кодекс України . Офіційний текст. К-2015.
 4. Господарський процесуальний Кодекс України. Офіційний текст. К-2015.

РОЗДІЛ II

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МАГІСТРАНТІВ, СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Арендач М. І.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О.Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ПІД ЧАС ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Однією з найдієвіших форм безпосередньої демократії в Україні є вибори. Саме вибори дозволяють перетворити волевиявлення громадян України у волю українського народу при формуванні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування [1, с. 151].

Проте жага до влади спонукає кандидатів до фальсифікації результатів виборів.

Фальсифікація результатів виборів – це незаконне втручання в процес виборів. Фальсифікації впливають на підрахунок голосів з метою спотворити результати виборів, чи то за рахунок збільшення частки голосів за певного кандидата, чи зменшення частки голосів «чужого» кандидата, або обох цих способів [2].

На сьогоднішній день відомі неодноразові спроби фальсифікації виборчого процесу. Наприклад, 2012 року відбулася скандальна ситуація із перерахунком бюлетенів на окружній виборчій комісії округу №11, що на Вінниччині. Було здійснено провокаційні нічні дзвінки вінничанам, виправлено у протоколах цифри на користь кандидата від «Батьківщини» Н. Солейко, окружна виборча комісія приймала уночі бюлетені у пошкоджених упаковках і з фальшивими протоколами з виборчих діляниць, де голоси за кандидата-самовисуванця О. Домбровського були перенесені в графу інших кандидатів, дані фальшивих протоколів поспішно намагалися вночі, при відключеному світлі, швидко ввести в базу ЦВК, і врешті-решт сфальсифікувати результати волевиявлення вінничан [3].

Також порушення під час парламентських виборів було спостережено в окрузі № 94 Київської області [4].

Або ж візьмімо до уваги зовсім недавній випадок 2016 року. На Криворізькій ділянці № 121748 знайшли ручки з чорнилами, що зникають [5, с. 32].

Таких порушень виявлено чимало, але скільки ще фальсифікацій не було зафіксовано. Хіба це вибори? Безпосередня форма демократії? Волевиявлення народу? Це всього-на-всього гра, в якій для перемоги достатньо мати товстий гаманець і здатність вводити в оману мільйони людей.

Щоб боротись з даною проблемою необхідно спершу розглянути всі можливі порушення і зловживання під час виборчого процесу.

За результатами проведення виборів в Україні виділяють такі порушення:

– «карусель» – підготовлена людина виносять з ділянки чистий бюлетень, інші люди його (зазвичай керівники групи) «грамотно» заповнюють, передають наступному підготовленому виборцю, той кидає його в скриньку, виносить чистий – і так по колу. Часто для цього завозять своїх людей на дільницю автобусами, які катаються по округу від дільниці до дільниці;

– «мертві душі» – у списки виборців якимось чином вносяться дані про померлих, або взагалі придуманих людей за них теж можуть голосувати, або члени виборчої комісії, або спеціально підготовлені люди;

– «вкидання бюлетнів» – відбувається часто через те, що на дільниці в будь-якому випадку є надлишок бюлетнів (стовідсоткове відвідування виборів рідкість при виборчій демократії), ці бюлетні можна непомітно заповнити і вкинути за «потрібного» кандидата. крім того цей метод дозволяє підняти явку голосуючих на дільниці. Із зрозумілих причин робиться перед закриттям дільниці до підрахунку голосів;

– голосування на дому дає великий простір для маніпуляцій з бюлетнями – допомога в заповненні за свого кандидата, псування бюлетня за чужого. Також можливе вкидання бюлетнів за людей які фактично не голосували;

– «купівля голосів» – видача грошової, або якоїсь іншої винагороди за голосування за певного кандидата (підтвердженням зазвичай служить фото бюлетня після виходу з дільниці, або якщо є на дільниці камери спостереження, то показ свого заповненого бюлетня на камеру в онлайні);

– недійсні бюлетні – можуть бути без підпису члена комісії, додаткові позначки проти всіх або за кількох кандидатів (можуть бути зроблені непомітно членом комісії);

– використання ручок, олівців, помітки від яких можуть бути виведеними, або зникають самостійно з часом. При перерахунку, порожній бюлетень визнають недійсним [5, с. 32];

– «один бюлетень» – метод, який застосовується у невеличких містечках, де впливова партія дає вказівки для підконтрольної комісії не видавати виборцям бюлетені з прізвищами мажоритарників, а самим заповнювати їх на її користь, тобто, розрахунок іде на те, що виборець отримує по незнанню не всі бюлетені [6];

На етапі підрахунку голосів такими порушеннями є:

- підписування пустих протоколів головою та членами комісії куди пізніше вносяться «потрібні» данні голосування;

- псування бюлетнів «чужого» кандидата, з метою визнання їх недійсними. (достатньо надірвати пачку і помалювати ручкою по краях бюлетнів);

- перемішування пачок бюлетнів на користь потрібного кандидата, коли при недостатці голосів просто до них додаються бюлетні іншого кандидата;

- підміна скриньки для голосування на зарання підготовлену скриньку з «правильно» проголосованими бюлетенями;

- вимкнення світла на дільниці, коли відбувається підрахунок голосів, з метою здійснення вищезгаданих фальсифікацій [2].

Водночас існують певні шляхи подолання даної проблеми:

- найважливішим способом протидії фальсифікаціям, як вже згадувалося вище, є наявність професійної юридичної підтримки. Юристи здатні не тільки захистити кандидата від зняття з реєстрації і працювати на зняття суперника, а й іноді можуть зробити «маленьке диво» – витягти програну ситуацію, визнаючи вибори недійсними і вимагаючи або переголосування, або перерахунку голосів без урахування окремих ділянок;

- фальсифікація відбуватиметься там, де той чи інший кандидат відчуває себе особливо комфортно. Саме на ці ділянки потрібно відправляти найзагартованіших спостерігачів і членів виборчих комісій;

- ключовим фактором протидії порушенням є залучення спостерігачів. Їх також потрібно старанно відбирати, навчати і ділитися з ними знаннями про фальсифікації – у вирішальний день, день голосування, багато, якщо не все, буде залежати від їх сміливості, витривалості, спостережливості і рішучості [7];

- в перспективі можна зробити голосування електронним. Громадянин міг би увійти в систему тільки просканувавши паспорт і тоді проголосувати. Так можна побороти спосіб «мертвих душ», «голосування на дому» та інші зловживання;

- водночас ми не знаємо чи можливо повністю уникнути цієї проблеми, але завдання має бути сформульовано так: якнайбільше знизити ймовірність за допомогою фальсифікації кардинально вплинути на результат голосування [7].

Отже, одною з основних проблем виборчого процесу в Україні є фальсифікація результатів виборів. Якщо ми справді хочемо жити в країні, де панує демократія, ми повинні діяти негайно. Потребує вдосконалення чинне виборче законодавство, але й виборець має свідомо голосувати, а не уникати

вибору. Тільки спільними зусиллями, свідомо підходячи до контролю за виборчим процесом та діяльністю посадовців, громадяни сприятимуть становленню в Україні справжньої демократії.

1. Демків Р. Я. Конституційне право України / Р. Я. Демків. – Львів: Атіка, 2012. – 332 с.
2. Фальсифікація виборів: [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фальсифікація_виборів.
3. Операція «Фальсифікація»: як у Вінниці «тушканчики» і партійні злодії від «Батьківщини» продали вибори: // Свобода слова. – 2012. – [Електронний ресурс]: Режим доступу до ресурсу: <http://svobodaslova.in.ua/news/read/4890>.
4. Округ № 94. Птенцы Засухи: // ЯКорреспондент. – 2013. – [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://blogs.korrespondent.net/blog/journalists/3338030-okruh-94-ptentsy-zasukhy>.
5. Український тиждень. // ТОВ «Український тиждень». – 2010. – № 1. – С. 52.
6. Як спотворити результати виборів. Найбільш поширені форми фальсифікацій і методи протидії: // Тиждень. – 2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://tyzhden.ua/Politics/63186>.
7. Фальсифікації методи боротьби с ними.// Майдан. – 2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://maidan.org.ua/arch/krym/1263904945.html>.

Бровчук С. Ю.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ ЗВЕРНЕНЬ ГРОМАДЯН

Відповідно до статті 40 Конституції України та статті 1 Закону України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 року громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення [1, 2].

В Законі визначено загальні засади реалізації права громадян на звернення, терміни «звернення», «пропозиції», «заяви» та «скарги» громадян, зазначені вимоги до звернень, порядок їх розгляду, а також відповідальність за його порушення.

Відповідно до статті 3 Закону під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги.

Пропозиція (зауваження) розглядається, як звернення громадян, де висловлюються порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства.

Заява (клопотання) – звернення громадян із проханням про сприяння реалізації закріплених Конституцією та чинним законодавством їх прав та інтересів або повідомлення про порушення чинного законодавства чи недоліки в діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, народних депутатів України, депутатів місцевих рад, посадових осіб, а також висловлення думки щодо поліпшення їх діяльності. Клопотання – письмове звернення з проханням про визнання за особою відповідного статусу, прав чи свобод тощо. Скарга – звернення з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб.

В європейських країнах скарга та звернення до публічної влади трактується, як форма реалізації участі громадян у справах суспільства та держави, вплив окремих осіб чи об'єднання на процес прийняття політичних та правових рішень. Однак в окремих країнах сенс та цільове направлення понять скарга та звернення не співпадають. Так, у Франції скаргу має право подати будь-яка особа, у той час, як право на звернення до публічної влади з будь-якою позитивною пропозицією надається тільки громадянам [3].

Інша картина у Федеративній Республіці Німеччині, де право на звернення віднесено до основних прав кожного, і в силу цього його носієм може бути кожен, тобто не тільки громадянин Федеративної Республіки Німеччини, а й іноземці, апатриди, німецькі юридичні особи, об'єднання осіб приватного права тощо. При цьому особа не повинна заявляти безпосередньо особисті вимоги, вона може діяти на захист загальних інтересів. Оформлені у вигляді письмових звернень за підписом конкретної особи чи групи осіб звернення направляються в парламент, будь-який державний орган, омбудсмену та ін., які зобов'язані таке звернення прийняти, зареєструвати, розглянути по суті та повідомити про рішення заявника [3].

Як правило в Україні звернення розглядаються і вирішуються, в термін не більше одного місяця від дня їх реєстрації, враховуючи вихідні, святкові та

неробочі дні. Звернення, які не потребують додаткового вивчення та проведення перевірки за ними, розглядаються невідкладно, але не пізніше п'ятнадцяти днів від дня їх отримання.

Термін розгляду звернень (пропозицій, заяв, скарг) обчислюється з дня надходження звернення та його реєстрації в органі чи установі юстиції. Якщо ж останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, визначений відповідно до закону, днем закінчення строку є перший після нього робочий день.

Звернення адресуються органам державної влади і органам місцевого самоврядування або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених у зверненнях питань [4, с. 473].

Звернення може бути усним (викладеним громадянином і записаним посадовою особою на особистому прийомі) чи письмовим, надісланим поштою або переданим громадянином до відповідного органу, установи особисто чи через уповноважену ним особу, якщо ці повноваження оформлені відповідно до чинного законодавства. Звернення може бути подано як окремою особою (індивідуальне), так і групою осіб (колективне) [4, с. 474].

Окрім того, Закон встановлює наступні вимоги до звернення:

- звернення адресуються органам державної влади і місцевого самоврядування, підприємствам, установам, організаціям незалежно від форм власності, об'єднанням громадян або посадовим особам, до повноважень яких належить вирішення порушених питань;

- у зверненні має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання громадянина;

- викладено суть порушеного питання, зауваження, пропозиції, заяви чи скарги, прохання чи вимоги;

- письмове звернення повинно бути підписано заявником (заявниками) із зазначенням дати [5].

Звернення громадян розглядають: органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадові особи, керівники та посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, об'єднань громадян, до повноважень яких належить розгляд заяв (клопотань), зобов'язані об'єктивно і вчасно розглядати їх, перевіряти викладені в них факти, приймати рішення відповідно до чинного законодавства і забезпечувати їх виконання, повідомлення громадян про наслідки розгляду заяв і забезпечення їх виконання, повідомлення громадян про наслідки розгляду заяв (клопотань).

Заява (клопотання), скарги Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці, інвалідів Великої Вітчизняної війни розглядаються

першими керівниками державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій особисто.

Відповідь за результатами розгляду заяв (клопотань) в обов'язковому порядку дається тим органом, який отримав ці заяви і до компетенції якого входить вирішення порушених у заявах (клопотання) питань, за підписом керівника або особи, яка виконує його обов'язки.

Рішення про відмову в задоволенні вимог, викладених у заяві (клопотанні), доводиться до відома громадянина в письмовій формі з посиланням на Закон і викладенням мотивів відмови, а також із роз'ясненням порядку оскарження прийнятого рішення [6, с. 165].

При реєстрації звернень на першому аркуші звернення проставляється відповідний штамп із зазначенням дати та вхідного номеру відповідного звернення. У разі особистого подання письмового звернення, на вимогу громадянина, на першому аркуші копії звернення, яку він залишає собі, проставляється відповідний штамп, дата надходження та вхідний номер звернення [7].

Звернення, оформлене без дотримання вимог закону, повертається заявникові з відповідними роз'ясненнями не пізніше як через десять днів від дня його надходження.

Відповідно до Закону України «Про звернення громадян» кожний вид звернень: пропозиція, заява, скарга суттєво відрізняються одне від одного за своєю спрямованістю та юридичній характеристиці.

Якщо пропозиція, заява розглядаються саме тими державними органами і посадовими особами, які наділені відповідними повноваженнями, то скарги повинні розглядатися органами або посадовими особами вищестоящими по відношенню до органів і осіб, дії яких оскаржуються [7].

Органи державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, об'єднання громадян, посадові особи розглядають звернення громадян без стягнення за це плати.

Крім того, забороняється відмова в прийнятті та розгляді звернення з посиланням на політичні погляди, партійну належність, стать, вік, віросповідання, національність громадянина [3].

У випадку, якщо громадянин не отримав відповідь на своє звернення, він відповідно до статті 55 Конституції України має право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Наприклад, у Федеративній Республіці Німеччині у випадку, якщо звернення чи скарга надходять не до того адресата, вони, як правило, пересилаються за належністю, про що зацікавлену особу одразу повідомляють. Такий широкий підхід до права звернення пояснюється його

важливою функцією – сприяти участі громадян чи їхніх об'єднань в процесі політичного волевиявлення, слугує демократичним засобом комунікації та інтеграції інтересів громадян, суспільства та держави [3].

Певними особливостями відрізняється зміст звернень в Австрії. Тут існують різні типи звернень. Парламентські – вони за належністю направляються у певні галузеві комітети. На пленумі Національної Ради такі звернення обговорюються лише в тому випадку, якщо існував відповідний запит парламентарів. Звернення можуть також подаватись на ім'я президента Республіки, який направляє їх до відповідного органу для розгляду по суті з поміткою надати відповідь [3].

Індивідуальні скарги можуть бути адресовані омбудсмену, якщо вони містять інформацію про правопорушення органів управління. Проте колективні звернення з такими питаннями не приймаються омбудсменом, а направляються ним до компетентних відомств з написом «Розібратись». Отримуючи звернення такого змісту, омбудсмен інформує про питання, які в ньому зазначені, парламент та вказує на необхідність прийняття певних законодавчих заходів. Право на звернення не вважається в Австрії юридичним засобом захисту, тому що ніхто не може претендувати на реалізацію вказаних у ньому вимог [3].

Враховуючи вище зазначене, можна прийти до висновку, що чинне законодавство з розглянутого питання потребує вдосконалення, зокрема варто було б внести зміни до статті 8 Закону України «Про звернення громадян» щодо необхідності розгляду анонімних звернень, якщо вони стосуються скоєння або планування дій, що загрожують державній безпеці або безпеці окремих фізичних та юридичних осіб та інше.

1. Конституція України: від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254>.

2. Закон України «Про звернення громадян» від 2 листопада 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393>.

3. Реалізація прав на звернення громадян в європейських країнах: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vaas.gov.ua/news/realizaciya-prava-na-zvernennya-gromadyan-v-yevropejskix-kra%D1%97nah/>.

4. Теліпко В. Е. Конституційне та Конституційно-процесуальне право України: навч. посібник – Київ: «Центр учбової літератури», 2009. – 568 с.

5. Відділ по роботі зі зверненнями громадян апарату міської ради та її виконавчого комітету: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.en.gov.ua/zvernenna-gromadan>.

6. Ославський М.І. Виконавча влада в Україні: організаційно-правові засади: Навчальний посібник – Київ.: Видавництво «Знання» 2008. – 216 с.

7. Богачова Л. Л. Правознавство: Навчальний Посібник ./ Харків / «Фоліо», 2014. – 635 с.: [Електронний ресурс]. Режим доступу. – <http://osvita.ua/vzn/reports/>.

Булгакова Н. Д.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ СУБ'ЄКТІВ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

Правознавство є досить динамічною наукою, оскільки суспільні відносини постійно еволюціонують, а від так з'являються нові види суб'єктів конституційно-правових відносин.

У сучасній науці конституційного права досить складною і невирішеною є проблема визначення кола суб'єктів конституційно-правових відносин та їх правового статусу. Проблема ускладнюється нерівністю правового статусу суб'єктного складу, зокрема Українська держава та особа без громадянства є суб'єктами конституційно-правових відносин, проте їхній правовий статус різний.

У чинному законодавстві України не існує жодного нормативно-правового акту, в якому сформульовано вичерпний перелік суб'єктів конституційного права, навіть Конституція України не містить такого переліку. Вчені по-різному розглядають суб'єктний склад галузі конституційного права.

Суб'єкти конституційно-правових відносин – це учасники суспільних відносин, наділені конституційною правосуб'єктністю, тобто правоздатністю і дієздатністю, що визначається нормами конституційного права. Конституційна правоздатність виражається у системі конституційних прав і обов'язків учасників конституційно-правових відносин, а конституційна дієздатність полягає у здатності реалізовувати ці права і обов'язки.

Для позначення юридичних властивостей суб'єкта конституційно-правових відносин застосовується категорія «правовий статус суб'єкта конституційних правовідносин». Цей статус має свою внутрішню побудову, або ж «юридичну конструкцію».

І. С. Окунев виділяє такі його структурні елементи:

- правосуб'єктність;
- систему прав, обов'язків і законних інтересів;
- систему гарантій прав і обов'язків суб'єктів права;
- їх юридичну відповідальність [1, с. 9].

До суб'єктів конституційно-правових відносин слід відносити такі їх найбільш поширені види:

- спільноти (народ, нація, національні меншини, корінні народи тощо);
- людина (громадянин, іноземець, особа без громадянства, житель);
- держава, органи державної влади, їх посадові особи;
- територіальні громади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи;
- спільнота Автономної Республіки Крим, Автономна Республіка Крим, органи Автономної Республіки Крим;
- громадянське суспільство та його інститути (громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні ЗМІ та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства, а також політичні партії);
- підприємства, установи, організації, незалежно від форми їх власності;
- міжнародні та іноземні органи і організації, які легітимно діють в Україні.

Деякі теоретики виокремлюють таку групу суб'єктів, як «публічно-правові територіальні утворення» – державу, суб'єкти федерації, територіальні автономії, муніципальні утворення, публічно-правові утворення корінних народів тощо [2, с. 56 – 59].

Пріоритетним суб'єктом системи конституційно-правових відносин є Український народ. Відповідно до ч. 1 Преамбули Конституції України, Український народ – громадяни України всіх національностей. Український народ, згідно зі статтею 5 Основного Закону є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, і саме Українському народу належить виключне право визначати і змінювати конституційний лад України, яке не може бути узурпованим державою, її органами або посадовими особами [3].

Наступним важливим суб'єктом конституційно-правових відносин є фізичні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства та біженці. Відповідно до статті 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року, громадянин України – це особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України; іноземець – особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав; особа без громадянства – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином [4].

Самостійним суб'єктом конституційно-правових відносин є Українська держава. Вона виступає гарантом, тобто бере на себе виключні конституційні обов'язки дбати про людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку, утверджує і забезпечує права і свободи людини та права відповідати перед людиною за свою діяльність; гарантує місцеве самоврядування в Україні; забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, сприяє вивченню мов міжнародного спілкування; забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки; охороняє землі, що є основним національним багатством; гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України та ін. [3].

Важливим суб'єктом конституційно-правових відносин є органи державної влади, які від імені держави здійснюють її державно-владні повноваження. Вони формуються безпосередньо народом (шляхом виборів) чи державою, мають чітко визначені в чинних нормативно-правових актах повноваження і власну внутрішню організаційну структуру [5, с. 30].

Крім цієї групи суб'єктів особливий характер має конституційна правосуб'єктність депутатів, перш за все депутатів парламенту. Їх правосуб'єктність, звичайно, пов'язана з компетенцією органу народного представництва. Депутати не є посадовими особами, вони представляють націю і як її представників є органічною частиною представницького органу. Окремі конституції наділяють членів парламенту спеціальною правосуб'єктністю. Так, згідно зі статтею 69 Конституції Греції доповіді в парламент «подаються через відповідного депутата або здаються голові держави». Стаття 70 Конституції Італії наділяє законодавчою ініціативою будь-якого члена палати. З ч. 1 статті 77 Конституції Іспанії випливає, що петиції від демонстрацій громадян приймаються через депутатів [6, с. 27].

До числа суб'єктів конституційного права відносять також і політичні партії, які відіграють винятково важливу роль у формуванні та практичному функціонуванні деяких держав (також України) навіть визначений їхній правовий статус (наприклад, стаття 4 Конституції Франції). Політичні партії стали порівняно недавно наділятися правосуб'єктністю. В ряді країн (Німеччина, Болгарія тощо) прийняті закони про політичні партії, в інших (Мексика) статус партій врегульований в виборчих законах.

У конституціях деяких держав (стаття 39 Конституції Італії, стаття 28 Конституції Японії) визначається правосуб'єктність профспілок. Нерідко конституційною правосуб'єктністю наділяються групи депутатів. Наприклад, стаття 183 Конституції Португалії статус суб'єкту конституційно-правових маю парламентські групи [6, с. 24].

Ще одним суб'єктом конституційного права є територіальні громади та інші суб'єкти місцевого самоврядування, котрі представляють муніципальну публічну владу в Україні. Відповідно до статті 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року, територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають адміністративний центр [7].

Суб'єктами конституційно правових відносин є також міжнародні та іноземні органи і організації. Зокрема, важливий вплив на перебіг референдної кампанії в 2000 року та конституційної реформи 2009 року в Україні мав моніторинговий комітет ПАРЄ Європейської комісії «За демократію через право», більш відомий як «Венеціанська комісія» [8, с. 152].

Нині засоби масової інформації також є важливими суб'єктами конституційних правовідносин у сфері утвердження та захисту прав і свобод людини, виборчого та референтного процесу, організації та діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб тощо [9, с. 178 – 179].

Слід погодитись із українськими правознавцями, такими як І. В. Людвиком та О. В. Скрипнюком, що конституційно-правовий статус засобів масової інформації в Україні – це система нормативно-правових та інституційних елементів, які визначають поняття, принципи, конституційну правосуб'єктність та гарантії діяльності та поведінки Засобів масової інформації щодо реалізації й гарантування конституційного права громадян України вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб [10, с. 27].

Зазначимо, що в деяких державах суб'єктом конституційного права є церква (Великобританія, Швеція) [6, с. 26].

Отже, ми можемо зробити висновок, що в зв'язку з еволюцією суспільних відносин, з'являються нові види суб'єктів конституційно-правових відносин, які потребують закріплення свого правового статусу в Конституції та інших нормативно-правових актах.

1. Окунев І. С. Загальнотеоретичні засади правового статусу суб'єкта права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / І. С. Окунев. – К.; – 2010. – 20 с.

2. Чиркін В. Є. Публічно-правова освіта / В. Є. Чиркін. – М.; – 2011. – 336 с.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Закон України «Про громадянство» від 18 січня 2001 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>

5. Федоренко В. Л. Суб'єкти конституційно-правових відносин в Україні та їх система / В. Л. Федоренко // Конституційне право. – 2011. – 34 с.

6. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн: Навчальний посібник / А.З. Георгіца. – Ч.: «Рута», – 2000. – 424 с.

7. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>

8. Нестерович В. Ф. Конституційно-правові засади інституту лобіювання: зарубіжний досвід та перспективи для України: монографія / В. Ф. Нестерович. – Л.; – 2010. – 752 с.

9. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України / О. В. Скрипнюк // Право. – Х.; – 2009. – 468 с.

10. Людвик І. В. Засоби масової інформації в Україні як суб'єкти конституційно-правових відносин / І. В. Людвик // Держава та регіони. – 2007. – № 4. – С. 24 – 28.

Вергун М. В.

студент Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Бліхар М. М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДАПТАЦІЇ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ СТАНДАРТІВ

Необхідність забезпечення ефективної реалізації міжнародних норм у сфері трудових відносин та приведення їх у відповідність до їх положень вітчизняного трудового законодавства зумовлюється постійним динамічним розвитком суспільства, зміною політичних, економічних і соціальних умов, а разом з ними і трудових відносин. Різні підходи в регулюванні останніх суттєво ускладнюють співробітництво між державами у сферах соціально-економічної діяльності, що зумовлює необхідність зближення положень трудового законодавства різних країн.

Виділяють чотири групи передумов, що визначають необхідність зближення міжнародного та національного регулювання відносин у сфері праці, а саме:

– соціальні (гуманізація міжнародних відносин, підвищення ролі та значення прав людини у галузі праці, соціалізація прав людини);

– правові (розвиток міждержавних правових відносин і міжнародного співробітництва, підвищення ролі діяльності Європейського Суду з прав людини в системі захисту трудових та соціальних прав особистості, зростання правової культури суспільства);

– економічні (розвиток економічного та науково-технічного співробітництва між окремими державами; набуття Україною статусу країни з ринковою економікою);

– політичні (демократизація держави, прагнення України стати повноправним членом світової та європейської спільноти) [5, с. 37].

Варто зазначити те, що вплив міжнародного права на національне здійснюється не безпосередньо, а опосередковується волею держави, яка одночасно є і учасником міжнародно-правових відносин, і територіальним сувереном. Суверенітет держави в принципі виключає дію в межах її території державної волі інших країн, в тому числі узгодженої волі у нормі міжнародного права. Виходячи з цього, міжнародне право не має власної юридичної сили. Для того, щоб воно набрало юридичної сили в межах дії національного права, воно має набрати силу національної правової норми шляхом видання державою національного правового акта.

Цілком слушно, що для того щоб норми, які містяться у міжнародно-правових актах, володіли регулятивними властивостями, їм повинна бути надана юридична сила норм національного права. Тобто, відповідні норми міжнародно-правових актів потребують впровадження у національну правову систему. В науці теорії права процес впровадження міжнародно-правових норм у національне законодавство часто позначають такими термінами як «адаптація», «трансформація», «імплементация», «гармонізація».

На мою думку, саме слово «адаптація» носить більш узагальнюючий характер, який у свою чергу охоплює усі інші поняття.

Під поняттям «трансформація» розуміють рівнозначну імплементации концепцію здійснення міжнародного права у внутрішньодержавному праві. Трансформація – це прийняття національно-правових актів на основі норм міжнародного права, у тому числі введення норм міжнародного права в національну правову систему [3, с. 936].

В юридичній літературі виділяють декілька видів або форм трансформації норм міжнародного права в національне. Всі види трансформації можна поділити на два види: генеральну та спеціальну. Генеральна трансформація полягає у встановленні державою в національному праві загальної норми, яка надає міжнародно-правовим нормам силу внутрішньодержавної дії. Спеціальна трансформація полягає в наданні державою конкретним нормам міжнародного права сили внутрішньодержавної дії шляхом їх відтворення в законі текстуально або у вигляді положень, адаптованих до національного права, або шляхом законодавчого узгодження їх застосування іншим способом [4, с. 75–87].

В теорії права імплементация подається як система створених міжнародними організаціями та певною державою юридичних засобів

реалізації охорони і захисту відповідних прав у державі [2, с. 36–39]. Медведєв Ю. Л. під імплементацією розуміє цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, яка провадиться індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної та повної реалізації прийнятих ними, відповідно до міжнародного права, зобов'язань [1, с. 129–125].

Щодо слова «адаптація» (з англ. adaptation – пристосування, переробка), то варто наголосити, що це поняття охоплює всю діяльність щодо приведення законодавства про працю України до міжнародних стандартів. Тобто можна зробити висновок, що у буквальному сенсі цього визначення, воно означає «пристосування чинних внутрішньодержавних норм до нових міжнародних зобов'язань держави без внесення будь-яких змін у її законодавство».

Як бачимо, основним призначенням норм міжнародного права є не підпорядкування внутрішнього життя країни наднаціональним правовим механізмам, а формування оптимальних міжнародних умов для національного розвитку. Тому й головна мета угод, договорів та інших міжнародних актів полягає у встановленні чітких загальних стандартів діяльності держав, у забезпеченні їх всебічного визнання й однакового застосування.

Усі ці аргументи достатньо чітко свідчать, що міжнародно-правові акти належать до джерел трудового права та є невід'ємною складовою національного законодавства. В сукупності своїй вони покликані забезпечити належний рівень регулювання трудових відносин з метою становлення України, як демократичної, соціальної та правової держави, де людина, її права та свободи матимуть визначальне значення.

1. Медведєв Ю. Л. Імплементація норм міжнародного права у право України: зміст і способи реалізації / Ю. Л. Медведєв // Публічне право. – 2014. – № 1. – С. 129–125.

2. Раданович Н. М. Міжнародно-судові засоби імплементації Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод / Н. М. Раданович // Право України. – 1999. – № 12. – С. 36–39.

3. Тацій В. Я. Проблеми формування правової політики в Україні / В. Я. Тацій // Вибрані статті, виступи, інтерв'ю. – Х.: Право, 2010. – 936 с.

4. Хаустова М. Г. Правова трансформація: теоретичний аспект / М. Г. Хаустова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами II Харк. міжнар.-прав. читань, присвяч. пам'яті проф. М. В. Яновського і В. С. Семенова (м. Харків, 21 листопада 2016 р.) : у 2 ч. – Харків, 2016. – Ч. 1. – С. 75–87.

5. Яковюк І. В. Правова політика України в умовах європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Правова політика України : концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ 5 грудня 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої. – К. : НІСД, 2013. – С. 37–44.

Височин В. О.

*студент Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ВНЕСЕННЯ ЗМІН І ДОПОВНЕНЬ ДО КОНСТИТУЦІЇ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

На сьогоднішній день державною політикою України є вступ до Європейського Союзу, тому в сучасному державному просторі під впливом європейської інтеграції змінюються політичні, економічні, юридичні процеси в Україні, змінюється і наше законодавство що являє собою глобальні зміни та значні кроки до стандартів Європейського Союзу, тому в умовах сучасного конституційного стану в Україні актуальною є проблема внесення змін до Конституції України. Водночас із наявністю суперечностей щодо змісту таких змін на особливу увагу також заслуговує процедура їх внесення. Одним із методів дослідження та способом вирішення проблем механізму внесення змін до Конституції України є аналіз досвіду зарубіжних країн.

Окремі аспекти цієї проблеми досліджували такі автори, як П. А. Рудик, О. О. Любченко, М. П. Орзіх, А. О. Пушкін, Д. М. Белов, М. Д. Савенко, С. М. Кучерук та інші.

Конституційна процедура передбачає загальний і спеціальний (інституційний) порядок їх внесення. Перший обумовлює, що відповідний законопроект може бути поданий до Верховної Ради України лише передбаченими Основним Законом держави суб'єктами – Президентом України або не менше як третиною народних депутатів від конституційного складу парламенту України (ст. 154 Конституції України). Спеціальний (інституційний) порядок передбачає внесення конституційних змін до окремих розділів Основного Закону, зокрема до розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум», XIII «Внесення змін до Конституції України». Відповідний законопроект подається до парламенту також Президентом України або народними депутатами, але їхня кількість повинна становити не менше як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України. Цей законопроект після позитивного висновку Конституційного Суду України приймається не менш ніж двома третинами від конституційного складу парламенту й затверджується як закон всеукраїнським референдумом, ініційованим Президентом України [1, с. 20].

Спроби забезпечити конституцію від занадто частих змін у низці випадків слугують причиною для скасування конституції й прийняття нового

основного закону, у зв'язку з тим що в результаті зміни соціально-політичної дійсності в державі чинність наявної конституції не можлива. Тому слушним видається вислів відомого вченого-правника М. Коркунова, який зазначав, що «всяка спроба, яка штучно встановлюється формами і термінами затримати зміну державного ладу повинна бути визнана абсолютно неспроможною. Зміна державного ладу не є справа чийогось особистого свавілля, а виробляється дією мінливих обставин суспільного життя. Нові, сильні запити суспільства, що розвивається, завжди подолають суперечну їм букву закону, а складні, повільні форми зміни конституції в практичному результаті тільки примножать випадки насильницьких державних переворотів» [2, с. 164].

Тому, для подолання таких проблем потрібно використовувати досвід зарубіжних країн та взяти до уваги найбільш успішні приклади.

Так, у Франції ініціатива перегляду Конституції належить президенту за пропозицією прем'єр-міністра, а також членам парламенту.

Проект про перегляд Конституції повинен бути розглянутий із дотриманням строків, установлених Конституцією, і прийнятий в однаковій редакції обома палатами. Зміни до Конституції Франції вважаються внесеними остаточно після погодження їх на референдумі. Проте проект змін до Конституції не виноситься на референдум, якщо президент вирішить передати його на розгляд парламенту, який скликається у форматі конгресу, тоді проект вважається прийнятим, якщо за нього буде подано 3/5 голосів. Як бюро конгресу виступає бюро Національних зборів [3, с. 55].

Конституція Франції регламентує єдину процедуру для внесення змін до будь-якого розділу Основного Закону. Окрім того, президент і парламент можуть легально обійти обов'язкове погодження референдумом прийнятих змін до Конституції. Для цього необхідно, щоб обидві палати парламенту провели засідання спільно й проголосували за необхідні зміни 3/5 голосів. На відміну від Конституції України, яка передбачає широкий перелік обставин, за яких Основний Закон не може бути змінений, Конституція Франції називає лише дві такі обставини:

- 1) не можуть вноситися зміни до Конституції, якщо здійснюються посягання на територіальну цілісність Франції;
- 2) не може бути предметом перегляду республіканська форма правління.

Проте це не означає, що до французької Конституції можуть вноситися зміни, які спрямовані на обмеження прав і свобод людини чи на ліквідацію незалежності держави. Французький законодавець не передбачив такі положення лише тому, що внесення подібних змін є незаконним, а тому – неприпустимим узагалі. Конституції більшості держав світу надають право законодавчої ініціативи про внесення змін до Конституції президентові,

парламенту, іноді уряду чи іншим державним органам. Винятком є Конституція Грузії, ст. 102 якої передбачає, що право внесення законопроекту про частковий чи повний перегляд Конституції мають президент Грузії, не менше як половина членів загального складу парламенту або не менше як 200 тисяч виборців. Окрім того, законопроект про внесення змін до Конституції Грузії публікується для всенародного обговорення, і лише через місяць після такої публікації парламент має право почати обговорювати законопроект [4, с. 24].

Конституція Грузії зробила значний крок уперед, надавши право ініціативи внесення конституційних змін, а також право на обговорення такого законопроекту безпосередньо виборчому корпусові. Оскільки народ бере участь у процесі обговорення змін до Основного Закону, то Конституція Грузії не передбачає необхідності затвердження внесених змін на референдумі, що пришвидшує механізм зміни Конституції. Як зазначалося вище, обов'язковість затвердження внесених змін до Конституції на референдумі часто ускладнює цей процес і призводить до того, що зміни внести майже неможливо. У Конституції Італії ця проблема вирішена так, що закони про внесення змін до Конституції виносяться на референдум, якщо протягом трьох місяців із дня їх опублікування цього вимагатиме 1/5 частина членів однієї з палат парламенту, або 500 тисяч виборців, або п'ять обласних рад. Якщо закон не набере більше ніж половина дійсних голосів, він вважається неприйнятним [5, с. 447].

Цікавою є думка О. В. Скрипнюка про те, що, «враховуючи високий авторитет конституцій у суспільстві та державі, механізм їх розроблення, прийняття, а також внесення змін до чинних конституцій має бути таким, що не викликає жодних сумнівів ні в легітимності конституцій, ні в легітимності механізмів їх прийняття чи зміни» [6, с. 83].

Отже, під впливом європейської інтеграції можливо вирішити проблеми процедури внесення змін до Конституції України та взяти до уваги досвід зарубіжних країн. Треба надати право ініціативи внесення конституційних змін, а також право на обговорення такого законопроекту безпосередньо виборчому корпусові, так як це є запорукою демократичної країни. Необхідно врегулювати питання всеукраїнського референдуму з приводу внесення конституційних змін, у тому числі доповнити ст. 156 Конституції України про відповідальність Президента за не призначення всеукраїнського референдуму, як того вимагає ця стаття. Або, взагалі відмінити затвердження внесених змін на референдумі, як це зробила Грузія. Це унеможливить використання Конституції України різними політичними силами у власних інтересах і дасть їй змогу залишатися стабільною основою правопорядку в державі та зможе стати прикладом для зарубіжних країн.

1. Рудик П. А. Правові вимоги до процедури внесення змін до Конституції України / П. А. Рудик // Віче. – 2014. – № 12. – С. 20 – 23.
2. Белов Д. М. Трансформація конституціоналізму в контексті внесення змін до Конституції України / Д. М. Белов // Європейські перспективи. – 2013. – № 9. – С. 164 – 168.
3. Полный текст Конституции Франции 1958 года с изменениями, внесенными 23 июля 2008 года : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.conseilconstitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/constitution/constitution_russe_version_aout2009.pdf.
4. Конституция Грузии 1995 года: [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://faolex.fao.org/docs/texts/geo127811R.Doc>.
5. Конституция Итальянской Республики / Л. А. Окунькова // Конституции государств Европейского Союза / под общ. ред. Окунькова Л. А. – 1997. – С. 423 – 450.
6. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України / О. В. Скрипнюк. – 2009. – С. 83 – 468.

Волошин І. Ю.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ НОРМИ: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

В юридичній літературі фрагментарно окреслюється характер і зміст взаємозв'язку відповідної галузі права та навчальної дисципліни, багато конституційно-правових (процесуальних) норм все ще залишаються декларативними, а закріплені в них положення, що стосуються питань функціонування найважливіших конституційно-правових інститутів, здійснюються з великими труднощами. Переважно в літературі уникають дискусійні питання висвітлюючи лише загальне визначення конституційно правової (процесуальної) норми і класифікацію таких норм.

Як правило конституційно-процесуальні норми розуміють як загальнообов'язкові, формально визначені правила поведінки загального характеру, встановлені або санкціоновані державою як регулятор суспільних відносин, що становлять предмет конституційно-процесуального права, і забезпечуються усіма юридично обґрунтованими заходами і засобами державного-правового впливу [1, с. 13].

Загалом процесуальні норми – це встановлені або санкціоновані державою загальнообов'язкові правила поведінки процесуального характеру, які регулюють відносини у сфері правотворчої діяльності [2, с. 16].

Стаття 8 Конституції України визначає, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [3].

Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [3].

Науковці виділяють особливості конституційно-процесуальних норм. До них відносять:

1) конституційно-процесуальні норми є похідними щодо матеріальних конституційно-правових норм і не можуть існувати поза зв'язками з матеріальними нормами;

2) мають своїм завданням забезпечення відповідних матеріальних норм [2, с. 17];

3) є визначальними щодо норм інших процесуальних галузей;

4) процедурні норми по відношенню до процесуальних норм інших галузей займають визначальне положення [4, с. 30];

Для прикладу, норми Закону України «Про громадянство», які регламентують порядок набуття громадянства є конституційними процедурами [5].

5) служать способами реалізації тільки однієї галузі права – конституційного. Зокрема, Конституційний Суд України вирішує конституційний спір тільки на основі матеріальних норм конституційного права [4, с. 30];

6) реалізація процедурних норм проходить в основному в добровільному порядку. Більшість із них є диспозитивними. Зумовлено це тим, що конституційно-правове регулювання спрямоване на відносини, які знаходяться на межі суверенітету народу та суверенітету держави [4, с. 30];

7) процедурні норми існують тільки у зв'язку з відповідними матеріальними нормами, щодо яких вони випливають як вторинні;

8) ці норми не мають власної санкції [6, с. 27].

С. Л. Лисенков пропонує розмежовувати терміни «конституційні процесуальні норми» та «конституційно-процесуальні норми», розуміючи під першим процесуальні норми, що містяться у тексті Конституції – Основного Закону держави.

На його думку термін «конституційно-процесуальні норми» значно ширший за змістом і охоплює всі норми, що входять до галузі конституційного процесуального права, незалежно від того, де вони розміщені – у Конституції, в законі чи в підзаконному акті. Інакше кажучи, за

своїм змістом цей термін тотожний терміну «норми конституційного процесуального права» [7, с. 12].

Норми конституційно-процесуального права мають здебільшого імперативний характер, тобто у категоричних розпорядженнях держави виражають чітко визначені дії і не допускають жодних винятків і невідповідностей вичерпному переліку становлених ними процедурних правил. Таким чином, вони прямо вказують на відповідну поведінку суб'єктів права. Разом з ним певна їх частина має диспозитивний характер, надаючи суб'єктам регламентованих ними відносин деяку свободу вибору своєї поведінки, пропонують їм певну альтернативу, право самостійно визначати спосіб реалізації своїх прав чи обов'язків в окремих визначених законом випадках [1, с. 14].

Конституційно-процесуальні норми класифікують за низкою критеріїв.

Зокрема виділяють:

– за методом правового регулювання:

а) імперативні – норми, що прямо вказують на відповідну поведінку суб'єктів за чітко визначених обставин;

б) диспозитивні – норми, що містять процедурні настанови, які за певних умов і за добровільною згодою учасників можна деякою мірою скоригувати на власний розсуд, проте у встановлених процесуальними вимогами межах [1, с. 15].

– за характером регулятивних приписів, що містяться у нормі:

а) дозвільні – норми, що вказують на певний спосіб здійснення юридично значущих дій, певний спосіб реалізації суб'єктами належних їм прав і обов'язків;

б) зобов'язуючі – норми, що вказують на необхідність здійснювати певні дії у певний, чітко визначений спосіб;

в) заборонні – норми, що виключають можливість здійснення певних дій у певний спосіб [1, с. 15].

– за сферою дії:

а) загальні – їх дія поширюється на всіх суб'єктів;

б) спеціальні – орієнтовані на певну групу однорідних суб'єктів (наприклад державних службовців);

в) виняткові – у передбачених законом випадках усувають дію норм щодо певних суб'єктів [1, с. 15].

Структура конституційно-процесуальних норм має певну специфіку. Як і норми матеріального права, вони мають тричленну логічну структуру, тобто складаються з гіпотези, диспозиції і санкції. Проте, встановлюючи зміст кожної структурної частини норми, слід звертатися до аналізу норм конституційного права, що закріплюють права чи обов'язки, процедуру

реалізації яких встановлює процесуальна норма. Тому особливості змісту диспозиції конституційно-процесуальних норм обумовлюються тим, що вона встановлює форми реалізації приписів норм конституційного права. У гіпотезах конституційно-процесуальних норм умови, обставини, за наявності яких реалізується припис норм конституційного права, передусім визначаються змістом норм. Отже, норми конституційного права ніби «присутні» у конституційно-процесуальних нормах, і перш за все у їх гіпотезах [7, с. 12 – 13].

Погоджуємось із думкою С. Л. Лисенка, що особливості норм процесуального права обумовлені призначенням процесуального права, яке полягає в забезпеченні врегулювання процедур реалізації прав і обов'язків, встановлених нормами матеріального права.

Отже, можна прийти до висновку, що прийняття Конституції України 1996 року дало поштовх у розвитку галузі конституційного права та конституційно-процесуального права України, а конституційно-процесуальні норми не можуть існувати поза зв'язками з матеріальними нормами конституційного права України.

1. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційне процесуальне право України: навч. посіб. Для студ. вищ. навч. зал. / В. Е. Теліпко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.

2. Бисага Ю. М., Гомонай В. В., Чечерський В. І. Конституційно-процесуальне право України: підручник/ Ю. М. Бисага, В. В. Гомонай, В. І. Чечерський. – Ужгород: Ліра, 2008. – 307 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Перепелюк В. Конституційні процедури. Державно-процесуальне право: Навчальний посібник. – Чернівці: Рута, 2004. – 350 с.

5. Закон України «Про громадянство» від 19.02.2016 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

6. Совгіря О. В. Конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. / О.В.Совгіря. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 536 с.

7. Основи конституційного процесуального права України: курс лекцій / С.Л.Лисенков. – К.: Форум, 2007. – 247 с.

Гап'як С.С.

студент Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА УКРАЇНИ

На сьогоднішній день більшість населення України мало або у недостатньому обсязі проінформоване про повноваження та обов'язки органів державної влади. Незнання громадянами обов'язків та повноважень державних органів часто призводить до зловживання ними своїми повноваженнями, що в свою чергу призводить до тотальної недовіри до влади з боку населення. Тому питання повноважень особи, яка очолює виконавчу владу в Україні, є надзвичайно актуальними як і 25 років тому, так і сьогодні і буде неменш актуальними і в подальшому розвитку Української держави.

Важливою і малодослідженою проблемою у контексті правового статусу глави уряду України – Прем'єр-міністра України є його функціональні повноваження. Щоби висвітлити поставлену проблему, потрібно детально дослідити хто такий Прем'єр-міністру України і вивчити, які ж повноваження він має і як їх реалізовує [1, с. 117 – 118].

Прем'єр-міністр України – очолює виконавчу владу в країні, призначається Верховною Радою України за поданням Президента України.

Прем'єр-міністр України у своїй діяльності керується Конституцією України, Законом України “Про Кабінет Міністрів України”, Законом України “Про Регламент Кабінету міністрів України”, та іншими законами України, актами та дорученнями Президента України, актами Кабінету Міністрів України та іншими актами законодавства України [2, с. 8 – 10].

Відповідно до ст. 114 Конституції України «Кандидатуру для призначення на посаду Прем'єр-міністра України вносить Президент України за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до статті 83 Конституції України, або депутатської фракції, до складу якої входить більшість народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України [3].

Прем'єр-міністр України керує роботою Кабінету Міністрів України, спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої Верховною Радою України, забезпечення проведення внутрішньої і зовнішньої політики держави; спрямовує і координує діяльність Першого віце-прем'єр-міністра і віце-прем'єр-міністрів України, міністрів, керівників

інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій [4, с. 23 – 27].

Прем'єр-міністр України: веде переговори і підписує в установленому порядку міжнародні договори; здійснює керівництво відповідними колегіальними органами (комітетами, комісіями, радами); координує роботу з проведення адміністративної реформи. Прем'єр-міністр України в межах своїх повноважень спрямовує, координує та контролює діяльність Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби та Управління державної охорони, очолює Урядовий комітет з питань оборони, оборонно-промислового комплексу та правоохоронної діяльності, організовує роботу з реалізації державної політики з питань євроатлантичної інтеграції України та інше [5].

Прем'єр-міністр України спрямовує, координує та контролює діяльність: Міністра у зв'язках з Верховною Радою України; Мін'юсту і через нього - Державний комітет України у справах релігій; Державна служба України з надзвичайних ситуацій (у частині, що стосується питань цивільної оборони); Державне космічне агентство України; Державного департаменту з питань виконання покарань; Державна служба експортного контролю України; Державної судової адміністрації; Національного координаційного центру адаптації військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, та конверсії колишніх військових об'єктів; Представництва України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу) [6].

В умовах парламентсько-президентської республіки посада Прем'єр-міністра України набуває ключового значення при практичному здійсненні державної політики, застосуванні законів України та актів Президента України. У зв'язку з цим державний діяч, який очолює Кабінет Міністрів України, повинен наділятися Конституцією України усією повнотою персональної відповідальності за результати свого урядування [7, с. 58 – 65].

До прикладу, у Сполучених штатах Америки такої посади як Прем'єр-міністр не існує. За Конституцією США главою уряду є Президент Сполучених Штатів, який одночасно є главою держави та главою виконавчої влади (Федерального уряду США). До повноважень глави Федерального уряду США (Президента США) належать питання щодо: призначення, за згодою сенату послів, інших офіційних представників і консулів, суддів Верховного суду і всіх інших посадових осіб США, призначення яких Конституцією не передбачається в іншому порядку і посади яких встановлюються законом (але Конгрес може законом надати право призначення таких нижчих посадових осіб, яких вважатиме доречним,

президенту одноосібно, судам або головам департаментів). За порадою і за згодою сенату укладає міжнародні договори за умови їх схвалення двома третинами присутніх сенаторів, є головнокомандувачем армією і флотом Сполучених Штатів і поліції окремих штатів. Президент США приймає послів та інших офіційних представників, зобов'язаний піклуватися про те, щоб закони виконувалися сумлінно, засвідчує на посаді всіх посадових осіб Сполучених Штатів. Щоби Президент не мав можливості зловживати владою у своїх особистих цілях або в інтересах іноземної держави в США кожна з гілок влади має рівно пропорційні важелі впливу одна на одну [8].

Можливо Україні було б доцільно застосувати досвід США для розвитку та удосконалення державного механізму, управління та запобігання зловживання владними повноваженнями з боку високопосадовців.

Отже, повноваження Прем'єр-міністра України є досить широкими хоча й не такими всеохоплюючими як у Глави Федерального уряду США. Адже, саме ця посадова особа керує роботою Кабінету Міністрів України, координує діяльність членів Кабінету Міністрів України, вносить на розгляд Верховної Ради України подання про призначення членів Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади. Повноважень, якими народ наділив Прем'єр-міністра України, цілком достатньо для виконання своїх обов'язків та створення належних умов розвитку для громадян України.

1. Кобрин В. Взаємовідносини Прем'єр-міністра України з Президентом України: конституційно-правовий аспект // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XV регіональної науково-практичної конференції. 4–5 лютого 2009 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2009. – С. 117 – 118.

2. Кафарський В. Правові засади функціонування Кабінету Міністрів України // Право України. – 2006. – № 6. – С. 8 – 10.

3. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

4. Дахова І. Поняття виконавчої влади та її місце в державному механізмі України (конституційний аспект) // Право України. – 2002. – № 12. – С. 23 – 27.

5. Прем'єр-міністр України. Порядок призначення, статус, повноваження і роль: [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://studies.in.ua/shpora-konst_pravo/443-premyer-mnstr-ukrayini-poryadok-priznachennya-status-povnovazhennya-rol.html

6. Закон України “Про Кабінет Міністрів України” від 27.03.2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

7. Авер'янов В. Український уряд у вимірі конституційно-правових вимог // Вибори і демократія. – 2004. – № 2. – С. 58 – 65.

8. Президент США: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Президент_США.

Гарасимів Б.Т.

*студент Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТИВНА ОСНОВА ПРАВА

Обсяг і періодичність вживання терміна «особистість» і похідних від нього слів на побутовому рівні, з одного боку, і багатозначність його використання в різноманітних суспільних науках, – з іншого, об'єктивно вимагають чіткішого визначення поняття «особистість» з позицій права.

Доводиться констатувати, що людина традиційно не вважалася одним із об'єктів дослідження правознавства, як це було та є у філософії. Це яскраво демонструє поширена нині система галузей та інститутів позитивного («юридичного») права – елементів правової системи та системи права зокрема.

Нинішня структура галузей та інститутів права може слугувати прикладом відображення інтересу правників до людини. Зникнення «права особистого статусу» як окремої колись галузі правознавства применшує роль людини в праві загалом. Це також може призвести, а інколи і призводить до нівелювання ролі та потенціалу права як явища у широкому та вузькому розуміннях, як щодо визнання нових форм правового статусу людини, так і значення людини в праві загалом. Применшенню значення людини в праві може сприяти і низка індивідуальних теоретичних і практичних чинників. Це, серед іншого, і надмірне захоплення теоретизацією, абстрагуванням права, інституційні трансформації у напрямках вузької спеціалізованості, прагматизації, політичної ідеологізації та упередженого заангажування правознавства політичними інтересами тощо. Унаслідок цього людина в праві поступово має усі шанси перетворитися із предмета загального інституційного на предмет індивідуального (тобто окремих науковців) інтересу. Успадковані сучасною українською юриспруденцією поняття «людський вимір права», «людський фактор» фразеологічно та змістовно демонструють наявність цього аргумента. На перший погляд, вони нейтральні, однак насправді показують другорядність місця людини в царині теорії та практики права, її інструментальне, а не фундаментальне значення. Натомість заперечення чи нівелювання значення взаємозв'язку людини та права – означає заперечення всієї людської природи права як явища та об'єкта наукового інтересу [1, с. 126–127].

Нині у філософії права як особливій сфері міждисциплінарного наукового знання філософських та юридичних наук, як їх «спільній території», формально стає можливим надати людині статус об'єкта, а під час врахування різноманітних аспектів відношення права та людини – статус

предмета філософсько-правового дослідження. Відтак на основі досягнень філософії та правознавства можна сподіватися на евристичний поступ до глибших досліджень теми «людина в праві». Також не слід забувати і про чинник усебічно розвинутого «науковця», як наприклад, у випадку з правником, який втілює та розвиває в собі як інтерес до права, так і до філософії. Виявами зрушень на цьому шляху можуть слугувати такі сучасні тенденції в українській та світовій правовій думці, як «олюднення права», «антропологізація» філософії права, розвиток правової антропології (антропології права), тривалий інтерес до прав людини.

Загалом вивчення філософією права усіх складових проблеми «людина–право–взаємовідношення» створює передумови для вивчення права як людського феномена, тобто як права людини. Принагідно зауважимо, що йдеться не про права людини, а про право людини, тобто не лише про людський вимір права, а про право як загальнолюдський феномен із людиною в усіх її виявах як його філософського орієнтиру чи основи.

Такий безпосередній взаємозв'язок між сутністю права та екзистенціальною природою людського буття дозволяє припускати, що своєю вихідною об'єктивною основою право завжди має людину як соціального суб'єкта діяльності, адже вона є джерелом і носієм права. І це судження, на наш погляд, є такою ж мірою правильним, як правильною є та гносеологічна настанова, основою якої є «антропний принцип» побудови концепції права, і відтак потенційно претендує на автентичність опису, пояснення та розуміння природи та сутності права. Маємо на увазі настанову так званого «природного права». На противагу цьому, жодна методологічна позиція, що виключає вихідний принцип дослідження права людину як іманентне праву джерело, підмінюючи його епіфеноменами влади, закону, держави, так званих історичних закономірностей, якихось трансцендентних основ тощо, не може бути серйозно сприйнята, зрозуміло, за межами позитивістського підходу до тлумачення природи та сутності права й суто сцієнтистського стилю мислення та розуміння права як предмета дослідження. Все це зовсім не означає, що позитивістський підхід до права, або, що те ж саме, «позитивне право», своєю чергою, не має права на існування як певна наукова конструкція. Це зовсім не так, тому що «позитивне право» порушує і розв'язує те коло проблем, яке постає з його принципів і предмета. Інша річ, коли цей предмет і принципи оголошуються єдино правильними та автентичними природі права, а інших, мовляв, й існувати не повинно [2, с. 4].

«Людина – право» – складне, поліпроблемне відношення. Воно потенційно еластичне і може охоплювати та породжувати чимало запитань та проблем фундаментального значення. Одне із них – питання про відображення людини у праві, її уявлення, «образ», яке можна визначити як

правове людинорозуміння. Воно має відповісти на запитання: що таке людина в праві, і як вона ним розуміється? При цьому під «правом» мається на увазі не лише «юридичне» право чи його логічна конструкція, форма (адже сприйняття права винятково як логічної конструкції, спричиняє сприйняття людини як фікції, відтак її значення нівелюється; натомість правова реальність коригує місце і значення людини як фактично, так і потенційно). Також мається на увазі й право як загальносоціальне явище, право в його здійсненні. У цьому контексті актуальною видається потреба з'ясувати форми правового людинорозуміння. Адже за кожним терміном стосовно людини стоїть певна мисленна форма – поняття, уявлення, котрі мають і теоретичне, і практичне значення. Характерним для сучасної правової літератури є спорадичне використання термінології людинорозуміння без визначення змісту конкретних термінів. Йдеться про використання, значення та розрізнення уживаної як у науковій літературі, так і в нормативно-правових документах такої термінології людинорозуміння загалом та в юриспруденції зокрема, як людина, чоловік, індивід (індивідуум), індивідуальність, особа, суб'єкт права, особистість, громадянин, персона, ніхто, кожен тощо.

Правники запропонували декілька концепцій відображення людини. Наприклад, стосовно уявлення про людину в концепції прав людини, згідно з якою права людини мають на меті забезпечити «самовизначальний, значущий, відповідальний спосіб ведення життя» кожній людині. Таке уявлення про людину сформоване на основі п'яти рівнозначних елементів: автономність, значущість, відповідальність, повага до життя, спосіб (стиль) життя.

Отже, людинорозуміння – це усвідомлення людини через призму філософських концепцій, поглядів, уявлень. Правове людинорозуміння – це усвідомлення людини через призму філософських та правових, філософсько-правових концепцій, доктрин, поглядів, уявлень. Індивідуально (для будь-якої людини, вченого тощо) правове людинорозуміння – процес усвідомлення сутності, сенсу та значення людини в праві. Структурно правове людинорозуміння – це система понять, категорій, концепцій, поглядів, підходів, тлумачень, уявлень, ідей про людину в праві, що формують і відображають зміст і форму її розуміння. Інструментально (методологічно) правове людинорозуміння – один із елементів антропологічного підходу до права, за допомогою якого розкривається зміст людської природи права як її засади.

Отже, можемо констатувати, що наукове дослідження відношення «людина – право» та, зокрема, правового людинорозуміння повинно здійснюватися на чітких методологічних засадах. Це дасть змогу максимально результативно, «прозоро» та доцільно наповнити теоретичну та

практичну частину цієї сфери наукового дослідження. Як наслідок, такий підхід знизить рівень еkleктичності та водночас не позбавить синтетичності та інтегралізму [3, с. 117–123].

Дослідження правового людинорозуміння має відбуватися за схемою: від загального до правового людинорозуміння, далі – від правового до «системно-галузево-правового» людинорозуміння (а не навпаки). Відтак, через фундаментальність характеру такого дослідження на нього може претендувати філософія права як найбільш абстрактний та ґрунтовний спосіб дослідження права. Необхідно зауважити, що йдеться насамперед про дослідження «образу» не індивідуальної, кожної конкретної людини, а «образу» людини загалом. Утім, не заперечується і практичний вимір такого дослідження.

1. Бігун В. С. Людина в праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема / В. С. Бігун // Проблеми філософії права. – К., 2003. – Т. 1. – С. 126–127.

2. Гребеньков Г. В. Вчення про природу людини як підґрунтя сучасної правової антропології / Г. В. Гребеньков // Вісник Донецького юридичного інституту МВС при ДонНУ. – 2005. – № 1. – С. 4.

3. Гарасимів Т. З. Філософія права – інтегратор знання про людину в системі права / Т. З. Гарасимів // Митна справа. – 2009. – № 6. – Ч. 2. – С. 117–123.

Гей К. В.

студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ДОТРИМАННЯ ДИСЦИПЛІНИ ТА НОРМ ЕТИКИ НА ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАННЯХ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Трудова дисципліна працівників є запорукою ефективної трудової діяльності в усіх сферах суспільного життя. Виконання представницьких функцій, що здійснюють народні депутати України, вимагає найвищого рівня дотримання трудової дисципліни, адже повноваження для виконання депутатських функцій надаються народом України як єдиним джерелом влади в державі. Таким чином, дотримання депутатами трудової дисципліни та забезпечення правопорядку в парламенті є запорукою ефективної роботи законодавчого органу, що визначає ступінь демократії та правової стабільності держави [1, с. 1 – 2].

Сьогодні депутати Верховної Ради України, принаймні у публічній, розрахованій «на камеру», на телеглядача, поведінці, значною мірою

прагнуть позбутися вульгарності, демонстративної зухвалості і хвацької брутальності. При цьому класична і підкреслена коректність як і раніше залишається для багатьох народних обранців засобом вираження не стільки поважності, скільки зневаги.

Проблема парламентської етики є більш складнішою ніж проблема парламентського етикету. Йдеться не тільки про принципові ціннісні і нормативні підстави діяльності депутатів, правила службової поведінки, співробітництва, прийняття рішень, а й про наявність ціннісних і нормативних обмежень у поведінці депутатів, якщо не сказати ширше – у способі життя представників народу [2, с. 85].

Основу парламентської етики становлять морально-етичні норми та цінності. Їх формалізація, тобто зведення норм у єдиний етичний кодекс парламентської поведінки, є важливим завданням у будь-якому демократичному суспільстві. Законодавчими актами багатьох демократичних держав встановлено певні правила етичної поведінки, які виступають правовою основою для етичних кодексів парламентської діяльності [3, с. 56].

Наведемо деякі приклади джерел, що регулюють поведінку членів парламенту.

Кодекс етики для членів латвійського Сейму є складовою частиною Регламенту Сейму, затвердженого 18 серпня 1994 року. Кодекс закріплює ряд принципів поведінки та загальних обов'язків парламентарів у відносинах між собою, громадянами, ЗМІ та іншими суб'єктами.

19 вересня 2006 року Сеймом Литви було прийнято Закон про затвердження, введення у дію та виконання Кодексу поведінки для державних політиків. Принципи поведінки членів румунського парламенту визначено окремим розділом Закону про статус депутатів та сенаторів [4, с. 14].

Статті 29 – 32 Конституції Фінляндії передбачають зобов'язання депутатів керуватись принципами справедливості та добропорядності, не ображати інших членів парламенту, утримуватись від розгляду та прийняття рішень з питань, які стосуються їх особисто тощо [5].

До джерел, з яких впливають загальні принципи поведінки депутатів, можемо віднести Конституцію України [6], норми чинного законодавства, включаючи норми Закону України «Про статус народного депутата України» [7], Регламент Верховної Ради України [8], а також неписані правила (традиції та звичаї), якими послуговуються народні депутати в багатьох випадках, особливо під час розв'язання конфліктних ситуацій.

Норми діяльності українських парламентарів зафіксовані в статті 8 Закону України «Про статус народного депутата України»:

– у своїй діяльності народний депутат повинен дотримуватися загально визнаних норм моралі; завжди зберігати власну гідність, поважати

честь і гідність інших народних депутатів, службових та посадових осіб і громадян; утримуватись від дій, заяв та вчинків, що компрометують його самого, виборців, Верховну Раду України, державу;

– неприпустимим є використання народним депутатом свого депутатського мандата всупереч загально визнаним нормам моралі, правам і свободам людини і громадянина, законним інтересам суспільства і держави;

– народний депутат не повинен використовувати депутатський мандат в особистих, зокрема корисливих, цілях [7].

Регламент Верховної Ради України [8], зокрема стаття 51, визначає деякі методи боротьби з порушення дисципліни та норм етики на пленарних засіданнях Верховної Ради України.

Ще в 2003 році Рада Європи рекомендувала Україні розробити новий модельний кодекс поведінки/етики для всіх публічних службовців з тим, щоб покращити їхню обізнаність з відповідними обов'язками та належною поведінкою стосовно їхньої служби, зокрема щодо повідомлення про ймовірні корупційні діяння, виникнення конфлікту інтересів і добросовісного служіння суспільству. Також було рекомендовано впровадити навчання для публічних службовців з питань антикорупційних заходів і етичної поведінки в суспільному житті, як передбачено законами, підзаконними актами і ненормативними документами. Цю рекомендацію було частково виконано шляхом прийняття Загальних правил поведінки державного службовця, а також внутрішніх нормативних актів/кодексів поведінки для відповідних органів виконавчої влади [9, с. 81].

Останні десять років розвитку української державності дають підстави незаперечно стверджувати про загальну позитивну еволюцію вищого представницького органу влади України, яка перегукується зі світовим і загальноєвропейським цивілізаційним та формаційним підходами. Але спостерігаються й деякі регресивні тенденції, влада не прислухається й не вважає за потрібне брати до уваги не тільки суспільну думку, але й думку професіоналів.

Таким чином, парламентська культура – це внутрішній вимір політики: система поглядів, переконань, цінностей у свідомості та поведінці громадян, що відображають їхнє відношення до парламенту. Перспективи розвитку парламентської культури в Україні пов'язані, насамперед, із навчанням і вихованням молоді, інформованістю всього населення [10, с.47 – 48].

Отже, народний депутат повинен дотримуватись встановлених норм етики на пленарних засіданнях та бути взірцем, обраної народом людини. Проте, поведінка народних обранців, часто не відповідає встановленим етичним та моральним нормам.

-
1. Кисельова О. І., Фащук Т. В. Забезпечення правопорядку у парламенті та дисципліни представників депутатського корпусу: вітчизняний та зарубіжний досвід / О. І. Кисельова, Т. В. Фащук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2013. – № 1(7): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13koitzd.pdf>.
 2. Колесник К. Особливості парламентської етики в Україні // Право України. – 2004. – № 6. – С. 84 – 86.
 3. Малкіна Г. М. Морально-політична відповідальність: теоретичні засади аналізу // Софія. – 2014. – № 1. – С. 54 – 57.
 4. Ковриженко Д. Запобігання конфлікту інтересів та корупції в депутатській діяльності: досвід країн ЄС та пропозиції для України // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2011. – № 3. – С. 2 – 73.
 5. The Constitution of Finland, 11 June 1999.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf/>
 6. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
 7. Закон України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
 8. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.
 9. Климович О. Етика парламентарів, або що робити, щоб законотворчість не втратила сенс // Часопис ПАРЛАМЕНТ. – 2011. – №3. – С. 74 – 82.
 10. Ломжець Ю. В. Розвиток парламентської культури як напрямок демократизації суспільства // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 149. Вип. 137. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 43 – 48.

Довгань О. А.

студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Пріоритетним видом юридичної відповідальності у конституційному праві України є конституційно-правова відповідальність. На сьогодні, конституційно-правова відповідальність сформувалася як інститут конституційного права та елемент системи гарантій конституційного права України [1].

Зміст, характер, особливості та види конституційно-правової відповідальності обумовлюються, насамперед, провідним місцем та роллю, що належить конституційному праву України у системі національного права [2, с. 5].

Конституційно-правовій відповідальності, як самостійному виду юридичної відповідальності, притаманні риси й ознаки, властиві юридичній відповідальності в цілому. Вона передбачає настання несприятливих наслідків для суб'єктів конституційно-правових відносин у разі порушення ними вимог Конституції та інших норм конституційного права. У той же час конституційно-правовій відповідальності властиві також і специфічні характерні ознаки до яких можна віднести:

- конституційно-правова відповідальність спрямована на правову охорону Конституції [3]. Вона виступає як одна з найважливіших складових механізму гарантування реалізації положень Конституції;

- для кожного конкретного випадку існує власна конституційна процедура. Наприклад, стаття 111 Конституції України передбачено порядок усунення Верховною Радою Президента з його поста в порядку імпічменту, хоча цей порядок визначено у досить загальних рисах [3];

- такий вид юридичної відповідальності часто тісно межує з політичною відповідальністю, зокрема, за суб'єктами, підставами її настання, негативними наслідками.

Отже, названа відповідальність часто має політичний характер [4, с. 76].

Проте політичний характер конституційно-правової відповідальності проявляється саме щодо тих суб'єктів правовідносин, діяльність яких пов'язана з участю у здійсненні політичної влади – Президент України, Верховна Рада України, народні депутати, Кабінет Міністрів, політичні партії та інші інституції [5, с. 512].

Разом з тим конституційно-правову відповідальність немає підстав ототожнювати з політичною. Остання не має тих характерних ознак, що притаманні юридичній відповідальності. Так, порушення норм, які регулюють відносини у сфері громадянства, не може мати політичного характеру, оскільки саме вказане право не є політичним і реалізація його особою не пов'язана з політичною діяльністю. Тому й конституційно-правова відповідальність у даному разі не може мати політичного забарвлення. Конституційно-правова відповідальність настає при порушенні норм, які передбачають право людини на освіту, на охорону здоров'я, на шлюб, на житло тощо [2, с. 7].

В. В. Кравченко визначає конституційно-правову відповідальність як особливий вид юридичної відповідальності, що має складний політико-правовий характер, настає за скоєння конституційно-правового делікту та яка

знаходить вияв у передбачених конституційно-правовими нормами особливих несприятливих наслідках для суб'єкта конституційного делікту. Це визначення конституційно-правової відповідальності в негативному значенні. В юридичній літературі формулюється також визначення позитивної конституційно-правової відповідальності, а саме - це відповідальна поведінка, відповідальне ставлення особи (органу) до своїх обов'язків, належне виконання своїх обов'язків, підзвітність, юридична компетентність. Порушення цих умов може призвести до настання позитивної конституційно-правової відповідальності. Юридично вона може наступати без вчинення конституційно-правового делікту [6, с. 143].

Специфічні характерні ознаки та риси, властиві конституційно-правовій відповідальності, обумовлюють доцільність її класифікації на певні види.

Критерії такої класифікації різні. Вона може поділятися на види, зокрема, залежно від:

- джерел, у яких передбачено відповідальність за порушення норм конституційного права;
- правових інститутів, на котрі поділяється сукупність конституційно-правових норм;
- суб'єктів конституційно-правової відповідальності (тобто від того, хто може притягатися);
- підстав розгляду даної відповідальності (тобто від того, за що повинен нести відповідальність суб'єкт конституційного правопорушення);
- інстанцій (тобто від того, перед ким передбачена відповідальність суб'єкта такого правопорушення).

У юридичній літературі конституційно-правову відповідальність прийнято також розглядати у двох аспектах:

- позитивному;
- ретроспективному.

Позитивною прийнято вважати відповідальну поведінку, відповідальне ставлення суб'єкта конституційно-правових відносин до своїх обов'язків, належне їх виконання. Підставами такої відповідальності є належне здійснення суб'єктом конституційних правовідносин певних функцій. Отже, державний орган, посадова особа несуть відповідальність вже тому, що до цього зобов'язує їх правовий статус.

Ретроспективною вважається конституційно-правова відповідальність, протиправні дії або бездіяльність якої мали місце в минулому, її підставою є вчинення конституційного правопорушення. Це, негативна реакція суб'єкта правовідносин, уповноваженого контролювати додержання вимог права, на діяння суб'єкта, що порушує правові приписи незалежно від того: мало таке місце в минулому чи воно продовжується, триває [7, с. 45 – 46].

У сфері конституційних відносин домінує саме позитивна відповідальність, а ретроспективна грає роль допоміжної, хоча далеко не другорядної відповідальності. Співвідношення ретроспективного і позитивного аспектів полягає в тому, що домінуюча позитивна відповідальність не може існувати без ретроспективної відповідальності, яка настає лише тоді, коли для цього є нормативна основа, тобто пряма вказівка в законі [4, с. 76].

Питання щодо кола суб'єктів конституційно-правової відповідальності нормативно не визначено, що породжує дискусії стосовно цього питання. Як правило, до суб'єктів конституційно-правової відповідальності відносять органи державної влади, їх посадові особи, органи місцевого самоврядування, політичні партії, громадські організації, виборчі комісії, а інколи і громадяни України, іноземні громадяни та апатриди.

Аналіз Конституції України та інших джерел конституційного права України, що містять норми, які передбачають конституційно-правову відповідальність, дозволяє зробити висновок, що вона передбачає наступні санкції:

– дострокове припинення повноважень органів публічної влади та їхніх посадових осіб (наприклад, усунення Президента України з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту - ст. 111 Конституції України) [3];

– скасування актів органів публічної влади та їхніх посадових осіб, (наприклад, скасування рішень голів місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції та законам України, іншим актам законодавства України - ст. 118 Конституції України) [3];

– встановлення обмежень щодо реалізації окремих конституційних прав і свобод відповідними суб'єктами конституційного права (наприклад, втрата громадянства України, скасування рішення про оформлення набуття громадянства України - статті 19, 21 Закону України «Про громадянство України») [8];

– визнання результатів виборів, референдумів недійсними;

– розпуск Верховної Ради України;

– відставка Кабінету Міністрів України;

– відставка Прем'єр-Міністра України та інших членів уряду та інші.

Отже, сутність поняття конституційно-правової відповідальності, як особливого виду юридичної відповідальності має складний політико-правовий характер, настає за скоєння конституційно-правового делікту та знаходить вияв у передбачених конституційно-правовими нормами особливих несприятливих наслідках для суб'єкта конституційного делікту.

Актуальність обраної теми підтверджується існуванням реальної необхідності розвитку конституційно-правової відповідальності, яка набула особливого значення в останні роки у зв'язку, перш за все, з недосконалістю

функціонування вищих державних органів, які керують політикою держави (саме для ліквідації цього негативного фактору необхідно встановити потужну систему конституційної відповідальності). По-друге, це питання має й теоретичний аспект, який зумовлює і вимагає поглибленого вивчення самого питання конституційно-правової відповідальності, оскільки до цього часу деякі її положення залишаються дискусійними і вимагають негайного вирішення. Інститут конституційно-правової відповідальності дає змогу вважати конституційне право самостійною галуззю системи національного права України.

Як бачимо, наведені ознаки конституційно-правової відповідальності є застарілими і не відповідають рівню нових відносин. Зрозуміло, що Конституція та конституційні закони не можуть бути єдиним джерелом конституційно-правової відповідальності, оскільки більшою мірою вони покликані регламентувати лише основи всіх видів юридичної відповідальності, які підлягають подальшій конкретизації в галузевому законодавстві. Однак в системі конституційного права України не вистачає інтеграційної ланки, яка б впорядкувала всі складові конституційно-правової відповідальності. Вважаємо, що для цього необхідно розробити та прийняти закон України «Про конституційну відповідальність», в якому були б чітко визначені юридичні підстави для настання несприятливих наслідків конституційної відповідальності, а також процедурні питання відставки вищих посадових осіб. Відсутність конкретних підстав притягнення до конституційної відповідальності – одна з найважливіших проблем конституційного права.

На нашу думку, у даному законі повинно даватися поняття конституційно-правової відповідальності, підстави її настання, повинні бути перераховані суб'єкти цієї відповідальності і процедура притягнення до відповідальності кожного з них.

-
1. Годованець В. Ф. Конституційне право України: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2005. – 360 с.
 2. Лук'янець Д. М. Типологія юридичної відповідальності // Юридична Україна. – 2004. – № 3. – С. 4 – 10.
 3. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>.
 4. Мелашенко В. Ф. Загальна теорія конституційного права / У кн.: «Конституційне право України». За ред. В.Ф. Погорілка. – К., 1999. – 367 с.
 5. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Е. Теліпко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.
 6. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. – Вид. 4-те, випр. та доп. – К.: Атіка, 2006. – 481 с.
 7. Наливайко Л. Проблеми визначення поняття, специфічних ознак та функцій // Право України. – 1999. – № 10. – С. 45 – 50.
 8. Закон України «Про громадянство України» від 18.01.2001 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

Дудар Н. І.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНО - ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

На сьогодні в світі існує досить багато невирішених питань, що стосуються біженців і внутрішньо переміщених осіб. Кожна країна по-своєму бачить та вирішує це питання. Щодо України, особливо гострим це питання постало після анексії Криму та через агресію Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях. Унаслідок цих подій значна частина населення відчула реальну небезпеку для свого життя, а також життя своїх близьких і була вимушена залишити свої населені пункти й області. Як наслідок, сьогодні українці зіткнулись із невідомою дотепер для нашої держави проблемою – нагальною необхідністю вирішення низки питань, пов'язаних із вимушеними переселенцями, що донедавна не була настільки актуальною [1, с. 188].

Дане питання в Україні регулюється певною законодавчою базою, а саме Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [2], Законом України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3]. Досить чітко відображають ситуацію статистичні дані, які є на офіційному веб-сайті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців [2]. Незважаючи на законодавче забезпечення, врегулювання проблеми біженців та внутрішніх переселенців стоїть на чи не на найнижчому рівні у нашій державі.

Можна вважати абсолютно доцільним та чітким визначення: «Внутрішньо переміщена особа – це людина, яка вимушено переміщується з місця постійного проживання всередині своєї країни внаслідок збройного конфлікту, внутрішнього безладдя, систематичного порушення прав людини, а також внаслідок природних катаклізмів» [4, с. 94].

Водночас, Україна, як член Організації Об'єднаних Націй, повинна дотримуватись міжнародних стандартів поведінки з такою категорією населення, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ ООН) виступає в якості керівного органу у здійсненні контролю за чисельністю внутрішньо переміщених осіб у всьому світі, за динамікою руху, а також за дотриманням їхніх прав та свобод.

Важливим моментом у ході дослідження стало відсутність перекладу українською мовою результатів роботи УВКБ ООН на Сході України. Матеріали подані переважно англійською, а їхній еквівалент рідною мовою можливо знайти лише на неофіційних джерелах, хоч у телевізійних новинах вони використовуються з посиланням саме на УВКБ ООН.

Ми вважаємо що, це є стратегічною помилкою, адже офіційні інтернет-сторінки державних органів влади повинні систематично оновлювати інформацію не лише стосовно безпосередньо військових дій, але й наслідків, до яких вони призводять. Вищезазначене демонструє гостру необхідність та актуальність ефективності роботи засобів масової інформації в період військової інтервенції.

Якщо звертатися до статистики, то станом на 5 серпня 2014 року УВКБ ООН нарахувало 117 000 внутрішньо переміщених осіб (станом на 3 липня – 54 000). За приблизними підрахунками, з них 102 600 зі східних регіонів України та 15 200 – з анексованого Криму. За даними Державної міграційної служби Росії, понад 168 000 осіб попросили Російську Федерацію про притулок у тій чи іншій формі. Для порівняння, кількість осіб, які попросили захисту в країнах ЄС, склала 2 700 осіб. Станом на травень 2015 року кількість внутрішньо переміщених осіб з території проведення антитерористичної операції становить 1 295 600 осіб – про це заявляє Інформаційний центр моніторингового центру досліджень внутрішньо переміщених осіб (Internal Displacement Monitoring Centre). В 2016 році кількість вимушених мігрантів зі Сходу зросла в 12,5 рази [5].

Ключовими проблемами, які постають перед внутрішньо переміщеними особами, є:

- доступ до соціальних послуг;
- наявність постійного житла та оформлення реєстрації за місцем проживання. Останнє необхідне для доступу до економічних та соціальних прав, а також засобів існування.

Людям надають притулок місцеві органи влади або вони зупиняються у приватних санаторіях чи готелях. Інші – розміщуються в приватних оселях. Однак, можливості приймаючих громад швидко вичерпуються. Нагальні потреби включають необхідність у постійному житлі, розширенні можливостей працевлаштування, а також підтримку громадських і місцевих організацій у розробці довгострокових рішень для людей, які стали внутрішньо переміщеними особами [6].

Згідно з п. 1 ст. 6 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які переселилися з

тимчасово окупованої території, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів, за місцем їх перебування [2]. Всупереч цьому питаннями внутрішньо переміщених осіб займаються структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій з питань соціального захисту – від контролю за чисельністю до надання допомоги.

Більше того, у Секретаріаті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини запроваджено посаду представника Уповноваженого з питань дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та створено відповідний структурний підрозділ [7].

Питаннями опіки над внутрішньо переміщеними особами переважно займаються відповідні підрозділи органів державної влади та подекуди місцевого самоврядування, але не повинна залишатися осторонь Державна міграційна служба України, тому нею та Державним підприємством «Документ» було започатковано пілотний проект, спрямований на вирішення проблем людей, які були вимушені покинути свої домівки в АР Крим та м. Севастополь, Донецькій та Луганській областях. Задля забезпечення дотримання прав людини у Центрах обслуговування громадян «Паспортний сервіс» відкрито спеціалізовані кімнати (місця) допомоги вимушеним переселенцям [8].

Не менш важливим є те, що на офіційному веб-сайті Уповноваженого Верховної Ради з прав людини розміщено «Дорожню карту» для людей, внутрішньо переміщених у межах країни, підготовлену Кабінетом Міністрів України і Міністерством соціальної політики України за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй.

Варто зазначити, що основна відмінність внутрішньо переміщених осіб від біженців полягає в тому, що такі особи не переходять державний кордон і залишаються на території своєї держави. Тобто відмінності виявляються в суто технічних і правових аспектах та практично ніяк не пов'язуються з причинами, які змушують людей залишати домівку; більше того, іноді ці причини можуть бути цілком однаковими [9, с. 89].

Отже, внутрішньо переміщені особи – категорія населення, з якою світова громадськість стикається протягом багатьох років, проте на території незалежної України така категорія населення з'явилася вперше. Узагальнена сутність цього терміну полягає в тому, що це громадяни держави, які через військові дії та їх наслідки змушені були покинути постійне місце проживання задля убезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону.

Важливість подальшого дослідження проблеми внутрішньо переміщених осіб полягає у вдосконаленні обліку та реєстрації даної категорії населення, у створенні відповідної нормативно-правової бази, яка б адекватно відповідала на вимоги сучасного стану державної політики, та у підвищенні ефективності роботи з вимушеними внутрішньо переселеними особами не лише у питаннях соціально-економічних проблем, а й з врахуванням психологічного фактора, який у таких ситуаціях відіграє важливу роль.

1. Лушпійко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні / Ю. Лушпійко // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 2. – С. 188 – 193.

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>.

3. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

4. Смородько П.В. Формування українського законодавства у сфері міграції / П.В. Смородько // Право України. – 2011. – № 3. – С. 92 – 95.

5. Внутрішньо переміщені особи / УВКБ ООН (The UN Refugee Agency): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1232-litsa-peremeshchennye-vnutri-strany>.

6. Внутрішньо переміщені особи / УВКБ ООН (The UN Refugee Agency): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi>.

7. В Україні з'явився омбудсмен з переселенців / Інформаційне агентство УНІАН: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1040056-v-ukrajini-zyavivsyia-ombudsmen-z-pereselentsiv.html>.

8. Державна міграційна служба України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/posluhy/nabuttya-statusu-bizhentsya-abo-dodatkovogo-zakhistu>.

9. Римаренко Ю. І. Міжнародне міграційне право / Ю. І. Римаренко. – К.: КНТ, 2010. – 608 с.

Журавель М. П.

студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ: ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Право є основою регулювання суспільного життя і взаємовідносин між суб'єктами суспільства, адже через право громадянське суспільство контролює державу, ставить її діяльність у чітко визначені конституційні

межі, а держава визнає права і свободи людини, гарантує і захищає їх, не допускає неправового втручання своїх представників у їхню діяльність.

На сучасному етапі розвитку Української держави і суспільства проблема забезпечення прав і свобод особи набуває особливого значення. Суть цієї проблеми полягає у недостатньому їх забезпеченні, що виявляється як у певних складнощах в практичній реалізації деяких прав і свобод, закріплених в Конституції України, так і в незадовільному стані їх захищеності. Існуючий розрив між проголошеними в Конституції правами і свободами особи, а також закріпленими в ній гарантіями цих прав і свобод, та повсякденною практикою їх реалізації і захисту можна пояснити тим, що головні передумови ефективного забезпечення прав і свобод особи, якими є вільне громадянське суспільство і демократична правова соціальна держава, ще не склалися [1].

Згідно зі статтею 3 Основного Закону України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю, а права і свободи та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави, головним обов'язком якої є утвердження і забезпечення цих прав і свобод [2], тому розглянемо їх, бо Україну не можна визнати правовою державою, якщо ця стаття не буде виконуватись.

Під конституційними правами і свободами людини і громадянина прийнято розуміти гарантовану Конституцією та державою міру можливої поведінки або діяльності особи (колективу осіб) з метою задоволення своїх законних потреб та інтересів у політичній, економічній, соціальній, культурній (духовній) та інших сферах суспільного життя [3], тобто це право особи володіти, користуватися і розпоряджатися основними цінностями в найголовніших сферах її життя. Вони втілюють ідеали демократії, гуманізму і справедливості, сприяють всебічному розвитку особи, надають громадянам широкі можливості для активної участі в управлінні суспільством і державою, функціонуванні державного й політико-правового механізму, а також сприяють підвищенню рівня загальної та правової культури особи, удосконаленню демократичного способу життя [4]. Конституція України вмістила в собі практично всі права і свободи, які представлені Загальною декларацією прав людини 1948 року.

Для реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина має діяти принцип їх найвищої юридичної сили. Це означає виконання обов'язків усіма суб'єктами права у сфері правотворчості та право реалізації [4]. Реалізація прав людини є складним процесом, тому має свій механізм, який визначається як діяльність суб'єкта права, зобов'язальної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність [5, с. 185].

Проголошення в Конституції України як соціальної і правової держави є передчасним, оскільки ще не остаточно втілені в життя принципи верховенства права, верховенства Конституції і закону, держава належним чином не відстоює права і свободи особи та принцип поділу влади.

Принципи верховенства права, верховенства Конституції і закону в Україні тільки-но впроваджуються у практику. Варто зазначити, що бувають випадки, коли закони приймаються без урахування реальних суспільних потреб та навіть всупереч їм, немає відповідних соціально-економічних передумов і механізмів їх реалізації. Також низькою є правова культура і правосвідомість громадян та посадових осіб, а масове невиконання і недотримання законів та інші прояви правового нігілізму є поширеним явищем.

Формування правової держави і створення умов, за яких людина дійсно стає вищою соціальною цінністю, є надзвичайно складним завданням, його вирішення можливе лише в результаті тривалих зусиль суспільства, пов'язаних з подоланням всього комплексу наявних проблем [6, с. 191].

В Основному Законі України відображено головні напрямки розвитку громадянського суспільства і створення демократичної правової соціальної держави. Серед них відіграють важливу роль положення, які закріплюють основні засади забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи, але сучасне становище в даній свідчить про те, що гарантованість практичної реалізації, охорони і захисту прав і свобод особи перебуває ще на досить низькому рівні. Насамперед це стосується деяких соціально-економічних прав і свобод людини, закріплених і гарантованих чинною Конституцією. Поки що фактично вони носять більше декларативний, ніж реальний характер, в більшій мірі проголошені, ніж гарантовані.

Важливими причинами існування проблем в галузі реалізації прав і свобод є те, що через наявні сьогодні економічні проблеми держава не зможе забезпечити та гарантувати всім громадянам більшість проголошених Конституцією соціальних та економічних прав і свобод, а також наявні недоліки в самому законодавстві – недостатньо розроблені правові механізми реалізації і захисту тих чи інших прав і свобод.

Для подолання цих проблем слід підвищувати невисоку за рівнем правову культуру і правосвідомість наших громадян, також необхідно розробити і прийняти наукову концепцію розвитку українського законодавства, в якій потрібно передбачити механізм переорієнтації чинного законодавства на правове забезпечення прав людини, приведення чинного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами з прав людини. Також потрібно здійснювати відповідні зміни в економічній політиці України: забезпечувати зростання виробництва, переорієнтовувати економіку

на загальносоціальні потреби, забезпечувати її стабільний розвиток, і взагалі, поєднувати ринкові перетворення з виваженою соціальною політикою держави, спрямовану на забезпечення ефективної реалізації прав і свобод громадян і на соціальний захист тих верств населення, які його потребують [7, с. 54].

У правовій державі одним з найбільш ефективних і поширених засобів захисту прав і свобод є судовий захист. Конституційне право громадян на судовий захист включає в себе два види правочинів. По-перше, матеріальний зміст цього права (право потерпілого на відшкодування збитків або шкоди, заподіяної злочином або незаконними діями органів державної влади або їх посадових осіб). По-друге, його процесуальне зміст (право на судовий позов, на індивідуальну або колективну скаргу).

В системі правозахисних органів інститут омбудсмена вперше з'явився у 1809 р. у Швеції, коли була введена нова посада спеціального парламентського контролера за законністю діяльності адміністрації. Основною причиною появи даного правозахисного інституту є те, що у другій половині ХХ ст. раніше існуючі механізми забезпечення соціально-економічних прав людини виявилися недостатніми для вирішення нової різновиди конфліктів між державою і громадянином [8].

У системі поділу влади Уповноважений з прав людини займає особливе місце і, по суті, не належить ні до судової, ні до виконавчої, ні до законодавчої влади. Він виконує публічно-представницьку функцію, його діяльність поширюється на саму конфліктну сферу суспільних відносин - відносин громадянина і держави, особливо громадянина і чиновника. Його діяльність доповнює існуючі засоби захисту прав і свобод громадян, але не відмінняє і не тягне перегляду компетенції державних органів, які забезпечують захист і відновлення порушених прав і свобод. Він покликаний захищати громадян від поганої роботи адміністративних органів, виявляти і аналізувати збої в роботі органів влади, що призводять до порушення прав людини, виробляти рекомендації щодо вдосконалення їх діяльності у сфері захисту прав людини [8].

Досить часто громадяни України звертаються до Європейського суду з прав людини, де просять захистити їхні права і свободи, чого не змогла зробити сама Українська держава. Український громадянин має право звертатися до ЄСПЛ, оскільки Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод. Виконання рішень ЄСПЛ є обов'язковим відповідно до Конвенції і закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Статистика звернень до ЄСПЛ показує те, що українці незадоволені захистом своїх прав і свобод державою. Найчастіше звернення стосуються прав на

життя, справедливий суд, на свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного і сімейного життя, ще щодо заборони катувань; свободи думки, совісті і релігії; свободи вираження поглядів; заборони дискримінації тощо. Але варто сказати, що не всі рішення ЄСПЛ виконуються [9, 10].

Україна як держава, орієнтована на укріплення демократичних засад, повинна постійно вдосконалювати механізми захисту прав і свобод людини й громадянина. Одним з таких механізмів є інститут конституційної скарги, вироблений у країнах Європи, США. Запровадження конституційної скарги в Україні сприятиме тому, що законодавча база відповідатиме реаліям сьогодення за рахунок її постійного оновлення (адже громадянам зможуть звертатися до Конституційного Суду України щодо перевірки конституційності положень законів, які порушують або можуть спричинити порушення конституційних прав і свобод людини й громадянина; такі питання будуть актуальними, оскільки виникають у процесі правозастосування щодо окремих осіб, а їх вирішення сприятиме усуненню існуючих нагальних проблем), буде максимально спрямована на захист конституційних прав людини та відобразатиме високий правовий рівень України як європейської держави [11].

Ще одним засобом захисту прав і свобод людини в Україні має стати запровадження медичного страхування з 2017 року, про це повідомило Міністерство охорони здоров'я на прес-конференції в жовтні 2016 року. Процес впровадження триватиме близько трьох років [12].

Отже, Україна продовжує покращувати стан реалізації і захисту основних прав і свобод людини, але варто сказати, що є ще над чим працювати, особливо в економічній сфері. Якщо створити нормальні умови для ведення дрібного і середнього бізнесу, то таким чином можна збільшити прибутки держави за рахунок збільшення кількості податків, або можна збільшити розміри податків відповідно до прибутку підприємців, таким чином можна значно збільшити доходи до державної казни. Ще одним способом налагодження економіки може бути створення державних підприємств, заводів. Якщо економічна ситуація покращиться, то, відповідно, покращиться і рівень життя населення. Саме до цього повинна прагнути влада і держава .

1. Орзіх М. Ф. Міжнародно-правові стандарти прав людини в Україні / М. Ф. Орзіх // Право України. – 1992. – № 4. – С. 9 – 13.

2. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К: Правова єдність, 2009. – 429 с.

4. Годованець В. Ф. Конституційне право: навч. посібник / В. Ф. Годованець: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-18-14-34-28/239->

konstitutsijne-pravo-ukrayini-godovanets-vf/6410-konstitutsijni-prava-i-svobodiljudini-ta-gromadjanina.html.

5. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / За ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2007. – 320 с.

6. Конституционное (государственное) право: Справочник / Под ред. В. И. Лафитского. – М., 1995. – 519 с.

7. Хаманева Н. Ю. Охрана прав граждан в зарубежных странах: Институт омбудсмана / Н. Ю. Хаманева – М., 1991. – 340 с.

8. Семерак О. С., Семерак І. О. Основи правознавства: Навч. Посіб / О. С. Семерак, І. О. Семерак – К.: Знання, 2008. – 480 с.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1061120759050/pravo/uprovnovazheniy_verhovnoyi_radi_prav_lyudini#230

9. Захист інтересів держави в Європейському суді. Офіційний сайт Міністерства юстиції України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/9329>.

10. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.

11. Беззуб І. Запровадження інституту конституційної скарги в Україні: українські реалії та міжнародний досвід: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2128:zaprovadzhennya-institutu-konstitutsijnoi-skargi-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350.

12. Запровадження медичного страхування в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20161024_b.html.

Заставна М.Д.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Бліхар М. М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОНЯТТЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ СПАДКУВАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Інститут спадкування належить до тих, які почали формуватися ще із давніх часів історії людства, при цьому пройшовши довгий час еволюції. Варто зазначити, що ще у римському праві з'явилися основні поняття спадкового права. Згодом вони були відтворені у цивільному праві нових народів, і до сьогодні закладені в основі спадкового права більшості сучасних правових систем.

Вже давно не існує Давньоримської держави, немає практичного застосування її права, проте інтерес до нього ніколи не зникав. Завдяки вдосконаленню його правових положень, конструкцій, прогресивним правовим ідеям та засадам воно мало позитивний вплив на розвиток правових систем багатьох держав Європи, зокрема України. Наприклад, такі поняття як

договір, зобов'язання, спадкування, правила, інтерес, збитки, компенсація були досконало опрацьовані ще в Стародавньому Римі [2, с. 88].

Норми спадкового права складаються із вікових національних традицій і звичаїв, в тому числі враховують менталітет нації, а також є однією із консервативних і найстабільніших підгалузей цивільного права. Сучасне розуміння спадкового права ґрунтується на економічних, культурних, духовних цінностях, а також співвідношенні обов'язків держави, суспільства та приватної особи, як суб'єкта спадкових відносин [1, с. 7].

Безперечно, головний інститут спадкового права – спадкування. Спадкування – це перехід майна померлої особи до іншої особи (осіб). Саме завдяки спадкуванню, забезпечується збереження майна померлої особи, і перехід цього майна до правонаступника.

Важливо зауважити, що ще за первіснообщинного ладу почав відбуватися процес переходу майна після смерті особи до інших. В перший період цього ладу, за матріархату, відомо що рід визначався по материнській лінії. У разі смерті жінки, її майно переходило до сестер і дітей (але не до братів). Спадкування здійснювалося по лінії роду, внаслідок чого чоловік та жінка ніяк не могли успадковувати один після одного, адже вони не були членами одного роду.

За патріархату такий порядок, при до якого все майно розподілялось між членами роду, замінюється агнатським порядком спадкування. За ним спадщина ділилась між родичами, що були пов'язані кровним зв'язком. Проте такий порядок суперечив природному бажанню батьків залишити свій спадок кровним дітям, що стали агнатами другого.

Наприкінці патріархату до спадкоємців першої черги відносили дітей спадкодавця, проте вони не були в рівному становищі відносно своїх прав. До прикладу, у разі смерті батька майно переходило до синів, а ті були мали обов'язок утримувати своїх сестер а також забезпечити їм придане. А доньки могли успадкувати майна, лише у разі відсутності у спадкодавця синів. Наприкінці патріархату виник інститут спадкування за заповітом.

Безперечно, найцікавішим з точки зору поетапності та досконалості в період рабовласницького ладу є спадкове право Римської імперії. Звичайно, спадкове право існувало в Єгипті, Вавилоні, Ассирії, Індії тощо. Але повніше регулювання спадкових правовідносин міститься саме в римському праві [4].

В розвитку римського спадкового права можна виділити такі основні чотири етапи: а) спадкування за *jus civile*; б) спадкування за преторським едиктом; в) спадкування за імператорським законодавством; г) спадкування у «праві Юстиніана» (власне, вже «після римське право»).

Інститут спадкового права у Стародавньому Римі за своїм характером, був не лише суворо національним, адже його норми стосувались виключно

римських громадян, а й природним, що закономірно виникало із суспільного порядку.

Будучи рабовласницькою державою, право відображало й забезпечувало інтереси насамперед рабовласника, і було спрямоване на те, щоб зміцнити та розвивати рабовласницьку приватну власність. Крім того, в римському праві на всіх етапах його розвитку існував поділ людей на вільних і рабів, через що воно набуло класового характеру.

Таким чином, класовість призводила до обмежень при спадкуванні нерухомості, внаслідок чого заповідати чи спадкувати нерухоме майно могли тільки римські громадяни та вільні люди.

Як наслідок, порядок покликання до спадкування визначався самим фактом споріднення, і майно переходило після смерті громадянина до осіб, що були найближчими до нього в порядку патріархального споріднення.

Звеличенню римського права в першу чергу сприяла його універсальність та гнучкість. Юристи, які творили право (насамперед претори), вільно набували «думок» та «досвіду», що виникали з кожною новою хвилею іммігрантів, з міжнародним спілкуванням взагалі, з кожною новою більш-менш впливовою філософією, з кожною сучасної правовою доктриною.

Римське спадкове право є предметом найбільшої гордості його творців. Адже ніде так чітко, як у римському приватному праві не виявився закономірний перехід від архаїчної форм суворого регламентованого патріархально – агнатичного спілкування до збалансованої системи, що рівною мірою задовольняє інтереси кватних родичів, з одного боку, і прагнення до заповідальної свободи – з іншого [5, с. 29].

На відміну від країн континентального права, англо-американське спадкове право не кодифіковано. Характерними рисами якого були свобода заповіту, а також відсутність інституту обов'язкової частки. Цією системою права допускається вільна форма заповіту, в т.ч. заповідальне розпорядження спадкодавця, яке може бути з умовами.

Підсумовуючи, варто сказати, що спадкове право один з найдавніших інститутів цивільного права, який пройшов значний шлях розвитку, проте разом з тим, у ньому залишилися стародавні загальні риси спадкування: заповіт, позбавлення права спадкування тощо.

Процес переходу майна після смерті особи до інших розпочався ще за первіснообщинного ладу. Спадкове право існувало в Єгипті, Ассирії, Індії тощо. Досконалим було спадкове право Римської Імперії, що передбачало спадкування як за законом, так і за заповітом [3, с. 5].

Врешті решт, інститут спадковості кожної держави формувався історично, тому воно тісно пов'язаний із моральними, релігійними нормами, з

національними традиціями та звичаями, які існують у суспільстві, тощо. У зв'язку з цим, з одного боку, норми цього інституту різних держав кардинально відрізняються, і це призводить до виникнення колізій права, а з другого, – держави ухиляються від уніфікації норм інституту спадковості.

1. Актуальні проблеми спадкового права : навч. посіб. / За заг. ред. проф. Ю.О. Заїки. – К. : КНТ, ЦУЛ, 2014. – 336 с.

2. Бойко І. Й. Вплив римського приватного права на розвиток правового регулювання цивільних відносин в Україні / І. Й. Бойко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2013. – Вип. 2. – С. 87–96.

3. Панченко М. І. Спадкове право України / М. І. Панченко. – К. : Знання, 2010. – 52 с.

4. Романенко І. В. Розвиток спадкового права / І. В. Романенко; [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://shev.gov.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3369&Itemid=64.

5. Спадкове право : Практика застосування нотаріусами України / за заг. ред. В.М. Марченка. – Х. : ФО-П Лисяк Л.С., 2012. – 736 с.

Каленик С. Г.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ФОРМИ РОБОТИ ПАРЛАМЕНТУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Відповідно до статті 75 Конституції України: «Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України» [1].

Верховна Рада увібрала в собі світовий досвід парламентаризму. Парламентаризм не слід пов'язувати з якими-небудь конкретними формами державного правління. У кожній країні світу конкретні його форми визначаються історично [2, с. 5]. Парламент – представницький виборний і вищий колегіальний орган державної влади, який функціонує в умовах демократичного управління і має свої повноваження у сфері законотворчості [3, с. 138].

Верховна Рада України проводить свою роботу сесійно. Сесії є чергові та позачергові. Відкриття сесії Верховної Ради оголошується головуєчим на пленарному засіданні на початку її першого пленарного засідання, закриття - по завершенні останнього пленарного засідання. Кожна сесія Верховної Ради починається і завершується виконанням у залі засідань Верховної Ради Державного Гімну України.

Сесії Верховної Ради складаються із засідань Верховної Ради, засідань комітетів, тимчасових слідчих комісій і тимчасових спеціальних комісій, що проводяться у період між пленарними засіданнями, роботи народних депутатів у депутатських фракціях (депутатських групах) та з виборцями. Комітет, тимчасова спеціальна комісія чи тимчасова слідча комісія можуть проводити свої засідання одночасно з пленарними засіданнями Верховної Ради лише за процедурним рішенням Верховної Ради [4].

Комісії (комітети) є одним з головних елементів роботи парламенту. Теоретично, їхня роль розглядається як підготовка питань, які потім мають розглядатися на сесійних засіданнях. Комісії самі вирішують багато з цих питань.

Відповідно до ч. 1 ст. 76 Конституції України конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. За своєю структурою Верховна Рада України є однопалатним парламентом, порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України [4].

Такий значний за кількісним складом, багатофункціональний і складний за внутрішньою будовою орган, яким є Верховна Рада України, не може працювати «на повну потужність» одразу після оприлюднення результатів виборів. Потрібен певний час для того, щоб обрані депутати остаточно з'ясували свій правовий статус, ознайомилися з парламентським апаратом, сформували внутрішні органи Верховної Ради України, обрали керівництво тощо. Для здійснення таких організаційно-установчих заходів відводиться перша сесія новообраного парламенту [5, с. 196].

Виходячи з функціонального призначення парламенту, основним завданням парламенту є розробка, розгляд і впровадження нормативно-правових актів. Нормативними є всі закони України, а також деякі постанови Верховної Ради України. У межах нормотворчої форми вирізняються законопроектне та ординарне провадження, результатами яких є підготовлені законопроекти чи акти нормативного характеру [6, с. 26].

Для порівняння можна охарактеризувати загальну організацію роботи парламентів у розвинутих країнах. Слід зазначити, що вони працюють посесійно. Початок і черговість засідань встановлюються за принципом «осінь – весна». Перерви між першою і другою сесіями або в одній сесії називаються парламентськими канікулами і приурочені до великих християнських свят – Різдва Христового та Великодня.

Тривалість сесії у різних країнах неоднакові. Для прикладу, у Фінляндії парламент засідає 120 днів, у Данії, Португалії – 8 місяців, у Великобританії

сесія палати громад триває в середньому 175 днів. Осіння сесія палат іспанських кортесів триває 3 – 4 місяці, весняна – 4 – 5 місяців. У національних зборах Франції тривалість першої сесії становить 80, другої – 90 днів.

Крім чергових проводяться надзвичайні, або позачергові, сесії, які, у разі потреби, скликаються під час канікул або літньої відпустки депутатів. Їхні строки обмежені початком чергових сесій або вирішенням питань порядку денного. На відміну від чергових, які скликаються за власним правом палати або за формальною ініціативою глави держави, згідно з датами і строками, встановленими в конституції, порядок скликання надзвичайних сесій пов'язаний з волевиявленням широкого кола суб'єктів конституційно-правових відносин [7, с. 143], в свою чергу, позачергова сесія Верховної Ради України скликається не пізніше як у семиденний строк після дня надходження вимоги про її скликання, поданої відповідно до частини другої статті 83 Конституції України.

Право скликання сесії в різних країнах належить різним особам або органам. Наприклад, у деяких країнах депутати скликаються на сесію указом або іншим актом глави держави. Такий порядок у Великобританії й у Японії. Фактично там команду на скликання сесії дає уряд, а оформляються це актом глави держави.

В іншому випадку сесії скликаються періодично – так, як записано в законі (конституції, регламенті палат). Тобто в законі може бути зафіксовано, наприклад, що традиційна щорічна парламентська сесія скликається в перший понеділок вересня. У такому разі якогось спеціального акта не потрібно, тому що всі знають, коли починається чергова сесія. Таким є порядок у Франції, Італії, США [8].

Важливу роль у діяльності парламентів відіграють керівні органи. У країнах із двопалатною системою в кожній палаті є свої подібні органи. В однопалатних парламентах зазвичай керують органи лише в одній палаті. Керівництво нижніх палат або парламентів, які складаються з однієї палати, у більшості випадків обираються депутатами (як правило, на першій сесії на весь строк повноважень).

Структура парламенту є однією з важливих характеристик як самого парламенту, так і держави загалом, що справляє досить значний вплив на рівень ефективності діяльності вищого представницького органу держави, його здатність відображати соціальні і політико-територіальні впливи, які існують у суспільстві. Верховна Рада України може складатися з двох палат: верхньої та нижньої.

У сучасний період у більшості країн діють двопалатні парламенти. Перевага двопалатної структури парламенту вбачається насамперед у тому,

що верхня палата покликана виступати як засіб стримування демократичних аномалій, які можуть проявлятися в нижній палаті [9, с. 14].

Посилення основ парламентаризму в Україні та підвищення ефективності діяльності Верховної Ради України потребує розв'язання питання про здійснення відповідних інституційних змін у структурі Парламенту – переходу до бікамеральної структури Верховної Ради України [10, с. 33].

Ідея запровадження двопалатної структури українського Парламенту набуває своєї доцільності тому, що вона обумовлена суто національними реаліями. Верхня палата, яка б утворювалась на основі представництва регіонів і територіальних громад, стала б легальним засобом впливу регіональних еліт на формування державної політики, відображення в законодавчій діяльності регіональних інтересів та інтересів територіальних громад. Таким чином, верхня палата стала б стабілізуючим чинником української державності, забезпечила б більш високий рівень стабільності політичної системи України, сприяла б зменшенню випадків виникнення конфліктних ситуацій між представницьким органом і урядом. Позитивним є те, що двопалатний парламент забезпечує представництво усіх регіонів, існує противага, зменшення партійного впливу, а також безперервну діяльність парламенту.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

2. Гошовська В. А, Пашко Л. А. Задоя К. Ф. Парламентаризм в Україні. Державно-управлінські механізми реалізації функцій законодавчої влади: навч.-метод. матеріали. – К. : НАДУ, 2013. – 48 с.

3. Зайчук В. О., Ясенчук Ю. В., Пивовар А. В. та ін. Верховна Рада України: інформаційний довідник / Авт.-упор. : Вип. 3. – К. : Парламентське видавництво, 2006. – 264 с.

4. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

5. Сєрьогіна С. Г. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Х.: Пра-во, 2005. – 256 с.

6. Риндюк В. І. Нормотворча діяльність : навч.-метод. посіб. для самот. вивч. дисц. / В. І. Риндюк. – К.: КНЕУ, 2009. - 162 с.

7. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник / 4-е стереотипне видання. – К.: АртЕк, 2001. – 246 с.

8. Бєсчастний В. М. Конституційне (державне) право зарубіжних країн. Бібліотека українських підручників: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libfree.com>.

9. Шаповал В. Вищі органи сучасної держави. Порівняльний аналіз. – К.: Програма Л, 1995. – 136 с.

10. Журавський В. Двопалатний парламент в Україні: проблеми формування // Право України. – 2001. – № 3. – 33 – 35.

Кіях В. П.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ ВИСУВАННЯ І РЕЄСТРАЦІЇ КАНДИДАТІВ НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Президент України як глава держави є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [1].

Данне питання врегульовується Законом України «Про вибори Президента України».

На сьогоднішній день тема виборів є дуже актуальною серед всіх верств населення. В зарубіжних країнах основна увага приділена проблемам правового регулювання передвиборчої агітації, висування то реєстрації кандидатів голосування, підрахунок голосів та встановлення результатів.

Право висування кандидата на пост Президента України належить громадянам України, які мають право голосу. Це право реалізується ними через:

– політичні партії та їх виборчі блоки. Кандидата може висувати тільки та партія, яка зареєстрована в установленому законом порядку не пізніше як за рік до дня виборів, або виборчий блок партій за умови, що до його складу входять партії, зареєстровані не пізніше як за рік до дня виборів. Партія може висунути лише одного кандидата на пост Президента України.

– самовисування. Висування кандидатів на пост Президента України партіями (блоками) та самовисування розпочинається за 89 днів і закінчується за 71 день до дня виборів.

Відповідно до статті 103 Конституції України Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років.

Президентом України може бути громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою.

Цікавим фактом на мою думку є те, що в Італії президентом може бути обраний громадянин, який має право голосу і досяг п'ятдесятирічного віку.

Вибори Президента України є загальними. Право голосу на виборах Президента України мають громадяни України, яким на день виборів виповнилося вісімнадцять років.

Документом, який підтверджує громадянство України, є: паспорт громадянина України; паспорт громадянина України для виїзду за кордон; дипломатичний паспорт; службовий паспорт; військовий квиток (виключно для військовослужбовців строкової служби); тимчасове посвідчення громадянина України; картка (довідка) установи виконання покарань або слідчого ізолятора, що повинна містити: прізвище, ім'я, по батькові, число, місяць, рік народження, громадянство, фотокартку особи, підпис керівника та печатку установи, - для осіб, які перебувають в установах виконання покарань або слідчих ізоляторах [2, с. 259].

На відміну від України в Угорщині відповідно до Основного закону Угорщини президент обирається Державними Зборами на п'ять років. Вибори Президента Угорщини здійснюються народом опосередковано через Державні Збори, які проводять таємне голосування. Виборам президента передують представлення кандидата на пост глави держави. Для підтвердження особи в статусі кандидата в президенти необхідно, щоб не менше ніж одна п'ята частина Державних Зборів надала рекомендаційні листи такому кандидатові [3].

Реєстрація кандидата на пост Президента України здійснюється Центральною виборчою комісією за умови отримання таких документів: анкети кандидата на пост Президента; автобіографії особи; передвиборної програми кандидата; документа про внесення грошової застави; декларації про майно та доходи; фотографій кандидата [4, с. 289].

Згідно статті 16 Закону України «Про вибори Президента України» призначаються Верховною Радою України шляхом прийняття відповідної постанови.

Уповноважений представник або довірена особа кандидата з дня реєстрації Центральної виборчої комісії до припинення своїх повноважень або закінчення виборчого процесу має право на звільнення від трудових (службових) обов'язків без збереження заробітної плати за погодженням із власником підприємства, установи, організації. Відповідно відпустка надається за заявою працівника шляхом видання наказу про звільнення від роботи без збереження заробітної плати на підставі: для уповноважених осіб – ст. 66, для довірених осіб – ст. 67 Закону України «Про вибори Президента України».

Законом окремо передбачено підстави для скасування рішення про реєстрацію кандидата: звернення кандидата на пост Президента України у будь-який час після його реєстрації; неподання за 40 днів до дня виборів визначеної кількості підписів на підтримку кандидата на пост Президента України; звернення партії не пізніше як за 15 днів до дня виборів про скасування рішення щодо реєстрації висунутого партією кандидата на пост

Президента України відповідно до рішення, прийнятого у такому ж порядку, як і рішення про висунення кандидата; припинення громадянства України кандидата; вибуття кандидата на пост Президента України за межі України для постійного проживання; визнання кандидата на пост Президента України недієздатним чи набрання щодо нього законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення умисного злочину; з інших підстав, зазначених у законі.

З метою скасування реєстрації особи кандидатом на пост Президента Центральна виборча комісія звертається до Верховного Суду України щодо скасування рішення про реєстрацію кандидата на пост Президента України, який розглядає цю заяву та приймає відповідне рішення [5].

Потребує вдосконалення процедура уточнення списків виборців, вона повина бути чітко регламентована як при підготовці так і в день виборів.

Списки виборців для закордонних виборчих дільниць складаються на основі відомостей Державного реєстру виборців, створеного для державного обліку громадян України, які мають право голосу відповідно до статті 70 Конституції України.

За змістом статті 361 Закону органом ведення Державного реєстру виборців у Міністерстві закордонних справ України для кожної закордонної виборчої дільниці складається попередній та уточнений список виборців. До попереднього списку виборців на закордонній виборчій дільниці включаються громадяни України, яким виповнилося або на день голосування виповниться вісімнадцять років, які мають право голосу на виборах Президента України та виборча адреса яких (згідно з даними Реєстру) знаходиться за межами України. Уточнений список виборців виготовляється з урахуванням відомостей, поданих згідно зі статтею 22 Закону України «Про Державний реєстр виборців», а також за наслідками розгляду заяв виборців [6].

У виборах президента України, важливу роль відіграють свідомі голоси українців за кордоном. Право брати участь у голосуванні за межами України гарантоване статтею 24 Конституції України, а також частиною 6 статті 2 закону України «Про вибори президента України». Також згідно з чинним законодавством про вибори, загальне право вибору мають всі – як «легали», так і «нелегали». Багато громадян нашої України які перебувають за кордоном бояться брати участь у виборвах, через страх депортації «нелегали» переживають, що українські консульства передадуть списки виборців місцевим імміграційним інстанціям, і вони відправлять їх на батьківщину. Але не має жодних правових підстав плутати вибори президента України з методами імміграційного контролю закордонних держав. Єдине призначення списків виборців – це створення можливості для якомога більшої частини закордонних українців реалізувати їхнє конституційне право голосу [7].

Головна проблема – законодавче забезпечення виборів Президента України.

Гостро дискусійними залишаються питання виборчих систем, які мають застосовуватися для формування представницьких органів, визначення кола суб'єктів виборчого процесу, проблема порядку формування територіальних і дільничних виборчих комісій тощо.

Задля створення єдиного підходу до проблемних питань організації діяльності виборчих комісій, варто: передбачити положення, згідно з яким кандидати на посади голів виборчих комісій повинні мати вищу юридичну освіту; при територіальних (окружних) комісіях доцільно створити апарати, які б здійснювали правове забезпечення діяльності комісій; в Законі України «Про Центральну виборчу комісію» необхідно чітко визначити коло питань, з яких Центральна виборча комісія може приймати рішення виключно у повному складі.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/254/96-вр>.

2. Державне управління: підручник: у 2 т. / Нац.акад. держ. упр. При Президентові України; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк(голова), К. О. Ващенко (заст.голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [таін.]. – К.: Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. – Т. 1. – 564 с.

3. Вибори в Угорщині: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_в_Угорщині.

4. Кравченко В. В. Конституційне право України : Навчальний посібник. – вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2004. – 512 с.

5. Закон України «Про вибори Президента України» від 5 березня 1999 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/474-14>.

6. Кадровик України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kadrovik.com.ua/content/garant-pravnikom-zadyanim-u-viborakh-prezidenta-ukrani>.

7. Г. Гонгадзе. Українська правда: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2004/10/19/3003321>.

Кот М. В.

студентка Навчально-наукового інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Бліхар М. М.

кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН, УСКЛАДНЕНИХ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Наявність іноземного елемента в трудових відносинах, регульованих міжнародним приватним правом, відрізняє їх від відносин, врегульованих трудовим правом. Таким чином, мова йде про цивільно-правові відносини в

широкому значенні, які виникають в умовах міжнародного життя та виходять за межі однієї держави.

Серед основних ситуацій, що породжують трудові відносини, можна назвати такі: міждержавна міграція робочої сили; тимчасові відрядження працівників з різних причин для роботи за кордоном; спеціальні посади і роботи, що вимагають пересування працівників однієї країни до іншої, наприклад, працівників міжнародного транспорту, торгових представників [2, с. 30].

Зовнішня трудова міграція характерна для України і вона має різноспрямований характер – схід або захід. Число українських громадян, які постійно працюють за межами України, постійно зростає. При цьому, держава приймає відповідні заходи щодо захисту своїх громадян. Дискримінація громадян України, що працюють за кордоном, доведений факт і тому держава приймає заходи щодо покращення захисту наших заробітчан. Крім того громадяни України мають право на укладання трудових контрактів з іноземними наймачами, що перебувають за кордоном, для виконання роботи на території України [5, с. 130]. Це право впливає з економічної волі індивіда, що лежить в основі демократії, правової держави, справді цивільного суспільства. Це важливе положення як частина економічної незалежності індивіда означає свободу продажу громадянином за своїм розсудом своєї робочої сили як товару.

В більшості випадків наші громадяни працюють в іноземних наймачів за кордоном за трудовим договором. Під час влаштування на роботу трудові відносини виникають і регулюються трудовим законодавством відповідної іноземної держави. Доступ до праці постійно проживаючого громадянина України, обсяг його трудових прав і обов'язків залежить від права конкретної країни (зокрема, від норм, що визначають правовий статус іноземців) і чинного в цій країні трудового права. Вітчизняне законодавство громадян в області праці в цьому випадку не діє. Однак для наших громадян, що постійно проживають за кордоном під час повернення їх на батьківщину варто передбачити правові гарантії щодо пенсійного та соціального забезпечення, варто зараховувати стажу роботи за кордоном до загального стажу, що надає право на різні соціальні виплати.

Велика кількість громадян України працюють за кордоном офіційно, а кількість осіб, що працюють нелегально в декілька разів більша. Деякі держави заявляють занепокоєння з приводу проникнення наших громадян на чорний ринок робочої сили. Нелегальній міграції сприяє комерційна діяльність різноманітних посередницьких організацій, що з'явилися недавно, які займаються питаннями працевлаштування наших громадян за кордоном

Ця проблема стала предметом розгляду Верховної Ради України, де було підтверджено, що міграція українців сьогодні перетворилася на проблему державного рівня. Більшість українців працюють у статусі нелегальних мігрантів, тому їх захист значно ускладнюється.

Серед причин міграційних процесів головні – соціально-економічні, а також низькі доходи громадян в Україні [2, с. 63]. За рейтингом ООН, за рівнем ВВП Україна посідає 102 місце у світі. Високий рівень безробіття – також причина пошуку кращої долі за кордоном. Найбільш зацікавлені іноземні країни в приході висококваліфікованої робочої сили. Так, Україна затрачає значні кошти на підготовку кваліфікованих спеціалістів, а знаходять вони своє застосування в країнах, що економлять кошти на підготовку та перепідготовку різних фахівців. Підкреслювалась і позитивна сторона трудової міграції – держава отримує додатково значні фінанси.

За Конституцією України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43) [4]. Для реалізації цього принципу громадяни України мають право, зокрема, укладати трудові договори з іноземними наймачами як на території України, так і за кордоном.

Для визначення права, яке регулюватиме подібні трудові відносини, у ст. 8 КЗпП України закріплена норма про те, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян регулюються законодавством держави, у якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України.

Крім того, ст. 53 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачає два випадки, коли праця громадян України за кордоном буде регулюватись правом України: а) громадяни України працюють у закордонних дипломатичних установах України; б) громадяни України уклали з роботодавцями – фізичними або юридичними особами України трудові договори про виконання роботи за кордоном, у тому числі в їх відокремлених підрозділах, якщо це не суперечить законодавству держави, на території якої виконується робота [6].

Таким чином, для українських громадян, які працюють за кордоном з іноземним наймачем вітчизняне колізійне право встановлює прив'язку до права країни працевлаштування. Це означає, що трудові відносини українських громадян за кордоном залежать від політики іноземної держави в сфері працевлаштування іноземців (допуск іноземців на ринки праці, заснування квот, встановлення відповідальності тощо) і регулюються відповідно до міжнародних договорів про працевлаштування, трудового законодавства конкретної країни, статуту відповідного підприємства,

трудових договорів та інших локальних нормативних актів. Від них залежать права та обов'язки в сфері праці українських громадян, їх правовий статус у трудових відносинах як іноземців у певній країні. Українське матеріальне право в даних питаннях не є компетентним.

Додатково питання трудової міграції можуть бути врегульовані двохсторонніми угодами. Наприклад, угода між урядами України та Російської Федерації від 14 січня 1993 р. про трудову діяльність та соціальний захист громадян України та Російської Федерації, працюючих за межами своїх держав, виходить із принципу національного режиму, передбачає взаємне застосування трудового законодавства до громадян обох держав, порядок відшкодування збитків працівнику внаслідок каліцтва або іншого пошкодження здоров'я, отриманого внаслідок виконання ним трудових обов'язків, визнання дипломів, свідоцтв та інших документів про освіту та кваліфікацію без легалізації [3, с. 19].

Кожна країна вільна у формуванні своєї власної системи соціального забезпечення. Це обумовлює існування безлічі розходжень в національних системах, з якими доводиться стикатися громадянам при виїзді за межі своєї країни.

Соціальне забезпечення та страхування іноземних осіб, що залучаються на роботу в Україну, визначаються нормами українського законодавства з урахуванням міжнародних угод України з зарубіжними країнами.

Важливу роль у регулюванні зазначених відносин відіграють норми вітчизняного законодавства. Найважливішим джерелом у галузі міжнародного приватного права є Конституція України. Вона не містить норм прямої дії, які регулюють соціально-забезпечувальні відносини з іноземним елементом в Україні. У ст. 46 Конституції йдеться лише про працю та соціальний захист громадян України: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом...» [4].

Згідно зі статтею 26 Конституції, іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами. Однак конституційні засади права на соціальний захист набули подальшого розвитку у системі законодавства про соціальний захист України.

Так, Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 року передбачає право іноземців та осіб без

громадянства на соціальний захист, у тому числі на одержання пенсії та інших видів соціальної допомоги відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України. Зазначені права іноземців та осіб без громадянства забезпечуються загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел та гарантуються низкою законодавчих актів. Згідно з вітчизняним законодавством, в Україні існують такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування: на випадок безробіття; у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; пенсійне страхування медичного страхування.

Отже, як можна побачити трудові відносини в межах України потребують ще досить масштабної роботи в сфері працевлаштування, умов працевлаштування, заробітної плати тощо, оскільки іноземні країни мають більш ширшу сферу виробничого потенціалу, саме тому трудова міграція досить стрімко поширюється. Іноземні країни зацікавлені в наших працівниках. Тому як Україні, так і роботодавцям слід звернути увагу на молодь, адже саме вона створюватиме майбутнє в державі.

1. Болотіна Н. Б. Трудове право України: підруч. / Н. Б. Болотіна. – К.: Вікар. – 2003. – 725 с.

2. Венедіктов С. В. Концептуальні засади правового регулювання трудових відносин в Україні: дис... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.05 / С. В. Венедіктов – Х., 2012. – 362 с.

3. Занфірова Т. А. Вдосконалення правового регулювання трудових відносин в умовах трансформації сучасного суспільства / Т. А. Занфірова // Трудове законодавство: шляхи реформування: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 квітня 2013 р.); за заг. ред. К. Ю. Мельника / МВС України, Харк. нац. ун-т внут. справ. – Х.: ХНУВТ, 2013. – С. 19–22

4. Конституція України: прийнята Верховною Радою України 28.06.1996 р., № 254к/96-ВР // Відомості Верх. Ради України. – 1996 - №30 – Ст. ст. 43–46

5. Прокопенко В. І. Трудове право України: підруч. / В. І. Прокопенко. – Х.: Консум, 1998. – 480 с.

6. Про міжнародне приватне право Закон України в редакції від 03.01.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>

Красько С. А.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПІДСТАВИ ТА УМОВИ НАБУТТЯ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

У сучасний період розвитку України особливого значення набувають проблеми реалізації прав і свобод людини і громадянина, взаємовідносин держави та особи. Відповідно до статті 15 Загальної декларації прав людини одним із основних прав людини є право на громадянство [1]. Сутність цього права полягає в тому, що повним комплексом прав і свобод може користуватися лише громадянин України, який має можливість у встановленому законом порядку впливати на політичне життя суспільства. Питання набуття громадянства є важливим як для країни, так і для кожного громадянина, оскільки від того, як в державі будуть врегульовані проблеми пов'язані з інститутом громадянства, багато в чому залежить стабільність і безпека суспільства.

Незважаючи на те, що дослідженню інституту громадянства присвячено чимало наукових праць зарубіжних і вітчизняних вчених, питання щодо набуття громадянства в Україні, на наш погляд, потребують більш ґрунтовного та всебічного дослідження, зважаючи на їх комплексний характер.

Будь-яка суверенна держава захищає інститут громадянства й із особливою увагою ставиться до унормування процедури набуття громадянства. Конституція України (стаття 4) визначає, що в Україні існує єдине громадянство – тільки громадянство України. Стаття 25 Основного Закону гарантує громадянам України, що вони не можуть бути позбавлені громадянства і не можуть бути вигнаними за межі України або виданими іншій державі. Водночас громадянам України гарантується право на зміну громадянства, а також піклування і захист тих із них, які перебувають за межами України [2]. Перш за все, варто зазначити, що згідно статті 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року громадянство України – правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках [3].

Загалом існує два основні способи набуття громадянства: первинний, тобто за народженням, та похідний, тобто після народження, що називається натуралізацією [4, с. 18].

Як слушно зазначає Р. Б. Бедрій, види набуття громадянства можна класифікувати на дві великі групи. Перша група охоплює способи набуття громадянства в загальному порядку, друга – у виключному. У свою чергу, способи набуття громадянства в загальному порядку включають набуття громадянства: за народженням; шляхом натуралізації (прийняття до громадянства) [5, с. 44].

Згідно статті 6 Закону України «Про громадянство України» громадянство України набувається: за народженням; за територіальним походженням; внаслідок прийняття до громадянства; внаслідок поновлення в громадянстві; на інших підставах, передбачуваних чинним законом; на підставах передбачуваних міжнародними договорами [3].

Головним і об'єктивно найбільш реальним способом набуття громадянства є філіація, або набуття громадянства за народженням.

Філіація пов'язана з моментом народження, а її зміст визначається двома принципами – «права крові» і «права ґрунту». Історично першим був прийнятий принцип «права крові». Наявність у законодавстві різних підходів до визначення громадянства за народженням призводить до явища подвійного громадянства (біпатризму). Причинами такого явища також можуть бути розбіжність змісту законодавства різних країн про порядок набуття громадянства за волевиявленням, територіальні зміни тощо. Але нерідко тут головну роль відіграє саме наявність колізій між «правом крові» і «правом ґрунту». Подвійне громадянство може виникнути, наприклад, при народженні дітей від батьків, що мають різне громадянство, при натуралізації або в інших випадках [6, с. 294].

Питання подвійного громадянства є досить актуальним на сучасному етапі розвитку України. Це спричинено наявністю факту існування подвійного громадянства серед народних депутатів України. На нашу думку, існування такої ситуації спричинено правовими колізіями у Законі України «Про громадянство» та недосконалістю механізму його регулювання.

Законом не встановлено, як саме громадяни України мають декларувати друге громадянство. Адже в Україні немає форм фіксації подвійного громадянства. Довести факт наявності подвійного громадянства практично неможливо, а багато країн, такі як Ізраїль, Румунія, Угорщина не видають довідок про подвійне громадянство, що робить неможливою дію ухваленого закону.

У світі немає одностайного підходу до цього питання. Наприклад, громадянин Сполучених Штатів Америки може стати громадянином іншої країни і при цьому зберегти своє американське громадянство, якщо інша країна не зобов'язує його відмовитися від його попереднього громадянства. До речі, в американському законодавстві немає поняття «подвійне

громадянство», але державний департамент в інтересах розширення міжнародної співпраці не звертає уваги на те, що багато нових американців, які подорожують світом, також не відмовилися від старої батьківщини. Втім, в американському паспорті прямо вказано, що «його власник не визнає більше жодного громадянства».

Якщо ж говорити про Європу, то одні країни Європейського Союзу відкидають його, натомість інші дозволяють. Так, Ірландія визнає подвійне громадянство, Австрія – ні. У Туреччині та Греції подвійне громадянство законом дозволено, тоді як Норвегія та Швеція його категорично забороняють. В Іспанії дозволено мати подвійне громадянство лише певних країн [7].

Особисто ми схилиємося до думки про необхідність прийняття закону щодо відповідальності за подвійне громадянство, проект якого вже внесений Президентом України до Верховної Ради. Насамперед, це підвищить авторитет України на міжнародному рівні, оскільки буде вбудовано механізм фіксації існування випадків подвійного громадянства. Крім того, за сучасних геополітичних умов масове надання другого громадянства громадянам України може сприйматися як акт агресії проти української держави сусідніх країн. Адже й досі ситуація залишається вибухонебезпечною в українському Криму і по всій Східній Україні, коли Росія провокує отримання жителями цих регіонів російських паспортів. Тому цілком імовірно, що якщо Росії вдасться підкорити Україну, то російські геополітичні апетити поширяться і на інші країни. Крім того, біпатризм гальмує процес формування спільних цінностей, пріоритетів розвитку нації та, відповідно, єдності народу, нівелює міцність стійкого юридичного зв'язку, який існує між громадянином і державою, послаблюючи стрижневий інститут державної системи – інститут громадянства. Наслідком поширення практики набуття подвійного громадянства можуть стати міжнародні конфлікти, послаблення спроможності держави впливати на своїх громадян, а також захищати їхні інтереси за кордоном [8].

Іншим за значенням способом набуття громадянства є натуралізація (укорінення). Натуралізація, в свою чергу, поділяється на два основних види: індивідуальну (за заявою) та на підставі правонаступництва держав [5, с. 44].

Громадянство України через прийняття до нього набувають особи без громадянства та іноземці за їх клопотанням щодо цього. Отже, прийняття особи до громадянства – єдиний спосіб набуття українського громадянства для осіб, які не є вихідцями з України. Умовами прийняття до громадянства України є: визнання і дотримання Конституції України та законів України; подання декларації про відсутність іноземного громадянства (для осіб без громадянства), зобов'язання припинити іноземне громадянство (для

іноземців) або декларації про відмову особи, якій надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні, від іноземного громадянства; безперервне проживання на законних підставах на території України протягом останніх п'яти років або перебування у шлюбі з громадянином України понад два роки; отримання дозволу на імміграцію; володіння державною мовою або її розуміння в обсязі, достатньому для спілкування; наявність законних джерел існування [3].

Наявність умов набуття громадянства, передбачених статтею 9 Закону України «Про громадянство України», є обов'язковою для прийняття до громадянства держави. Ці умови, як зазначає П. Ф. Чалий, відповідають «критеріям демократичності і справедливості, а значить інтересам громадян і держави. Вилучення хоча б однієї із зазначених умов призведе до того, що особа просто не зможе повноцінно користуватися правами громадянина України та виконувати його обов'язки, тобто фактично не зможе бути громадянином України. Саме тому така особа і юридично не може бути громадянином України» [9, с. 43].

Однак, на наш погляд, зазначені умови передбачають спрощений порядок, який сприяє осіданню в нашій країні «негативних елементів». Однією за найважливіших умов набуття громадянства є безперервне проживання на території України протягом останніх 5 років. На нашу думку, термін 5 років є замалим для нашої країни. Враховуючи досвід деяких зарубіжних країн (Італія – 10 років, Норвегія – 7 років, Іспанія – 10 років, Японія – більше 5 років) [10, с. 70], пропонуємо збільшити цей термін до 7-8 років безперервного проживання на території України на законних підставах. Особам, які знаходяться в шлюбі з громадянином України, збільшити цей термін до 4 років.

Другою з умов, що, на наш погляд, у процедурі прийняття до громадянства України розглядається досить спрощено, є володіння українською мовою на достатньому для спілкування рівні. Вбачається за доцільне визначити в законі як умову знання української мови на рівні вільного спілкування. Така пропозиція зумовлюється тим, що особа, яка набуде громадянства, має не тільки проживати в державі, а й брати участь у суспільному і політичному житті країни як повноцінний громадянин. Також вважаємо слушним, зважаючи на позитивний досвід зарубіжних країн, наприклад Німеччини, ввести процедуру складання комплексного іспиту (який би включав письмове завдання та усну співбесіду) із знання української мови перед прийняттям до громадянства іноземців, біженців, осіб без громадянства. Ця умова, відповідно, не повинна поширюватися на осіб, які мають певні фізичні вади (сліпі, глухі, німі).

Враховуючи досвід Франції, вважаємо доцільним визначити ще одну додаткову умову прийняття до громадянства України, а саме складання письмового іспиту щодо знання історії, культури та географії нашої держави. Така умова, на нашу думку, буде сприяти розвитку національного патріотизму майбутнього громадянина.

Також хочемо звернути увагу на таку підставу набуття громадянства України, як поновлення у громадянстві. Сучасна ситуація дозволяє зазначити, що українське конституційно-правове законодавство передбачає досить спрощену процедуру поновлення у громадянстві і не бере до уваги те, що особа, яка поновлюється, вже колись відмовилась бути громадянином України, а отже, була незадоволена життям чи існуючим ладом в нашій державі. Такі вчинки не сприяють підвищенню іміджу та поваги до української держави. У зв'язку з цим пропонуємо ввести до процедури поновлення громадянства відповідні умови, при виконанні яких наставатиме можливість отримання громадянства України. Адже про який авторитет на міжнародному рівні можна говорити, якщо Україна буде приймати в свої «лави» всіх, хто від неї відмовився. У законі говориться, що особа, яка поновлюється, повинна постійно проживати на законних підставах в Україні, але законодавець чітко не визначив термін проживання, що й зумовлює колізії щодо поновлення у громадянстві [11, с. 44 – 46].

Підсумовуючи вищезазначене, як висновок, хотілося б наголосити, що в основу правового регулювання набуття громадянства України покладено загальноєвропейський у міжнародному праві принцип – принцип невизнання безгромадянства. Цей позитивний факт наближає законодавство України про громадянство до міжнародних стандартів.

Отже, характер держави і суспільства завжди визначається правовим статусом особи і окремого громадянина, тому врегулювання інституту набуття громадянства України повинно бути пріоритетним для сучасних законодавців.

1. Загальна декларація прав людини ООН від 10 грудня 1948: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

3. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

4. Лукашук І. І. Міжнародне право. Особлива частина / І. І. Лукашук. – Москва: Бек, 1997. – 410 с.

5. Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України: Монографія / Р. Б. Бедрій. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 164 с.

6. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України / В.Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. Київ: Юридична думка, 2006. – 544 с.

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61234&pf35401=418596>.

8. Лагутов Ю. Е. Проблема подвійного громадянства: аналіз ситуації, зарубіжний досвід, шляхи вирішення, законодавчі пропозиції / Ю. Е. Лагутов: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/May2009/12.htm>.

9. Чалий П. Ф. Громадянство України. Законодавство та практика його реалізації / П. Ф. Чалий. // Політика і час. – 1992. – № 9. – С. 42 – 47.

10. Горшеньова М. С. Конституційне право зарубіжних країн / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка. – Київ: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

11. Завгородній В. А. Підстави набуття громадянства України / В. А. Завгородній. // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 41 – 46.

Кушнір В. В.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного Університету «Львівська Політехніка»*

Науковий керівник: Бліхар М. М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВНУТРІШНЄ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Під джерелами (формами) права розуміють видані від імені держави або визнані державою офіційно документальні форми вираження та закріплення норм права, які надають їм юридичного, загальнообов'язкового значення [1, с. 20].

Під джерелами міжнародного приватного права в правничій науці розуміють певні форми вираження правової норми.

Міжнародному приватному праву притаманні такі джерела:

- внутрішнє законодавство країн;
- звичай (який розглядається не тільки як внутрішньодержавний, але як і міжнародний);
- судову та арбітражну практику;
- договір.

Деякі вчені виділяють таке джерело, як доктрина. Проте ні в Україні, ні в інших країнах вона не вважається джерелом міжнародного права. Доктрина відіграє додаткову роль та допомагає вдосконалитись праву [5, с. 24].

Всі вище перелічені джерела відіграють важливу роль у міжнародному приватному праві, але провідна роль належить внутрішньому законодавству, яке включає сукупність не тільки законів, а й інших підзаконних актів держави.

В Україні, відповідно до чинного законодавства, систему джерел міжнародного приватного права складають: внутрішнє законодавство (Конституція України; окремі положення деяких Кодексів; закони, спеціально присвячені регулюванню правовідносин з іноземним елементом; закони, окремі положення яких присвячені регулюванню відносин галузі міжнародного приватного права), міжнародні договори і звичаї [1, с. 22].

Закони та нормативно-правові акти, що є внутрішніми джерелами міжнародного приватного права, поділяються на наступні види: що повністю регулюють відносини цієї галузі права; певна частина норм яких регулюють ці відносини.

До першої групи належать, наприклад, закони держав про міжнародне приватне право. З 60-х років дуже часто держави почали приймати зазначений закон, який діє в них і до сьогодні. Прикладом є закони про міжнародне приватне право Польщі 1965 р., Швейцарії 1987 р., Угорщини 1979 р. тощо [5, с. 35].

У 1998р. аналогічний закон був прийнятий у Грузії, проте він регулював не тільки суспільні відносини з іноземним елементом матеріального права, але й процесуального. У 1998р. у Венесуелі прийняли закон про міжнародне приватне право, відносно він є одним із нових кодифікацій цього закону в світі, проте над його створенням працювали більше 30 років, і як наслідок він є прикладом для багатьох латиноамериканських держав [5, с. 34].

Україна належить до тих країн, що питання приватного правового характеру за участю іноземного елемента регулюється окремим нормативним актом. Закони з міжнародного приватного права є комплексними актами, адже вони містять систему матеріально-юридичних та колізійних норм, які регулюють загальні питання: зворотного відсилання, встановлення змісту іноземного права, взаємності, реторсії та ін. У більшості норми цих законів регулюють правовий статус фізичних та юридичних осіб; право власності; зобов'язальні, шлюбно-сімейні та трудові відносини; питання спадкування тощо [2, с. 78].

Закон про міжнародне приватне право розроблявся в Україні тривалий час. До моменту його прийняття вчені розробляли і працювали над декількома законопроектами. Закон України «Про міжнародне приватне право» було прийнято 23 червня 2005 р.

Цей закон застосовується до таких питань, що виникають у сфері приватноправових відносин з «іноземним елементом»: визначення застосовуваного права тієї чи іншої країни; процесуальна правоздатність і дієздатність іноземців, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб;

підсудність судам України справ з іноземним елементом; виконання судових доручень; визнання в Україні рішень судів інших держав [3].

В Україні прийнято окремий закон, який врегульовує міжнародні приватні відносини. І цим базовим нормативно-правовим актом є Закон України «Про міжнародне приватне право», який встановлює порядок врегулювання приватноправових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правопорядками, іншими, ніж український правопорядок. Закон складається з чотирнадцяти розділів [1, с. 21].

У ньому визначено колізійні норми щодо: правового статусу фізичних та юридичних осіб, колізійні норми щодо правочинів, довіреності, позовної давності, прав інтелектуальної власності, речового права, договірних та недоговірних зобов'язань, трудових відносин, сімейного права, спадкування, провадження у справах за участю іноземних осіб, підсудності та виконання іноземних судових доручень, визнання та виконання рішень іноземних судів [4].

У міжнародному приватному праві України значне місце посідають норми Конституції України. Так, у ч. 3 ст. 25 Конституції вказано, що Україна забезпечує захист своїм громадянам, які перебувають за її межами, а також у ч. 1 ст. 26 зазначається, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами і несуть такі самі права і обов'язки, як і громадяни України, за винятками, які встановлені законодавством України чи міжнародними договорами [3].

Конституція України та Закон України «Про міжнародне приватне право» – це головні, але не єдині джерела внутрішнього законодавства України.

До другої групи внутрішнього законодавства можна віднести значну кількість юридичних актів, в яких тільки спеціальні розділи чи норми регламентують правовідносини з «іноземним елементом». В Україні такими є, наприклад, норми розділу VI Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 р. за назвою: «Особливості усиновлення дітей громадянами України, які проживають за її межами, та іноземцями». Це також норми Земельного кодексу, закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р., «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р.; «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р.; Консульського статуту України, затвердженого Указом Президента України від 2 квітня 1994 р.; Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затвердженого наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 6 вересня 2001 р. та ін. [2, с. 84].

Отже, можна відмітити, що кількість правових джерел, які регулюють суспільні відносини за участю «іноземного елемента» зросли. І саме одне з провідних місць серед джерел міжнародного приватного права займає внутрішнє законодавство, яке є головним та найбільш важливим джерелом на думку багатьох вчених та науковців.

У внутрішньому законодавстві України хоча і є недоліки, проте вже більше 10 років держава має спеціальний закон, який регулює суспільні відносини з іноземним елементом. Цей закон є певним спрощеним елементом у законодавстві, у якому закріплені основні колізійні норми і не потрібно багато часу, щоб шукати в інших нормативно правових актах відповідь на те чи інше питання і до того ж у них можливе різне тлумачення того чи іншого правочину. Проте Україна ще на шляху до досконалого вирішення такого питання і слід брати досвід з розвинутих країн і проаналізувати їхнє закріплення норм, які регулюють приватноправові відносини. Можна відмітити таку тенденцію розвитку сучасного законодавства, як збільшення кількості правових держав, які регулюють відносини за участю іноземного елемента. Зростає кількість не лише спеціально прийнятих нормативних актів, а практично всі правові акти містять окремі положення, що вказують на особливості правового регулювання відносин за участю іноземних громадян, іноземних юридичних осіб та іноземних держав.

1. Кузьменко С. Г. Міжнародне приватне право : підручник / С. Г. Кузьменко – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 316 с.

2. Дахно І. І. Міжнародне приватне право : навчальний посібник / І. І. Дахно. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 314 с.

3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (редакція від 30.09.2016 р.); [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>

4. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV (редакція від 03.01.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>

5. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : підручник / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк. – К. : АТІКА, 2003. – 544 с.

Ленько М.М.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук В.Б.

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного та міжнародного
права Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

КОНСТИТУЦІЯ – АКТ УСТАНОВЧОЇ ВЛАДИ

Конституція України як Основний Закон України (саме такий її статус визначено в преамбулі) є правовою основою держави, юридичною базою для розвитку українського законодавства, а не різновидом звичайних законів. У будь-якій сучасній демократичній державі Конституція вважається актом установчої влади народу, що закріплює безумовні соціальні і правові цінності, які визнаються переважною більшістю громадян і виступають консолідуючою основою її народу [6]. Системний аналіз змісту статті 5 Конституції, відповідно до якої «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ», дозволяє зробити такий висновок, що вона також є актом реалізації установчої влади Українського народу [1].

Такий висновок повністю підтверджується і правовою позицією Конституційного Суду, який є єдиним органом, що наділений правом офіційно тлумачити Конституцію і закони, сформованою згідно з абзацом 2 п. 2 мотивувальної частини у його Рішенні від 3 жовтня 1997 року № 4-зп - справа про набуття чинності Конституцією України, де КСУ зазначив, що «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади, що належить народу [4]. Установча влада народу є первинною: саме в Конституції України визнано принцип поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову (частина перша статті 6) та визначено засади організації встановлених влад, включно законодавчої. Прийняття Конституції України Верховною Радою України означало, що у даному випадку установча влада була здійснена парламентом».

Термін «установча влада» не вживається в Основному Законі України, однак використовується у двох рішеннях Конституційного Суду України - від 3 жовтня 1997 р. № 4-зп [2] та від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008 [3], у яких зафіксовано такі концептуальні засади здійснення установчої влади:

1. «Установча влада є виключним правом народу» (абзац 3 п. 4 мотивувальної частини Рішення № 6-рп/2008; абзац 2 п. 2 мотивувальної частини Рішення № 4-зп).

2. «Установча влада по відношенню до так званих встановлених влад є первинною» (абзац 2 п. 2 мотивувальної частини Рішення № 4-зп).

3. «Порядок здійснення установчої влади визначається Конституцією і законами України» (абзац 3 п. 4 мотивувальної частини Рішення № 6-рп/2008).

4. «Конституція України як Основний Закон держави за своєю юридичною природою є актом установчої влади» (абзац 2 п. 2 мотивувальної частини Рішення № 4-зп).

5. «Прийняття нової Конституції України (нової редакції) може бути здійснене установчою владою у спосіб і формах, встановлених Конституцією та законами України» (абзац 6 п. 4 мотивувальної частини Рішення № 6-зп/2008).

6. «Формою здійснення установчої влади народом є всеукраїнський референдум, що проголошується за народною ініціативою на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо його призначення зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області» (абзац 9 п. 4 мотивувальної частини Рішення № 6-рп/2008).

Грунтуючись на позиції Конституційного Суду України про те, що «установча влада є виключним правом народу», слід зазначити таке. У законодавстві словом «виключне» позначається те право, яке не може бути здійснене ніким, крім того суб'єкта, за яким воно закріплене. Це означає, що установча влада не може бути здійснена ніяким іншим суб'єктом, крім Українського народу. Але слід звернути увагу на те, що Конституція України, як акт реалізації установчої влади, була прийнята іншим суб'єктом влади - Верховною Радою України. Проте, як нам відомо, «прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття» (абзац 1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р.). Тобто безпосереднім суб'єктом реалізації права на прийняття Основного Закону держави є народ, який уповноважив орган державної (законодавчої) влади на здійснення цього права лише один раз. Отже, Конституційний Суд неодноразово зафіксував свою позицію щодо суб'єкта (носія) установчої влади - виключно (лише) Український народ [8, с.6-11].

Хто є «носієм» (суб'єктом) установчої влади?

Грунтуючись на позиції Конституційного Суду України про те, що «установча влада є виключним правом народу», слід зазначити таке. У законодавстві словом «виключне» позначається те право, яке не може бути здійснене ніким, крім того суб'єкта, за яким воно закріплене (див., для прикладу, ч. 1 ст. 124 Конституції України). Це означає, що установча влада не може бути здійснена ніяким іншим суб'єктом, крім Українського народу. Водночас можна зауважити, що Конституція України, як акт реалізації установчої влади, була прийнята іншим суб'єктом влади - Верховною Радою

України. Проте, як відомо, «прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття» (абзац 1 п. 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 11 липня 1997 р. [9]). Тобто безпосереднім суб'єктом реалізації права на прийняття Основного Закону держави є народ, який лише один раз уповноважив орган державної (законодавчої) влади на здійснення цього права. Таким чином, Конституційний Суд неодноразово зафіксував свою позицію щодо суб'єкта (носія) установчої влади - виключно (лише) Український народ.

А що таке взагалі «установча влада»?

В.Б. Ковальчук вважає, що установча влада (функція) проявляється в суверенному праві народу встановлювати правила співжиття членів спільноти всередині держави та визначати принципи, на яких повинна функціонувати влада. Це свого роду договір між усіма зацікавленими членами спільноти про співжиття та владу, який найчастіше знаходить вияв у вигляді конституції. Остання є колективним актом всього народу, в якому набувають юридичного закріплення узгоджені інтереси і воля всіх тих соціальних груп, включаючи етнічні, які формують народ держави [7, 236].

Таким чином, можна дійти таких висновків.

1. Установча влада Українського народу - це закріплені Конституцією України сукупність природних, виключних прав народу, які є наслідком реалізації утворення держави з встановленням її території та конституційного ладу, а також періодичне переобрання вищого представницького органу і глави держави.

2. Конституція як акт установчої влади вважається основою легітимності державної влади тільки тоді, коли вона вважається підсумком суспільного консенсусу, народного волевиявлення. Влада, яка завжди цінує і додержується норм Конституції України і розглядає її як установчий акт всього народу, також при цьому дану владу контролюють як конституційні органи держави, так і народ, має всі підстави вважатись легітимною. І навпаки, влада, яка розглядає Основний Закон за для власних інтересів, систематично порушує його, перечить громадянам вносити зміни до нього, засуджена втратити власну легітимність і, як наслідок, повинна бути відстороненою та позбавленою права нести владні повноваження.

1. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1997 р. №4-зп (справа про набуття чинності Конституцією України) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.ra.da.gov.ua>

3. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 р. № 6-рп/2008 (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) від 03.10.1997 № 4-зп.

5. Про внесення змін до Конституції України : проект Закону України від 31 березня 2009 року, реєстр. №4290.

6. Веніславський Ф. Влада втратила свою легітимність. Аргументи // Українська правда. - 10 лютого 2014. С.12.

7. Ковальчук В. Б. Проблема легітимності державної влади в контексті теорії народовладдя // Вісник Академії правових наук України. -2008. - № 2 (53). - С. 232-243.

8. Максакова Р.М. Трансформація установчої влади в Україні : від Декларації про державний суверенітет до Конституції України / Максакова Р.М. // Держава та регіони. Серія: Право. - 2010. - № 4. - С. 6-11.

Лісник О. Р.

Студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ ЯК ЄДИНИЙ ОРГАН КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Процес інтегрування України в загальноєвропейський простір неминуче пов'язаний з удосконаленням системи організації та функціонування органів державної влади, а водночас з посиленням конституційного контролю за їхньою діяльністю. Як єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, що вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Основному Закону, Конституційний Суд України також дає офіційне тлумачення Конституції. З'ясування функцій та місця Конституційного Суду України в системі органів державної влади тепер набуває особливої актуальності.

Стаття 147 Конституції України визначає, що Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні [1].

Враховуючи особливе положення Конституційного Суду України в механізмі державної влади його компетенція, питання організації і діяльності досить широко виписані в Конституції і Законі [2, с. 54].

У практиці Конституційного Суду України мають місце дві взаємовиключні тенденції: перша з них спрямована на певне обмеження і

формалізацію повноважень Конституційного Суду України, а друга – на забезпечення практичної можливості у зв'язку з об'єктивними перетвореннями в суспільстві і нагальними потребами життя доповнювати й розширювати свої повноваження за рахунок власних рішень. Цей підхід до власних повноважень не є винаходом Конституційного Суду України, про що свідчить практика зарубіжної теорії конституціоналізму: статус і компетенція органів конституційного контролю рухомі і мають тенденцію до суттєвого розширення, переважно шляхом розширення сфери своєї компетенції і легітимації привласнених прерогатив. Такий процес можна проілюструвати такими прикладами: Верховний Суд штату Массачусетс у 1781 році своїм рішенням у справі Уолкера навів розширене тлумачення статті 1 Декларації прав Конституції 1780 року «всі люди народжені вільними і рівними», чим сприяв ліквідації в цьому штаті інституту рабства [3, с. 91].

Конституційний Суд України покликаний забезпечувати додержання Конституції, її верховенство, і пряму дію, в тому числі і у визначеності конституційності законів. Конституційне судочинство є самостійним видом судочинства [2, с. 54].

Згідно статті Закону України «Про Конституційний Суд України» у складі Конституційного Суду України утворюються колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційним поданнями та колегії суддів для розгляду питань щодо відкриття провадження у справах за конституційними зверненнями [4].

Натомість професор В. Скомороха вважає, що з метою посилення правової охорони Конституції необхідно ввести зміни як у процесуальні, так і в матеріальні норми закону. Йдеться про двопалатну структуру Конституційного Суду України, тобто його поділ на дві окремі й незалежні палати. Одна з них приймала б до розгляду (або відмовляла в ньому) звернення громадян, юридичних осіб, громадських організацій, подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо порушення конституційних прав і свобод громадян, враховуючи їх загальнезначення для правоохорони та конкретний випадок у правозастосовних відносинах. Друга палата має бути наділена повною компетенцією розгляду конституційних спорів щодо актів, прийнятих органами державної влади з перевищенням повноважень.

Професор А. Селіванов, поділяючи вище вкладену думку, вважає в цьому збільшення ресурсів конституційного правосуддя, розширення правового захисту Основного Закону України і підкреслює, що гальмування розгляду конкретних конституційних подань спричиняє серйозні і незворотні наслідки стосовно державних інтересів або прав громадян.

Деякі автори вважають, що до факторів, які заважають здійсненню конституційного правосуддя, належить відсутність закону про конституційне судочинство, оскільки чинний Закон, не охоплює всі моменти, а норми Регламенту, затверджені судом, не можуть їх компенсувати за своєю правовою природою [5, с. 6 – 7].

У статті 1 § 30 Регламенту «Про Конституційний Суд України» зазначено, що розгляд справ на пленарному засіданні Конституційного Суду України може проводитись у формі: усних слухань, тобто шляхом безпосереднього заслуховування всіх учасників конституційного провадження; а також шляхом письмових слухань, тобто шляхом заслуховування та аналізу зібраних на попередніх стадіях конституційного провадження та залучених додатково вході пленарного засідання матеріалів, документів, необхідних для забезпечення об'єктивного і повного розгляду справи [6].

Професор В. Скомороха поділяє думку про те, що у законодавчому порядку потрібно визначити можливість розгляду справ переважно у так званій письмовій формі, тобто за відсутністю сторін. Адже скільки б та чи інша сторона не переконували б Суд у відповідності чи невідповідності Конституції України правового акта, зміст положень, що становлять предмет розгляду, не зміниться. Як наслідок багато часу втрачається не продуктивно, розгляд справи затягується.

Також у майбутньому законі про конституційне судочинство також треба передбачити неможливість подолання неконституційності закону, іншого правового акта чи його окремого положення шляхом повторного прийняття такого акта у тих самих неправомірних параметрах [5, с. 6].

На жаль, багато запропонованих пропозицій щодо змін і суттєвих доповнень до законодавчого регулювання організації і функціонування Конституційного Суду України ще не отримали рішення.

З часу утворення Конституційного Суду України, і особливо зараз, активно дискутується питання, чи є цей орган політичним. Тут варто підкреслити що перш за все він є юридичною установою і не може бути політичним, як інші державні органи, що беруть безпосередню участь у політичному процесі, прийнятті політичних рішень. Подібна участь суперечить призначенню конституційного судочинства, про що йдеться у законодавчих актах окремих зарубіжних країн. Можна послатися на закон Конституційного Суду Італії, в якому записано, що «конституційна юрисдикція виключає будь-яку оцінку політичного характеру» [7, с. 166].

Слід зазначити, що на рівні Конституції України запроваджено інститут конституційної скарги, у статті 151 Регламенту «Про Конституційний Суд України» вказано, що Конституційний Суд України вирішує питання про

відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [5].

У деяких країнах поряд з конституційними скаргами окремих осіб для захисту їх основних прав і свобод допускаються й так звані народні скарги (*Actior popularis*), тобто звернення певного громадянина до конституційного суду для захисту інтересів інших осіб чи колективних прав. Вони розповсюджені головним чином в країнах Африки, Центральної та Північної Америки (Бенін, Гана, Конго, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Панама та ін.) [8].

Це важливо адже захист прав і свобод людини і громадянина є важливим і в діяльності конституційної юрисдикції. В окремих державах (Австрія, Албанія, Андорра, Іспанія Угорщина, Грузія, Корея , Португалія, Мальта, Словенія) громадянам надано право звернення до конституційного суду з конституційною скаргою. Інколи умовою звернення до цих органів є попередження всіх засобів правового захисту, які є в державі (Австрія, ФРН) [9, с. 193].

Разом з тим функціонування Конституційного Суду України, висвітлило низку проблем, які потребують законодавчого рішення. Так, важливе значення для результативної діяльності та престижу Конституційного Суду має виконання його рішень, а у певних випадках своєчасне застосування встановлених санкцій за їх невиконання [2, с. 54]. Слід наголосити, що основною проблемою, яка перешкоджає належному виконанню рішень Конституційного Суду України, є, як справедливо зазначає суддя М. Макуш , ігнорування їх посадовими особами та органами - суб'єктами правозастосування, що виявляється у прямому невиконанні, тобто бездіяльності та відмові від вчинення певних дій, які вони забор'язані були здійснити , однак не здійснили [10, с. 78]. На наш погляд доцільно було б розробити й прийняти окремий правовий акт щодо забезпечення виконання рішень з визначенням у ньому відповідних санкцій. Цей акт деталізував б положення закону , де записано, що його рішення і висновки рівною мірою обов'язкові до виконання ,а невиконання рішень і недодержання висновків Конституційного Суду зумовлюють відповідальність за законом [2, с. 54].

Отже, Конституційний Суд України є новим для української державності спеціалізованим органом. Його діяльність пов'язана зі здійсненням цілої низки функцій, які покликані гарантувати верховенство Конституції України, сприяти формуванню єдиного праворозуміння в державі, забезпечити законність у суспільстві. При цьому слід визнати, що на

сучасному етапі необхідне подальше вдосконалення інституту конституційної юрисдикції.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Корнієнко М. Проблеми місцевого самоврядування в юрисдикції Конституційного Суду України // Дайджест офіційних матеріалів і публікацій у періодичній пресі. Конституційне судочинство в країнах СНД і Балтії – М., 2001. – № 4. – С. 52 – 56.
3. Маркуш М. Повноваження Конституційного Суду України : практичні проблеми і шляхи їх вирішення // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 4 – 5. – С. 88 – 97.
4. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
5. Скомороха В. Вплив конституційної юстиції на розвиток українського конституціоналізму // В. Скомороха // Право України. – 2000. – № 12. – С. 3 – 8.
6. Регламент Конституційного Суду України, затверджений Рішенням Конституційного Суду України від 5 березня 1997 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.
7. Чиркин В.Е. Порівняльне Конституційне право, 1997. – 324 с.
8. Горовий В. Громадська думка про правотворення № 6: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/view/0/?*=3UQo%2FIM1CY5dVXjbtEY9D%2F%2FOaMh7InVyBcI6Imh0dNA6Ly9saWIta3JtLm9y.
9. Дайджест офіційних матеріалів і публікацій у періодичній пресі. Конституційне судочинство в країнах СНД і Балтії. – М., 2000. – № 6. – С. 190 – 225.
10. Маркуш М. Шляхи підвищення ефективності виконання Рішень Конституційного Суду України: теоретичні та практичні аспекти // Вісник Конституційного Суду України. – 2009. – № 5. – С. 76 – 88.

Макогоненко Ю. А.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Основні права і свободи можна поділити на три групи залежно від характеру відносин, що виникають між індивідумом і державою, а також між самими індивідуумами. По-перше, як фізична особа людина наділяється певними особистими правами і свободами. По-друге, індивід як член громадянської спільноти наділяється певними політичними правами і свободами. І, нарешті, по-третє, особа як учасник економічних відносин наділяється певними соціально-економічними правами і свободами [1].

Громадянські (особисті) права і свободи людини - це ті права, які мають забезпечити особисті потреби людини, її особисте життя. Це універсальні права, природний характер яких особливо підкреслюється законодавцем [2].

До проблем реалізації та захисту прав людини і громадянина в Україні в контексті верховенства права В. М. Сущенко відносить:

- низький рівень правової культури і правової свідомості переважної більшості членів нашого суспільства;

- незадовільний рівень зовнішнього виховного впливу на кожну людину з боку суспільства та самовиховання за наявності у багатьох людей реального відчуття власної честі та гідності;

- низький рівень дотримання правопорядку (законності) у житті суспільства і держави та беззастережної відповідальності кожної без винятку особи перед собою і оточенням за процес і результати своєї діяльності;

- нерівноправність гілок та органів державної влади та недосконалість функціонування місцевого самоврядування, територіальних громад у реальному житті;

- низький рівень професіоналізму у сфері політичного та державного менеджменту і його виняткова залежність від особистих й групових (кланових) інтересів;

- відсутність чіткої структурованості громадянського суспільства і громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади;

- високий рівень корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя та відсутність політичної волі у його зменшенні;

- відсутність прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством [3, с. 29].

На сучасному етапі існування Української держави можна спостерігати певні недоліки у системі гарантування прав і свобод людини і громадянина. Вони відображаються у недостатньому їх забезпеченні, що впливає на існування певних складностей в практичній їх реалізації. На думку М. Гуренко, Україні потрібне всебічне вдосконалення правової бази щодо гарантування і захисту прав і свобод громадян. Адже є низькою правова культура та правова свідомість громадян України, що негативно впливає на розвиток та існування певних видів прав і свобод та їх гарантій [4, с. 248]. Також в Україні на сьогодні досить актуальною є проблема ефективного використання потенціалу Конституції для державотворчого процесу, втілення її приписів у реальне життя, визначення чинників, які негативно впливають на реалізацію конституційних норм. Конституційні норми втілюються в Конституції України здебільшого у вигляді норм-засад, які і є нормами узагальненого порядку. Вони деталізуються у поточному галузевому законодавстві, саме це дає можливість створити ефективний механізм

реалізації функцій держави, захисту відповідних прав людини і громадянина [5, с. 174].

У Конституції України зазначені такі громадянські права та свободи людини та громадянина: усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (ст. 22); кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей (ст. 23); кожна людина має невід'ємне право на життя (ст. 27); кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); кожен має право на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35); громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст. 39); кожен має право на освіту (ст. 53) [6].

У Законі України «Про політичні партії в Україні» йдеться про те, що ніхто не може бути примушений до вступу в політичну партію або обмежений у праві добровільного виходу з політичної партії. Належність чи неналежність до політичної партії не може бути підставою для обмеження прав і свобод або для надання державою будь-яких пільг і переваг [7].

Згідно з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір (ст. 19). Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом (ст. 20). Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів (ст. 22). Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави (ст. 24) [8].

Разом з тим згідно з Конституцією України права і свободи можуть обмежуватися з метою:

- а) запобігання злочину чи його припинення;
- б) врятування життя людей та майна, здійснення безпосереднього переслідування осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;
- в) забезпечення охорони здоров'я й моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей;

- г) з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи;
- г) забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту;
- д) запобігання розголошенню конфіденційної інформації тощо [9, с. 11].

У 1984 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Відповідно до цієї конвенції Україна визнала, що катування означає будь-яку дію, якою будь-якій особі умисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи зізнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Україна також зобов'язалась розглядати як злочин всі випадки катувань відповідно до свого кримінального законодавства [1].

Одним із методів розв'язання проблем громадянських прав і свобод людини і громадянина є безумовне застосування принципу верховенства права у всіх сферах суспільного життя і державного управління. Такі характерні складові ознаки цього принципу, як гуманізм, справедливість, пропорційність, об'єктивна обґрунтованість та доцільність правового регулювання суспільного життя, дають змогу виконати триєдину функцію верховенства права: по-перше, обмежити діяльність державної влади інтересами суспільства та правами і свободами окремої людини; по-друге, застосовувати формальну законність (тобто виконання законів та інших нормативно-правових актів держави), що має гарантувати безпечність і передбачуваність усіх видів і форм суспільних відносин; по-третє, забезпечити верховенство правового Закону, а не особи, хоч би ким вона не була і хоч би яку посаду не обіймала. Адже саме верховенство права як універсальний феномен формування оптимальної збалансованості суспільних, особистісних і державних відносин надає можливість кожній людині зреалізувати в повному обсязі власні права і свободи [2, с. 31].

Отже, питання забезпечення прав і законних інтересів особи є одним з найважливіших у діяльності управлінських кадрів усіх рангів. Світова практика розвитку демократичних країн свідчить, що саме забезпечення прав і свобод людини та громадянина, ставлення держави, її органів та службовців до людини є основним критерієм соціальної справедливості та законності.

1. Класифікація прав, свобод і обов'язків громадян: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/16520205/pravo/klasifikatsiya_prav_svobod_obovyazkiv_gromadyan.
2. Громадянські (особисті) права і свободи людини: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-6479-1.html>.
3. Сущенко В. М. // Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні (у контексті верховенства права)/ В. М. Сущенко// Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.– 2012. – № 9. – 129 с.
4. Гуренко Марина Миколаївна. // Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина. // Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2004. – 481 с.
5. Стасів О. //Сутність конституційних положень, що визначають основи регулювання праці в Україні // Вісник Львівського університету. Серія юрид. – 2009. – Вип. 49. – С. 172. – 178.
6. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 5 квітня 2001 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2365-14/page>
8. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 19 листопада 1973 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
9. Права і свободи людини та громадянина // О. Кушніренко, М. Слінько. // Харків: Факт. - 2001. – 248 с.

Маркевич І. В.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

Громадянство України – це стійкий, необмежений в просторі правовий зв'язок фізичної особи з Українською державою, заснований на юридичному визнанні державою цієї особи громадянином України, внаслідок чого особа і держава набувають взаємних прав і обов'язків в обсязі, передбаченому Конституцією і Законами України [1].

Ознаками громадянства як певного зв'язку особи з державою є:

- правовий характер;
- необмеженість у просторі та часі;
- максимальний характер взаємних прав та обов'язків.

Цей зв'язок знаходить своє виявлення у поширенні на відповідну особу суверенної влади держави незалежно від місця її проживання – на території держави чи за її межами [1].

Дослідженням різних аспектів функціонування інституту громадянства присвячено чимало наукових робіт українських та закордонних вчених, а саме: Л. М. Альбертіні, Р. Б. Бедрія, Ю. Р. Боярса, Ю. М. Тодики, П. Ф. Чалого, Ю. С. Шемшученка та інших [2, с. 111].

Система конституційно-правових норм, що регулюють питання громадянства, становить головний конституційно-правовий інститут – інститут громадянства. Джерелами цього інституту є:

- Конституція України;
- Закон України «Про громадянство України» в редакції від 18 січня 2001 року;
- чинні міжнародні договори України з питань громадянства;
- підзаконні акти.

Відносини громадянства в Україні після проголошення незалежності регулювалися Законом України «Про громадянство України» від 8 жовтня 1991 року. З прийняттям Конституції України вони регулюються нею [1, 3, 4].

Стаття 4 Конституції України зафіксувала положення про те, що в Україні існує єдине громадянство, а підстави його набуття та припинення визначається законом. Таким є Закон України «Про громадянство України» до якого були внесені зміни 16 квітня 1997 року. Відносини громадянства регулюються й іншими законодавчими актами, прийнятими відповідно до Конституції України [5].

На нашу думку, право на громадянство є невід’ємним правом кожного з нас. Жодна держава не в праві без певних на те причин позбавити особу громадянства. Громадяни України чи будь-якої іншої держави в порядку набуття та користування правами громадянства мають рівні права та обов’язки, тобто є рівними перед законом. В свою чергу держава також зобов’язана захищати конституційні права й обов’язки своїх громадян та забезпечувати виконання ними обов’язків перед суспільством.

Громадянство є невід’ємною частиною всієї системи права, а отже, йому властиві загальні принципи, які характеризують цю систему. Разом з тим інститут громадянства – це відносно відособлена частина правової матерії з притаманними їй структурними й функціональними характеристиками, конкретним правовим наповненням [1].

Визначено, що належність до громадянства України й набуття громадянства України є різними правовими формами. Належність до громадянства – це визнання в законі категорій осіб, які є її громадянами на момент, коли набирає юридичної сили закон про громадянство. Тобто йдеться про дії, які відбулися в минулому, до прийняття нового закону про громадянство. Набуття громадянства України починає діяти з моменту набрання чинності новим законом, тобто націлене в майбутнє. Воно є однією

з підстав визнання належності особи до громадянства України за умови, що таке набуття сталося до прийняття нового закону про громадянство. Встановлено, що поняття «позбавлення громадянства» має два значення: перше – безпідставне позбавлення громадянства, яке несумісне із сучасним уявленням про правову, демократичну державу; друге – позбавлення громадянства за чітко визначеними в законі підставами, які відповідають загальновизнаним правам і свободам людини в демократичному суспільстві, тобто втрата громадянства за законом [6, с. 217].

Для прикладу громадянами Киргизької Республіки визнаються особи, які перебувають у громадянстві не на день набрання чинності Законом, а на день прийняття Декларації про державний суверенітет Киргизької Республіки і не втратили його на день набрання чинності Законом про громадянство [7, с.127; 8].

Ще одним прикладом може слугувати Закон Республіки Грузія «Про громадянство Грузії» де встановлено термін постійного проживання на території республіки не менше п'яти років, а термін для реалізації права на відмову від громадянства Грузії не менше шести місяців [9; 10, с. 164; 11].

Натомість, що стосується України, то громадянами України відповідно до Закону України «Про громадянство України» визнаються:

- усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежності України (24 серпня 1991 року.) постійно проживали на території України;

- особи, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак, які на момент набрання чинності Законом України «Про громадянство України» (13 листопада 1991 року) проживали в Україні і не були громадянами інших держав;

- особи, які прибули в Україну на постійне проживання після 13 листопада 1991 року. і яким у паспорті громадянина колишнього СРСР зразка 1974 р. органами внутрішніх справ України внесено напис «громадянин України», та діти таких осіб, які прибули разом із батьками в країну і на момент прибуття в Україну не досягли повноліття, якщо зазначені особи подали заяви про оформлення належності до громадянства України;

- особи, які набули громадянство України відповідно до законів України та міжнародних договорів України [3].

Спираючись на міжнародно-правові акти, чинне законодавство України та узагальнюючи наявні в юридичній літературі розробки класифікації принципів громадянства, в основу яких покладені різноманітні критерії, М. І. Суржинський пропонує класифікувати принципи громадянства України як конституційно-правового інституту: за значенням та місцем у системі

принципів громадянства – загальні та спеціальні принципи; за нормативно-правовими актами, в яких вони закріплені, – принципи, що визначені в Конституції України та Законі України «Про громадянство України» [12, с. 147].

Слід визначити наступні етапи становлення та розвитку інституту громадянства в Україні:

– перший етап (1917 – 1921 рр.) – інститут громадянства доби розбудови української державності;

– другий етап (1922 – 1990 рр.) – інститут громадянства радянської держави;

– третій етап (1990 р. – до цього часу) – інститут громадянства суверенної Української держави [12, с. 150].

Третій етап становлення та розвитку інституту громадянства в Україні умовно охоплює два періоди. Перший період (доконституційний) починається з прийняття Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. і закінчується прийняттям Конституції України. Другий період (післяконституційний – з 1996 р. до цього часу) позначився реалізацією конституційних положень у чинному законодавстві про громадянство України та приведенням його у відповідність до міжнародних стандартів [13, с. 186].

У наш час в Україні в основному створена цілісна система законодавства про громадянство. Проте, це не виключає потреби пошуків нових підходів щодо вдосконалення чинного законодавства України про громадянство відповідно до вимог сучасного етапу розвитку, який позначений насамперед процесами інтеграції України до європейського співтовариства. [13, с. 192].

Виходячи з принципів громадянства ми вважаємо, що в нашій державі варто було б дозволити подвійне громадянство, проте з певними обмеженнями, оскільки такі країни як Греція, Ірландія, Ізраїль, Ямайка, Туреччина включили в своє законодавство подвійне громадянство і це аж ніяк не завадило їм і надалі проводити активну внутрішню та зовнішню політику. Проте на даному етапі розвитку нашого суспільства і держави в цілому цього нажаль неможливо досягнути, оскільки ми ще не набули достатнього рівня, який б дозволив нам впровадити такий закон.

З огляду на наявні в сучасній науці теорії права теоретичні підходи щодо видів законів зроблено висновок, що Закон України «Про громадянство України» за юридичною силою є звичайним законом, за структурою – простим, за місцем у системі законодавства про громадянство України – базовим або основоположним [14, с. 189].

Система законодавства про громадянство України не обмежується нормативно-правовими актами, які зазначені у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про громадянство України», а саме: Конституцією України, законом, міжнародними договорами України. Відповідно запропоновано ч. 1 ст. 4 Закону України «Про громадянство України» викласти в такій редакції: «Питання громадянства України регулюються Конституцією України, міжнародними договорами України, цим Законом, іншими нормативно-правовими актами» [14, с. 193].

М. І. Суржинський пропонує Закон України «Про громадянство України» доповнити розділом «Порядок провадження у справах з питань громадянства України», в якому буде визначено: 1) порядок подання заяв та інших документів з питань громадянства; 2) порядок оформлення документів з питань громадянства; 3) порядок розгляду документів; 4) прийняття рішень з питань громадянства; 5) виконання прийнятих рішень; 6) контроль за виконанням рішень з питань громадянства [14, с. 195].

Враховуючи вище зазначене можна зробити висновок, що характер держави і суспільства завжди визначається правовим статусом особи і окремого громадянина. В правовому відношенні громадянство є важливою підставою для встановлення правового статусу особи в державі. Також, воно є багатоаспектною категорією, яка охоплює широке коло явищ: належність особи до народу, держави, суб'єктивне право особи, правовідносини, тощо. Всі ці прояви громадянства є взаємозалежними, взаємопов'язаними між собою та відображають його сутність.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254>.

2. Кравченко В. В. Конституційне право України. Навчальний посібник. – К.: Атака, 2002. – 512 с.

3. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

4. Закон України «Про громадянство України» від 8 жовтня 1991 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1636-12> – Втратив чинність 01 березня 2001 року.

5. Закон України «Про внесення змін до Закону України про громадянство» від 16 квітня 1997 року: [Електронний ресурс]. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/210/97> – Втратив чинність 18 січня 2001 року.

6. Годованець В. Ф. Конституційне право України: Конспект лекцій. – К.: МАУП, 200. – 360 с.

7. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: Учебник. – М.: Изд-во БЕК. – 1997. – 410 с.

8. Закон Кыргызской Республики «О гражданстве Кыргызской Республики» от 18.12.1993 г. / Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики. – 1994. – № 1.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.legislationline.org/ru/documents/action/popup/id/14304>.

9. Закон Республики Грузия «О гражданстве Грузии» от 25.03.1993 г. (с изменениями, внесенными Законом от 24.06.1993 г.) / Ведомости Парламента Грузии. – 1993. – № 8.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/2342552/0/ru/pdf>.

10. Бедрій Р. Б. Конституційно-правові основи громадянства України : Монографія. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2006. – 187 с.

11. Загальна Декларація прав людини 10 грудня 1948 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

12. Суржинський М. І. Принципи громадянства: теоретико-правовий аналіз / М. І. Суржинський // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 32. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 200 с.

13. Суржинський М. І. Основні етапи становлення та розвитку інституту громадянства в Україні / М. І. Суржинський // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 34. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 215 с.

14. Суржинський М. І. Конституційно-правове регулювання громадянства України / М. І. Суржинський // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 37. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – 213 с.

Мартиник Л. М.

Студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ВЕРХОВНОЮ РАДОЮ УКРАЇНИ ЗГОДИ НА ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ЗАТРИМАННЯ ЧИ АРЕШТ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Верховенство права в Україні є головним аспектом у побудові демократичного устрою держави. Основною засадою Конституції України є свідоме волевиявлення громадян на виборах усіх рівнів та обрання кандидата, спроможного до конструктивного суспільного, державного та законодавчого процесів у правовому полі. Однак, попри всі надії громадськості, народні депутати України допускають помилки при виконанні зобов'язань, передбачених Основним Законом України. На превеликий жаль, існує високий відсоток депутатів, які порушують статті Кримінального кодексу України. Нести покарання за скоєний злочин повинні легітимно обрані депутати усіх рад, але щодо винесення обвинувачень та арешту уповноваженими органами, народні депутати України мають особливий статус.

Недоторканність народного депутата України регулюється законодавством України, зокрема ст. 80 Конституції України [1] та ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» [2].

Таким чином, частина 3 статті 80 Основного Закону України вказує, що народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані [1].

Багато науковців зверталися до болючого на сьогодні питання: притягнення народного депутата України до кримінальної відповідальності. Існує низка поглядів, які по-різному висвітлюють це питання. Науковий аналіз підстав кримінальної відповідальності народних обранців проводили Л. Р. Наливайко, О. І. Радченко, О. Д. Чепель, В. М. Шаповал, В. Ф. Погорілко, В. П. Колісник, Н. Г. Григорук, Ю. О. Фрицький та інші автори.

Теоретичні засади відповідальності депутата як члена колегіального органу розроблялися ще класиками світової політико-правової думки. Термін «відповідальність» був вперше введений у правову науку Томасом Гоббсом (XVII ст.), який використовував його в контексті абстрактної відповідальності громадян, які об'єднані «суспільним договором», за діяння своєї держави [3, с. 12].

Згідно з конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) від 27 жовтня 1999 року особа вважається притягнутою до кримінальної відповідальності з моменту винесення постанови про притягнення цієї особи як обвинуваченого і пред'явлення їй обвинувачення, а гарантії депутатської недоторканності поширюються на народного депутата України з моменту складення ним присяги і діють тільки на період його повноважень [4].

Загальний статус депутата пропонує і загальну відповідальність парламентарія, наприклад, при укладенні ним трудових чи цивільно-правових угод. Спеціальний статус депутата містить особливі повноваження та гарантії діяльності, що свідчить про підвищену відповідальність народного обранця. Під час дослідження відповідальності депутата, слід звернути увагу на такий вид юридичної відповідальності, як кримінальна. Питання про кримінальну відповідальність члена парламенту має важливе практичне значення, тому що воно пов'язане із завданнями зміцнення законності в державі [5]. Найбільш поширеним є визначення кримінальної відповідальності як обов'язку особи, що скоїла злочин, зазнати заходів державного примусу [6, с. 98].

Президент України у поданні до Конституційного Суду України зазначив, що недоторканність народних депутатів України передбачає спеціальні умови притягнення їх лише до кримінальної відповідальності і не поширюється на їх притягнення до адміністративної відповідальності.

Народний депутат, як і будь-яка інша особа, може бути притягнений до адміністративної відповідальності, якщо це не пов'язано із застосуванням до нього арешту чи затримання. Депутатська недоторканність не поширюється на вжиття до народного депутата України заходів впливу, спрямованих на безпосереднє припинення вчинюваного ним злочину (правопорушення) та на фіксацію факту злочину (правопорушення). Такі заходи мають застосовуватися негайно, оскільки їх невиконання призведе до порушення прав і свобод громадян, унеможливить практичну реалізацію ними свого права на судовий захист [7].

Історичний розвиток зумовив те, що, незважаючи на термінологічну невизначеність та змістовну неоднорідність питання парламентських привілеїв, більшість держав закріпили дві основні категорії привілеїв для депутатів: 1) принцип невідповідальності за сказане депутатом (свобода висловлювань, або індемнітет); 2) принцип недоторканості (свобода від арешту, або імунітет) [8].

На даний час на розгляді Верховної Ради України перебуває законопроект, який вніс Президент П. Порошенко, як суб'єкт права законодавчої ініціативи, «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів)». Метою законопроекту, згідно з пояснювальною запискою до даного законопроекту є вдосконалення положень Конституції України щодо недоторканності народних депутатів України та суддів і приведення відповідних положень Основного Закону України у відповідність із міжнародними стандартами [9].

Глава 35 Регламенту Верховної Ради України відображає процедуру надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт народного депутата України [10]. Дана процедура складається з таких етапів:

- внесення подання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт, що ініціюється прокурором. При цьому щодо кожного виду запобіжного заходу подається окреме подання;
- надання письмового пояснення народних депутатів;
- висновок комітету щодо надання згоди Верховною Радою на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт;
- розгляд Верховною Радою України питання про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт. Рішення про надання згоди на притягнення до кримінальної відповідальності, затримання чи арешт Верховна Рада України приймає відкритим поіменним голосуванням більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформляється постановою Верховної Ради України. Про прийняте рішення Голова Верховної Ради України негайно повідомляє Генерального

прокурора України чи виконувача обов'язків Генерального прокурора України.

Нажаль, часто ми стикаємося з тим, що кримінальні справи щодо народних депутатів не порушуються, а якщо порушуються, то згодом закриваються. Навіть, якщо депутата затримано на місці вчинення ним злочину, це все одно унеможлиблює застосування до нього заходів примусу без попередньої згоди на це Верховної Ради України, адже Основний Закон гарантує їм недоторканість на весь строк депутатських повноважень. Чи справедливо це?

Свобода висловлювань (індемнітет) передбачає захист від усіх форм відповідальності за дії, вчинені під час виконання депутатських функцій. На основі принципу індемнітету конституюється специфічна форма депутатських привілеїв, спрямована на захист позиції парламентарів, особливо під час відносин з органами виконавчої влади. Практика парламентаризму демонструє, що запровадження таких застережних заходів не є безпідставним. Незважаючи на те, що звуження обсягу індемнітету не є поширеною практикою, його запровадження в деяких країнах пов'язане із необхідністю запобігати потенційно можливим зловживанням з боку депутатів. Можливість зняття індемнітету парламентаріїв передбачена законодавством Данії, Фінляндії, Чехії, Німеччини, Греції, Угорщини, Мальти, Нідерландів, Швейцарії, Великобританії [8].

Відсутність чіткого розуміння змісту і меж депутатського імунітету в законодавстві України призвело до того, що це право та привілеї народного депутата почало тлумачитися занадто широко, як повна непідвладність народних депутатів силі законів. Як результат – залишаються непокараними депутати – винні у дорожньо-транспортних пригодах, навіть у випадках, коли є загиблі, так і у серйозних економічних злочинах, розслідування яких закривається відразу з набуттям підозрілою особою статусу народного депутата. В зв'язку з цим актуальною є висловлена в юридичній літературі думка: «Загальною світовою тенденцією у розвитку інституту депутатського імунітету є його поступове обмеження. Ця тенденція об'єктивно має знайти відображення і в Конституції та законодавстві України» [11].

У США імунітет поширюється лише на деякі види правопорушень і діє в період перебування парламентарія на сесії та в дорозі на сесію і назад: «Сенатори і представники одержують за свою службу винагороду, яка встановлюється законом і виплачується казначейством Сполучених Штатів. У всіх випадках, за винятком державної зради, тяжкого злочину та порушення громадського порядку, вони мають привілеї свободи від арешту під час їхньої присутності на сесії відповідної палати й під час прямування туди та повернення звідти; за жоден виступ або участь у дебатах у кожній палаті з

них не може бути спитано в якомусь іншому місці» (ч. 1 розд. 6 ст. I Конституції США 1787 р.) [12].

Порівнюючи законодавство багатьох зарубіжних держав, зокрема Фінляндії та Швеції, можна констатувати, що така згода парламенту на притягнення його члена до кримінальної відповідальності взагалі не потрібна, коли мова йде про затримання депутата на місці вчинення злочину (Бельгія, Франція, Норвегія тощо), а також у випадку вчинення ним злочинів, що відносяться до категорії тяжких (США, Філіппіни, ін.) [13, с. 117].

У правових державах демократія формується завдяки базису, який складається, в основному, з певних соціальних та економічних чинників. Ключовим фактором є безпека громадян від вчинених щодо них правопорушень. Для побудови міцного суспільства, потрібно щоб кожен громадянин отримував захист своїх прав з боку держави. Незалежно від статусу, ніхто не може порушувати прав та свобод людини, передбачених в Конституції України. Це дотримання стосується усіх та кожного хто є громадянином та перебуває на законних підставах в Україні, в тому числі народних депутатів України.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Закон України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.

3. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. канд. юрид. наук / Наливайко Л. Р. – К., 1999. – 180 с.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість) від 27.10.1999 р. № 9-рп/99: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-99>.

5. Чепель О. Д. Кримінальна відповідальність народного депутата України: питання теорії та практики / О. Д. Чепель // Університетські наукові записки, 2011. – № 2 (38). – С. 267 – 272.

6. Вереша Р. Поняття та підстави кримінальної відповідальності / Р. Вереша // Право України. – 2006. – № 12. – С. 97 – 103.

7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч.1, ч.3 ст. 80 Конституції України, ч.1 ст. 26, ч.1, ч.2, ч.3 ст. 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення ч. 3 ст. 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканості) від 26.06.2003 р. № 12-рп/2003: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-03>.

8 Інформаційно-аналітичне дослідження Підготовлено Лабораторією законодавчих ініціатив. Депутатські привілеї: зарубіжний досвід та пропозиції для України:

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://parlament.org.ua/docs/files/8/1174577340_ans.pdf.

9. Пояснювальна записка до проекту закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів країни та суддів)»:

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53602.

10. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10 лютого 2010 року № 1861-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

11. Погорілко В. Ф. Депутатська недорканість / В. Ф. Погорілко // Урядовий кур'єр. – 2000. – 13 квітня.

12. Конституція Сполучених Штатів Америки 1787 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnstUS.htm>.

13. Амеллер М., Парламенти. Сравнительное исследование структуры и деятельности представительных учреждений 55 стран мира / М. Амеллер : [пер. с англ.] ред. З. И. Луковникова – М.: Прогресс, 1967. – 512 с.

Мацевич Й.О.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Богів Я.С.

*кандидат економічних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Інтенсивна глобалізація світової економіки і міжнародних відносин, рушійною силою якої виступають ТНК, надає особливої актуальності дослідженню сучасного стану їх місця та правового регулювання їх діяльності в рамках системи міжнародного права та національних систем права.

Проблема визначення місця транснаціональних корпорацій між суб'єктами міжнародного права постала зі збільшенням ролі цих підприємств на світові відносини. Коли ТНК стали не просто юридичними особами, а за своєю значимістю їх можна прирівняти до міжнародних корпорацій. Тепер ТНК не тільки впливають на економіку світу, вони будують політичну, а у той же час економічну картину взаємовідносин.

Дана тема знайшла відображення у працях таких вітчизняних економістів: Л. Бакаєва, О. Білоруса, І. Бураковського, А. Гальчинського.

За офіційним визначенням Конференції ООН з торгівлі та розвитку ТНК – це підприємство, що об'єднує юридичних осіб будь-яких організаційно-правових форм і видів діяльності дочірні підприємства, яких розташовані в двох чи більше країнах і провадить єдину політику та загальну стратегію завдяки одному або декільком центрам прийняття рішень (материнській компанії) [1, с.569].

Проте, якщо говорити про «Конвенцію про транснаціональні корпорації», то у статті 2 цієї Конвенції акцентується увага на тому, що у господарському віданні або ж в оперативному управлінні повинно лише знаходитись майно на території двох і більше держав – цього достатньо для набуття юридичною особою статусу транснаціональної [1, с.570]. Отже, якщо виходити з цих визначень, то транснаціональні корпорації – це установи, що провадить свою діяльність у двох чи більше країнах, їхня діяльність ґрунтується на одній політиці, що встановлюється материнською компанією для всіх дочірніх підприємств.

ТНК притаманні такі ознаки: економічно єдина система; група юридичних осіб – самостійних підприємств – суб'єктів господарювання; керівництво і контроль здійснюється з єдиного центру (материнської компанії); корпорація, будучи сукупністю юридичних осіб різної «національності» та інших утворень, наділених правосуб'єктністю за законами різних держав, проте, навіть так звана „національно-державна» належність материнської компанії (центрального офісу) не створює підстав для того, щоб законодавство країни її базування поширювалося на діяльність своїх відокремлених підрозділів - дочірніх товариств, філій та відділень, що розташовані на території інших держав; діяльність ведеться на території кількох держав; відокремлені структурні підрозділи є об'єктами регулювання системи національного права держави, місця їх дислокації, тобто вони є суб'єктами правовідносин, що регулюються міжнародним приватним правом даної держави [2, с.46].

Особливість ТНК проявляється в тому, що вони володіють економічним єдністю при юридичній множинності. Тобто, це - група компаній, створених за законами різних держав, що є самостійними юридичними особами і здійснюють діяльність на території країни, на якій розташовані, але при цьому існує компанія, від якої економічно залежать всі інші підприємства і вона здатна керувати напрямком їхньої діяльності [3].

Інтернаціональний характер діяльності ТНК зумовлює труднощі врегулювання їхньої діяльності за допомогою лише національних законодавств і активізацію зусиль міжнародних організацій з розробки принаймні базових правил та стандартів регулювання діяльності таких утворень [4, с. 258]. Єдиного нормативного акту, який регулював би діяльність ТНК, немає. Першою спробою врегулювання діяльності ТНК є акти ОЕСР від 21 червня 1976 р., до яких належать Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства, а також такі три взаємопов'язаних документи:

- «Керівні принципи для багатонаціональних підприємств»;
- «Національний режим»;

«Стимули й перешкоди для міжнародних інвестицій» [5].

Названі акти ОЕСЕР мають дві особливості. По-перше, до них додано текст, згідно з яким можуть не брати до уваги норми актів, які є неприйнятними для їхнього законодавства. По-друге, вони застосовуються лише у взаємопов'язаності: прийняття одного з трьох документів тягне за собою обов'язкове прийняття двох інших, а процес регулювання здійснюється за використанням усіх трьох документів в їх сукупності [5, с. 158].

Кодекс іноземних інвестицій, у свою чергу, регулює транснаціональний характер інвестиційних угод, вказано, що йдеться про стабілізаційні гарантії, які у свою чергу містить посилання на транснаціональне право («*lex mercatoria*»). У загальному вигляді його можна представити як сукупність різних за походженням та змістом правових норм, які використовують учасники міжнародного торгового обороту для задоволення потреб міжнародної торгівлі. Щодо цього існує три основні концепції стосовно змісту транснаціонального права. Перша представляє його як автономний, незалежний правопорядок. Друга характеризує транснаціональне право як сукупність норм, які можуть функціонувати як альтернатива національному законодавству. Нарешті, третя концепція передбачає його як сукупність норм, які потрібні застосовуватись державами для врегулювання характерних міжнародних відносин [7].

У 1974 р. резолюцією ООН затверджено Хартію економічних прав та обов'язків держав, норми якої спрямовані на захист економічних прав країн, що розвиваються, на обмеження діяльності ТНК. Відповідно до неї кожна держава має право в межах своєї юрисдикції регулювати й контролювати діяльність ТНК. Того ж року було створено міжурядові комісії ООН з транснаціональних корпорацій та Центр із ТНК, які почали розробляти Кодекс поведінки ТНК. Кодекс міститиме рекомендаційні норми («м'яке» право). Насамперед, у ньому визначатиметься поняття ТНК, принципи їхньої діяльності, зокрема повага суверенітету країн, в яких вони здійснюють свою діяльність; підпорядкування законам цих країн, наприклад, щодо обмеження ділової практики, дотримання положень із передачі технологій та ін. На думку ООН, це було єдиним способом забезпечити контроль над діяльністю ТНК, а тим самим зменшити їх вплив на політику [8, с. 429].

У 1974 р. в рамках ЕКОСОП були створені Комісія з ТНК та Центр з ТНК, що мали розробити кодекс поведінки ТНК – це був схожий до попереднього нормативно-правовий акт. Цей кодекс має рекомендаційний характер, незастосування його принципів та правил не тягне за собою будь-яких юридичних санкцій. Відповідно до закладених у ньому принципів, ТНК не можуть втручатися у внутрішні та міжурядові відносини, мають поважати

місцеве законодавство і культурні традиції, права людини та уникати корупції. Їх діяльність не повинна заважати досягненню національних цілей економічного розвитку, порушувати конкурентне та податкове законодавство. Крім того, ТНК мають розкривати корпоративну інформацію, включаючи фінансову звітність, для широкого загалу приймаючої країни. Національний режим надається ТНК лише у випадку, якщо вони відповідають національним економічним програмам розвитку. Однак Кодекс дотепер не прийнятий [8, с.430].

Отже, нечисленні міжнародно-правові документи є або регіональними, або ж їх норми не мають імперативного (обов'язкового) характеру. Так, регіональна Декларація про міжнародні інвестиції та багатонаціональні підприємства від 21 червня 1976 р., Керівні принципи для багатонаціональних підприємств (додаток до Декларації) мають диспозитивний характер. Ці документи включають, зокрема, такі правові принципи, як дотримання норм міжнародного права; підпорядкованість праву країни перебування; співробітництво з країною перебування. Але через їх необов'язковість не мають великого впливу на врегулювання відносин між державами та ТНК [9, с. 130]

ТНК на сьогодні є потужними гравцями міжнародних економічних відносин. Проаналізувавши викладений матеріал та деякі з нормативно-правових актів, видно, що необхідна міцна законодавча база для поліпшення існуючої ситуації – на сьогодні не прийнято універсальних правил та норм імперативного характеру щодо регулювання діяльності ТНК; існуючі міжнародні нормативні акти носять декларативний характер, оскільки очевидно є нестача механізмів для їх реалізації [10, с. 20]. Тому перед світовою економікою загалом та для поліпшення якості міжнародних відносин у частині, що стосується діяльності ТНК, на сьогодні є завдання – створення ефективної бази системи заходів правового регулювання як на державному так і на міжнародному рівнях їх практичної діяльності.

1. Делінський О. А. Міжнародна правосуб'єктність транснаціональних корпорацій / О. А. Делінський. – Актуальні проблем держави і права. – Київ – 2017. – С. 566-572.

2. Кохан І. І. Поняття та юридичні ознаки транснаціональних корпорацій / І. І. Кохан // Науково-інформаційний вісник. – 2009. – № 1. – С. 45–48

3. Дутка С. М. Діяльність транснаціональних корпорацій, як основних суб'єктів міжнародної економіки / С. М. Дутка. – Чернівецький Національний Університет ім. Ю.Федьковича. – Електронне джерело. – [Режим доступу]: <http://intkonf.org/dutka-sm-diyalnist-transnatsionalnih-korp>.

4. Чубарев В.Л. Міжнародне економічне право: підруч. \ В. Л. Чубарев. – К.: Хрінком Інтер, 2009. – 368 с.

5. Кравчук Г.В. ТНК і національні держави: роль і місце в сучасній міжнародній системі/ Г.В. Кравчук, О.С. Гаврилечко. – Наук. стаття – Електронне джерело. – [Режим доступу]: <http://www.nbuv.gov.ua/>

6. Гайворонський В. М., Жушман В. П. – Міжнародне приватне право // Навч. посібник // Київ. – Юрінком Інтер. – 2007. – 258 с.

7. Матросова І.Ю. Виявлення особливостей правового регулювання діяльності транснаціональних корпорацій/ І.Ю. Матросова. – Молодий вчений. – № 5(32). – травень, 2016. – С. 428 – 432.

8. Транснаціональні корпорації в міжнародному праві // Київський студентський журнал міжнародного права. – 2007. – № 7. – С. 123-138.

9. Асосков А. В. Проблемы правового регулирования транснациональных компаний / А. В. Асосков // Юридический мир. – 2010. – № 8. – С. 18–23.

Мороз А. О.

*Студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРАВО ВЕТО ПРЕЗИДЕНТА: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У контексті здійснення в Україні політико-правової реформи важливе місце посідають проблеми удосконалення роботи парламенту, удосконалення законодавчого процесу. Сьогодні стає дедалі очевидним, що ефективність і дієвість законів залежить від того, наскільки є чіткими і узгодженими норми щодо їх ініціювання, розгляду, прийняття. У зв'язку з цим особливого значення набуває осмислення участі Президента з точки зору суб'єкта, що наділяється широкими повноваженнями у законодавчому процесі та його виключного права накладення вето на законопроекти [1, с. 39].

Практично у всіх країнах світу глава держави здійснює значний вплив на розробку та прийняття законів. Він володіє правом законодавчої ініціативи, правом промульгації (підписання та оприлюднення законів) та правом вето. В одних країнах (Мексика, Польща, Росія, Туніс, Україна, Угорщина) глава держави наділений правом законодавчої ініціативи, в інших (Болгарія, Румунія, США, Франція) – він цього права не має [2, с. 176].

В юридичній літературі термін “вето” визначається як відмова глави держави санкціонувати або підписати і оприлюднити прийнятий парламентом, але такий, що не набув чинності, закон і повідомити про це парламент з викладенням відповідних причин. Виділяють:

– абсолютне вето глави держави, яке означає його несхвалення (не затвердження) прийнятого парламентом акту (закону), що спричиняє неможливість набуття ним чинності. Президенти змішаних республік таким правом не наділені (зазвичай його мають монархи);

– відкладальне вето, яке означає несхвалення президентом прийнятого парламентом закону і тим самим – відкладання набирання або створення певних передумов не набирання ним чинності. Законопроект, прийнятий з дотримання вказаних в конституції умов, стає законом іноді навіть без затвердження главою держави. Всі президенти республік зі змішаною формою правління мають право відкладального вето;

– вибіркоче вето – право президента опротестувати окремі статті законопроекту, прийнятого парламентом. Як відмічають науковці, це явище нехарактерно для світової практики застосування права вето [3, с. 61-62].

Підписаний закон голова Верховної Ради України невідкладно направляє Президентові України. Президент України протягом п'ятнадцяти днів після отримання ним закону підписує його, беручи до виконання, та офіційно оприлюднює його, або повертає закон разом із своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями до Верховної Ради України для повторного розгляду. У разі, якщо Президент України протягом встановленого строку не повернув закон для повторного розгляду, закон вважається схваленим Президентом України і має бути підписаний та офіційно оприлюднений [4, с. 285].

У тому випадку, коли Президент України все-таки застосував право вето щодо прийнятого Верховною Радою закону і у визначений ч. 2 ст. 94 Конституції України строк повернув закон до Верховної Ради зі своїми вмотивованими і сформульованими пропозиціями, наслідком цього є скасування результатів голосування за закон у цілому і відкриття процедури його повторного розгляду у Верховній Раді. Закон, повернений Президентом України до Верховної Ради для повторного розгляду, після його підготовки в головному комітеті розглядається позачергово на пленарному засіданні Верховної Ради не пізніш як через 30 днів після його повернення з пропозиціями Президента України, якщо Верховною Радою не прийнято іншого рішення [4, с. 285].

Як передбачено у Конституції України, Президент є гарантом її додержання, отже використання ним права вето попереджає прийняття таких законодавчих актів, які порушують Основний Закон [5, с. 88]. Конституція України в статті 94 передбачає у Президента України право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів, з наступним поверненням їх на повторний розгляд. Повертаючи закон, Президент України повинен мотивувати свої зауваження, а також сформулювати конкретні пропозиції щодо його поліпшення. Якщо під час повторного розгляду закон буде повторно прийнятий Верховною Радою України не менш як двома третинами від її конституційного складу, Президент зобов'язаний його підписати та офіційно оприлюднити протягом десяти днів [6].

В практиці існують випадки, коли Президент України і сам декілька разів порушував норми Конституції щодо строків повернення законів. Наявність цієї проблеми зрозуміло пов'язана із відсутністю законодавчого закріплення (прогалини у Конституції) детального механізму реалізації права вето та відповідальності за порушення відповідних норм. У Конституціях деяких держав, зокрема, у США є схоже правило: якщо Президент у встановлений строк не підписує закон і не накладає на нього вето, то закон вступає в силу і без підпису Президента [5, с. 89].

Додатковою серйозною проблемою у справі накладення Президентом України вето на закони є зволікання з підписанням Президентом законів, які були прийняті із подоланням вето. Схожа ситуація мала місце у законодавчій практиці в Україні, зокрема, щодо підписання закону України «Про місцеві державні адміністрації» [5, с. 9].

Підсумовуючи вищесказане, слід зауважити, що на даний час не існує законодавчого акта, який би юридично оформлював вето Президента. Було б доцільно оформлювати вето Президента указом глави держави, оскільки таке рішення тягне за собою суттєві юридичні наслідки. Також, вважаємо, що офіційне оприлюднення таких актів сприяло б відкритості та демократизації державної влади.

1. Погорелова З. О. Право вето в практиці українського і міжнародного парламентаризму / З. О. Погорелова // Порівняльно-аналітичне право. – Ужгород, 2015. – № 4. – С. 39 – 42.

2. Кириченко В. М. Порівняльне конституційне право: модульний курс: навчальний посібник / В. М. Кириченко, О. М. Куракін – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 256 с.

3. Мазур Д. В. Особливості застосування президентом права «вето» щодо законів, прийнятих парламентом в республіках зі змішаною формою правління / Д. В. Мазур // Форум права. – 2006. – № 1. – С. 61 – 65.

4. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Е. Теліпко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 568 с.

5. Манюк П.Т. Право вето Президента України у контексті правової охорони конституції України / П. Т. Манюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – №3-2. – С. 87 – 89.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

Ольховська А.-М. А.

*Студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України – єдиний орган конституційної юрисдикції в Україні, що є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Завданням Конституційного Суду України є гарантування верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України [1]. Варто зазначити, що вступаючи на посаду, судді Конституційного Суду складають присягу на засіданні Верховної Ради, яке проводиться за участю Президента України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України. Статус судді Конституційного Суду України визначається Конституцією, Законом України «Про Конституційний Суд України» та законами України щодо статусу суддів [2, с. 320].

Виходячи з особливого місця Конституційного Суду України в державному механізмі України, вимоги щодо кандидатів на посади суддів є досить високими [3, с. 331]. Конституційний Суд України складається з вісімнадцяти суддів Конституційного Суду України. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду України. На суддів Конституційного Суду України поширюються гарантії незалежності та недоторканності, підстави щодо звільнення з посади, та вимоги щодо несумісності [4]. Ніхто не має права припинити повноваження судді, крім випадків передбачених Конституцією України та чинним законодавством [2, с. 332].

Суддя Конституційного Суду України призначається строком на дев'ять років без права бути призначеним повторно, це регламентовано статтею 9 Закону України «Про Конституційний Суд України» [1].

Порядок призначення суддів Конституційного Суду України наступний:

1) Президентом України: відповідно до статті 6 Закону України «Про Конституційний Суд України» Президент України проводить консультації з Прем'єр-міністром України та Міністром юстиції України, щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України. Призначеною на посаду судді Конституційного Суду України вважається особа, про призначення якої

видано указ Президента України, що скріплюється підписами самого Президента України, а також Прем'єр-Міністра України та Міністра юстиції України [1].

Опрацювавши Конституції іноземних держав ми прослідкували, що не лише в Україні судді Конституційного Суду України призначаються Президентом. До прикладу, Конституційний Суд Республіки Молдови складається з 6 суддів, двоє з яких призначаються Президентом Республіки Молдова [5]. Конституційний Суд Італійської Республіки складається з 15 суддів, 5 з яких призначається Президентом. Схожа ситуація прослідковується в більшості країнах Європи (наприклад, Франції [6], Республіці Казахстан [7], Чехії [8, с. 542] і т. д.).

2) Верховною Радою України: Верховна Рада України призначає суддів Конституційного Суду України таємним голосуванням шляхом подання бюлетенів. Пропозиції щодо кандидатур на посади суддів Конституційного Суду України вносить Голова Верховної Ради України, а також може вносити не менш як 1/4 народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України. При цьому депутат має право поставити підпис під пропозицією про висунення лише однієї кандидатури і ці підписи депутатів не відкликаються. Призначеними на посади суддів Конституційного Суду України вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів депутатів, але більше половини голосів депутатів від конституційного складу Верховної Ради України [1].

Звертаючись до Конституцій іноземних держав таких як: Угорщини, Литовської Республіки, Словенії, Грузії, та інших, можна побачити аналогічну ситуацію. Тобто парламент або інший відповідний законодавчий орган призначає певну кількість суддів Конституційного Суду. Однак, Європейська комісія з питань ефективності правосуддя аргументує зовсім протилежну думку. У своїй доповіді «За демократію через право» вона зазначає, що участь Парламенту в процесі призначення суддів може спричинити політизацію суддів. Саме тому, враховуючи європейські стандарти, добір суддів повинен базуватися на заслугах, з урахуванням їхньої кваліфікації, внутрішніх якостей (чеснот), здібностей та результатів їхньої праці загалом [9].

3) З'їздом суддів України: з'їзд суддів України за пропозицією делегатів з'їзду відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх делегатів з'їзду визначає кандидатури на посади суддів Конституційного Суду України для включення в бюлетені для таємного голосування. Призначеним на посаду судді Конституційного Суду України вважається кандидат, який в результаті таємного голосування одержав більшість голосів від числа обраних делегатів з'їзду суддів України [1].

Як показує практика, більшість іноземних держав закріплюють на законодавчому рівні положення про те, що певна кількість суддів Конституційного Суду або іншого органу конституційної юрисдикції, повинна призначатися незалежним органом, який включає в себе достатню кількість кваліфікованих суддів. Багато Європейських країн, незалежно від того, яка система призначення суддів у них існує, створили певні спеціалізовані органи, що регулюють порядок призначення та звільнення суддів. У нас таким органом є з'їзд суддів України [10, с. 190].

Чинне законодавство України регламентує, що відбір кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку, дане твердження закріплене статтею 148 Конституції України [4].

Отже, Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. Діяльність Конституційного Суду України визначається Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України». Порядок призначення суддів Конституційного Суду України регламентується та закріплюється Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України». Здійснюючи конституційне правосуддя, Конституційний Суд України фактично забезпечує точне та офіційне тлумачення законів України та інших нормативно-правових актів. Саме тому роль Конституційного Суду України, зокрема суддів даного суду, є досить важливою та необхідною.

1. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-вр>.

2. Ковальський В. С., Білоус В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: навчальний посібник / За заг. ред. В., С. Ковальський. – Київ: Видавництво «Віда», 2002. – 420 с.

3. Колісник В. П. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За заг. ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Харків: Видавництво «Право», 2008. – 543 с.

4. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

5. Конституція Республіки Молдови від 29.07.1994 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.constcourt.md/pageview.php?l=ru&idc=106>.

6. Конституція Республіки Франція від 04.10.1958 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.assembleenationale.fr/connaissance/constitution.asp>.

7. Конституція Республіки Казахстан від 30.08.1995 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.

8. Ústavný zákon č. 25.11.1992 r. o zániku České // Sbierk zákonů Č. – Praha, 1992 r. – S. 3158 – 3159. – Č. 542.

9. Доповідь Європейської комісії щодо призначення суддів «За демократію через право» від 16.03.2007 р. / Доповідь ухвалено Венеціанською комісією на 70 пленарному засіданні / Висновок № 403/2006. – CDL – AD (2007) 028.

10. Ковалів М. В. Місце Конституційного Суду в системі судових органів / М. В. Ковалів // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 7. – С. 189 – 197.

Павлишин І. З.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-науковий інститут права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

СУБ'ЄКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ

Після проголошення Україною своєї незалежності, конституційного закріплення її статусу як соціально-демократичної держави та визначення стратегічного курсу на входження до Євросоюзу було обумовлено об'єктивну необхідність вдосконалення національної системи законодавства. Через те проблема права законодавчої ініціативи стала досить актуальною.

В науковій літературі зустрічаються такі визначення даного терміну. В. В. Кравченко розуміє під ним – офіційне внесення до Верховної Ради України уповноваженим суб'єктом законопроекту або пропозиції чи поправки до законопроекту [1, с. 302]. Л. Т. Кривенко вважає, що під законодавчою ініціативою слід розуміти право вносити готові законопроекти і пропозиції про розробку і прийняття нових законів, скасування та зміну діючих [2, с. 31]. Такі науковці як, М. А. Краснов і В. А. Кряжков, визначають законодавчу ініціативу як перший етап законодавчого процесу, що означає внесення законопроекту на розгляд до законодавчого органу уповноваженою на те особою або органом – суб'єктом законодавчої ініціативи [3, с. 86].

Наявність у суб'єкта права законодавчої ініціативи означає, що парламент зобов'язаний розглянути внесену даним суб'єктом пропозицію про видання закону або його проект. Але зрозуміло, парламент не зобов'язаний прийняти відповідний закон, але може прийняти його зовсім в іншому вигляді, ніж пропонувалося [4].

Коло суб'єктів права законодавчої ініціативи різний у різних країнах і визначається найчастіше конституціями. Наприклад: в Болгарії правом законодавчої ініціативи користуються будь-який народний представник і Рада міністрів (ст. 87 Конституції); в Словаччині законопроекти можуть вносити комітети Національної ради, депутати, Уряд (ч. 1 ст. 87 Конституції); в Німеччині законопроекти вносяться Федеральним урядом, депутатами Бундестагу та Бундесратом (ч. 1 ст. 76 Основного закону); в Чехії проект закону можуть внести депутат, група депутатів, Сенат, Уряд або представництво вищої самоврядної територіальної одиниці (ч. 2 ст. 41 Конституції); в Румунії право законодавчої ініціативи належить Уряду, депутатам, сенаторам, а також не менш ніж 250 тис. виборців (пропозиція першого ч. 1 ст. 73 Конституції); в Мексиці воно належить Президенту

Республіки, депутатам і сенаторам Федерального конгресу, законодавчим органам штатів (ст. 71 Конституції) [4].

В державах Західної Європи – право вносити проекти законів на розгляд парламенту має лише уряд (Австрія, Болгарія, Греція, Іспанія, Італія, Німеччина, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Чехія). В окремих країнах Європейського Союзу право внесення законопроектів на розгляд парламенту закріплено за окремими членами уряду – Прем'єр-міністром (Франція), членами уряду (Болгарія) або міністрами (Кіпр). Глава держави наділений правом законодавчої ініціативи у небагатьох країнах, зокрема – в Естонії (лише щодо проектів про внесення змін до Конституції Естонії) Латвії, Литві, Нідерландах, Польщі, Угорщині [5].

Окрім органів виконавчої влади, право внесення законопроектів на розгляд парламенту в усіх країнах Європейського Союзу закріплено за членами парламенту (Австрія, Болгарія, Данія, Естонія, Італія, Литва, Нідерланди, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Чехія), групами депутатів та фракціями (Латвія, Німеччина, Польща тощо), комітетами (Естонія, Латвія, Словаччина, Угорщина). У державах з федеративним устроєм та країнах, до складу яких входять автономні території, право законодавчої ініціативи також надано представницьким органам автономій (самоврядних територій). Серед таких країн, зокрема – Іспанія та Португалія. Право законодавчої ініціативи закріплено за представницькими органами регіонального самоврядування також в Чехії. В Португалії представницькі органи автономій загалом не мають права ініціювати будь-які інші проекти, крім проектів, пов'язаних із статусом відповідних автономних регіонів (Азорських островів та Мадейри). Досить поширеною у країнах Європейського Союзу також є практика закріплення права законодавчої ініціативи за виборцями. Виборці визнаються суб'єктами права законодавчої ініціативи, зокрема, в Австрії, Іспанії, Італії, Латвії, Литві, Польщі, Португалії, Румунії, Словенії, Угорщині [5].

С. М. Гусаров говорить, що в Україні законодавча ініціатива розглядається як звернення суб'єкта права законодавчої ініціативи, визначеного Конституцією України, до Верховної Ради України стосовно прийняття нового закону, припинення чинності або зміни чинного закону, яке здійснюється шляхом подання проекту закону на розгляд Верховної Ради України [6, с. 55].

У статті 93 Конституції України закріплюється те, що право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України [7].

У законодавстві окремих зарубіжних країн передбачений інститут народної ініціативи. Це означає, що проект, підписаний встановленою

кількістю громадян, повинен бути прийнятий до розгляду парламентом. Зазначимо, що народна законодавча ініціатива є досить поширеним явищем у Швейцарії, Італії, Австралії, Перу, Іспанії, США, Німеччини. Інститут народної законодавчої ініціативи передбачений конституціями ряду держав з перехідною економікою, а саме, Албанії, Польщі, Словенії, Румунії, Латвії і Литві та інших держав. У різних країнах застосовуються різні вимоги до кількісного складу громадян-виборців, що беруть участь у внесенні в законодавчий орган законопроекту, однак слід зауважити, що це досить великі групи виборців, що мають право вносити від свого імені законопроекти, які представницькі органи державної влади зобов'язані розглядати нарівні з іншими законопроектами [8, с. 41].

В. С. Голубовська, пропонує, що для підвищення якості законотворчого процесу необхідно надати право законодавчої ініціативи Верховному Суду України, як представнику третьої гілки влади – судової системи. Судова гілка влади не має бути усунена від впливу на прийняття законів, так як є правозастосовною, і при застосуванні законів виявляються їх недоліки, невідповідність потребам суспільства. Незалежна судова гілка державної влади повинна мати вплив на прийняття законів щодо судоустрою і судочинства.

Широке обговорення проектів законів громадськістю сприяло би прозорості прийняття законів і реалізації законодавчого права громадян.

Участь народу, як суб'єкта законодавчої ініціативи, може відбуватися через обговорення на стадії до розгляду і прийняття закону, шляхом звернень до Верховної Ради України чи Президента України. Розвиток інформатизації розширює та спрощує можливості це зробити. Проте насправді зараз ні громадяни, ні їх об'єднання не мають впливу на законотворчі процеси. Процес громадського обговорення більшою мірою носить формальний порядок. Процес подачі зауважень до законопроекту від громадських організацій і фізичних осіб надто складний. Інформатизація процесу творення законів має спростити процедуру внесення зауважень і поправок до законів, що приймаються і змін до них. Громадяни України фактично відсторонені від здійснення своєї законодавчої ініціативи, хоча закони, що приймаються, стосуються їх прав, інтересів і саме ними будуть виконуватись. Бажано було б прийняти закон, яким порядок законодавчої ініціативи і участі громадян в цьому процесі був би врегульований. Для перевірки відповідності Конституції України та іншим законам можна організувати правову експертизу ініціатив громадян.

Законотворча діяльність суб'єктів законодавчої ініціативи на сучасному етапі розвитку нашої країни не вирізняється стабільністю та використанням внутрішніх резервів для самовдосконалення, що зумовлено недостатністю і

слабкістю теоретико-правових та прикладних розробок у цій сфері, підміною науково зумовлених підходів політичним прагматизмом, відсутністю необхідної системності у формуванні законодавчого процесу парламенту. Таким чином, назріла необхідність у прийнятті спеціального закону, спрямованого на врегулювання законодавчого процесу, у консолідації положень, що накопичилися завдяки багаторічному досвіду законотворення в Українській державі [8]. Через це значна кількість дослідників одностайна у думці про необхідність прийняття Закону України “Про нормативно-правові акти”, який дозволить встановити єдині принципи законодавчої діяльності Верховної Ради України і нормотворчості Президента України, органів виконавчої влади та чітку ієрархію нормативних актів за юридичною силою і сферу нормотворчої компетенції різних суб’єктів нормотворчої діяльності в Україні [9, с. 32].

Таким чином, з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу можна говорити про те, що удосконалення конституційних положень, якими визначено перелік суб’єктів права законодавчої ініціативи, мало б здійснюватись доповненням Конституції нормами, які б передбачали можливість внесення виборцями законопроектів на розгляд парламенту [5]. З метою реальної реалізації конституційного права народу України – права суб’єкта законодавчої ініціативи – необхідно прийняти закон про порядок законодавчої ініціативи і участі громадян в цьому процесі, розробити механізм прийняття пропозицій від народу. Також потрібно організувати широке обговорення громадськістю законопроектів, що приймаються, створити ефективний механізм врахування пропозицій від колективів і громадських об’єднань. А також, організувати системне вивчення, аналіз та узагальнення національного та зарубіжного досвіду діяльності суб’єктів законотворчості. Законотворчий процес в Україні не є таким, що чітко регламентований, тому для підвищення якості законів необхідно прийняти Закон України “Про закони та законодавчу діяльність”, який би системно регламентував законотворчу діяльність в Україні [10].

Сьогодні вкрай важливим є вдосконалення системи законотворчої ініціативи. Тому втілення вищезазначених пропозицій допоможе нашій країні зробити важливий крок в побудові громадянського суспільства та правової держави.

1. Кравченко В. В. Конституційне право України : навчальний посібник. – Вид. 6-те, виправл. та доповн. / В. В. Кравченко. – К.: Атіка, 2007. – 512 с.

2. Кривенко Л. Т. Верховна Рада України / Л. Т. Кривенко. – Київ: Ін-Юре, 1997. – 47 с.

3. Краснов М. А. Толковий словник конституційних термінів і понять / М. А. Краснов, В. А. Кряжков. – СПб.: Видавництво «Юридичний центр Пресс», 2004. – 424 с.

4. Страшун Б. А. Конституційне (державне право) зарубіжних країн .В 4 т. Тома 1-2. Частина загальна: Підручник. - 3-е вид., Оновл. і дораб., 2000. – М.: Видавництво БЕК. – 784 с.
5. Ковриженко Д. М. Правове регулювання законодавчого процесу: досвід країн Європейського Союзу та пропозиції для України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://parlament.org.ua/upload/docs/Legislative_process_.pdf.
6. Гусаров С. М. Суб'єкти законодавчої ініціативи в Україні // Наше право. – 2015. – №6. – С. 54-60.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
8. Лебедь Н. В. Стан законотворчої діяльності в сучасній Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/15_2011/29.pdf.
9. Совгиря О. В. Процедура прийняття актів Уряду: конституційно-правові аспекти / О.В. Совгиря // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 87. – С. 29-32.
10. Голубовська В. С. Законотворча діяльність в умовах розвитку інформаційного суспільства: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ippi.org.ua/sites/default/files/13gvvris.pdf>.

Петрів-Буряк А.М.

*аспірант кафедри історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені І. Франка*

УЯВЛЕННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ І ПРАВО В ПРОЕКТІ КОНСТИТУЦІЇ УНР ОТТО ЕЙХЕЛЬМАНА

Декілька років поспіль частина України знаходиться під окупацією, а частина території держави піддана військовій агресії. Проте стан посягання на незалежність України не новий. Поразка національно-визвольних змагань 20-х років минулого століття слугувала початком чергового вторгнення на територію країни та поневолення українського народу. Власне, негативні явища, які відбувалися після поразки національно-визвольних змагань, стали поштовхом до розвитку української політичної еміграції 20-х років ХХ ст., представники якого заснували на території Чехословацької Республіки Український вільний університет – вищий навчальний заклад в еміграції з українською мовою викладання, який надавав не тільки якісну освіту європейського зразка, але й виховував представників наукових шкіл, зокрема, у галузі права.

Університет поставив собі за мету розвиток української емігрантської молоді у кращих моральних, культурних традиціях, залучивши до викладання науковців на той час окупованої України. Тому й не дивно, що курси лекцій читали В. Старосольський, С. Дністрянський, О. Ейхельман та багато інших.

Чітке розуміння процесу розвитку української держави і права дасть можливість українцям визначити себе як націю. Для усвідомлення традиції

українського державотворення, наступності у цьому процесі пропонуємо проаналізувати конституцію як основний закон держави, здійснивши історико-правовий аналіз Конституції УНР та Конституції України, акцентуючи увагу на питаннях прав громадян та взаємовідносин між особою і державою.

Отто Ейхельман був автором проекту Конституції УНР, громадсько-політичним діячем, науковцем-правником, професором Українського вільного університету, представником національно-державницького напрямку.

Конституція Української Народної Республіки – основний закон УНР, прийнятий Центральною Радою 29 квітня 1918 року, в останній день існування Центральної Ради. Конституція УНР проголошувала державну незалежність і територіальну цілісність України, рівність прав громадян, демократичні свободи. Зазначалося, що Республіка визначала Всенародні Збори як вищу законодавчу владу, однак без посади президента.

Основними засадами проекту Конституції УНР були принципи народного суверенітету і федералізму. Ґрунтом самостійної держави, на думку науковця, виступала реалізація демократично-республіканського принципу, який полягає у можливості народу брати участь у вирішенні і виконанні громадських і політичних справ та праці в державі.

Науковець вважав, що держава, як основна політична інституція, має будуватися на організованому та вільному суспільстві, рівних відносинах між державою і громадянством [1].

У проекті Конституції УНР О. Ейхельман запропонував визначати федерацію через об'єднання сформованих раніше на етнічній території України суб'єктів – державних утворень на зразок «малих республік» [3].

У Загальних постановах Конституції УНР у ст. 1 знаходимо те, що «...Українська Народна Республіка, Україна,...проголосила себе... суверенною, самостійною і ні від кого незалежною...». Те ж визначення маємо у Конституції України у ст. 1, а саме: «Україна є суверенна і незалежна...». Отто Ейхельман акцентував на відновленні української держави, зазначивши про це у ст. 1 «Відновивши своє державне право...», у вигляді Української Народної Республіки. Тобто, можна констатувати, що українська держава не створювалася, а саме повертала собі своє ж право на існування як незалежної та самостійної одиниці.

Конституція УНР у ст. 2 декларувала принцип народовладдя, а саме те, що «суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України». Схожість простежуємо у ст. 5 Конституції України, а саме: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ».

Принципу пріоритету прав людини та громадянина відведено не останнє місце у Конституції УНР. Стосовно особистих прав громадян

знаходимо наступне: у ст. 14 Конституції УНР «Громадянин УНР і ніхто інший на території її не може бути покараний смертю, ані відданий яким-небудь карам по тілу, або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підпасти конфіскації майна, як карі». Схожу норму зустрічаємо у сучасній Конституції у п. 2 ст. 28: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню».

Принцип єдиного громадянства знаходимо в обох Основних Законах, а саме у Ст. 8 Конституції УНР: «Громадянин УНР не може бути разом з тим громадянином іншої держави» та у п. 1 ст. 4 Конституції України «В Україні існує єдине громадянство».

Отто Ейхельман надавав питанню національних меншин вагомого значення в контексті їх як важливої ознаки демократичного суспільства. У проекті Конституції УНР зазначалося, що «На території УНР не дозволяється робити жодних перешкод для розвитку культури національних менших в усіх напрямках, що не загрожують державній цілісності УНР».

Принципу особистих свобод відведено чи не найголовніше місце у Конституції УНР. Зокрема, задекларовано у ст. 16 Конституції УНР та звучить так: «Установлюється листова тайна...». До порівняння наводимо цей же принцип у ст. 31 Конституції України: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції». Принцип особистої свободи також знаходимо у ст. 18 «Кожний громадянин УНР і всі інші на її території мають повні свободу перемін місця пробування...». На противагу йому ст. 33 Конституції України маємо: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання...». Ст. 15 Конституції УНР зазначалося: «Домашнє огнище призначається недоторканим», а у ст. 30 Конституції України знаходимо «Кожному гарантується недоторканість житла». У ст. 17 Конституції УНР задекларовано: «Громадянин УНР і ніхто інший на території не може бути обмежений в правах слова, друку, сумління, організації, страйку, скільки він не переступає при тим постанов карного права.», а у ст. 34 Конституції України маємо: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань... Здійснення цих прав може бути обмежене законом...».

Актуальне не тільки для XXI століття питання рівності прав чоловіків та жінок було вирішено нормами обох конституцій. Так, у ст. 11 задекларовано те, що «Ніякої різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право УНР не знає...», а у ч. 3 ст. 24 Конституції України знаходимо те, що «...рівність прав жінки і чоловіка забезпечується...».

Становлення правової держави неможливе без реалізації принципу ефективної системи захисту, незалежності суддів та судів. Науковець зазначав, що судова влада повинна бути повністю автономною від виконавчої.

Особливу роль О. Ейхельман відводив функціонуванню та організації Української Церкви, адже конституційні держави остаточно визнали принцип релігійної свободи. Зокрема, науковець вважав, що важливою є реалізація принципу відокремлення держави від релігійних норм. У п. 3 ст. 35 Конституції України знаходимо відображення правової позиції О. Ейхельмана, а саме: «Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави...».

Проаналізовані норми Конституції УНР та Конституції України дають можливість дійти до висновків, що Конституція УНР цілком відповідала правовим поглядам тодішнього часу, а норми знайшли відображення у сучасному праві уже незалежної України.

Принципи Конституції як фундаментальні засади, що об'єднують її в єдине ціле, визначають її основні ідеї, характер, призначення, соціальну роль і динамічну спрямованість та лягають в основу норм права. Історико-правовий аналіз положень Конституції УНР та сучасної Конституції України та уявлень науковця на державу і право дає можливість ширше розкрити поняття української держави і права в політико-правових поглядах Отто Ейхельмана та науковців-емігрантів, які були викладачами Українського вільного університету.

1. Ейхельман О. Проект Конституції – основних державних законів Української Народної Республіки. – Київ–Тарнів, 1921. – 96 с.

2. Потульницький В.А. Історія української політології. – К.: Либідь, 1992. – С. 212–216

3. Куйбіда В. С., Заєць І. Я. Генеза територіальної організації України: конституційно - правові аспекти. — Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. — 480 с.

4. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – К. : Філософ. і соціол. думка, 1992. – 272 с

Ейхельман О.О. Проект конституції основних державних законів Української Народної Республіки / О.О. Ейхельман. – Київ; Тарнів: СУД, 1921. – 104 с.

Пивовар М.С.

*Магістр права, Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ЛЮСТРАЦІЇ

Безпосередньо термін «люстрація» – *lustratio, piacula, piamenla, caerimoniae* – у первинному значенні в греко-римській міфології означав ритуали очищення від моральної скверни [1; с. 29]. Згодом даний інститут люстрації передбачав собою відсторонення представників однієї політичної еліти від влади з заборонаю зайняття посад через те, що вони представляли політичний режим, викритий у злочинах проти людини.

В Україні термін «люстрація» зустрічається в другій половині XVI – першої половині XVII ст. на Волині. В той період на території Волині було три типи землеволодіння – приватне, державне і церковне. Тоді під люстрацією розуміли описання державних землеволодінь та різновид описово-статистичної документації. Саме слово «люстрація» у цей час означає докладно «оглядати» або «вивчати»[2; с. 8].

Сучасне розуміння терміну люстрації несе в собі дискусійний характер. Однак, багато дослідників сходяться до спільної думки, що термін люстрація розкриває зміст «усунення індивідів від політичного життя або юридичне покарання за минулі дії під час попереднього режиму»[3].

Сьогодні під люстрацією розуміють не, що інше як очищення влади. Згідно Закону України «Про очищення влади» люстрація - це встановлена Законом або рішенням суду заборона окремим фізичним особам обіймати певні посади в органах державної влади та органах місцевого самоврядування [4]. В умовах сучасної демократизації, яка і сьогодні триває в нашому суспільстві, громадяни по-різному ставляться до процедури люстрації. В перші роки незалежності України громадськість не так активно, як в європейських країнах підтримало ідею очищення влади через вплив радянської ідеології на свідомість українців.

Основна мета, яка покликана здійснювати люстрація—це забезпечення балансу між демократичним суспільством та фундаментальними правами людини.

Для успішного проведення процедури очищення влади, як засвідчує європейський досвід важливим є його законодавче забезпечення. Національний закон «Про очищення влади» містить ряд юридичних недоліків. Окремі положення закону суперечать конституційним правам людини і громадянина та ставлять під сумнів ті демократичні цінності, які люстрація покликана захищати. Одним з недоліків у своєму висновку Венеціанська комісія вказала на те, що в Україні не створено незалежного

органу по очищенню влади. На сьогодні його функцію здійснює Департамент з питань люстрації при Міністерстві юстиції України. Основним завданням останнього є: 1) забезпечення ефективного виконання завдань та здійснення повноважень Міністерства юстиції України під час формування і реалізації державної політики з питань очищення влади (люстрації); 2) сприяння здійсненню процесу очищення влади та відновлення довіри до державних органів та органів місцевого самоврядування; 3) сприяння недопущенню до участі в управлінні державними справами осіб, які своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю здійснювали заходи (та/або сприяли їх здійсненню), спрямовані на узурпацію влади, підрив основ національної безпеки і оборони України або протиправне порушення прав і свобод людини; 4) забезпечення здійснення заходів щодо співпраці Міністерства юстиції України з державними органами, Громадською радою з питань люстрації при Міністерстві юстиції України, громадськістю та іншими інститутами громадського суспільства з питань очищення влади (люстрації); 5) забезпечення проведення перевірок, передбачених Законом України «Про очищення влади»; 6) забезпечення формування та ведення Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону України «Про очищення влади»[5].

Тому, для проведення успішної люстрації в Україні необхідним є: 1) створення незалежного державного органу у боротьбі за очищення влади; 2) збереження документів, на основі яких можна встановити факт причетності до злочинного режиму, як приклад Інституту національної пам'яті в Польщі; 3) забезпечення контролю з боку громадянського суспільства; 4) виключити із національного закону положення про люстрацію суддів, що регулює інший закон; 5) запровадити індивідуальну, а не колективну відповідальність; 6) звузити коло осіб, які підпадають під люстраційну перевірку.

Інститут люстрації є важливим правовим явищем, який покликаний забезпечувати фундаментальні права і цінності громадянського суспільства.

1. Henri Hubert & Marcel Mauss. *Essai sur la nature et la fonction du sacrifice* // *Année sociologique*. – 1899. – No 2. – 86 pp.

2. *Volumina legum*. – Petersburg, 1859. –Т. I. – S. 286–287; Люстрації королівщин українських земель XVI–XVIII ст. / Упор. Р.Майборода. – К., 1999. – 600 с.

3. P. Goble, 'Analysis from Washington—Toward Collective Innocence?', Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) Report, May 1996, Available at: <http://www.rferl.org>.

4. Закон України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 р. №1682-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-18>.

5. Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України:[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/51341>.

Пірко О. А.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОРЯДОК ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Конституція займає особливе місце в правовій системі України. Її норми мають найвищу юридичну силу і є нормами прямої дії.

Конституцію України не можна ототожнювати зі звичайним (ординарним) законом. Вона є Основним Законом України, і цей статус визначено в її преамбулі. Конституція України – правовий стандарт (еталон) правової демократичної держави, якому мають відповідати всі інші нормативно-правові акти, з одного боку, та “візитівка” держави, з іншого. Цей документ повинен бути взірцем високої юридичної техніки, системності, логічності викладення її змісту, не містити правових колізій [1, с. 75].

Порядок внесення змін до Конституції України визначається у Розділі XIII. Проаналізувавши цей розділ, можна сказати, що Конституція України належить до «жорстких», важко змінюваних правових актів і вона може бути змінена лише у особливому порядку. Зміни до Конституції України вносяться Законом України.

Конституційна процедура передбачає загальний і спеціальний (інституційний) порядок їх внесення. Перший обумовлює, що відповідний законопроект може бути поданий до Верховної Ради України лише передбаченими Основним Законом держави суб'єктами: Президентом України або не менш як третиною народних депутатів від конституційного складу парламенту України (ст. 154) [2]. Далі за визначеною процедурою розгляду він ухвалюється більшістю від конституційного складу Верховної Ради України [3, с. 1076 – 1077].

Спеціальний (інституційний) порядок передбачає внесення конституційних змін до окремих розділів Основного Закону, зокрема до розділів I «Загальні засади», III «Вибори. Референдум», XIII «Внесення змін до Конституції України». Відповідний законопроект подається до парламенту також Президентом України або народними депутатами, але їхня кількість повинна становити не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України. Цей законопроект після позитивного висновку Конституційного Суду України приймається не менш ніж двома третинами від конституційного складу парламенту й затверджується як закон

всеукраїнським референдумом, ініційованим Президентом України (ч. 1 ст. 156) [2].

Існують різні підходи науковців до визначення етапів прийняття закону про внесення змін до Конституції України.

Одні наголошують, що його ухвалення відбувається за двома етапами: на першому проводиться обговорення та попереднє схвалення законопроекту більшістю народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради, а на другому приймається остаточне рішення (закон про внесення змін до Конституції України, підтриманий двома третинами від конституційного складу парламенту) [4, с. 340].

Інші вчені порядок внесення змін до Основного Закону держави поділяють на три етапи [3, с. 1076 – 1077].

На першому етапі відповідно до Конституції й Закону «Про Регламент Верховної Ради України» відбувається подання до парламенту законопроекту про внесення змін до Конституції України, його внесення до порядку денного та обговорення на пленарному засіданні, попереднє схвалення та прийняття звернення до Конституційного Суду України для отримання висновку щодо відповідності законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Конституції України (ст. 155, 159 Конституції України; ст. 146 Закону «Про Регламент Верховної Ради України»).

Другим етапом порядку внесення змін до Конституції України слід вважати отримання Верховною Радою України від Конституційного Суду України висновку про відповідність чи невідповідність законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Основного Закону держави. Наявність такого висновку для парламенту є обов'язковим під час розгляду проекту.

До третього етапу порядку внесення змін до Конституції України варто віднести розгляд на черговій сесії парламенту законопроекту про внесення змін до Основного Закону держави й прийняття Верховною Радою закону з цього питання. Це може відбутися лише за умови, якщо за такий проект проголосують не менш як дві третини народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради (ст. 155 Конституції).

Конституція України визначила вичерпний перелік матеріальних і процесуальних підстав, за яких вона не може бути змінена. Зокрема, якщо зміни: передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина; спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України; вносяться в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 157 Конституції України); здійснюються шляхом повторного подання законопроекту, аналогічного тому, який не був прийнятий, не раніше ніж через рік з дня прийняття рішення щодо цього законопроекту; стосуються одних і тих самих положень Конституції України і

здійснюються двічі протягом строку повноважень Верховної Ради України (ст. 158 Конституції України) [2].

Аналізуючи положення ст. 155 Конституції України, варто звернути увагу ще на такий важливий аспект. Відповідно до своїх повноважень Президент України має підписати закон про внесення змін до Конституції України, ухвалений не менш як двома третинами депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Проте розділ XIII Конституції України не встановлює терміну підписання главою держави цього закону. Звичайний законодавчий акт після його передачі парламентом Президентові України відповідно до Основного Закону підписується протягом п'ятнадцяти днів (ч. 2 ст. 94 Конституції). І набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування (ч. 5 ст. 94). Такий само принцип можна застосовувати за аналогією й щодо закону про внесення змін до Конституції України, однак це потребує чіткішого правового врегулювання [5, с. 23].

Можна дійти висновку, що порядок внесення змін до Конституції України є досить складний, порівняно з внесенням змін до звичайних законів. Однак ця процедура в Україні потребує удосконалення у багатьох аспектах.

1. Юзова Д. Питання порядку внесення змін до Конституції України / Д. Юзова // *Правова інформатика*. – 2006. – № 2 (10). – С. 75 – 83.

2. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.

3. Конституція України: науково-практичний коментар/редкол.: В. Я. Тацій (гол. редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. – 2-ге вид., пере-роб. і доп. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.

4. Коментар до конституційних змін: науково-популярне видання / редкол. В. Ф. Опришко та ін. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – 378 с.

5. Рудик П. Правові вимоги до процедури внесення змін до Конституції України / П. Рудик // *Віче*. – 2014. – № 12. – С. 20 – 23.

Смірнова М. Р.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЯК НАУКА

Перш ніж з'ясувати поняття науки конституційного права, доцільно було б докладніше розповісти про значення загальної науки і її місце у суспільстві. Наука – сфера діяльності людини, спрямована на отримання нових знань про навколишній світ. Наука характеризується доцільно орієнтованою творчою діяльністю з постановки, вибору й розв'язання проблем духовного й практичного освоєння світу [1, с. 227].

Для того щоб усвідомити поняття, завдання та основні функції науки конституційного права, варто зауважити і про основні засади конституційного права. Насамперед, конституційне право є багатоплановою категорією, воно розглядається в трьох аспектах: як галузь права в системі національного права, як наука і як навчальна дисципліна. Конституційне право як галузь права в будь-якій державі є складовою частиною національної правової системи і виконує в ній досить важливі завдання. Ця галузь права, як і інші, є сукупністю правових норм, що встановлюються і охороняються державою. Але конституційне право відрізняється від інших галузей права насамперед специфікою тієї сфери суспільних відносин, на регулювання яких спрямовані норми цієї галузі. Таким чином, ця галузь права як і інші, з одного боку, являє собою сукупність правових норм, що мають внутрішню єдність, загальні ознаки, а з другого – відрізняється від норм інших галузей права. Конституційне право – провідна галузь права України, що являє собою сукупність правових норм, які закріплюють і регулюють суспільні відносини, що забезпечують організаційну і функціональну єдність суспільства як цілісної соціальної системи, основи конституційного ладу України, статус людини і громадянина, територіальний устрій держави, форми безпосередньої демократії, систему органів державної влади і місцевого самоврядування [2, с. 4].

Становлення України як суверенної правової держави потребує вивчення широкого кола державно-правових проблем з урахуванням вітчизняного державотворення і зарубіжного досвіду регулювання конституційно-правових відносин [2, с. 29]. Конституційне право зарубіжних країн як наука становить цілісну систему теоретичних узагальнень, що

досліджує національне конституційне право кожної держави, вбачаючи у ньому фундаментальну галузь правової системи. Ця наука вивчає всі основні інститути державного права як з точки зору їх особливого, так і загального з огляду на схожість за змістом окремих інститутів права світової системи. Наприклад, порівнюючи конституційне право Німеччини та Франції, слід зазначити загальне – належність до романо-германської правової системи, а також особливе у змісті правових інститутів президентства, у виборчих системах. Певною мірою таке порівняння спричинене умовами розвитку держав і характером формування конституціоналізму як загального наукового напрямку [3, с. 9].

Наука конституційного права – галузева юридична наука, що являє собою цілісну систему знань, висновків та ідей щодо основ повновладдя народу, правового статусу людини і громадянина, організації та діяльності органів державної влади, засад місцевого самоврядування тощо.

Наука про державу виникла ще в Стародавній Греції (Арістотель, Платон) і розвивалася протягом усіх наступних століть. Великий вклад у становлення ідей конституціоналізму, конституційного права внесли мислителі XVI-XVIII ст. Т. Гоббс, Ж. Боден, Н. Макіавеллі, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Т. Пейн та ін., які сформулювали чимало положень, що були покладені в основу сучасного конституційного права (про народний суверенітет, поділ влади, природні права людини тощо) [4, с. 42].

Як самостійна, відокремлена від загальної теорії держави і права, наука конституційного права сформувалася лише в XIX ст. В сучасній світовій науці конституційного права вирізняють два основні її напрямки: радикалістський та ліберальний. Радикалістський напрямок представлено в основному працями марксистів, революційних демократів і лівих радикалів, які розглядають конституційне право з позиції класової боротьби, диктатури окремого класу. У працях цих дослідників йдеться про соціалістичну, народну демократію, авторитарну системи управління, одержавлення економіки, нерівність у правах різних груп населення (перевагу в правах робітничого класу), застосування насильницьких засобів для ліквідації «експлуататорів» тощо. Ліберальний напрямок представлено у працях вчених, зокрема українських, таких, наприклад, як М. О. Баймуратов, В. М. Колодій, В. Ф. Погорілко, П. Б. Стецюк, Ю. Н. Тодика, Є. А. Тихонова, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал та ін., які вважають, що Конституція, як і конституційне право в цілому, не може розглядатись як знаряддя диктатури, а є вираженням соціального компромісу між різними групами населення, документом, який втілює в своїх нормах загальнолюдські цінності (свободу, демократію, права людини, соціальну справедливість тощо). Представники цього напрямку виступають за демократичну, соціальну і правову державу,

поділ влади, пріоритет прав і свобод людини, мирні засоби розв'язання соціальних конфліктів, за справді народний, а не класовий характер державної влади [4, с. 48].

Сучасна наука конституційного права має політичний характер, оскільки об'єктом її дослідження є найважливіші політичні інститути (державна влада у сукупності з іншими: статус особистості, виборчі системи тощо), а також і юридичний, бо у переважній більшості об'єктом дослідження є система правових нормативних приписів конституцій і конституційних законів тієї чи іншої держави [3, с. 10].

Конституційне право, як і будь-яка інша юридична наука, має свій предмет і методологію. Предмет і метод науки конституційного права характеризується єдністю і взаємодією, зокрема, у специфіці предмета виражається і специфіка методу науки конституційного права.

Предметом вивчення цієї науки у будь-якій державі є: по-перше, зміст галузі конституційного права, її окремих інститутів і норм, на основі чого визначаються закономірності розвитку самої галузі; по-друге, практика реалізації конституційно-правових норм та інститутів, що дає змогу сформулювати обґрунтовані рекомендації законодавцю і правозастосувачеві щодо вдосконалення і застосування тих чи інших правових приписів, а окремим посадовим особам – рекомендації до їх застосування; по-третє, теорії і погляди, розроблені дослідниками конституційного права, тобто сама наука конституційного права у власному розумінні цього слова [5, с. 36].

Предмет науки конституційного права тісно пов'язаний з її методологією, тобто вченням про методи, які використовуються в науці конституційного права для пізнання конституційно-правових властивостей об'єкта цих досліджень.

При дослідженні конституційно-правових проблем використовується цілий ряд загальних методів, які застосовуються не тільки конституційним правом, але й іншими науками: системний, функціональний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, формально-юридичний, моделювання, аналіз, синтез та ін. У науці конституційного права України широко використовуються і спеціальні методи, які розробляються в межах окремих спеціальних наук. Серед них найбільш поширеними є статистичний і соціометричний методи. Є підстави сподіватись, що з подальшим розвитком науки конституційного права України при дослідженні статусу органів публічної влади та громадських формувань дедалі ширше будуть застосовуватися знання таких наук, як синергетика (наука про самоорганізацію у складних системах), юридична герменевтика (наука про тлумачення правових норм), семіотика (наука про знакові системи) тощо. Зокрема, усі зазначені методи вимагають безпосереднього ознайомлення з

практикою діяльності органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства і являють собою систему, тобто потребують комплексного застосування [6, с. 26].

Варто вказати й на актуальні проблеми науки конституційного права України. Сучасний розвиток науки конституційного права України є доволі інтенсивним, що зумовлено бурхливими процесами державотворення та міжнародної (насамперед європейської) інтеграції України, які вимагають конституційного закріплення, а також створенням нових політико-правових інститутів, не відомих попереднім етапам розвитку країни. Суттєве оновлення всіх сфер суспільного життя ставить перед наукою конституційного права України все нові й дедалі більш складні проблеми. У підсумку це призвело до того, що гострої актуальності набув увесь спектр політико-правових явищ і процесів, що складають предмет науки конституційного права України. Будь-яке питання сучасного політико-правового життя України має декілька варіантів вирішення, жодна конституційно-правова концепція не може бути визнана домінуючою, що є цілком закономірним для перехідного (транзитного) суспільства. Водночас, серед загального переліку проблем, що стоять перед наукою конституційного права України на сучасному етапі, варто відзначити такі: проблеми теорії конституції; конституційна реформа в Україні; проблеми захисту конституційного ладу; проблеми становлення конституціоналізму в Україні; охорона Конституції та проблеми забезпечення конституційної законності; проблеми забезпечення національної безпеки України; проблеми конституційно-правової відповідальності; проблеми становлення громадянського суспільства; державно-правові конфлікти; проблеми забезпечення прямого народовладдя в Україні; проблеми територіальної організації публічної влади в Україні; проблеми забезпечення самостійності й ефективності місцевого самоврядування в Україні; проблеми теорії прав людини і громадянина; конституційно-правові проблеми захисту прав людини; проблеми інституціоналізації політичних партій і правового закріплення політичної системи України; проблеми імплементації міжнародно-правових стандартів у конституційне законодавство України та ін. [7].

Підсумовуючи, варто зазначити, що конституційне право як наука відіграє важливу роль в творенні, зокрема, українського законодавства та забезпеченні конституціоналізму, оскільки політико-правова практика ставить нові проблеми, на які наука має надавати аргументовані відповіді. Власне, тому предмет науки конституційного права України є доволі широким і має тенденцію до подальшого розширення та розвитку.

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.

2. Конституційне право України: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За ред. академіка АПрН України, доктора юридичних наук, професора Ю. М. Тодики, доктора юридичних і політичних наук, професора В. С. Журавського. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2002. – 544 с.

3. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. – 2 е вид., допов. і перероб. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

4. Кравченко В. В. Конституційне право України: Навчальний посібник. – Вид. 3-тє, виправл. та доповн. – К.: Атіка, 2004. – 512 с.

5. Георгіца А. З. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник. – Чернівці: Рута, 2000. – 424 с.

6. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник, за заг. ред. В. Л. Федоренка, – 4-е вид., перероб. і доопр. – К: Видавництво Ліра-К, 2012. – 576 с.

7. Конституційне право України: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://uchebnik-online.net/book/61-konstitucijne-pravo-ukrayini-rozdil-1/13-4-aktualni-problemi-nauki-konstitucijnogo-prava-ukrayini.html>.

Сорочкіна О.В.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ІСТОРІЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Безумовно для кожної держави прийняття Основного Закону є найголовнішою місією. Наша держава подолала довгий та тернистий шлях до встановлення власної незалежності і визнання світовим співтовариством нашої самобутності. І після проголошення Акту незалежності України – 24 серпня 1991 року, гостро постало питання прийняття Конституції України.

Конституція будь-якої держави є її основним, найголовнішим законом. Вона регулює відносини, що склалися у суспільстві, встановлює фундаментальні, принципові положення організації й діяльності як держави, так і взагалі суспільства, закріплює правовий статус людини і громадянина, а також принципи утворення та діяльності державної влади. Основний Закон виконує також важливу світоглядну, філософську функцію, і з цієї точки зору є своєрідним джерелом для появи концепцій, принципів, цілей формування особистості, що була б адекватна демократичному, правовому суспільству, виховання в душі поваги до прав і свобод людини, терпимості, відповідальності, миру та толерантності [1, с. 91].

Найстарішою з нині чинних конституцій світу є основний закон Сан-Марино, що був ухвалений ще 1600 році, при тому, що базувався цей закон на міському статуті, прийнятому ще 1300 році.

У деяких вітчизняних наукових джерелах можна натрапити на твердження, що укладений 5 квітня 1710 року документ під назвою «*Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Zaporoviensis*» (Конституція Пилипа Орлика) є першою Конституцією в світі, але цей пакт з відомих історичних причин так і ніколи й не набув статусу правосильного юридичного акту. Український документ конституційної природи 1710 року – витворений на основі доброї волі (вільної домовленості сторін), просякнутий духом вільнолюбства і демократизму, скерований на утвердження свободи і незалежності козацької нації та закріплення у ній утвореного на виборних засадах обмеженого правління – слід сприймати як початковий етап формування української традиції конституціоналізму. Її зародження тоді так і не дало практичних юридичних наслідків, властивих правдивому конституціоналізмові [2, с. 113, 128]. Виходячи із логічного аналізу змісту Конституції Пилипа Орлика, можна зазначити що вказаний нормативно-правовий акт є не лише важливим символом політичної свободи та незалежності українського народу а безумовним доказом еволюції основоположних засад українського конституціоналізму в суспільному фарватері поруч із провідними європейськими демократіями [1, с. 92].

Перші реальні спроби перенесення досягнень західного конституційної думки на український ґрунт були здійснені в середині 19 століття. М. Костомаровим та М. Драгомановим. Первісні формули українського націоналізму були викладені Ю. Бачинським і його *Україна ingredienta* (1895 р.) та М. Міхновським у радикальному творі *Самостійна Україна*. До найвагоміших пріоритетів М. Міхновського належала ідея соборності України. Це підтверджується його знаменитим гаслом. «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат до Кавказу». У Конституції Спілки українського народу (Самостійній Україні) в основу покладено принцип повної самостійності України, яка включає дев'ять вільних і самоправних земель, утворених на підставі своїх природних особливостей та окремішності її заселених українцями. Чорноморська Україна, Слобідська Україна, Степова Україна, Лівобережна Україна, або Гетьманщина, Північна Україна, Полісся, або Гайова Україна, Підгірська Україна, Горова Україна і Понадморська Україна, кожна з яких становила спілку вільних і самоправних громад.

Можливість реалізувати конституційні напрацювання українських вільнодумців виникла тільки в умовах революції 1917-1921 рр., коли одночасно на українських землях було заявлено про створення декількох

державних формацій (Українська Народна Республіка (Перша УНР) доби Центральної Ради, Українська держава гетьмана Павла Скоропадського (Гетьманат), Українська Народна Республіка доби Директорії (Друга УНР), Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) [1, с. 93].

Сучасний конституційний процес пройшов у два етапи: 1) 1990-1993 рр. – опрацювання на основі чинних конституційних положень проекту Конституції; 2) 1994-1996 рр. – опрацювання на основі проекту Конституції 1993 року. діючих у цей час Конституції 1978 р. і Конституційного договору 1995 року. документа, який би узгоджував позиції різних політичних сил. Під час обговорення проекту 1993 р. було опрацьовано 7 його концепцій, запропоновано 47 тис. поправок, доповнень, заперечень [3].

Дискусії щодо необхідності якомога скоріше прийняти Основний Закон держави тривали з початку 90-х років. Так, у червні 1991 року парламент прийняв концепцію майбутньої Конституції, створив Конституційну комісію. У липні 1992 року. на всенародне обговорення було внесено офіційний проект Конституції України. У червні 1995 року між Верховною Радою України і Президентом України був укладений Конституційний договір терміном на один рік.

Одночасно з проектом Конституції, розробленим Конституційною комісією, почали пропонувати свої проекти політичні партії, окремі вчені. Протягом 1990-1996 рр. було запропоновано 15 проектів Конституції України.

У суспільстві не було єдності щодо механізму прийняття Конституції (Конституційною асамблеєю чи Верховною Радою). Дискусії виникли також навколо форм державного правління в Україні (президентська, парламентська парламентсько-президентська, президентсько-парламентська республіка). Складними виявилися питання конституційного визначення форм власності, принципів побудови парламенту, організації виборчої системи, питання державної мови і символіки тощо.

Основні дискусії викликали такі пункти: 1) поділ повноважень між гілками влади; 2) державна символіка; 3) проблема приватної власності; 4) статус Республіки Крим; 5) статус української мови та інші.

З метою доопрацювання Основного Закону України була сформована нова підкомісія у складі Конституційної комісії, яка в цілому підготувала оновлений проект, оприлюднений через три місяці – 24 лютого 1996 року. Проте у цьому документі знову були закріплені елементи моделі сильного політичного режиму, президентського правління, унітарна форма державного устрою і практично ліквідована система місцевого самоуправління, а головне – послаблені функції і діяльність парламенту.

На засіданні Конституційної комісії 11 березня 1996 року було розглянуто допрацьований проект Основного Закону і направлено до Верховної Ради. Тут у парламентській залі конституційний процес вийшов за його межі, викликавши значний резонанс у владних, партійних, суспільних колах. Дискусії набули найгостріших форм: вони визначили моменти протистояння між президентом і парламентом, політичними силами щодо того питання, в якому вигляді і як швидко потрібно приймати Конституцію.

У першому читанні 4 червня 1996 року проект Конституції істотно змінився в бік демократизації. У такій обстановці президент за підтримки Ради національної безпеки і Ради регіонів висловив незгоду зі змінами деяких положень в проекті. З метою збереження його редакції від 11 березня 1996 року Л. Кучма підписав Указ про проведення в Україні Всеукраїнського референдуму. З іншого боку, винесення на всенародне обговорення проекту від 11 березня 1996 року тоді, коли вже парламентом у першому читанні було прийнято законопроект від 4 червня 1996 року, виглядало нелогічно з політичної точки зору [4].

Суха протокольна статистика останнього голосування свідчить: о 9 годині 20 хвилин ранку 28 червня 1996 року в сесійному залі Верховної Ради України за проект Конституції, опрацьований Тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України, в другому і третьому читанні, з інтервалом в 2 хвилини, проголосувало 315 народних депутатів, 36 депутатів натиснули кнопку «Проти», 12 утримались, 30 депутатів не взяли участь у голосуванні. Радій, звеселися, Україно! Справу зроблено! Наша суверенна, незалежна, демократична, правова держава, ти все-таки діждалася «свого Вашингтона з новим і праведним Законом», про що так мріяв Тарас Григорович Шевченко! Хоч прийшов цей Закон на землю Шевченка понад 200 років після свого заокеанського попередника. І все ж довгий, тяжкий, інколи навіть розчаровуючий шлях України до своєї Конституції кінець кінцем виправдався [5, с. 7]. До речі, Україна остання з країн колишнього Радянського союзу прийняла власну Конституцію.

Головний Закон країни пережив декілька трансформацій. У 2004 році при президенті В. Ющенку було внесено зміни до Конституції України, суть даних змін полягала в встановленні парламентсько – президентської форми правління [6]. У 2010 році Конституційний Суд України своїм рішенням визнав дані зміни – неконституційними [7]. У лютому 2014 року Верховна Рада, ухваливши Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України», змінила форму державного правління в нашій країні з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську. Парламент України 386 голосами народних депутатів відновив Конституцію України в редакції 1996 року зі змінами, внесеними законами України № 2222-IV від

8 грудня 2004 року, № 2952-VI від 1 лютого 2011 року, № 586-VII від 19 вересня 2013 року, започаткувавши новий етап конституційного процесу в незалежній Україні [8, с. 20].

Щодо порівняння Конституції США 1787 року та Конституції України 1996 року. Неважко помітити, що творці Конституції США «основне питання Конституції» вирішили так: першоджерелом правопорядку США слід конституювати закони соціальної природи (у тому числі закони природного права), які реалізуються в суспільстві через свободу людини. Отже, Конституція США, яка основою правопорядку визнає свободу людини, є конституцією натуралістського типу, а Конституція України, яка основою правопорядку визнає державну владу, – це конституція позитивістського типу. Натуралістський тип Конституції США проявляється, зокрема, в тому, що її «генетичним кодом», який визначає зміст усіх «клітин конституційного організму» (тобто всіх конституційних норм), є свобода людини. Будь-яка норма Конституції США функціонує для забезпечення свободи людини, а свобода людини, у свою чергу, є основою прогресивного правопорядку в США. Ось у цьому секрет видатної ролі Конституції США як зразка конституційного забезпечення прогресивного правопорядку.

А позитивістський тип Конституції України полягає в тому, що в ній «генетичним кодом» є державна влада, яка уповноважена визначати права і обов'язки людини без узгодження їх із законами соціальної природи (природного права), забезпечуючи в такий спосіб правопорядок в Україні. Через неузгодженість із законами соціальної природи цей спосіб уможливорює прояви державної сваволі й державних ілюзій, що відкриває шлях для різноманітних зловживань інструментами державної влади, зокрема законодавством і державними інституціями [9].

Отже, дослідивши дане питання, ми можемо зробити відповідні висновки:

Прийняття Конституції України справді стало знаковою подією для нашої держави.

Конституція закріпила основні засади функціонування українського суспільства, основи суспільного ладу, державний устрій, систему, порядок утворення, принципи організації й діяльності державних органів, права та обов'язки громадян. Конституція є могутнім засобом політичного управління суспільством, юридичною базою всього законодавства держави, основою наукових розробок у сфері права та найважливішим джерелом права.

Знадобилося не одне століття, щоб Україна могла на законодавчому рівні закріпити свій статус незалежної держави. Протягом усієї історії нашої держави робилося чимало спроб прийняти Основний Закон це: Конституція Пилипа Орлика, Конституція Спілки українського народу (Самостійній

Україні) Міхновського, Конституція Української Народної Республіки, згодом прийшла доба радянських конституцій, і врешті-решт 28 червня 1996 року було прийнято Конституцію України. День прийняття Конституції є державним святом.

Варто наголосити й на тому що Конституція України за свій недовгий період існування «пережила» істотних змін у 2004, 2010, 2014, 2016 роках. Можемо вважати, що такі часті зміни до Основного Закону можуть супроводжуватися виникненням певних колізій, як в законодавстві України, так і в суспільстві. Сучасна Україна є ще доволі «молодою» державою, тому задля ефективнішої розбудови країни, варто звернутися до практики Сполучених Штатів Америки, оскільки Конституція США була прийнята у 1787 році, і за 230 років свого існування до неї було внесено всього 27 поправок, що говорить про її стабільність та непорушність.

-
1. Колодій І. М. Історія українського конституціоналізму: генеза та сучасний погляд / І. М. Колодій, О. П. Колодій // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 3. – С. 91 – 95.
 2. Головатий С. Так чим же насправду є «Конституція Пилипа Орлика» / С. Головатий // Право України. – 2016. – № 1. – С. 113 – 128.
 3. Прийняття Конституції України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.vn.ua/book/history5/72.html>.
 4. Прийнято Конституцію України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uateka.com/uk/article/years/1996/981>.
 5. Гетьман В. П. Як приймалась Конституція України: нотатки учасника розробки Основного Закону України / В. П. Гетьман. – К.: [Б.в.], 1996. – 127 с.
 6. Конституція України від 28.06.1996 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
 7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України від 30.09.2010: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10/conv>.
 8. Рудик П. Правові вимоги до процедури внесення змін до Конституції України / П. Рудик // Віче. – 2014. – № 5. – С. 20 – 23.
 9. Костенко О. Яка Конституція нам потрібна або свобода людини проти правової сваволі. / О. Костенко: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4805/>.

Тихонова К.В.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Комарницька І.І.

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ВИПАДКІВ МНОЖИННОГО ГРОМАДЯНСТВА

Множинне громадянство (полігромадянство, багатогромадянство) являє собою правовий стан, за якого особа володіє громадянством двох і більше держав. За своєю природою множинне громадянство є похідним від громадянства як правового стану особистості. Тому зрозуміло, що сутність множинного громадянства як політико-правового явища нерозривно пов'язана із сутністю самого громадянства. І для цього існують об'єктивні передумови. Зокрема, основна з них – суверенне право держав самостійно здійснювати нормативне врегулювання питань громадянства. Самостійне врегулювання кожною окремою державою питань громадянства об'єктивно не може забезпечити узгодженості законів про громадянство різних держав та виникненню правових колізій, що можуть спричинити випадки. Тож подекуди між такими законами виникають правові колізії, результатом яких можуть стати випадки без громадянства (апатризму) чи багатогромадянства (полігромадянства). Джерелами множинного громадянства можуть бути колізії законів про набуття громадянства за народженням, під час натуралізації тощо, а джерелами безгромадянства є колізії законів про набуття та втрату громадянства. Потрібно зауважити, що колізії законів про громадянство є лише потенційним джерелом поліпатризму й апатризму, сама проблема виникає вже безпосередньо процесі застосування вказаних законів щодо конкретних осіб [1, с. 21].

Розглядаючи множинне громадянство як складний правовий стан, який має вираження через складне правовідношення, що оформлює багатоскладову соціально-політичну, економічну, культурну, моральну взаємодію між державами й особою щодо відповідального володіння людиною всім комплексом прав і обов'язків громадян [2], варто з'ясувати причини виникнення стану множинного громадянства.

У науковій літературі найчастіше автори виокремлюють такі три основні причини множинного громадянства. «Перша з них - через народження, коли держава місця народження визнає громадянство за принципом *jus soli* (права ґрунту) і держава, до громадянства якої належить

один із батьків, надає своє громадянство за принципом *jus sanguinis* (права крові). Друга – через укладення шлюбу, коли держава дружини зберігає її громадянство, а держава чоловіка надає їй громадянство. Третя – через еміграцію, коли емігрант здобуває нове громадянство, не втрачаючи при цьому старого» [3, с. 51].

На даний час вже ж таки найпоширенішим способом виникнення випадків множинного громадянства залишається колізія законодавчих підходів до форм набуття громадянства — «права крові» та «права ґрунту». Зокрема, дитина, що народжена у батьків-іноземців на території держави, де домінує право ґрунту, крім набуття громадянства батьків за правом крові, набуває також громадянства тієї держави, на території якої вона народилася.

Право ґрунту, відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні відносини 1961 р. [4] та Віденської конвенції про консульські відносини 1963 р. [5], не поширюється лише на дітей іноземних дипломатів і консулів.

Множинне громадянство у такому разі виникає і незалежно від місця народження дитини від змішаного шлюбу, якщо законодавство держави матері чи батька містить правило, згідно з яким право крові діє й тоді, коли один із батьків володіє громадянством такої держави. Якщо така дитина народжується на території третьої держави, де діє право ґрунту, то вона в силу народження отримує і третє громадянство. Крім цього, за наявності відповідних доказів така особа, може передати всі ці громадянства за правом крові своїм дітям

У більшості цивілізованих країнах поширюється тенденція все більш толерантного ставлення до осіб з множинним громадянством, що й зумовлює збільшення їх кількості. Так, до прикладу, у Франції натуралізація іноземця не залежить від того, чи відмовився він від попереднього громадянства. При досягненні повноліття особою, яка набула при народженні подвійного громадянства (наприклад, дитина іммігрантів, яка народилась у Франції), не вимагають обрати одне з двох громадянств. За деякими оцінками, у Франції зараз проживає понад один мільйон громадян, які також мають громадянство Алжиру. Проте, на теперішній час до французького законодавства вносяться більш суворі обмежувальні норми із цього питання [6].

Особливим випадком у заохочувальному регулюванні множинного громадянства є допущення множинного громадянства в обмін на економічні вигоди, коли держави пропонують державні програми економічного громадянства — принцип «громадянство за інвестиції».

Для розгляду такого випадку доцільно розглянути дослідження Шаяна О. Як зазначає автор острівна держава Сент-Кітс і Невіс, яка входить до Британської Співдружності та розташована в Східній частині Карибського регіону, може надати своє громадянство у випадку вкладення інвестиції в

об'єкти нерухомості вартістю від 350 до 500 тисяч доларів США. Крім цього, отримати громадянство даної держави можливо отримати через грошовий внесок до Благодійного фонду Диверсифікації цукрової промисловості, «Sugar fund» – у розмірі від 200.000 до 400.000 доларів США. Розмір внеску залежить від того, чи оформлюється індивідуальне громадянство, чи громадянство прагне отримати вся родина. Розмір такого внеску залежить від того чи прагне особа отримати індивідуальне громадянство чи громадянство для своєї сім'ї. На даний час дана програма є популярною та актуальною, оскільки громадянство Сент-Кітса і Невіса дає можливість безперешкодного в'їзду до 87 країн світу, включаючи Західну та Східну Європу, Канаду, Південну Корею, Аргентину та інші країни.

Подібний механізм заохочення множинного громадянства можна спостерігати навіть у Великій Британії. Відповідно до державної економічної програми, що має назву «Інвестор», громадянин іншої держави має можливість отримати громадянство Сполученого Королівства через кілька за умови здійснення наступних дій. Для чого особа повинна здійснити купівлю нерухомості вартістю 250.000 тис. фунтів стерлінгів, а також покласти на рахунок одного з британських банків 750.000 тис. фунтів стерлінгів чи придбати державні облігації на таку ж суму [7].

С.В. Шевчук виокремлює два типи множинного громадянства: позаінституційне та інституційне. Перший тип (позаінституційне) є більш поширеним у світовій практиці та спостерігається у випадках, коли іммігрант набув громадянства держави поселення і водночас не втратив громадянства держави походження, при цьому кожна із цих держав може та частіше за все розглядає цього індивіда лише як власного громадянина і не визнає наявності у нього іншого громадянства. Позаінституційне множинне громадянство існує через прогалини в національному та міжнародному праві, відсутність відповідних двосторонніх угод, які регулювали б ситуації натуралізації іммігрантів в інших державах. Інституційне множинне громадянство визнається державами та спирається як на внутрішні акти законодавства про громадянство, так і на відповідні угоди про множинне громадянство. Цей вид множинного громадянства, зазвичай, передбачає існування чітко визначеної за етнічними, мовними, культурними й іншими ознаками групи індивідів, які можуть претендувати на подвійне громадянство, що подекуди можуть виявляти виразну територіальну локалізацію [1, с. 77].

Можливість реалізувати право на множинне громадянство слід пов'язувати з правом на громадянство як невід'ємним правом кожної особи, закріпленим у ст. 15 Загальної декларації прав людини 1948 р. [8]. У змістові цього права проглядаються деякі принципові моменти.

На один із них указує В.В. Свінар'юв: право особи на громадянство може та повинно розглядатись у контексті правовідношення особи з державою та певними обов'язками останньої стосовно індивіда; у той же час держава має право обирати, кому надавати своє заступництво, й на основі цього права вимагати виконання відповідних зобов'язань індивідом і лояльності до себе [9, с. 101]. Варто погодитися також з позицією С.В. Черниченка щодо юридичного змісту ст. 15 Загальної декларації прав людини. Він зазначає, що характер правовідносин між індивідом і державою з приводу громадянства встановлює, що право особи на громадянство забезпечується не беззастережним обов'язком держави створити умови для реалізації такого права кожному, хто того зажадає, а обов'язком створити такі умови передусім для тих, хто правами громадян взагалі не володіє, або якщо стосовно особи існує загроза втрати громадянства [10, с. 368]. Отже, право особи на громадянство зовсім не означає, що вона його отримає у багатьох державах, а тільки створює реальні можливості розраховувати на встановлення правового зв'язку хоча б з однією з них, а також гарантує особі збереження громадянства, яким вона уже володіє.

Комплексний характер множинного громадянства передусім зумовлений тим, що цей субінститут врегульований конституційно-правовими нормами з питань громадянства з різних правових систем, а також – нормами та принципами міжнародного права й колізійними нормами національного права з питань громадянства. При цьому норми про громадянство різних держав не можуть становити єдиного цілого, а навпаки, утворюють колізії – першопричину виникнення випадків множинного громадянства.

1. Великоречанін П. О. Множинне громадянство: конституційно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / П. О. Великоречанін ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса : [б. в.], 2015. – 201 с.

2. Григорьев А.А. К вопросу формирования права на множественное гражданство / А.А. Григорьев // Белорусский журнал международного права и международных отношений [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://evolutio.info/content/view/417/52>

3. Жухманов М.С. Двойное гражданство – это правовая аномалия / С. Жухманов // Дипломатический вестник. – 1995. – № 7. – С. 51–52.

4. Віденська конвенція про дипломатичні зносини от 18 апреля 1961 г. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_048

5. Віденська Конвенція про консульські зносини / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_047

6. Боргулев М. Імміграційна політика Франції [Електронний ресурс] / М. Боргулев // Персонал плюс. – 2011. – № 35 (440). – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/440/8331.html>

7. Шаян О. Подвійне громадянство в Україні: зміна, що вже давно на часі? / О. Шаян // Українська правда [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2011/02/9/5895554>

8. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_015

9. Свиначев В. В. К вопросу о правовом регулировании статуса лиц двойным гражданством / Володимир Володимирович Свиначев // Право и политика. – 2001. – № 2. – С. 100–107.

10. Черниченко С. В. Курс международного права / С.В. Черниченко: 7 т. – Т. 3. – М., 1989. – 453 с.

Хаховська І. І.

Студентка Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Ковальчук О.Б.

Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ЗАВДАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У процесі реформування української держави та суспільства важливе місце належить реформі органів виконавчої влади. Основою для реформування стала прийнята 28 червня 1996 року Конституція України, яка закріпила демократичні принципи функціонування суспільства і держави на найвищому законодавчому рівні. Відповідно до статті 1 Конституції, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [1].

Однак, закріплені в Конституції принципи та організації державної влади. Зокрема виконавчої, не дозволяє нам говорити про завершення процесу державотворення, а навпаки, передбачає подальше розгортання процесу вдосконалення організації органів виконавчої влади з урахуванням практики їх діяльності.

Як зазначає В. Я. Малиновський нерозробленість даної наукової проблеми величезною мірою стримує проведення функціональної та структурної реформ системи виконавчої влади, позбавляє політико-управлінську діяльність необхідної організуючої спрямованості та ефективності [2].

Децентралізація влади є одночасно, і процесом розширення і зміцнення прав та повноважень, і процесом їх звуження щодо відповідного центру. Децентралізація здійснюється цілеспрямовано з метою оптимізації практичного вирішення питань загальнонаціональної ваги, а також втілення у життя специфічних регіонально-локальних питань [3].

Прийняття рішення щодо децентралізації влади в Україні є одним із покращень у державотворенні країни. Впровадженням даної моделі є прийняття у першому слуханні, у серпні 2015 року, проекту Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», згідно з яким адміністративно-територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, децентралізації влади (в тексті чинної Конституції передбачено поєднання принципів централізації та децентралізації у здійсненні державної влади), повсюдності та спроможності місцевого самоврядування, сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць з урахуванням історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [4, с. 132].

Згідно Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади, а сама система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Міністерства ж забезпечують формування та реалізацію державної політики в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики. Повноваження міністерств, інших центральних органів виконавчої влади поширюються на всю територію держави [5].

Якщо говорити про Кабінет Міністрів України, то відповідно до статті 1 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» Уряд України є вищим органом виконавчої влади України, на якого покладено здійснення виконавчої влади безпосередньо та через міністерства, інші державні органи виконавчої влади, діяльність яких він координує. Що стосується повноважень Уряду України відносно органів виконавчої влади то згідно статті 21 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» він спрямовує і координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які забезпечують проведення державної політики у відповідних сферах суспільного і державного життя, виконання Конституції та законів України, актів Президента України, додержання прав і свобод людини і громадянина. В свою чергу міністерства та інші центральні органи виконавчої влади відповідальні перед Кабінетом Міністрів України, підзвітні та підконтрольні йому [6].

Варто сказати, що Кабінет Міністрів України є основним у механізмі реформування органів виконавчої влади. Тому, якщо братись до побудови стійкого, справедливого та правильного механізму органів виконавчої влади, то слід почати з Уряду України.

Створення стратегій та майбутня реалізація у сфері державного управління потребує визначення закономірностей та особливостей реформування органів виконавчої влади. Також чи доцільно називати реформування органів виконавчої влади «еволюцією», так як велика кількість іншомовних словників пояснює даний термін як поступовий розвиток предмету зі збереженням його якості незалежно від кількості змін; це процес розвитку, зміни та перетворення когось чи чогось [7, с. 453].

На думку З. С. Гладуна дослідження проблем реформування українськими вченими дає нам можливість стверджувати, що всі ці процеси відбуваються, але системно та поступово. Багато міністерств і відомств здійснюють цю роботу розрізнено. Враховуються не всі потреби об'єктів управління, відсутня зацікавленість самих органів управління у досконаленні своїх функціонально-організаційних та інформаційних структур, не здійснювався моніторинг рівня ефективності функціонування органів виконавчої влади [8, с. 72].

Спостерігаючи за процесами реформування органів виконавчої влади, прослідковується низка недопрацювань та зволікання з прийняттям нормативно-правових актів, що стосується саме цих реформ з боку органів виконавчої влади в різні часи. А саме нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств, та інших відомствах, у яких порушувались стабільність та послідовність.

Особливістю реформ органів виконавчої влади, як одного із різновиду правових реформ, на думку М. М. Ониськів, є поєднання суб'єкта і об'єкта у цій реформі. Де органи виконавчої влади, які є суб'єктами, поступають об'єктами цієї реформи. Тим паче, що основним об'єктом даної реформи доцільно визначити не систему самих органів виконавчої влади, а систему державного управління країни в цілому, звідки, такий підхід дає можливість систематизувати статистичні і динамічні елементи, звертатися до системи управління як сфери надання адміністративних послуг суспільству держави [9, с. 12].

Актуальність для України європейського досвіду децентралізації влади зумовлена активними процесами реформування й подальшої нормативної регламентації місцевого самоврядування у країнах Європи, свідчення чому є зміни до основних законів Ліхтенштейну, Ірландії, Угорщини та інших держав. Посилення ефективності самоврядування вимагає оптимальної моделі адміністративно-територіального устрою держави. Тому реформи проходять не лише у постсоціалістичних державах, як-от, Польщі, а й у розвинутих європейських демократіях, зокрема, Франції та Швеції. Реформування адміністративно-територіального устрою в державах Європи передусім спрямоване на максимальну наближеність до споживачів базового

рівня адміністративно-територіального устрою – громади, що є необхідною умовою для надання населенню якісних публічних послуг. Ця тенденція властива більшості країн Європи, зокрема й Україні [10, с. 97].

Отже, з вищесказаного можна зробити висновок, що головним завданням реформування у системі органів виконавчої влади є перетворення її на керований механізм із чітким розподілом повноважень, їх чітке визначення та закріплення на законодавчому рівні, а також спроможність вирішення усіх практичних проблем, що виникають між органами публічної влади усіх рівнів. Саме правильна постановка і вирішення цих завдань дасть можливість підвищити ефективність державного управління і повернути довіру суспільства до органів публічної влади.

Дієвість і успішність децентралізації головною мірою залежить і від фінансового забезпечення даного реформування. Найбільш ефективним засобом творення повноцінної матеріальної бази, як свідчить європейський досвід, є фінансова децентралізація, яку необхідно було б провести і в Україні. Тобто це не тільки наділення територіальних громад ресурсами, а й чіткий нагляд та контроль за їх діяльністю щодо використання коштів у бюджетно-фінансовій сфері з боку державних органів (міністерств та органів виконавчої влади), а також ефективних форм санкцій та відповідальності.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

2. Малиновський В. Я. Оптимізація функцій органів виконавчої влади України: теоретико-методологічні засади : автореф. дис. канд. політ. наук : 23.02.02. / Малиновський В. Я. ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2002. – 24 с.

3. Юридична енциклопедія в 6 томах. Ю.С. Шемшученко (відп.ред.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2003 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/19320925/legal/detsentralizatsiya>.

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проект Закону України від 1 липня 2015 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812.

5. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.

6. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

7. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. – К : ГР УРЕ АН УРСР, 1974. – 774 с.

8. Гладун З. С. Проблеми здійснення в Україні адміністративної реформи / З. С. Гладун / Актуальні проблеми правознавства. – Тернопіль : 2000. – Вип. 1 – 72 с.

9. Ониськів М. М. Організаційно-правове забезпечення адміністративної реформи в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.02.07. «Теорія управління; адміністративне право та процес; фінансове право; інформаційне право / М. М. Ониськів. – Ірпінь, 2009. – 132 с.

10. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні» - DESPRO. – К: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.

Хрунь П. І.

*студент Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного Університету «Львівська Політехніка»*

Науковий керівник: Бліхар М. М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Наявний міжнародний досвід виконання угод з Європейським Союзом (далі – ЄС), подібних до тих що укладаються між Україною та ЄС, свідчить на користь створення інституційного механізму виконання Угоди про асоціацію (далі – УА), який:

- надасть процесу адміністрування та виконання УА чіткості та структурованості;
- дозволить мобілізувати під виконання зобов'язань значні донорські ресурси;
- генеруватиме звітність, яка є надійною базою для оцінки прогресу виконання зобов'язань як самою асоційованою країною, так і Європейським Союзом. Такий механізм є сумісним з інституційним устроєм ЄС, оскільки він фактично запроваджувався шляхом обміну досвідом поміж асоційованими країнами [1, с. 15].

Укладення Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (УПС) від 14 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.) започаткувало співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалог між Україною та ЄС на політичному та секторальних рівнях, впровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ, визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм Європейського Співтовариства (*acquis communautaire*) у пріоритетних секторах української економіки. У рамках УПС визначено 7 пріоритетів співпраці між Україною та ЄС: енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу.

На основі УПС було створено постійно діючий формат політичного діалогу Україна – ЄС у формах щорічних зустрічей на найвищому рівні – Саміт Україна – ЄС – за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії; засідань Ради з

питань співробітництва за участю Прем'єр-міністра України, Високого Представника ЄС із закордонних справ та безпекової політики, міністра закордонних справ головуючої в ЄС країни; Комітету та галузевих підкомітетів з питань співробітництва Україна – ЄС; Комітету парламентського співробітництва; зустрічей політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ; засідань в рамках секторальних діалогів; регулярних консультацій на рівні робочих груп.

З огляду на завершення у березні 2008 року 10-річного терміну дії УПС, 5 березня 2007 року Україна та ЄС розпочали переговорний процес щодо укладення нової посиленої угоди між Україною та ЄС. На період до укладення нової угоди чинність УПС щороку автоматично продовжувалася за взаємною згодою сторін. Після завершення вступу України до Світової організації торгівлі 18 лютого 2008 року були започатковані переговори в частині створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що відкрило шлях до лібералізації руху товарів, капіталів та послуг та широкої гармонізації нетарифних інструментів економічного регулювання. 9 вересня 2008 року на Паризькому Саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди в форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. У ході 15-го Саміту Україна – ЄС в Києві 19 грудня 2011 сторони оголосили про завершення переговорів по майбутній Угоді про асоціацію, а 30 березня 2012 текст майбутньої Угоди було парафровано главами переговорних команд України та ЄС.

У два етапи – 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року Угоду про асоціацію було підписано в м. Брюссель Україною, ЄС та його державами-членами. Від України політична частина Угоди про асоціацію була підписана Прем'єр-міністром України Яценюком А. П., економічна – Президентом України П.О. Порошенком. З іншої сторони Угоду підписали керівництво інституцій ЄС та лідери усіх держав-членів Європейського Союзу.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України синхронно з Європейським Парламентом ратифікували Угоду про асоціацію. Завершення Україною та ЄС усіх необхідних внутрішніх процедур дозволило розпочати з 1 листопада 2014 року тимчасове застосування значної частини Угоди про асоціацію на період до набуття нею чинності у повному обсязі після завершення процесу ратифікації усіма державами-членами ЄС.

Укладення Угоди про асоціацію формує договірно-правову основу співробітництва України та ЄС на середньострокову перспективу.

Угодою про асоціацію передбачено підтримання регулярного діалогу на найвищому рівні у формі щорічних самітів, а також створення нових постійних органів двостороннього співробітництва – Рада асоціації, Комітет

асоціації, Комітет асоціації у торговельному форматі, галузеві підкомітети Комітету асоціації, Парламентський комітет асоціації та Платформа громадянського суспільства.

На даний момент, нормативно-правова база забезпечення виконання нашою державою зобов'язань в рамках УА складається з таких основних нормативно-правових актів, як Порядок денний асоціації між Україною та ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію на 2014- 2017 роки, План заходів з імплементації Розділу IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею» на 2016-2019 роки, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року, Звіт про виконання Порядку Денного асоціації та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за січень-травень 2016 року.

Наступним важливим елементом інституційного механізму є створення та узгодження роботи самостійних структурних підрозділів з питань євроінтеграції, насамперед в міністерствах, а також, у разі необхідності, в інших центральних органах виконавчої влади

Основним завданням структурних підрозділів з питань євроінтеграції повинна стати координація та забезпечення взаємодії в межах компетенції відповідного міністерства чи центрального органу виконавчої влади з питань виконання завдань у сфері євроінтеграції, забезпечення узгодженості політики органу з цілями і зобов'язаннями у сфері євроінтеграції, а також її спрямування на виконання відповідних зобов'язань, в тому числі через надання пропозицій щодо визначення пріоритетів, а також аналізу відповідних ініціативних проектів.

Отже, можна зробити висновок, що важливими питаннями належного інституційного забезпечення євроінтеграції на даному етапі є не тільки інституційна структура, а зміст, механізми, процедури, формати роботи, а також безперечно розвиток відповідних знань на навичок у державних службовців.

1. Анакіна Т. Інституційна модель співробітництва України та Європейського Союзу за Угодою про асоціацію / Т. Анакіна // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 14–21.

2. Про Урядовий офіс з питань європейської інтеграції – Постанова КМУ від 13 серпня 2014 року № 346 (редакція від 20.12.2016 р.); [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/346-2014-p>

3. Трюхан В. Інституційне забезпечення адаптації законодавства України до надбання спільноти в рамках виконання майбутньої Угоди про асоціацію Україна ЄС / В. Трюхан // Вісник Нац. акад. держ. упр. при президентові України. – 2013. – № 4. – С. 230–241

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

Фрусенко У.А.

студентка Навчально-наукового інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

Науковий керівник: Білостоцький С.М.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права

Навчально-наукового інституту права та психології

Національного університету «Львівська політехніка»

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДОВОЇ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВОСУДДЯ

Доктрина конституціоналізму, вихідні засади якої відображено в чинній Конституції України, передбачає існування в державі конституційної системи правління, що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів і методів правління, оснований на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління. Інституційною гарантією функціонування такої системи є принцип поділу державної влади на гілки, кожна з яких відповідальна за виконання відмінних функцій і «забезпечує рівність і справедливість у владних діях» [7, с. 11]. Невід'ємним та обов'язковим елементом цієї системи є незалежна судова влада, призначення якої полягає не тільки в захисті прав і свобод людини й громадянина, прав та інтересів юридичних осіб, а й у здійсненні контролю за законністю й конституційністю діяльності органів державної влади (законодавчої, виконавчої, контрольно-наглядових, правоохоронних та інших органів)» [8, с. 57].

Отже, можна констатувати, що у гарантуванні поділу державної влади загалом, що в кінцевому результаті реалізується саме через діяльність судової влади, яка забезпечує баланс між правами, свободами, інтересами людини і громадянина та обов'язками держави.

Варто зазначити, що роль судової влади в конституційних державах завжди є не однакова. Перш за все, це залежить від правової системи самої держави. Так, до прикладу в англосаксонській правовій системі права, суди виконують правотворчу функцію, що не є характерною рисою для європейської моделі.

У європейській (континентальній) моделі конституціоналізму роль судової влади зводиться до такого: по-перше, гарантування й захисту конституційних права і свобод людини та громадянина, що є фактором обмеження передусім виконавчої влади; по-друге, скасування незаконних актів органів виконавчої влади; по-третє, захист від можливого свавілля правоохоронних органів; по-четверте, визнання законів неконституційними (якщо конституційна юрисдикція перебуває в системі судової влади), забезпечення непорушності конституційних норм щодо гарантування прав і свобод людини та громадянина, поділу влади.

Ефективне виконання судовою владою її функцій можливе лише за умови її незалежності, що є характерною відмінною рисою саме судової влади. Більше того, суди повинні бути повністю незалежні від органів законодавчої влади, діяти не як інструменти обраного більшістю законодавчого органу, а як слуги конституційного ладу загалом» [8, с. 59].

Питання незалежності судової влади досить гостро постає в Україні вже багато років, адже останній час Україна перебуває у складних політичних процесах.

В процесі удосконалення правового та організаційного забезпечення незалежності суддів в Україна повинна тримати курс орієнтуючись на міжнародну практику. Відповідно до положення ч. 1 ст. 9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [1].

Система міжнародно-правових стандартів незалежності судової влади створює методологічні засади для удосконалення забезпечення судового захисту в Україні під час проведення належної судової реформи.

Так, до міжнародних актів які містять стандарти незалежності судової влади відносяться: Загальна декларація прав людини від 1948 року; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 1966 року; Основні принципи незалежності судових органів, які схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 1985 року; Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 1994 року; Європейська хартія про статус суддів від 1998 року; Висновки Консультативної ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судових органів та незмінюваності суддів» від 2001 року» [9, с. 68].

Вище зазначенні документи містять рекомендації щодо правового та організаційного забезпечення судової влади на засадах її незалежності. Вони слугують орієнтиром для того, щоб перейняти досвід та позитивну практику, яка є запорукою належного функціонування судової влади.

Стаття 10 Загальної декларації прав людини від 1948 року передбачає, що кожна людина має право на те, щоб її справа була розглянута незалежним і безстороннім судом» [2]. На основі зазначеного положення у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 1950 року передбачено право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи незалежним і безстороннім судом»[4]. Також відповідно до ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 1966 року кожен має на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону»[3].

Звичайно, ці основоположні міжнародні документи не конкретизують зміст незалежності проте, вони створюють орієнтир для вдосконалення.

У Бангалорських принципах поведінки суддів зазначається, що незалежність судових органів є передумовою забезпечення правопорядку й основною гарантією справедливого вирішення справи в суді. Суддя повинен здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якого боку та з будь-якою метою» [5].

Вагомий внесок в розробку стандартів незалежності судової влади зробила Рада Європи. Зокрема, Європейська хартія про закон про статус суддів визначила основні принципи таких законів, які покликані «забезпечити компетентність, незалежність і неупередженість, на які розраховує кожна людина при зверненні до суду і до судді за захистом своїх прав» і не можуть «вносити зміни, які спрямовані на зниження рівня гарантій, що уже досягнуті у відповідних державах» [6].

У Рекомендації Комітету Ради міністрів РЄ урядам держав-членів № 94 (12) рекомендовано вжити всіх необхідних заходів, щоб піднести роль як кожного окремого судді, так і всього суддівського корпусу загалом, зміцнити їхню незалежність і дієвість. Зокрема, виконавча й законодавча влади повинні забезпечити, щоб судді були незалежними та щоб не вживались заходи, які можуть поставити під загрозу незалежність суддів.

У рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо суддів зазначено, що метою забезпечення незалежності судової влади, відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, є гарантування кожній особі основоположного права на розгляд справи справедливим судом лише на законній підставі й без будь-якого стороннього впливу. Крім того, зазначається, що незалежність суддів гарантується незалежністю судової влади загалом, що є основним принципом верховенства права [4].

У документах Ради Європи виокремлюють внутрішню та зовнішню незалежність суддів.

Внутрішня полягає в незалежності кожного судді під час здійснення ним функцій правосуддя. У процесі прийняття рішень судді мають бути неупередженими, а ієрархічна організація судової влади не повинна підірвати їхньої незалежності.

Зовнішня незалежність суддів пов'язана із взаємовідносинами всередині системи державної влади, а також із відносинами судової влади й суспільства. Велике значення в забезпеченні зовнішньої незалежності судової влади має ставлення до неї з боку органів законодавчої та виконавчої влади.

У п. 17 Рекомендації Ради Європи щодо суддів указано, що, коментуючи рішення суддів, виконавча та законодавча влада мають уникати критики, яка може підірвати незалежність судової влади або довіри суспільства до неї; їм також варто уникати дій, що можуть поставити під сумнів їхнє бажання виконувати рішення суддів, за винятком випадків, коли вони мають намір подати апеляцію [7]. З іншої сторони, судді не здатні ефективно здійснювати свою діяльність без довіри суспільства, оскільки вони є його частиною і зобов'язані служити йому.

А отже, повинні підтримувати тісний зв'язок із суспільством, і бути завжди обізнаними щодо очікувань громадськості від судової системи та скарг на її функціонування.

Щодо внутрішнього аспекту незалежності суддів в Україні загалом забезпечений, проте не зовсім присутній на практиці.

Вище зазначене положення рекомендацій щодо зовнішньої незалежності є дуже актуальними на сьогодні для України, де судова влада користується низьким рівнем довіри суспільства. Очевидно, певною мірою він зумовлений діяльністю судів, хоча у відповідних соціологічних дослідженнях, як правило, ураховуються думки всіх громадян, а не лише тих, які мали досвід взаємодії із судами, а рівень довіри з боку останніх є на порядок вищим, порівняно з тими громадянами, які ніколи не мали відношення до судів.

Водночас, варто відмітити один аспект, який проглядається в засобах масової інформації, а саме те що більшість посадових осіб виконавчої влади, а також народні депутати в своїх інтерв'ю не тільки критикують рішення судів (що часто виявляється, що вони не мають при цьому необхідної освіти й відповідного багажу знань), а й публічно називають судову владу «корумпованою». Таким чином створюють тиск на конкретні справи і навіть публічні погрози. Зазначені дії є неприпустимим, адже суперечать не тільки Конституції України, а й не відповідають ці дії міжнародним стандартам.

Натомість украї необхідною є активна та системна боротьба з корупцією в судовій владі, на яку й мають бути спрямовані максимальні зусилля законодавчих, виконавчих, а також правоохоронних органів.

Серед різних способів гарантування боротьби незалежності судової системи (зокрема за допомогою різних способів відбору або обрання суддів, пожиттєвого перебування на посаді тощо), значне місце має відводитися й питанням економічної незалежності. Незалежність судової влади, у тому числі й у питаннях належного фінансування, постійно перебуває під увагою представників судового корпусу та науковців, у першу чергу, представників наук адміністративного та фінансового права, які здійснювали свої дослідження у частині аналізу функціонування судової влади та здійснення

судової діяльності. На підтвердження цього слугують праці В. Д. Бринцева, . Б. Коліушка, Т. А. Коломоєць, Г. А. Кравчука, В. Т. Малярєнка, П. С. Пацурківського, В. М. Притики, П. П. Пилипчука, В. С. Стефанюка, Л. А. Савченко, А. О. Селіванова та багатьох інших [11].

Необхідність досягнення незалежності судовою гілкою влади визнається в якості базових завдань у міжнародних проектах у сфері верховенства права та захисту прав людини. Зокрема лише Європейська комісія та Рада Європи за останні роки реалізували щонайменше шість таких проектів. За пріоритетними напрямками у галузі захисту прав людини здійснювалися й проекти за участі інших донорів, зокрема: розвиток судової системи (USAID), підтримка системи кримінальної юстиції (ОБСЕ, CIDA, SIDA) та доступ до правосуддя (датська програма MATRA, Інститут відкритого суспільства). Це незначний перелік заходів, що реалізовувалися протягом останніх п'яти років в Україні. Подібні проекти реалізуються й в інших пострадянських країнах (зокрема у Молдові, Казахстані), що спрямовують свої зусилля на розбудову правової держави.

Незалежність визнається передумовою підвищення ефективності судової влади. Одним із вирішальних чинників забезпечення реформування та реальної незалежності судової гілки влади фінансове забезпечення її діяльності. Останнє ж вимагає постійного вдосконалення механізму фінансування судової системи. Зазначене цілком підтверджується досвідом забезпечення правосуддя в європейському просторі. Адже у державах – членах ЄС рівень фінансування судової влади достатньо високим, оскільки рівень оплати суддів перевищує середню заробітну плату по країні в три рази більше.

Безумовно, недостатнє фінансування діяльності судових інстанцій негативно впливає на ефективність функціонування судової системи. Та й зрештою низький рівень оплати праці є чинником, який сприяє корупції. Крім того, низька оплата негативно позначається на привабливості цього сектора праці та на можливості залучення мотивованого кваліфікованого допоміжного персоналу водночас чинником, що обумовлює великий потік кадрів, що негативно впливає на загальний рівень професійної підготовки персоналу судових інстанцій.

Отже, виходячи зі змісту міжнародно–правових стандартів правосуддя, можна сказати, що незалежність судової влади є особливою та важливою її рисою в умовах функціонування конституційної держави. Згідно з стандартами незалежність повинна включати зовнішню та внутрішню. Внутрішня незалежність, полягає в незалежності кожного судді під час здійснення ним функцій правосуддя і забезпечується відповідною організованістю судової влади та внутрішню, яка загалом забезпечується

Україною. Із зовнішньою існує низка серйозних проблем. Вони перш за все пов'язані з політичним впливом на судову владу, а також пов'язані з тиском на суддів під час розгляду конкретних справ.

Незалежність судової влади має бути не просто лозунгом, але й має бути закріплена належним чином політичним та правовим інструментом, а також матеріально-технічною базою. Остання має суттєве значення, оскільки гарантування незалежності суддів має відбуватися шляхом створення реальної економічної незалежності судової влади. Йдеться про матеріально – технічне забезпечення судів, гідну оплату праці суддів та працівників апарату судів, про створення належних умов для учасників процесу.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 4 червня лютого 2016 року // Офіційний вісник України. – 2016. – № 51. – С. 8. – Ст. 1799).

2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93.

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaNon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043/ed20091216

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaNon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалені Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27 липня 2006 року № 2006/23 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fair.org.ua/content/library_doc/Bangalore_principles_ukr.pdf.

6. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_236.

7. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaNon5.rada.gov.ua/laws/show/994_a38.

8. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Т.Р.С. Аллан ; пер. Р. Семків. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 11.

9. Бориславська О.М. Незалежність судової влади як умова існування конституціоналізму / О.М. Бориславська// Національний юридичний журнал теорія і практика. – М., 2015. – С.45

10. Міжнародні стандарти незалежності суддів: збірка документів. – К. : Поліграф-Експрес, 2008. – 184 с.

11. Чорнобук В.І. Незалежність судової влади як складова верховенства права: фінансово-правові аспекти/ В.І. Чорнобук // «Юридична Україна». – К.: Юрінком Інтер , 2013. – С.42

Чайковський Є.Я.

*студент Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ВИДИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Питання виборчого законодавства та практики його застосування постійно перебувають у центрі уваги Верховної Ради України та Центральної виборчої комісії України, оскільки це форма прямого народовладдя, за якою шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого управління.

Однак, як засвідчили події в політичному житті України останніх років, у правовій регламентації форм безпосередньої демократії існує чимало прогалин, суперечностей і неузгодженостей, чому значною мірою сприяли часті й поспішні зміни у виборчому законодавстві України [1, с. 61].

Отже, Україні сьогодні потрібна досконала виборча система, яка б відповідала сучасному рівню передових демократичних країн світу і водночас враховувала історичні, економічні, національно-етнічні, культурно-побутові та інші особливості населення країни.

Вивченням специфіки виборчого процесу та проблеми його застосування займалися як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема М. П. Авдєєнкова, Ю. А. Дмитрієв, М. І. Михальченко, Н. А. Мяловицька, О. В. Петришин, З. Ф. Самчук, Ю. Ю. Стрілець, Р. Таагепера, М. С. Шугарт.

Виборча система є елементом політичної системи, яка організовує і обслуговує інститут виборів, встановленим законом або іншим нормативним актом способом визначення результатів голосування і порядком розподілу мандатів між партіями і кандидатами.

Це сукупність встановлених законом правил організації і проведення виборів, критеріїв і способів визначення їхніх результатів:

- закріплює принципи, на основі яких відбуваються вибори, а також права громадян обирати та бути обраними;
- регулює суспільні відносини, які виникають у процесі організації і проведення виборів в органи державної влади і місцевого самоуправління;
- встановлює гарантії виборчих прав громадян і відповідальність депутатів та інших обраних осіб перед виборцями [2, с. 268].

Виборчу систему можна розглядати в широкому і вузькому розумінні.

У вузькому розумінні виборча система є електоральною формулою, способом визначення результатів виборів, нормативно-регулятивним рівнем виборчої системи. У широкому ж розумінні, окрім зазначеного чинника, слід вести мову ще й про інституційний простір, в якому перебувають суб'єкти виборчого процесу (держава, політичні сили, електорат), а також те, що слугує своєрідним вестибулярним апаратом системи – її інформаційно-комунікативна структура [3, с. 56].

Виборча система у широкому значенні – це «весь організм формування виборчих органів державної влади і органів місцевого самоврядування, включаючи організацію і проведення виборів, а також визначення їхніх результатів і відповідний розподіл депутатських мандатів. Поняття «виборча система» у вузькому значенні охоплює лише частину змісту поняття «виборчої системи» у широкому розумінні й означає певний спосіб підбиття підсумків голосування та їхньої оцінки» [1, с. 61].

Таким чином, виборча система – це сукупність правил, прийомів і процесів, що забезпечують і регулюють легітимне формування державних представницьких органів політичної влади.

У конституційному законодавстві європейських країн закріплені три види виборчих систем – мажоритарна, пропорційна і змішана [1, с. 64].

Мажоритарна система результативна і проста у застосуванні. Водночас слід відзначити, що вона не відображає плюралізму суперечливих інтересів у суспільстві та політичних сил, які ці інтереси представляють. Мажоритарній виборчій системі надають перевагу великі за чисельністю партії та блоки партій, які домовляються про висування єдиних виборчих списків. Позитивною рисою мажоритарної системи є також і те, що виборець безпосередньо знає, за якого чи яких саме кандидатів він голосує. Практика застосування мажоритарної системи свідчить, що вона здатна забезпечити успішніше формування парламентів із стійкою (однопартійною) більшістю і меншою кількістю різнорідних партійних фракцій, що має велике значення для стабільності урядів. Водночас, очевидно, що мажоритарна виборча система серйозно звужує можливості на парламентському рівні відобразити широкий спектр інтересів меншості, особливо дрібних і навіть середніх партій, деякі з яких часто залишаються без парламентського представництва [1, с. 64].

Різновиди мажоритарної системи діють на місцевих виборах США, Канаді, Новій Зеландії, Індії. Рідше мажоритарна система застосовується на місцевих виборах в європейських країнах. Зокрема, вибори регіонального і місцевого рівня мають варіанти. Першим варіантом є мажоритарна система відносної більшості. За такої системи перемагає кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів. Другий варіант – система голосування з

вказівкою кандидатів у порядку переваги (STV). Використовується на місцевих виборах і на виборах в Асанблею Північної Ірландії [2, с. 271].

Вибори депутатів сільських, селищних рад проводяться за мажоритарною системою відносної більшості в одномандатних виборчих округах, на які поділяється територія відповідно села, селища, територія утвореної відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» об'єднаної сільської, селищної територіальної громади [4].

Застосування пропорційної виборчої системи пов'язане з виникненням певних труднощів і проблем, особливо якщо в країні немає великої і впливової партії або блоку партій, котрі при цій виборчій системі здатні задовольнити стійку абсолютну більшість голосів. Така ситуація в сучасних умовах складається досить часто. З одного боку, в рамках пропорційної виборчої системи виборці голосують не стільки за конкретних кандидатів, скільки за партії та блоки, і в крайньому разі – за кількох їх лідерів, які зазначені в бюлетенях для голосування. А з іншого – в результаті виборів найчастіше утворюється парламент, в якому жодна партія не має абсолютної більшості. У цьому разі для формування уряду вимагається створення міжпартійної коаліції, що, природно, породжує нестабільність і недовговічність такого уряду.

Історичний досвід як Швейцарії, так і деяких інших європейських країн (зокрема, Бельгії) доводить, що «результатом запровадження пропорційної системи стало подолання політичних суперечок. Суспільні групи цих країн, насамперед етнічні, релігійні та інші меншини, задля забезпечення інтересів яких була запроваджено пропорційна виборча система, набули представництва разом із більшістю. Відносини між ними ввійшли в русло співпраці, компромісного парламентського вирішення питань. Як результат – суспільні протиріччя були пом'якшені, гострі конфлікти залишилися в минулому» [5, с. 55].

Прагнення знизити негативний ефект недоліків мажоритарної і пропорційної систем породжує і посилює, особливо в сучасних умовах, пошуки поєднання переваг тієї чи іншої системи шляхом їх гібридизації. Так з'явилися змішані виборчі системи, тенденція до запровадження яких намітилась не лише в країнах Європи, а й на інших континентах.

Відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» обрання депутатів здійснюються за змішаною (пропорційно-мажоритарною) системою [6].

Характеризуючи виборчі системи, слід звернути увагу на одну важливу проблему – запровадження загороджувального бар'єра з метою уникнення

надто роздробленої партійно-фракційної структури парламенту і створення в ньому великих партійних фракцій [1, с. 65].

Узагальнюючи викладені вище актуальні питання понять і видів виборчої системи в Україні, можна зробити наступні висновки.

Україна гостро потребує ефективної виборчої системи, яка відповідала б сучасному рівню передових демократичних країн світу і водночас враховувала б історичні, національно-етнічні, культурно-побутові та інші особливості населення країни. У цьому контексті актуальних ознак набуває порівняльний аналіз сучасних виборчих систем [7, с. 110] – передовсім європейських країн, які пройшли тривалий шлях формування і володіють безцінним досвідом еволюціонування. Тим більше, що виборчі системи абсолютної більшості решти країн світу є похідними від європейських традицій виборчого права [2, с. 268].

В Україні більш як два десятиліття спостерігається пошук ідеального варіанта виборчої системи. На жаль, здебільшого в основі таких пошуків лежить не раціональний вибір в інтересах суспільства й особи, а обслуговування інтересів окремих політико-управлінських груп і олігархічних кланів, штучно створених політичних партій та інших політтехнологічних проєктів. Більшість експертно-аналітичного середовища пропонує не витратити час на пошуки «ідеального варіанта виборчої системи», а зупинитися на прагматичній моделі змішаної системи виборів, аби органічно поєднати загальнонаціональні та регіональні інтереси, визначити прийнятне представництво виборців на місцевому і національному рівнях [8, с. 284].

В Україні питання вибору системи формування представницьких органів є питанням політичної доцільності. Серед таких цілей мають бути [8, с. 302]:

- відповідальне, ефективне функціонування місцевої влади в інтересах громади;
- забезпечення впливу громадян на формування та реалізацію місцевої політики;
- встановлення зв'язку між виборцями та обраними депутатами;
- можливість контролю діяльності їх представницьких органів.

На нашу думку, найбільш виправданою для України є повна відмова від пропорційної виборчої системи і вибори народних депутатів України за мажоритарною системою в одномандатних виборчих округах в два тури. Оскільки, мажоритарна виборча система дає можливість голосувати за конкретну особу, яка може представляти партію або ж саму себе. Саме ця виборча система здатна забезпечити успішніше формування парламентів із стійкою (однопартійною) більшістю і меншою кількістю різнорідних партійних фракцій, що має велике значення для стабільності уряду.

-
1. М'яловицька Н. А. Виборчі системи: досвід європейських держав: / Н. А. М'яловицька // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 61 – 70.
 2. Михальченко М. І. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем / М. І. Михальченко, З. Ф. Самчук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2010. – Вип. 6. – С. 267-286.
 3. Авдеєнкова М. П. Современные избирательные системы [Текст] / М. П. Авдеєнкова, Ю. А. Дмитриев // Выборы. Законодательство и технологии. – 2000. – № 7 – 8. – С. 54 – 59.
 4. Про місцеві вибори: закон України від 14.07.2015 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/595-19/page>.
 5. Петришин О. В. Пропорційна виборча система: історичний досвід запровадження: [Електронний ресурс] / М. П. Петришин // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2006. – № 1–3. – С. 53–57. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2006_1/visnyk_st_16.pdf.
 6. Про вибори народних депутатів України: закон України: від 17.11.2011 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4061-17/page>.
 7. Таагепера Р. Описание избирательных систем [Текст] / Р. Таагепера, М. С. Шугарт // Полис. – 1997. – № 3. – С. 109 – 118.
 8. Стрілець Ю. Ю. Зарубіжний досвід забезпечення відповідальності представницьких органів місцевого самоврядування крізь призму місцевих виборів / Ю. Ю. Стрілець // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 1 (8). – С. 295 – 303.

Чаплінська М. М.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ УРЯДУ УКРАЇНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів виконавчої влади України. Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України [1].

Кабінет (кабінет міністрів) – назва уряду в цілому, або його частини, чи сукупності міністрів у деяких зарубіжних державах. На відміну від законодавчих органів воно не творить закони, а виконує їх, проводить в життя [2, с. 265].

Той орган, що ми називаємо «уряд», по-різному називається в кожній окремо взятій країні. Найчастіше застосовуються такі стандартні найменування: рада міністрів (Індія), рада міністрів або уряд (Франція, Куба),

просто уряд (Чехія, Колумбія), Кабінет (Японія). У деяких країнах є назва державна рада (Швеція, Норвегія, Фінляндія) [3, с. 190].

У федеративних державах у назві уряду позначається державний устрій. Так у ФРН він називається федеральний уряд, у Швейцарії – федеральна рада. Однак з погляду статистики, найчастіше вживаються терміни «рада міністрів» і «кабінет міністрів». До речі, іноді ці терміни вживаються як синоніми, а іноді позначають неоднакові поняття. Рада міністрів частіше зустрічається за парламентських форм правління. Кабінет Міністрів, як правило, – за сильного президента або монарха («кабінет» вважається таким, що діє при главі держави). Але іноді ці поняття співіснують в одній країні. Так у Великобританії уряд – це більш широке поняття. До нього входять близько 80 осіб. А всередині уряду є ще кабінет, що включає глав найзначніших міністерств, до якого входять 18 – 20 осіб. Це ніби уряд в уряді. Іноді в рамках кабінету виокремлюють ще вужчий внутрішній кабінет (3 – 5 осіб): прем'єр-міністр, міністр фінансів, міністр оборони й міністр внутрішніх справ. Ясно, що це «найважливіші» міністри, які користуються найбільшим впливом і довірою прем'єр-міністра.

Уряд, кабінет, рада міністрів – це завжди якась колегія, що визначає найважливіші вектори політики. Навіть у президентській республіці, де президент персоніфікує виконавчу владу, є реальний уряд. Однак він може позначатись якимось службовим словом, що не збігається з офіційним найменуванням. Так у США президент має кабінет, що складається з 10 – 11 міністрів.

Сутність, місце і роль уряду характеризують деякі конституції зарубіжних країн. У статті 185 Конституції Португалії закріплено: «Уряд – це орган, керівний загальною політикою країни, вищий орган державної адміністрації». У п. 6 гл. 1 Форми правління Швеції зазначено: «Управляє державою уряд» [4].

У різних країнах процедура формування уряду має свої особливості. В одних глава держави призначає прем'єр-міністра (Італія, Індія, Канада, Греція та ін), в інших прем'єр-міністр обирається парламентом, а потім уже глава держави оформляє своїм актом це призначення (ФРН, Іспанія, Японія та ін.) [3, с. 193].

Згідно Закону України «Про Кабінет Міністрів України» організація діяльності характеризується у IX розділі цього закону [5]. Зокрема, знаходяться: повноваження Кабінету Міністрів, Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра та віце-прем'єр-міністрів, Міністра України як члена Кабінету Міністрів України. Зазначено відповідальність членів Кабінету, про конфлікт інтересів, засідання Кабінету Міністрів України, Секретаріат Кабінету Міністрів України, консультативні, дорадчі та інші

допоміжні органи, що утворюються Кабінетом Міністрів України, акти та підготовку проектів актів, їх прийняття та набрання чинності.

Кабінет Міністрів України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України. До складу Кабінету Міністрів України входять: Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр, три віце-прем'єр-міністри, міністри.

Порядок організації діяльності Кабінету Міністрів України, пов'язаний з виконанням його повноважень, крім Конституції та законів України, регулюється Регламентом Кабінету Міністрів України [6].

Діяльність Уряду планується на основі політичних пропозицій шляхом прийняття Програми діяльності Кабінету Міністрів на період його повноважень, щорічної Державної програми економічного і соціального розвитку України, інших державних програм та актів Уряду.

Роботою Кабінету Міністрів керує Прем'єр-міністр України. Він спрямовує її на виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів, схваленої Верховною Радою України та інших завдань, покладених на Кабінет Міністрів, координує діяльність Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів, міністрів, керівників інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, які забезпечують виконання покладених на них завдань відповідно до їх повноважень.

За час незалежності з 1991 року по 2017 рік, в Україні змінилося 16 прем'єр-міністрів (19, якщо рахувати виконуючих обов'язки). Станом на 11 жовтня 2016 чинним прем'єр-міністром України є В. Гройсман. Ю. Тимошенко – перша та єдина жінка на цій посаді, пропрацювала 1,029 днів та два терміни. Її рекорд побив лише Микола Азаров, котрий подав у відставку 28 січня 2014, під час подій Євромайдану.

Цікаво, що найбільше міністерств, відомств та віце-прем'єрів працювало під керівництвом П. Лазаренка: в першому його уряді було 29 міністрів, 9 віце-прем'єрів та 6 голів інших відомств (до ухвалення в 1996 році Конституції України до складу Кабінету Міністрів входили так звані «міністри без портфелів» – члени уряду, що не керували жодним із міністерств, однак мали право голосу на засіданнях уряду й виконували окремі доручення прем'єр-міністра).

Найменше підлеглих було у прем'єра В. Ющенка: йому підпорядковувалися всього 15 міністрів та 4 віце-прем'єра.

Нинішній прем'єр В. Гройсман має в безпосередньому підпорядкуванні 19 очільників міністерств та 6 віце-прем'єр-міністрів [7].

У разі відсутності Прем'єр-міністра України його повноваження виконує Перший віце-прем'єр-міністр України або віце-прем'єр-міністр

України. Ю. Звягільський та М. Азаров довше за всіх виконували обов'язки Прем'єр-міністра.

Міністри як члени Кабінету Міністрів України беруть участь у виконанні Програми діяльності Кабінету Міністрів, реалізації державної політики у доручених їм сферах державного управління, здійснюють управління в цих сферах, спрямовують і координують діяльність інших органів виконавчої влади з питань, віднесених до їх відання. Члени Кабінету Міністрів не можуть діяти всупереч офіційній позиції Кабінету Міністрів України.

Члени Уряду представляють Україну в міжнародних і міждержавних організаціях, ведуть міжнародні переговори, беруть участь в інших міжнародних заходах, підписують в установленому порядку міжнародні договори України, причому Прем'єр-міністр України і Міністр закордонних справ мають право вести переговори і підписувати міжнародні договори України без спеціальних повноважень. Іншим членам Кабінету Міністрів України такі повноваження надаються розпорядженням Кабінету Міністрів або за його дорученням – актом Міністерства закордонних справ.

Діяльність Кабінету Міністрів країни забезпечується Секретаріатом Кабінету Міністрів України. Основними завданнями Секретаріату є організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне, матеріально-технічне та інше забезпечення Кабінету Міністрів України. Секретаріат діє на підставі Положення, яке затверджується Кабінетом Міністрів України.

Робочим колегіальним органом Кабінету Міністрів, який утворюється для забезпечення ефективної реалізації повноважень Кабінету Міністрів, координації дій органів виконавчої влади, попереднього розгляду проектів нормативно-правових актів, основних напрямів реалізації державної політики, інших документів, що подаються на розгляд Кабінету Міністрів є урядовий комітет [8, с. 320].

Акти Кабінету Міністрів, що мають нормативний характер, видаються у формі постанов, а акти з оперативних, організаційно-розпорядчих та інших питань, які не мають нормативного характеру, видаються у формі розпоряджень. Постанови і розпорядження підписуються Прем'єр-міністром. Розпорядження Кабінету Міністрів України діють з моменту їх прийняття, якщо не встановлено пізніший термін набрання ними чинності. Постанови Кабінету Міністрів України набирають чинності з дня їх офіційного опублікування, якщо інше не передбачено самими постановами, але не раніше дня їх опублікування в офіційних друкованих виданнях. Дія актів Кабінету Міністрів України може бути зупинена Президентом України з одночасним зверненням до Конституційного Суду України. Вони втрачають

чинність у разі визнання їх неконституційності на підставі рішення Конституційного Суду України.

У період між засіданнями у випадках, передбачених Законом України «Про Кабінет Міністрів України», за рішенням Прем'єр-міністра може бути застосована процедура прийняття розпорядження Кабміна шляхом опитування членів Уряду. Проект такого розпорядження надсилається всім членам Уряду. Розпорядження вважається прийнятим з моменту його підписання Прем'єр-міністром.

Інші процедури які здійснює Кабінет Міністрів України зазначені в Регламенті Кабінету Міністрів України. Можна перелічити декілька з них:

- процедура підготовки проектів актів Кабінету Міністрів та їх погодження;
- підготовка проектів законів;
- підготовка проектів актів Президента України;
- відкликання законопроекту;
- розгляду депутатських запитів і звернень;
- розгляду звернень громадян;
- та інші.

Отже, у сучасних умовах, коли держава активно втручається в економіку, втілюючи у життя намічені програми, зростання ролі урядової влади стає об'єктивною передумовою. Уряд часто є ініціатором законодавства з питань державного регулювання економіки. У цьому разі парламент виступає як орган, що «реєструє» урядові законопроекти.

Залежно від політичної практики, історичних умов і національних традицій процес посилення позицій уряду набуває різноманітних форм, що в кінцевому підсумку зумовлюється існуючими формами правління (парламентською, президентською та змішаною).

1. Кабінет Міністрів України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246381011&cat_id=244828445.

2. Мальцев В. А. Довідковий посібник з курсу «Конституційне (державне) право зарубіжних країн»: Навчальний посібник для студентів-заочників. Воронеж : Видавництво Воронежського державного університету. – 2001. – 328 с.

3. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посібн. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; за ред. В. М. Бесчастного. – К.: Знання, 2008. – 467 с.

4. Конституція Португалії від 2 квітня 1976 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/portugal/portug-r.htm.

5. Про Кабінет Міністрів України: закон України від 27.02.2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

6. Регламент Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2007 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF>.

7. Слово і Діло – головний сайт про політиків: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2016/04/28/infografika/polityka/25-rokiv-premyeriady-yak-zminyuvavsya-sklad-kabminu-za-roky-nezalezhnosti>.

8. Адміністративне право: навчальний посібник / О. І. Остапенко, З. Р. Кісіль, М. В. Ковалів, Р. В. Кісіль. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 533 с.

Чапля В. С.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*Кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПОНЯТТЯ ДЖЕРЕЛ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Впродовж розвитку української державності, законодавство завжди було важливим інструментом для керівництва суспільством. В різні етапи воно поповнювалось все новими джерелами права. Сучасні джерела конституційного права України та їхня система перебувають у процесі постійного розвитку та вдосконалення. Саме оновлення вітчизняного законодавства зумовлює його кращу ефективність. Тому важливо вміти розбиратись у всіх джерелах права, і удосконалювати наше конституційне право лише тими актами, які дійсно сприятимуть розвитку нашої держави.

Історія розвитку джерел права є надзвичайно важливою складовою їх вивчення. Саме виникнення поняття «джерело права» відносять до періоду існування Давнього Риму. Понад дві тисячі років тому Тіт Лівій у своїй «Римській історії» назвав Закони XII таблиць джерелами всього публічного і приватного права, оскільки вони були базою тогочасного права для давньоримських правознавців. А також до найдавніших джерел права належать Закони царя Хамурапі та Закони Ману [1, с.111].

Термін «джерело» права має глибоке коріння, тому і має багато значень. Зокрема під ним розуміють фактори, що обумовлюють виникнення, розвиток, зміст права: система соціально-економічних відносин. Також сукупність юридичних ідей, поглядів, теорій, під впливом яких утворюється і функціонує право. Історичні пам'ятники, що колись мали значення діючого права: Руська Правда в Київській Русі, Закони Хаммурапі у Вавилоні. Та способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм [1, с. 112].

Що стосується сучасної юриспруденції в Україні то погляди наших правознавців на сутність і зміст джерел конституційного права відрізняються оригінальністю і суттєвим відходом. Найчастіше під джерелами права вчені-правники розуміють ті форми, в яких закріплюються загальнообов'язкові правила поведінки, тобто правові норми, які, власне, складають об'єктивне юридичне право. Тобто форми об'єктивізації правових норм, які служать ознаками їхньої обов'язковості в суспільстві [2, с. 56].

Закордонні вчені стверджують, що джерело конституційного права - це зовнішня форма об'єктивізації волі народу й політики держави, що передбачає надання їм чи визнання за ними певної юридичної сили у визначеній формі [3, с. 121].

Варто зазначити, що багатогранність терміну «джерело права» вимагає теорію права замінити його іншим терміном – «форми права». Форми права – це по суті різні види права, які склались історично і які вибирає держава, відрізняються вони по способу оформлення змісту норм права. Це зовнішнє оформлення змісту загальнообов'язкових правил поведінки, що офіційно встановлені або санкціоновані державною владою або загальноновизнані суспільством – правові звичаї, рішення, прийняті на всенародних і місцевих референдумах. Тобто тут форма збігається із спеціально-юридичним розумінням джерела права [3, с. 56].

Кваліфікація джерел конституційного права України є надзвичайно широкою. Зокрема за сутністю та змістом джерела конституційного права України відображують волю та інтереси Українського народу та політику держави і безпосередньо виражають владні відносини у суспільстві та державі. За предметом правового регулювання джерела конституційного права України відрізняються від інших галузевих джерел права тим, що вони регулюють владні суспільні відносини політичного характеру. За суб'єктами якими є Український народ, держава та суб'єкти місцевого самоврядування. За функціями здійснюють установчу і регулятивну функції, рідше охоронну. Стосовно системи джерел національного права загалом, джерела конституційного права здійснюють інтегративні функції. Тобто джерела конституційного права є системоутворюючим компонентом національної системи права. За способами і засобами правотворення встановлені чи санкціоновануються народом України, державою чи суб'єктами місцевого самоврядування. Наприклад, Український народ може визначати конкретні конституційно-правові акти через всеукраїнський референдум. У цьому випадку джерелом конституційного права буде рішення всеукраїнського референдуму [2, с. 145].

Важливим є те, що джерела конституційного права взаємодіють між собою, утворюючи певну органічну систему, в основі якої лежить політична

воля та легітимні інтереси основних суб'єктів конституційного правотворення - Українського народу [4, с. 57].

Система джерел конституційного права України представлена Конституцією України, законами України та підзаконними конституційними актами. [5, с. 105].

Конституція за своєю сутністю є Основним Законом, що виражає волю Українського народу і політику держави. Вона приймається і вводиться в дію відповідно до передбаченої законом спеціальної процедури. Спеціальна процедура передбачена і щодо внесення змін і доповнень до Конституції України. Чинне законодавство передбачає спеціальний механізм правового захисту, гарантування Конституції [1, с. 110].

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [6].

Іншим важливим джерелом конституційного права України, що має найвищу юридичну силу, є акти всеукраїнського референдуму. Акти референдумів як джерел права виражають насамперед волю Українського народу та територіальних громад або сприяють її вираженню. У системі джерел конституційного права України акти всеукраїнського референдуму представлені рішеннями всеукраїнських референдумів від 1 грудня 1991 року і 16 квітня 2000 року [3, с. 134].

Основним видом джерел конституційного права України є закони України. Це нормативно-правові акти, що приймаються за особливою процедурою, мають вищу юридичну силу щодо інших джерел конституційного права, за винятком Конституції та відповідних актів всеукраїнського референдуму і регулюють найбільш важливі комплекси суспільних відносин у сфері конституційного права [2, с.143].

Особливим видом джерел конституційного права України є декларації, акти і конституційні договори. Декларації – це нормативно-правові акти, що приймаються Верховною Радою України і нормативно визначають основні засади державного і суспільного ладу чи політики держави з окремих найважливіших питань. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року став унікальним джерелом для становлення і розвитку системи джерел конституційного права України. На відміну від Декларації, що стверджувала лише верховенство Конституції [3, с. 135].

Нинішнє чинне конституційне законодавство України не передбачає такої юридичної форми нормативно-правового акта, як конституційний договір. Договір як джерело конституційного права передував появі законів.

Договірну форму мали перші конституції світу (зокрема Конституція Пилипа Орлика 1710 року, Конституція Франції 1791 р. та ін.). Згодом в конституціях втілювалася доктрина суспільного договору Ж.-Ж. Руссо, відповідно до якої прийняття конституції було санкціонуванням уже існуючого суспільного договору. На сьогодні договори застосовуються в окремих федераціях, але договір як джерело права більше характерний для міжнародного, цивільного, але не конституційного права [5].

Щодо джерел права у різних країнах то здебільшого відмінності між ними пов'язані з підходами до розуміння права в цілому та з існуванням різних моделей правових систем. Формалізованим джерелом конституційного права у країнах, право яких належить до англосаксонської моделі, є судові прецеденти. Ним виступає рішення вищих судів у конкретних справах, які мають обов'язкове юридичне значення для нижчих або рівних за рангом судових установ при розгляді ними аналогічних або подібних справ. В англійських країнах судові прецеденти разом з основними законами та законодавством є головними джерелами конституційного права. Перші кроки на шляху до офіційного визнання в Україні судового прецеденту джерелом права вже зроблено, зокрема, про це свідчить аналіз міжнародно-правових актів у сфері прав людини. Введення судового прецеденту в Україні є доцільним та можливим [7, с. 79].

В полі зору вітчизняних і зарубіжних дослідників традиційно перебувають актуальні проблеми, які стосуються різних аспектів джерел права. Вкрай важливим є вдосконалення можливих недоліків у вже існуючих нормативно-правових актів, та їх узгодження і вдосконалення згідно вимог часу і потреб суспільства систематизація нормативно-правових актів.

Таким чином народним депутатом Ю. Р. Мірошніченком був розроблений проект Закону України «Про нормативно-правові акти» від 01 грудня 2010 року. Головною метою законопроекту є створення ефективної системи законодавства шляхом встановлення єдиних загальнообов'язкових вимог до розроблення та прийняття нормативно-правових актів, сприяння упорядкуванню та підвищенню якості нормотворчої діяльності, стабілізації та систематизації законодавства.

Ю. Р. Мірошніченком запевняв, що прийняття цього законопроекту дозволить визначити єдиний порядок розроблення нормативно-правових актів, їх прийняття та набрання чинності, а також встановити єдині вимоги до нормопроєктувальної техніки для всіх суб'єктів нормотворення. Зазначене, в свою чергу, сприятиме підвищенню якості нормотворчої роботи, уніфікує порядок прийняття нормативно-правових актів, встановить єдині підходи до видів, форм, та ієрархії нормативно-правових актів, законодавчо закріпить

умови вирішення юридичних колізій, наявних в правовій системі, що в цілому покращить рівень підготовки нормативно-правових актів [8].

Проте Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України пропонувало за результатами розгляду в першому читанні повернути законопроект на доопрацювання. Комітет вважає невдалою концепцію альтернативного проекту Закону. Фактичне коло питань, що пропонується вирішити в законопроекті, є значно вужчим, ніж предмет правового регулювання, відображений в його назві. Законодавче регулювання правового статусу нормативно-правових актів в ньому обмежується лише регламентацією порядку набрання ними чинності, їх офіційного оприлюднення та державної реєстрації.

У системі законодавства України актуальними є вимоги конституційної законності джерел права. Посилення регламентації суспільних відносин через законодавство, а також розширення меж і поглиблення деталізації нормативно-правового регулювання, що ускладнює правозастосування та знижує ефективність правової системи [9].

Важлива проблема – невизначеність законодавчого процесу при високих темпах формування законодавства. Її вирішенню мають допомогти прийняття закону про нормативно-правові акти та закону про закони і законодавчу діяльність в Україні.

На нашу думку потрібно приводити джерела конституційного права України у відповідність до правових стандартів Європейського Союзу. На даний час це буде сприяти адаптації всього національного законодавства до законодавства Європейського Союзу, що є необхідною вимогою для європейської інтеграції України. Також такі реформи в нашому законодавстві зможуть полегшити співпрацю нашої держави з іншими країнами. Але такі реформи важливо проводити беручи до уваги особливості нашого законодавства, враховуючи усі можливі наслідки прийнятих нововведень.

1. Джерела конституційного права України: поняття, види і система: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://pidruchniki.com/1056112746855/pravo/dzherela_konstitutsiynogo_prava_ukrayini.

2. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник. – К.: Правова єдність, 2010. – 432 с.

3. Майданник О. О. Конституційне право України: Навч. посіб. К.: Алерта, 2011. – 380 с.

4. Совгіря О.В. Конституційне право України. Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. – 632 с.

5. Теоретико-методологічні підходи до визначення джерел конституційного права України: історія та сучасність: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2011_2_3.

6. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon2.rada.gov.ua>.

7. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн / В. М. Шаповал. – Київ: Артек, 1997. – 264 с.

8. Проект Закону «Про нормативно-правові акти»: [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=39123.

9. Гайворонський В. Джерела права // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 1. – С. 56 – 65.

Червінська О. М.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Система Конституції України – це у першу чергу упорядкована сукупність конституційно-правових актів найвищої юридичної сили (окрім чинної Конституції України до таких слід відносити Акт проголошення незалежності України 1991 року, затверджений на всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 року), які синхронно та злагоджено регулюють важливі суспільні відносини політичного характеру [1, с. 3]. Оскільки система Конституції України є найвищим здобутком суспільного права, тому основними напрями її дії виступає охорона свободи людини, визначення основних засад суспільного ладу держави.

Основні конституційні принципи будь-якої держави виробляються в ході її конституційного розвитку. Серед держав, які наразі впроваджують європейські конституційні традиції, варто відзначити Азербайджан. Ураховуючи спільне історичне минуле України та Азербайджанської Республіки як колишніх суб'єктів федерації СРСР, їм притаманні однакові поточні проблеми, пов'язані з відходом від авторитарного минулого на користь демократичних принципів конституціоналізму. У радянський період в Азербайджанській РСР було прийнято 4 конституції: у 1921, 1927, 1937, 1978 роках. АР повернулася на демократичний шлях розвитку при перших проявах тенденцій розпаду СРСР. Так, 30 серпня 1991 р. Верховною Радою Азербайджанської РСР була прийнята Декларація про відновлення державної незалежності Азербайджанської Республіки. Розробка Конституції на основі Конституційного Акту про відновлення державної незалежності Азербайджанської Республіки тривала близько 5 років і була завершена лише у 1995 році. Конституція Азербайджану відповідає усім ознакам конституції як джерела права. Особливої уваги заслуговує механізм внесення змін і доповнень до її тексту, якому присвячена Глава XI «Зміни до Конституції

Азербайджанської Республіки» і Глава XII «Доповнення до Конституції Азербайджанської Республіки». З приводу змін до Конституції АР, ст. 152 передбачає, що вони приймаються лише шляхом референдуму; при цьому існують обмеження ініціативи Серед таких обмежень, наприклад, заборона вносити зміни до статей Основного закону, які передбачають принципи народного і національного суверенітету, демократизму, унітаризму, республіканізму, поділу державної влади, заборона скасування прав і свобод людини та громадянина [2].

У демократичному суспільстві Конституція має особливе значення, яке ще більше зростає в перехідні періоди, коли йдеться про конкретні зміни у політичній та економічній системі суспільства. З моменту проголошення незалежності в Україні відбувається процес розширення обсягу конституційно-правового регулювання, змінюється зміст норм та інститутів конституційного права, з'являються нові. Це призводить до утворення більш складної системи джерел цієї галузі права [3].

Конституція України є втіленням найвищих правових ідей національного права, проте вона потребує певного вдосконалення. Асоціація правників України поділяє концептуальну позицію щодо проведення конституційної реформи. Асоціація правників України як провідна юридична спільнота вважає удосконалення конституційного регулювання одним з найбільш важливих та актуальних питань для побудови в Україні демократичної правової держави, в якій панує верховенство права [4, с. 1 – 2]. У зв'язку з оновленням положення Конституції України про правосуддя, а саме про розширення доступу громадян до конституційного правосуддя (введення інституту конституційної скарги), органам місцевого самоврядування надано права на звернення до Конституційного Суду України щодо неконституційності законів та інших правових актів – з питань, що стосуються місцевого самоврядування, захисту прав та інтересів територіальних громад [5, с. 1 – 2]. На нашу думку, дана новація, з одного боку, дає більше можливостей для захисту основних прав людини, які гарантовані Конституцією, а з іншого існують вагомні сумніви про те, чи зможе дане нововведення ефективно функціонувати на практиці. Під час міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні, що проводилася в рамках співробітництва Конституційного Суду з координатором проектів ОБСЄ в Україні та з нагоди Всеукраїнського тижня права, більшість її учасників підтримали таку ініціативу. Адже закріплення можливості громадян звертатися по захист прав, гарантованих Основним Законом, на їхню думку, є ознакою правової держави. думка про те, що чинна система звернень до єдиного органу конституційної юрисдикції є недостатньо ефективною, оскільки наразі

громадяни можуть звернутися до Конституційного Суду виключно з приводу тлумачення норм Конституції та законів [6].

Надважливе значення для належного функціонування інституту конституційної скарги в Україні є перейняття міжнародного досвіду, адже даний інститут є надбанням європейської правової культури.

3 лютого 2017 року у Конституційному Суді України відбулася зустріч Голови Конституційного Суду України Ю. Бауліна із Главою Офісу Ради Європи, Представником Генерального секретаря Ради Європи з координації програм співробітництва паном Мортенем Енбергом. У ході розмови Голова Конституційного Суду України зупинився на питаннях, що стосуються конституційної реформи в Україні, ефективності вітчизняної судової системи та захисту прав громадян, а також взаємодії єдиного органу конституційної юрисдикції в Україні з органами Ради Європи. З огляду на це вкрай важливим є прийняття Верховною Радою України змін до Закону України «Про Конституційний Суд України», які сприятимуть ефективності вітчизняної судової системи. Ю. Баулін зазначив, що до Конституційного Суду України вже надійшло 45 конституційних скарг, але вони ще не розглядаються, оскільки процедура їх розгляду буде закріплена в новому законі [7]. На нашу думку, вдосконаленню процедури розгляду конституційної скарги сприятиме проведення Другого конгресу Асоціації, який відбудеться у м. Харкові, на тему: «Роль конституційних судів в розвитку положень національних конституцій в контексті загальноєвропейських принципів та норм міжнародного права, права ЄС, рішень міжнародних судів».

Без заперечень, виходу України на міжнародну арену та можливості її політико-правової взаємодії з іноземними державами, варто завдячувати Акту проголошення незалежності України 1991 року, який займає значуще правове значення у системі Конституції України. Саме Акт проголошення незалежності надав Україні правову основу для її існування, а також сприяв її виходу на міжнародну політичну арену, увінчав усю попередню історію українського народу. Розтягнуті на довгі віки змагання за вільне життя на рідній землі у суверенній державі переможно справилися на зламі тисячоліть [8, с. 20].

Акт проголошення незалежності України сприяв міжнародному визнанню України та активізував її партнерську участь у провідних міжнародних організаціях Європи та світу.

Не зважаючи на членство України у таких міжнародних організаціях як Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Співдружність Незалежних Держав, не менш привабливими є перспективи вступу до Європейського Союзу та Організації Північноатлантичного договору.

На нашу думку, ключові напрямки зовнішньої політики визначаються національними інтересами держави, першочерговими з яких на даний момент є:

- реалізація внутрішніх реформ, мета яких полягає у забезпеченні демократичного розвитку держави та суспільства, верховенства права та ринкової економіки;
- економічний розвиток і досягнення високого рівня життя громадян;
- забезпечення стабільності та безпеки в державі та регіоні.

Зазначені цілі визначають пріоритети зовнішньої політики України, яка має спрямовуватися на утвердження й розвиток України як незалежної демократичної держави, на збереження її територіальної цілісності та недоторканності кордонів, на включення національного господарства у світову економічну систему, на поширення в світі образу України як надійного і передбачуваного партнера [9].

Таким чином, система Конституції України ознаменує новий етап конституційного становлення та подальшого розвитку державності, зокрема, утвердження України як суверенної та незалежної, призвело до необхідності переосмислення багатьох базових підходів щодо подальшого розвитку та функціонування основоположних інституцій суспільства і держави, порядку організації публічної влади, формування громадянського суспільства на основі демократичних принципів та цінностей, забезпечення провідної ролі громадян у державному та громадському житті, зростання ролі та впливу культурних і правових чинників на розвиток держави та суспільства в цілому.

1. Рабінович П. М. Конституція України як живий інструмент відображення та врегулювання соціальних змін / П. М. Рабінович. // Вісник Академії правових наук України. – 2010. – № 3. – С. 3 – 11: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vapny_2011_2_1.

2. Гараджаєв Д. Я. До питання про зміни та доповнення до конституції: досвід азербайджанської республіки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/lenovo/Downloads/2709-5459-1-SM.pdf>.

3. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України : дис. канд. юр. наук / Оніщенко Ольга Вікторівна – Київ, 2005. – 215 с.

4. Позиція Асоціації правників України щодо пропозицій змін до Конституції України, схвалених Конституційною Комісією. – 2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uba/documents/doc/Position_of_APU_on_proposals_to_change_the_Constitution_of_Ukraine_in_terms_of_justice.pdf.

5. Конституція України від 28 червня 1996 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page2/>.

6. Вілем Веремко. Нормативна люстрація. – 2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/120695-pospishne_vvedennya_konstituciynoi_skargi_mozhe_diskredituva.html.

7. Офіційний сайт Конституційного Суду України. Зустріч Голови Конституційного Суду України Юрія Бауліна із Главою Офісу Ради Європи / Офіційний сайт Конституційного Суду України // Сектор інформаційно-аналітичної роботи Конституційного Суду України. – 2017 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ccu.gov.ua/novyna/zustrich-golovy-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-yuriya-baulina-iz-glavoyu-ofisu-rady-yevropy-0>.

8. Литвин В. Самоствердження України: нелегкий поступ // Український історичний журнал. – К: «Наукова думка», 2003. – № 1. – С. 3 –22.

9. Розвиток зовнішньої політики та міжнародного співробітництва. Запорізька обласна державна адміністрація: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/article/1956/rozvitok-zovnishnoji-politiki-ta-mizhnarodnogo-spivrobitnistva.htm>.

Чорна І. Б.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Бліхар М. М.

*кандидат економічних наук, доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Україна бере активну участь у формуванні політичних умов на міжнародній арені тим, що є членом багатьох впливових міжнародних організацій, в межах яких вона провадить активну роботу, яка, до того ж, віддзеркалює не лише загальні, а й національні інтереси держави [2, с. 354].

Як суб'єкт міжнародних економічних відносин наша держава визнається іноземними державами. Беручи участь як суб'єкт права у міжнародній діяльності, зокрема в міждержавних організаціях, (ООН, Міжнародному валютному фонді та ін.) Україна водночас може бути й суб'єктом приватноправових відносин. Це підтверджується й її нормативними актами. Положення Конституції України, Декларації про державний суверенітет, Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інших нормативних актів, що підтверджують самостійність України у здійсненні правовідносин з іноземними суб'єктами права. У статті 30 Закону України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року також передбачено участь держави у приватноправових відносинах з «іноземним елементом».

Україна може виступати стороною в угодах з іноземного інвестування, оренди майна за кордоном. Вона є й власником майна, розміщеного за її

межами. Наприклад, Україна є власником чималої кількості посольських приміщень за кордоном, будує власні комплекси для посольств, консульств, ремонтує та реконструює представництва у багатьох державах [3, с. 90].

У свою чергу, в Україні може розміщуватися майно іноземних суб'єктів права. Так, іноземні дипломатичні представництва, консульські установи та міжнародні урядові організації можуть самостійно придбати, орендувати, використовувати на безоплатній основі споруди та приміщення, здійснювати перебудову, добудову тощо приміщень, змінити їх призначення, орендувати земельну ділянку згідно із Положенням про порядок розміщення дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних та іноземних організацій в Україні, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 1995 року (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 року).

Україна може бути стороною у правовідносинах з продажу іноземним громадянам майна, цінних паперів, приміром, облігацій внутрішньої державної позики. І навпаки, держава може заборонити, вчинення певних дій. Так, до набрання чинності законодавством України про роздержавлення майна постановою Верховної Ради Української РСР «Про захист суверенних прав власності Української РСР» від 29 листопада 1990 року було заборонено випуск та реалізацію акцій усіх державних підприємств, організацій та установ, розташованих на території України, фізичним та юридичним особам поза межами України [7, с. 400].

У Законі України «Про міжнародне приватне право» від 23 червня 2005 року зазначено, що до приватноправових відносин з «іноземним елементом» за участю держави застосовуються правила зазначеного Закону на загальних підставах, якщо інше не передбачено законом (ст. 30) [1].

Вказаний Закон містить норми про судовий імунітет. Відповідно до статті 79 Закону пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення арешту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України. Акредитовані в Україні дипломатичні представники іноземних держав та інші особи, зазначені у відповідних законах України і міжнародних договорах України, підлягають юрисдикції судів України лише в межах, що визначаються принципами та нормами міжнародного права або міжнародними договорами України: Міжнародні організації підлягають

юрисдикції судів України у межах, визначених міжнародними договорами України або законами України [5, с. 440].

У Законі України «Про міжнародне приватне право» передбачено, що у тих випадках, коли в порушення норм міжнародного права України, її майну або представникам в іноземній державі не забезпечується такий же судовий імунітет, який згідно із частинами 1 та 2 цієї статті забезпечується іноземним державам, їх майну та представникам в Україні, Кабінетом Міністрів України може бути вжито до цієї держави, її майна відповідних заходів, дозволена народним правом, якщо тільки заходів дипломатичного характеру не достатньо для врегулювання наслідків зазначеного порушення норм міжнародного права [6, с. 120].

Від моменту досягнення незалежності Україна отримала членство у впливових міжнародних організаціях що є показником зростаючого авторитету України в світі. Але, як говорить давня мудрість, краще якість ніж кількість.

Тому, на мою думку, Україна перш за все має вдосконалювати та покращувати свою роботу в організаціях, членом яких вона вже є, а потім вже розглядати можливість входження до інших міжнародних організацій.

Проте складна сучасна геополітична ситуація не залишає нашим політикам вибору, змушує їх якимось реагувати на ситуацію, розташування головних сил у світі. Тому не дивно, що в недалекому майбутньому кількість міжнародних організацій, членом яких є Україна, може збільшитися.

Щодо шляхів зміцнення правосуб'єктності України в міжнародних організаціях, то власне цей аспект повинен бути на визначному місці для того, щоб Україна продовжувала розвиватись для того щоб тісно співпрацювати з усіма європейськими державами. Як відомо, зовнішня політика спрямована на забезпечення найбільш сприятливих умов для зміцнення правосуб'єктності України на міжнародній арені для реалізації національних інтересів нашої держави, для забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості кордонів, а також налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту [6, с. 121].

Саме, реалізація національних інтересів нашої держави відповідно до Конституції України є виключною прерогативою Президента України. Зовнішньополітичні аспекти діяльності Президента значною мірою пов'язані з успішним втіленням внутрішньополітичного курсу, проведенням реформ та забезпеченням розвитку демократичного суспільства в Україні.

1. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06. 2005 № 2709-IV (чинна редакція від 03.01.2017 р.); Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.

2. Баймуратов М. О. Міжнародне право / М. О. Баймуратов. – Харків. : Одіссей, 2002. – 672 с.
3. Георгіца А. З. Міжнародне публічне право: навч.-метод. посіб. / А. З. Георгіца, С. О. Чикурлій. – Чернівці: Рута, 2002. – 175 с.
4. Мацко А. С. Міжнародне право: Навч. посіб. / А. С. Мацко. – К. : МАУП, 2005. – 216 с.
5. Степанюк А. А. Міжнародне приватне право : підручник / А. А. Степанюк. – Х. : Кроссрод, 2008. – 696 с.
6. Міжнародне приватне право : підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. – Київ. : Алерта, 2012. – 376 с.
7. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : підручник / Г. С. Фединяк. – Київ. : Атіка, 2009. – 500 с.

Шиккульська Х. В.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Однією із актуальних проблем сучасної юридичної науки, в тому числі і науки конституційного права є розвиток її понятійного апарату, удосконалення існуючих правових термінів, понять та категорій, введення у науковий та політико-правовий обіг нових дефініцій, обґрунтування їх доцільності, системності, змістового навантаження, нормативної природи тощо. Серед таких явищ чільне місце посідає поняття «конституціоналізму». Конституціоналізм, як і конституція та конституційна держава, є продуктом не якоїсь однієї нації чи народу. Вони, без сумніву, є витвором світової політичної та правової культури, насамперед європейської [1, с. 172]. Варто дослідити це явище, оскільки конституціоналізм становить основу для конституційного ладу, а також для держави в цілому, саме він є основою для існування демократичного суспільства. Дослідження конституціоналізму як соціального явища пов'язано з розумінням категорій конституційний лад, суспільний лад та державний лад.

Конституціоналізм – це багатоаспектне, багатогалузеве поняття, котре впродовж тривалого часу намагається розтлумачити значна кількість науковців шляхом створення різного роду дефініцій та класифікацій [2, с. 164]. Зокрема, під конституціоналізмом розуміють заснований на конституції суспільно політичний режим функціонування держави та її інститутів, а

також конституційно-правову ідеологію суспільного життя. Це поняття увійшло в обіг після виникнення перших сучасних конституцій, зокрема Конституції США 1787 р. Теоретично було обґрунтоване французькими, англійськими, німецькими та іншими просвітителами. Наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. ідеї конституціоналізму охопили й Україну [3, с. 19]. Проте в 1710 року було прийнято Конституцію Пилипа Орлика. На думку Б. Тищика, вона випереджала свій час, оскільки була прийнята тоді, коли французькі та англійські просвітителі ще тільки приступили до розробки тих громадянських ідей, які вже були закладені в ній; вважається першою демократичною Конституцією світу. Уперше в Європі у Конституції Пилипа Орлика вироблено реальну модель вільної і незалежної держави, заснованої на природному праві народу на свободу і самовизначення, модель, що базувалася на незнаних досі демократичних засадах суспільного життя [4].

Становлення конституціоналізму супроводжувалося переглядом взаємовідносин між церквою та державою, світською й релігійною сферами владних відносин. Для більшості країн Європи є характерним той факт, що ідея і практика конституціоналізму виникли тут на противагу феодально-монархічному ладу, який відкинув ті елементи представництва і зв'язаність законами та звичаями, що були притаманні станово-представницькій монархії [2, с. 164]. Л. Федоренко відзначає, що конституціоналізм є унікальним явищем, під яким розуміється сукупність усіх процесів, своєрідна система конституційних явищ, між якими існують певні взаємозв'язки [5]. Водночас О. Бориславська вважає, що конституціоналізм є цілісною системою, наявність якої забезпечує конституційний характер держави, існування людиноцентричної суспільної системи, та водночас є гарантією демократії [6, с. 247]. На думку Д. Белова та Я. Якимовича, конституціоналізм слід розглядати крізь призму декількох аспектів: історичного, теоретичного та практичного. Поняття конституціоналізм не можна розглядати первинним, оскільки воно є похідним від поняття «конституція». На думку Л. Фрідмена, конституціоналізм – це: а) живий, верховний закон, втілений у життя країни; б) ставлення суспільства до Конституції; в) демократичні зразки поведінки й інститути, що з'явилися навколо Конституції; г) сукупність громадянських прав, свобод слова і гарантії прав меншин від переважної більшості. Ю. Єфременко розглядає конституціоналізм як єдність конституційного устрою, конституційної ідеології та конституційної практики. Л. Соніна вважає, що конституціоналізм – це політико-правовий режим, який полягає в конструюванні індустріального (постіндустріального) суспільства і встановленні у ньому початку конституційності з метою забезпечення його повноцінного існування й розвитку шляхом втілення в праві, правосвідомості,

суспільно-державному устрої, забезпечення прав і свобод людини і громадянина і т. д. [2, с. 164 – 165].

Конституціоналізм дуже часто ототожнюється із демократією. Так, А. Крусян сутність сучасного конституціоналізму пропонує розглядати, з огляду на концептуальну ідею про демократичне обмеження публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини. М. Вітрук, зазначає, що генетично конституціоналізм виступає як система уявлень про загальнодемократичні, загальноцивілізаційні політико-правові цінності державно організованого суспільства. А конституційно оформлений устрій зі змістовної сторони, на його погляд нерозривно пов'язаний із демократією, народовладдям [7, с. 32]. М. Рябін переконаний, що під конституціоналізмом розуміють вчення про конституцію як обґрунтований інструмент політичного управління державою. На його думку, створена в суспільстві політична система заснована в першу чергу на конституції та конституційних методах управління державою. Варто зазначити, що держава не може існувати сама по собі, оскільки це організація великих масштабів. Єдиним документом, де її можна зафіксувати – це конституція як основий закон, а процес її реалізації – конституціоналізм [2, с. 166].

С. Шевчук ототожнює сучасний конституціоналізм з ідеологією лібералізму, тому головною ознакою даного принципу є обмеження державної влади та її контроль з боку народу. Загалом, головна ідея доктрини конституціоналізму – це правове обмеження державної влади, що досягається, перш за все, шляхом реалізації принципу верховенства права [5].

За своєю суттю конституціоналізм є роллю і місцем чинної Конституції України як Основного Закону й акта найвищої юридичної сили в правовій системі держави. Також, конституціоналізм за суттю – це й конституційність внутрішньої і зовнішньої політики держави; конституційність політичної, економічної, соціальної та культурної систем. За змістом конституціоналізм опосередковує нормативні положення про основні засади конституційного ладу, основні права та свободи людини й громадянина, безпосереднє народовладдя, організацію та здійснення державної влади й місцевого самоврядування, територіальний устрій держави тощо. За формою конституціоналізм є насамперед структурою Конституції України як джерела права, а також системою передбачених і гарантованих Конституцією, конституційним законодавством організаційних і правових форм народовладдя, здійснення державної влади й місцевого самоврядування [8, с. 164 – 165].

Отже, конституціоналізм є сукупністю ідей та уявлень про роль конституції у суспільстві та відповідне їх втілення у політико-правових відносинах. Інтелектуальною основою конституціоналізму є ідеї обмеження

публічної влади та забезпечення основних прав і свобод людини [9, с. 23]. З усіх вищезазначених теорій щодо поняття конституціоналізму можна зробити висновок, що воно є багатоаспектним і для того, щоб краще його зрозуміти конституціоналізм розглядають у широкому і вузькому розумінні. У широкому – це взаємовідносини між людиною та державою, яка реально забезпечує права і свободи людини. У вузькому – це механізм управління, що існує на принципах верховенства права, демократії, гуманізму, а також являє собою систему суб'єктів, інститутів, форм державного правління [6, с. 247]. Зокрема систему українського конституціоналізму формують: Конституція України [10], її теорія, історія та ідеологія, а також конституційний лад України. Конституціоналізм є необхідним явищем в усіх його виявах, впершу чергу, для існування демократії в державі. Тобто конституціоналізм пов'язує всі елементи та частинки державної влади, об'єднує суспільство, людину і державу, творить для них єдину ціль, мету. Реальний конституціоналізм ґрунтується на чіткому виконанні конституційних положень, що залежить від кожного з нас, наскільки ми поважаємо себе і свою державу, а також залежить від влади, яка повинна співпрацювати з народом, бути єдиним цілим з ним. Для того, нам слід усвідомити ідею українського народу: зробити свою державу конституційною, правовою та розвиненою. Активно діяти, долучатися до громадського життя, до розвитку демократичних інститутів своєї держави, вносити пропозиції щодо покращення роботи державних органів, їх посадових осіб.

Шпак А. Ю.

*студентка Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Науковий керівник: Ковальчук О. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, доцент кафедри
конституційного та міжнародного права Навчально-наукового інституту права та
психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ

Що таке суспільство? На перший погляд здається, що відповісти на це питання не так уже й складно. Існує багато словосполучень, у які б входив даний термін. Приміром, «дворянське суспільство», «селянське суспільство». У цьому значенні суспільство розуміється, як група людей, які об'єдналися для спільної діяльності та взаємопідтримки. Але ось інші поняття: «первісне суспільство», «феодалне суспільство». Тут уже поняття «суспільство»

висвітлюється як певний етап історичного розвитку людства чи конкретну країну [1, с. 3]. Так, античні філософи, зокрема Аристотель, Платон, ототожнювали суспільство з державою. У середньовіччі вважали, що суспільство з'явилося внаслідок домовленості людини з Богом; у нові часи була поширена теорія суспільного договору між людьми, внаслідок якого постало суспільство, хоча деякі філософи (Д. Дідро) вважали, що життя людей завжди було суспільним. Для німецького правознавця М. Вебера суспільство — це взаємодія людей, яка є продуктом соціальних, орієнтованих на інших людей, дій. За К. Марксом, суспільство — це живий організм, сутністю якого є залежність усіх соціальних підсистем від економічної; це сукупність відносин між людьми, що формуються та історично розвиваються у процесі спільної діяльності [2, с. 51].

На сьогоднішній день поширеною є дефініція, що суспільство — це організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному етапі історичного розвитку. Але в кінці ХХ і на початку ХХІ століття широко дискутується ідея громадянського суспільства. Виокремлення і дослідження поняття «громадянське суспільство» було започатковано в епоху Платона та Аристотеля. Вчені та мислителі епохи Відродження та Нового часу приділили значну увагу дослідженню проблем громадянськості та взаємовідносин людини з владою. Значний внесок у вирішення цих проблем зробили: Т. Гоббс, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, Т. Мор [3, с. 285].

Т. Гоббс писав, що первісне положення людини за межами громадянського суспільства, яке можна назвати природнім станом, не може бути нічим іншим, як війною всіх проти всіх [4, с. 280].

Г. В. Ф. Гегель стверджував, що природним станом є стан некультурності та несправедливості, тому вступ людей у громадянське суспільство є обов'язковим, оскільки лише у ньому правове відношення володіє дійсністю [5, с. 51].

Останнім часом словосполучення «громадянське суспільство» нерідко використовується як удосконалена варіація терміна «суспільство». Іноді громадянське суспільство характеризується як таке суспільство, що дотримується правил доброго тону [6, с. 215]. За М. С. Кельманом: «Громадянське суспільство — це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості, політичної культури, які перебувають за межами регулювання держави, але охороняються та гарантуються нею» [7, с. 240].

Громадянське суспільство грає важливу роль у наданні громадянам можливості висловитися з питань, що їх хвилюють, та можливості

забезпечити свої потреби. У Білій Книзі «Європейське самоврядування» [8, с. 13] під громадянським суспільством розуміється:

- профспілки та союзи роботодавців («соціальні партнери»);
- неурядові організації;
- професійні об'єднання;
- благодійні організації;
- організації, що залучають громадян у місцеве чи муніципальне життя за посередництва церков чи релігійних громад.

Організації, що складають громадянське суспільство, мобілізують населення та підтримують, у тому числі, тих, хто страждає від дискримінації.

Стаття 1 Конституції України проголошує, що Україна є правовою державою [9], а громадянське суспільство є однією з головних ознак цього поняття. Чи можна стверджувати, що українське суспільство є громадянським?

Зараз Україна знаходиться на шляху до створення повноцінного громадянського суспільства. Першим великим кроком стало прийняття 16 червня 1992 року Закону України «Про об'єднання громадян» [10], у якому дано визначення поняттям «об'єднання громадян», «політична партія», «громадська організація», встановлено їх засади діяльності та обмеження, порядок реєстрації, умови членства. 22 березня 2012 року Верховна Рада прийняла Закон України «Про громадські об'єднання» [11], який визначає основні форми громадянського суспільства в Україні, їх правовий статус, шляхи утворення, умови функціонування. 27 червня 2014 року була підписана Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [12] (ратифікована Законом ВРУ № 1678-VII від 16.09.2014 [13]). У зв'язку з цим постали питання про зміни у відносинах держави та громадськості, зумовлені необхідністю запровадження європейських правил та підходів до таких відносин на основі принципів, закріплених у цій Угоді. Однією з основних цілей Угоди є посилення співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод. Тому на основі цього міжнародного договору Президент України П. О. Порошенко 26 лютого 2016 року видав Указ «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [14], за яким передбачалося утворити Координаційну раду сприяння розвитку громадянського суспільства як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, а найголовніше – затвердити Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки [15].

В Україні існує перелік проблем розвитку громадянського суспільства. Одна з них – низький рівень взаємодії та взаємної довіри органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю. Причинами цього являються недостатня прозорість діяльності цих органів та бюрократизованість процедури такої взаємодії. Недосконалість чинного законодавства створює штучні бар'єри для реалізації громадських ініціатив, утворення та діяльності окремих видів організацій громадянського суспільства, розгляду та врахування громадських пропозицій органами державної влади, органами місцевого самоврядування. Рівень гармонізації законодавства України із законодавством Європейського Союзу та врахування кращого міжнародного досвіду у сфері розвитку громадянського суспільства є недостатнім [14].

На нашу думку, повноцінне громадянське суспільство для України за теперішніх умов та ідентичного подальшого розвитку подій у державі є поняттям захмарним. Головною причиною цього є небажання самих чиновників будувати таке суспільство. Ще одна (не менш вагома) причина: закуромпованість владної системи України, що стало вже хворобою, яка перешкоджає нормальному та швидкому впровадженню реформ. Мабуть, цю хворобу не можна вилікувати, але призупинити чи навіть зменшити її вплив на «організм держави» - можливо, було б бажання. Все ж, ми сподіваємося, що колись Україна зможе гордо називатися країною зі сформованим, повноцінним громадянським суспільством. Як швидко це настане, залежить від нас самих.

Для прискорення повноцінного становлення інституту громадянського суспільства в Україні потрібно провести низку радикальних реформ. Основна частина з них повинна стосуватися парламенту. По-перше, потрібно зменшити чисельність конституційного складу Верховної Ради України. Ми пропонуємо, щоб кількість представників народу визначалася саме пропорційно до чисельності населення країни. Оптимальним буде визначення за допомогою множення чисельності населення на коефіцієнт 0,000005: нехай наявне населення дорівнює 40 000 000, тоді чисельність конституційного складу Верховної ради буде $40\,000\,000 \times 0,000005 = 200$. Зі зменшенням можливих місць у парламенті збільшиться конкуренція між партіями, кандидатами в депутати, які будуть намагатися завоювати довіру населення. По-друге, потрібно ввести знання української мови як обов'язкову умову для народних депутатів та усіх державних службовців (народним обранцям доцільно було б проходити іспит на елементарне знання української мови). Ще одним корисним кроком може стати зменшення фінансування органів державної влади та збільшення фінансування закладів освіти, медичних закладів, науково-дослідної діяльності. Найголовніша умова розвитку

інституту громадянського суспільства в Україні: інтенсивна, динамічна політика держави щодо підтримки форм громадянського суспільства та поширення ідеї швидкого створення цього інституту в Україні, яка б базувалася на множинній системі програм розвитку, які б прогресивно втілювалися в життя.

1. Юрій М. Ф. Людина і світ / М. Ф. Юрій. – К.: Дакор, 2006. – 460 с.
2. Городяненко В. Г. Соціологія: підручник /Городяненко В. Г. – К.: Академія, 2008. – 544 с.
3. Усаченко Л. М. До проблеми дослідження сутнісної еволюції взаємовідносин органів державної влади з неурядовими організаціями // Ефективність державного управління [Текст]: зб. наук. пр. Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Вип. 21/ за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2009. – 444 с.
4. Гоббс Т. Избранные произведения: В 2-х т. – М., 1989. – Т. 1. – 627 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет: В 2-х т. – М., 1971. –Т. 2. – 630 с.
6. Кульчицький С. В. Громадянське суспільство // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – Т. 2. – 688 с.
7. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. – К.: Кондор, 2005. – 609 с.
8. European Governance – A White Paper. COM (2001) 428 final, Brussels, 25 July 2001. EU Commission: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-10_en.htm.
9. Конституція України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/>.
10. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2460-12/>.
11. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4572-17/>.
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/.
13. Закон України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09.2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/>.
14. Указ Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26.02.2016 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016/>.
15. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки від 26.02.2016 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n25/>.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ :
УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Матеріали

Третьої науково-практичної конференції

19 травня 2017 року

Упорядник –

Ковальчук Віталій Богданович,

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри конституційного та міжнародного права Навчально-наукового Інституту права та психології
НУ «Львівська політехніка»

Матеріали опубліковано в авторській редакції.
